

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**RUS KAYNAKLARINA GÖRE RUSYA’NIN
BALKAN SİYASETİ:
ORTODOKS BİRLİĞİ VE PANİSLAVİZM
(1856-1878)**

Hasan DEMİROĞLU
2502020207

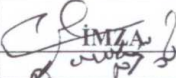
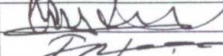



Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdülkadir DONUK

İSTANBUL 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz TARİH ANABİLİM Dalında 2502020207 numaralı HASAN DEMİROĞLU'NUN hazırladığı "RUS KAYNAKLARINA GÖRE RUSYA'NIN BALKAN SİYASETİ: ORTODOKS BİRLİĞİ VE PANİSLAVİZM (1856-1878)" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca 29.06.2009 PAZARTESİ günü saat 11.30'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ~~.....Kabulu.....~~'ne* OYBİRLİĞİ ~~ÖYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF. DR. ABDÜLKADİR DONUK	Kabul	
PROF. DR. ABDÜLKERİM ÖZAYDIN	Kabul	
PROF. DR. FAHAMETTİN BAŞAR	Kabul	
DOÇ. DR. NESRİN S. KARAGÜR	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. ALİ AHMETBEYOĞLU	Kabul	

ÖZ

Napolyon'un 1812 Moskova seferi sonrasında Rus fikir adamları arasında Batıcılığın yanında millî bir düşünce oluştu. Bu fikir hareketi İ. Kireyevskiy, A. Homyakov ve A. Aksakov gibi düşünürlerin öncülüğünde milliyetçilikten Slavcılık'a doğru yöneldi. Slavcılık, Yu. Samarin, A. Koşelyev ve K. Aksakov gibi siyasete yakın fikir adamlarının girişimleri ile geniş halk kitlesine yayıldı. XIX. asrın üçüncü çeyreğinde yapısal gelişimini tamamlayan Slavcılığın son temsilcilerini N. Danilevskiy, K. Leontyev ve V. Solovyev oluşturdu.

Kırım Savaşı'nda Ortodoks ve Slavlardan beklediği desteği göremeyen Rusya, savaş sonrasında bu halkları kendi siyasî çizgisine çekebilmek için bir komite kurulmasını uygun gördü. M. Gogodin, Samarin, K. Aksakov, Homyakov, Koşelyev gibi Slavcı düşünürler, S. Solovyev, F. Buslayev, P. Leontyev ve A. Draşusov gibi ilim adamları, zengin bir asilzade A. Bahmetyev önderliğinde, II. Aleksandr'ın da katkıları ile Ocak 1858 tarihinde " Moskova Slav Yardım Komitesi" kurdular.

Komite dinî, iktisadî, askerî ve eğitim alanında her türlü desteği Slav halklara resmi yahut gayri resmi yollardan ulaştırmaya çalışmıştır. Balkan coğrafyasından seçtiği küçük yaştaki öğrencilere Rusya'da eğitim vererek Rusya'nın bu bölgede nüfuzunu arttırmak isteyen komite, Cizvitlerin Osmanlı Avrupası'ndaki Ortodokslara yönelik asimile faaliyetlerini gerekçe göstererek Balkan coğrafyasına Rusya hegemonyasını yaymaya gayret etmiştir.

Çalışmada, "güneye inme siyaseti" olarak da adlandırılan, Rusya'nın Osmanlı coğrafyasında nüfuz elde etme mücadelesi teferruatlı bir şekilde dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu güç mücadelesinin son halkasını oluşturan Ortodoks Birliği ve Slavcılık siyaseti, başlangıcından 1878'e kadar gelişme süreci içinde incelenmiştir. Ayrıca Slavcılığın fikrî olarak beslendiği kaynaklar ile siyasî olarak yapılandırıldığı kurumlar arasındaki ilişkiler de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

ABSTRACT

After Napoleon's 1812 expedition in Moscow, national consciousness emerged among Russian intellectuals together with the Westernism. This ideology tended from nationalism to Pan-Slavism with the leadership of thinkers such as Kireyevskiy, A. Khomyakov and A. Aksakov. Pan-Slavism spread in the wider masses with the initiatives of the thinkers who are closer to politics such as Yu. Samarin, A. Koshelev and K. Aksakov. In the third quarter of 19th century, N. Danilevski, K. Leontev and Vl. Solov'ev were the last representatives of the Pan-Slavism which completed its structural development.

In the Crimean War, Russia could not see the expected support of the Orthodox and the Slaves. After the war, Russia established a committee to take these people to their own political line. M. Gogodin, Samarin, K. Aksakov, Khomyakov, of Pan-Slavism thinkers, Koshelev, S. Solov'ev, F. Bushlaev, P. Leontev and A. Drashusov of scientists established "Moscow Slavic Benevolent Committee" in January 1858 with the leadership of A. Bahmetev, who is a rich nobleman, and the contribution of Alexander II.

The committee tried to provide religious, economic, military and education support to the Slavic people in all kinds of formal or informal ways. This committee, that wanted to increase Russia's influence in this region by training the students selected from the Balkan geography in Russia, made an effort to spread the Russian hegemony in the Balkan region by putting forward the assimilation activities against the Orthodox in the Ottoman Europe.

In this study, the struggle of Russia to influence in the Ottoman geography, which is called as "the policy of expansion to the South", is expressed in detail. The Orthodox Union and the Slavic-assertion that forms the final stage of this power struggle is examined from the beginning to 1878. Moreover, the relationship between the sources which feed the Slavism with the ideas and the institutions where it is configured politically is given in comparative way.

ÖNSÖZ

Adını Adriyatik Denizi'nden Trakya'ya kadar uzanan sıradağlardan alan, karadan Trakya, Orta ve Doğu Avrupa, denizden ise Ege Denizi, Adriyatik ve Karadeniz tarafından çevrelenen Balkanlar jeo-politik ve jeo-stratejik bir konuma sahiptir. İlk çağlarda Avrupa'dan Ön Asya'ya, Ön Asya'dan Avrupa'ya gerçekleştirilen göçlerde önemli rol üstlenen bölge, sonraki dönemlerde ticarî faaliyetlerin ve Avrupa'ya hâkim olmanın anahtarı konumunu kazanmıştır. Makedonyalı İskender, İran üzerine sefer düzenlerken Balkan bölgesini ana hat, Persler, Roma üzerine akın düzenlerken Balkanları geçiş noktası olarak kullanmıştır. Bölgede Roma ve Bizans imparatorlukları zamanında belli dönemlerde istikrar sağlansa da, Kavimler Göçü sonrasında farklı ırkların bölgeye yerleşmesi sebebiyle Ortaçağ boyunca istikrarsızlık Balkanlarda kaçınılmaz bir hâl almıştır. Bölgedeki istikrarsızlığın ana sebebi, bölgenin jeo-politik ve jeo-stratejik bir konuma sahip olması, farklı ırk, din ve mezhepleri barındırmasından da kaynaklanmaktadır.

Günümüzde çok sayıda Türk ve Müslüman nüfusu barındıran Balkan Yarımadası'na Türkler, Osmanlı Türklerinden önce gelmiş, Balkan tarihini etkilemiş, şekil vermiş ve onun bir parçası olmuşlardır. Balkanlarda yaşayan etnik unsurlardan olan Slavlar, Roma İmparatorluğu sınırları dâhilinde yok olmaktan Türk göçleri sayesinde kurtulmuşlardır. Bilhassa Hun İmparatoru Attila'nın akınları Slavları Roma etkisinden, dolayısıyla Roma kültürü arasında asimile olmaktan kurtarmıştır. Bölge Türkler için, hem kuzeyden hem güneyden askerî ve göç hareketlerinin geçiş güzergâhı olmuştur. Bu hareketlilik sırasında birçok Türk topluluğu da bölgeye yerleşmiştir. Bununla birlikte Türklerin kalıcı ve etkin bir şekilde Balkanlara yerleşmesi Osmanlı Devleti ile mümkün olabilmıştır. Osmanlıların Anadolu ve Balkanları kontrol etmesi, uzun zamandır kaybolan istikrarın yeniden tesisini sağlamıştır. Böylece Balkanlar, Anadolu'ya yerleşen Türkler için her zaman önemini canlı bir şekilde korumuştur. Bölge, Türkiye açısından batıdan gelmesi muhtemel saldırılar için bir savunma alanı oluşturduğu gibi, Avrupa ile ilişki kurmayı sağlayan önemli bir köprü görevi de yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin uzun süre istikrarı koruduğu Balkanlarda, Osmanlı idaresinin zayıflamaya başlaması neticesinde Avrupalı devletler ve gelişmekte olan Rusya, hâkimiyet elde etmek için mücadeleye girişmiştir. Fransız İhtilalinin de etkisiyle her millet kendi millî devletini kurmak için mücadeleye girişmiş, bölgede iç içe yaşayan karmaşık ırk, din ve mezhep mensuplarının arasındaki münasebetler, bu hâkimiyet kavgasını olduğundan daha zor bir hâle dönüştürmüştür.

Çalışmamızda I. Petro ve II. Katerina zamanında geliştirilen Rus-Ortodoks münasebetleri neticesinde Ortodoks Birliği siyasetinin nasıl şekillendiğini, Ortodoks Birliği siyasetinin Slav Birliği siyasetine nasıl dönüştüğünü, bu dönüşümün ana merkezi Slav Yardım Komitesi'nin faaliyetlerini ortaya koymaya çalıştık.

Birinci bölümde XVI. Asırdan Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar geçen sürede Rusya'nın Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ortodoks halklarla olan münasebetlerini incelemeye çalıştık. Rusya, I. Petro dönemine kadar Ortodoks ve Slavlara olan ilgisini dile getirmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin gücünü dikkate alarak fiili herhangi bir harekete bulunamamıştır. I. Petro döneminde de bu durumu göz önünde bulunduran Rusya, Balkanlardaki ufak çaplı isyan hareketlerinden yeterince faydalanamamıştır. Avrupa'da meydana gelen siyasi mücadelelerden yıpranmadan sıyrılan Rusya, II. Katerina zamanında Osmanlı aleyhinde Karadeniz'in kuzeyinde elde ettiği başarılarından dolayı Ortodoks ve Slavlara desteğini alenen göstermeye başlamıştır. 1812'de Napolyon'un Moskova seferine İngilizlerin pasif desteğine rağmen başarıyla karşı koyan Rusya, 1815 Viyana Konferansı'nın da rüzgârını arkasına alarak Balkanlardaki faaliyetlerini Osmanlı Devleti aleyhine daha da arttırmıştır.

II. Katerina devrinden itibaren öne sürdüğü “Yunan Planı” ile Ortodokslara bağımsızlık kazandıracak yegâne devlet olduğunu göstermeye gayret eden Rusya, Yunanlıların bağımsızlıklarını kazanmasından sonra Balkanlarda daha güçlü bir nüfuza sahip olacağını düşünmüştür. Ancak Yunanistan'ın, Rusya'ya nazaran İngiltere'ye yakın siyasî argümanlar geliştirmesi, Rus fikir adamları öncülüğünde devlet kademesinde Ortodoks Birliği fikrinden Slav Birliği fikrine doğru yönelmeye yol açmıştır.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerine ilk önceleri müdahil olmayan Avrupalı devletler, Rusya'nın boğazlara tek başına hâkim olma isteğini açıkça ortaya koyduğunda, İngiltere ve Fransa liderliğinde bazı kararlar almaya yönelmişlerdir. Rusya'nın bu tutumundan vazgeçmemesi Kırım Savaşı'nda Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti yanında yer almasını, dolayısıyla Rusya'ya Osmanlı coğrafyasında bazı aleyhte yaptırımlar uygulanmasını beraberinde getirmiştir.

İkinci Bölümde ise Panislavizmin Rusya'da ortaya çıkışını ve Rus siyasetine nasıl etki ettiğini Rus arşiv belgeleri ışığında ortaya koymaya çalıştık. Panislavizm fikrinin Rusya'dan önce Çek ve Slovaklar'da neşet ettiği ve Lehlilerin de buna katkı sağladığı aşikârdır. Hatta bu konuda Slavcılık üzerine incelemelerde bulunan bütün araştırmacılar fikir birliği halindedir. Çalışmamızda konu bütünlüğünü korumak için Leh ve Çek Slavcılığını derinlemesine değil, Rusya ile ilgili kısımlarını incelemeyi, başlı başına bir tez konusu olan 1848 ve 1867 Slav Siyasî Toplantılarından da kısmen bahsetmeyi uygun gördük.

XVII. asrın başlarından itibaren fikrî manada dile getirilen Slav halklarının tek bir çatı altında birleştirilmesi düşüncesine Lehistan'ı Almanlarla (Prusya ve Avusturya-Macaristan) birlikte bölüşerek tamamen karşı olduğunu gösteren Rusya, Viyana Kongresi sonrasında Avrupa siyasî arenasında yeterince güçlü olduğunu hissettiğinde Slav Birliği fikrini desteklemeye başlamıştır. Slavcılık fikri 1840'larda Batıcılık kadar etkili olmasa da Kireyevskiy, Homyakov, Aksakov, Koşelyev gibi fikir adamlarının, çıkardıkları gazete ve dergilerde bu fikrin Rusya halkının geneline yayılması için gayret göstermişlerdir. İlk önceleri fikir adamları arasında kabul gören Slavcılık akımı, Avrupalı Hristiyan Devletlerin (İngiltere ve Fransa) bir Müslüman Devleti (Osmanlı Devleti) yanında yer alarak Rusya'ya karşı savaş ilân etmesi neticesinde devlet yöneticileri arasında da etkin olmaya başlamıştır. Kırım Savaşı'ndan sonra Slavcı fikir adamlarının girişimleri neticesinde kurulan Slav Yardım Komitesi ise bu fikrin Çarlık Rusyası'nın genel siyaseti hâline gelmesine vesile olmuştur.

Üçüncü bölümde ise Slav Yardım Komitesi'nin kuruluşunu ve Osmanlı coğrafyasında yaşayan Slavlara yaptığı yardımları dile getirmeye gayret ettik. İlk önce sosyo-kültürel ve dinî yardımlar için kurulduğunu ilân eden komite, Avrupa'da değişen devletlerarası münasebetler neticesinde askerî yönden de Balkan halklarına yardım etmekten geri kalmamıştır. Almanların, 1866'da Sadova Savaşı'nda Avusturya-Macaristan'ı, 1870'te de Sedan Savaşı'nda Fransa'yı mağlup etmesi üzerine Avrupa'daki karışıklıklardan istifade eden Rusya, Kırım Savaşı'nın sonuçlarını tanımadığını ilân etmiş, Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlere alenen, Slav Yardım Komitesi aracılığı ile destek vermeye başlamıştır. Alman tehlikesinin giderek ciddî boyut kazanmasından dolayı İngiltere, Rusya'nın bu siyasetine pasif bir şekilde destek vermiştir.

Rusya, Slav Yardım Komitesi vasıtasıyla Balkan bölgesinden Rusya'ya henüz ilkokul çağında öğrenciler getirterek, getirilen öğrencilerin bütün masraflarını üstlenmiş, okullarını bitiren öğrenciler ise memleketlerine döndüklerinde birer gönüllü Rus ajanı olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. 1875'te Bosna-Hersek'te Sırların isyan çıkarmasına destek veren Slav Yardım Komitesi isyan sonrasında Osmanlı Devleti'nin müdahalesini Avrupa sorunu hâline getirme gayreti içerisinde olmuş, Osmanlı Devleti'nin Sırp ve Karadağlılarla yaptığı savaşa Rus gönüllülerinin sevk edilmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Sosyal, eğitim, dinî ve askerî alanlarda Balkan coğrafyasına yardım ulaştıran komite, Rus devletinin siyasî alandaki faaliyetlerini destekleyerek, Rusya'nın Balkanlara daha düzenli bir şekilde yayılmasını sağlamıştır.

Doktora çalışmalarım sırasında bana yol gösteren, yurt içi ve yurt dışı araştırma gezilerimde gerekli izinlerin çıkması için destek veren Danışman Hocam Prof. Dr. Abdülkadir Donuk'a şükranlarımı sunarım.

2004-2005 tarihleri arasında Kazan-Moskova-Peterburg, 2006'da Moskova-Peterburg, 2007'de Londra-Edinburg ve son olarak 2009'da Moskova-Kazan-Kiev arşiv ve kütüphanelerinde çalışma masraflarının karşılanılmasında desteğini benden esirgemeyen babam Halis Demiroğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım. 2008'de Moskova-Kazan-Kiev-Novosibirsk-Peterburg arşiv araştırmalarımında verdikleri maddî

katkılarından dolayı TÜBİTAK ve TİKA'ya, ayrıca tezin yazım aşamasında fikirleri ile yol gösteren Doç. Dr. Nesrin S. Karagür, Doç. Dr. İ. V. Zaytsev ve Yrd. Doç. Dr. Ali Ahmetbeyoğlu'na, yoğun işleri arasında tashihlerimi yapan Doç. Dr. İbrahim Sezgin, Arş. Gör. Serdal Soyluer, Arş. Gör. Ömer Kul ve Rusya'da bulunmadığım zamanlarda kitap ve arşiv belgelerinin fotokopilerini temin eden Sayın Deniz Yılmaz'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Tezin yazılmasında isimlerini burada yazamayacağım kadar çok olan ilk başta İSAM Kütüphânesi, Kazan Devlet Üniversitesi Eski Eserler Kütüphânesi, Moskova Lenin Devlet Kütüphânesi, Moskova Tarih Kütüphânesi, Moskova GARF, GRADA, RGVIA ve AVPRİ Arşivleri, Şarkiyat Enstitüsü Arşiv ve Kütüphânesi, Peterburg İlimler Akademisi Kütüphânesi, Kazan Devlet Arşivi, Kiev Şehir Devlet Arşivi (KMDA), Kiev Parlâmento Kütüphânesi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi yöneticisi ve çalışanlarına, Rusça el yazmalarını günümüz Rus harflerine aktarılmasında değerli mesailerini benim için harcayan Sayın Tatyana Naumova, Sayın İrina Troknumenko, Sayın Ziliya Galfinova, Sayın Venera Gatina ve Sayın Janna Alenina'ya teşekkürlerimi sunarım.

Hasan Demiroğlu

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
A- KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ	1
B. SLAV ADI VE İLK YERLEŞİM SAHALARI.....	8
C. RUSLARIN ORTODOKSLUĞU KABULÜ	10
D. RUSLARIN III. ROMA OLMA HAYALİ.....	16

I. BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTODOKS BİRLİĞİ SİYASETİ

A. XVII. ASIRDA BALKAN ORTODOKSLARININ ÇARLIK RUSYASI İLE MÜNASEBETLERİ	19
1. I. Petro'nun Ortodoks Birliği Siyaseti.....	23
2. I. Petro Sonrası Rusya'nın Ortodoks Birliği Siyaseti.....	28
3. II. Katerina Dönemi Rus-Ortodoks Münâsebetleri	31
a. Lehistan Ortodoksları Meselesi.....	32
b. Osmanlı Tebaası Ortodoks Halkın Rusya Tarafından Himaye Meselesi.....	34
c. II. Katerina Döneminde Sırp ve Karadağlıların Durumu	40
d. Yunan Tasarısı	43
B. FRANSIZ İHTİLALİ SONRASI RUS-ORTODOKS İLİŞKİLERİ.....	45
1. Sırp İsyanında Rusya'nın Balkan Ortodoksları ile Münâsebetleri (1804-1813)..	51
2. Yunan İsyanı'nda Rusya'nın Ortodoks Birliği Siyaseti.....	65

II. BÖLÜM

RUSYA'DA SLAVCILIK AKIMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE RUS SİYASETİNE ETKİSİ

A. SLAVCILIK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	77
B. SLAVCILIK AKIMININ İLK TEMSİLCİLERİ (ESKİ SLAVCILAR)	87
1. İvan Vasileviç Kireyevskiy	89
2. Aleksey Stepanoviç Homyakov	92
3. Konstantin Sergeyeviç Aksakov	94
C. İKİNCİ SLAVCILAR.....	99
1. Aleksandr İvanoviç Koşelyev	100

2. Yuriy Federoviç Samarin	101
3. İvan Sergeyeviç Aksakov.....	102
D. SON SLAVCILAR.....	106
1. Slavcılığın Havarisi Nikolay Yakovleviç Danilevskiy	107
2. Konstantin Nikolayeviç Leontyev.....	118
3. Vladimir Sergeyeviç Solovyev	131

III. BÖLÜM

RUSYA'NIN SLAVCILIK SİYASETİ VE SLAV YARDIM KOMİTESİ

A. SLAV BİRLİĞİ DERNEĞİNİN KURULMASI	144
B. SLAV YARDIM KOMİTESİNİN KURULMASI	146
C. KOMİTENİN FAALİYETLERİ	153
1. Sosyal Yardımlar.....	153
a. Güney Slavlarına Yardım Komitesinin Kurulması	153
a.1. Komitenin Amacı	153
a.2. Komitenin Toplanması	154
a.2.1. Bağışçı Üyeler	154
a.2.2. Asil Üyeler	154
a.2.3. Fahri Üyeler.....	155
a.2.4. Yedek Üyeler.....	155
a.3. Komitenin Gelirleri	155
a.4. Komitenin Dahili Teşkilatlanması	156
a.5. Komite Heyetinin Görevleri	157
a.6. Başkan ve Yardımcının Görev ve Sorumlulukları	158
a.7. Sekreter, Veznedar ve Heyet Üyelerinin Görev ve Sorumlulukları	159
2. Dinî Yardımlar	160
a. Cizvitlerle Mücadele	161
b. Maddî Yardımlar	164
3. Eğitim Alanındaki Yardımlar.....	165
a. İlk Öğretim	166
a.1. Öğrencilerin Seçimi.....	167
b.Orta Öğretim	168
b.1. Tarih ve Coğrafya	169
b.1.1. Öğrencilerin vasıflandırılması.....	170
b.1.1.1. Büyükler.....	171
a.1.1.2. Küçükler	171
b.2. Matematik ve Geometri.....	171
b.2.1. Öğrencilerin Değerlendirilmesi	173
b.3. Rusça	175
c. Yüksek Okul ve Üniversite	176
4. Askerî Yardımlar.....	182
a.1875 Sırp İsyanında Komitenin Yardımları	183
b.1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda Komitenin Yardımları	184

b.1. 22-28 Kasım (3-9 Aralık) 1876.....	189
b.2. 29 Kasım-7 Aralık 1876 (11-19 Aralık).....	191
b.3. 13-20 Aralık 1876 (25 Aralık 1876-1 Ocak 1877).....	192
b.4. 20-26 Aralık 1876 (1-7 Ocak 1877).....	194
b.5. 26 Aralık 1876-3 Ocak 1877 (7-15 Ocak 1877)	196
b.6. 3-10 Ocak (15-22 Ocak) 1877.....	197
SONUÇ	199
BİBLİYOGRAFYA	206
EKLER.....	232
ÖZGEÇMİŞ	267

KISALTMALAR

AEQ	Aspect of the Eastern Question
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
a. mlf.	Aynı müellif
ar	Arkası
AVPRI	Arhiv Vneşney politiki rossiyskoy imperii
A	Ankara niversitesi
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BSE	Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya
CAB	Records of the Cabinet Office
CSS	California Slavic Studies
.	ast
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCFD	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	Editör
GARF	Gosudarstnenny arhiv rossiyskoy federatsii
Haz	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İSSSR	İstoriya Soyuz Sovetskih Sotsialistieskih Respublik
İ	İstanbul Üniversitesi
İV	İstoriçeskiy vestnik
K.	Kniga
KADET	Konstitusionno-Demokratieskaya Partiya
KMDA	Kiiivskiy miskiy derjavniy arhiv
KLE	Kratkaya Literaturnaya Entsiklopediya
KT	Kazanskiy Telgraf

LE	Literaturnaya Entsiklopediya
M	Moskova
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MV	Moskovskoye Vedemosti
NV	Novoye Vremya
NY	New York
PSQ	Political Science Quartely
RB	Russkaya beseda
RGADA	Rossiyskiy gosudarstvennyy arhiv drevnih aktov
RGVIA	Rossiyskiy gosudarstvennyy voenno istoriçeskiy arhiv
RO	Russkoye obozreniye
RS	Russkaya starina
RW	Russian Review
SA	Slavyanskiy almanah
SE	Sovyetskaya Entsiklopediya
SOAS	Bulletin of the School of the Oriental and African Studies
SR	Slavic Review
SRIO	Sbornik russkogo istoriçeskogo obşestva
SSEES	School of Slavonic and East European Studies
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T	Tom
TDK	Türk Dil Kurumu
Terc	tercüme eden
TTK	Türk Tarih Kurumu
Vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
UCL	University Collage of London

GİRİŞ

A- KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

Çarlık Rusyası, XIX. asırda başlayan Türkoloji Araştırmaları sayesinde hem barındırdığı Türk nüfus yapısı hem de mücadele ettiği Osmanlı Türklerinin hususiyetlerine vâkıf olup, Türkler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmış, Çarlık zamanında Slavcı fikir adamlarının çalışmaları, Çarlık sonrası dönemde kurulan Slav Araştırmaları Enstitüsü vasıtasıyla diğer Slav kavimleri ve Ruslar arasındaki ortak özellikleri ortaya çıkaracak bir siyaset izlemiştir. Rusya'nın bu siyasetine karşılık, ne Osmanlı döneminde ne de Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra tam teşkilatlı bir şekilde Slav Araştırmaları birimleri kurulmuş, Slav halklarının Rusya'ya benzerlikleri veya farklılıkları tam olarak ortaya konulmuştur. Kurulan birimler de kağıt üzerinde kalmıştır. Bu nedenle 1876 yılında isyan ederek yerli Müslüman halka, bilhassa da Türk nüfusa etnik temizlik yapmaya çalışan isyancı Sırlara karşı Osmanlı Devleti askerî tedbirler almaya kalkıştığında veya 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'ya ajanlık yapan Bulgarların cezalandırılmasında Rusya'da faaliyet gösteren Slav Yardım Komitesi sayesinde bu durum Rus ve Avrupa kamuoyunda bir vahşet gibi sunulmuş, zikredilen bu savaş sonrasında Türklerin akın akın Balkanlardan sökülüp atıldığı dönemde göç sırasında etnik temizliğe mâruz kalan Türkler hakkında sadece birkaç kitap ve dönemin bazı gazetelerinden yazı kupurleri kalmıştır.

Çarlık Rusyası'nda Slavcılık üzerine çalışmalar Slav Yardım Komitesi kurulana kadar, savaşların arefesinde veya savaş sonrası hâkimiyet mücadelesi sırasında kaleme alınmıştır. Önsöz kısmında da belirttiğimiz gibi Slavcılık ilk olarak Rusya'da ve Ruslar arasında dile getirilmese de en etkili bir şekilde Ruslar tarafından siyasî malzeme konusu edilmiştir. I. Petro ile başlayan ve II. Katerina ile devam eden Batılılaşma sürecinde Rusya'ya birçok Avrupalı düşünür davet edilmiş, bu düşünürlerin bazılarının Rusların etnik kökenini araştırma isteğinden dolayı da Slav çalışmaları başlatılmıştır. Fransız İhtilali sonrasında Balkanlarda gelişen milliyetçilik hareketlerine kayıtsız kalmamak adına ilk olarak 1802'de yayınlanan **Vestnik Yevropı** dergisi ile bu bölge hakkında

yayınlar yapılmıştır. 1827’de yayınlanan **Slavyanın** dergisi ise Savaş sonrasında 1830’da yayın hayatına son vermiştir. Kırım Savaşı arefesinde Slavcılığı ön planda tutan dergiler yayınlanmaya yeniden başlanmıştır. **Moskovskiy Sbornik** bu yönde yayın hayatına başlayan dergilerdendir.

Kırım Savaşı sonrası 1858’de Slav Yardım Komitesi’nin kurulması ile Slavcılık çalışmaları tek elde toplanmıştır. Arşiv çalışmalarımız sırasında Moskova, Peterburg, Kazan, Kiev, Novgorod, Rostov, Odessa, gibi Çarlık Rusyası’nın önemli üniversitelerinin, çalışmalarını Slav Yardım Komitesi ile paralel yürüttüğünü tespit ettik. Zikrettiğimiz bu üniversitelerin bazı dil, tarih ve coğrafya bölüm başkanları raporlar hâlinde çalışmalarını Komite Heyeti’ne sunmuşlardır. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı’ndan sonra bu çalışmalar daha da kapsamlı bir hale getirilmiştir. Rusya’da, I. Dünya Harbi öncesinde bir nevî büyük savaşa hazırlık olarak adlandırılan Balkan Harpleri’nde Balkanlarla alakalı Slavlar hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır. Savaş sonrasında Çarlık Rusyası’nın yıkılarak yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin kurulmasından sonra Rusya’da milliyet üzerine değil, sosyalizm üzerine bir siyaset izlenilmesinden ötürü Slavcılık çalışmaları sekteye uğramıştır. II. Dünya Savaşı arefesinde ve Soğuk Savaş döneminde Rusya’da, eskisi kadar olmasa da Slavcılık hakkında eserler kaleme alınmıştır. Çarlık Rusyası ve SSCB döneminde Slavcılık üzerine yapılan çalışmaların, Rus kütüphâne ve arşivlerinde bulabildiğimiz kadarını Bibliyografyada verdiğimiz için burada zikretmeyi uygun görmedik.

SSCB’nin araştırma yapacak batılı akademisyenlere gerekli ortamı sağlayamamasından ötürü dönemin şartları göz önüne alındığında Türkiye’de Slavcılık üzerine araştırma yapılmamasının normal karşılanması gerektiğini, yapılan çalışmaların da eleştirilmesinin yersiz olduğu düşünmekteyiz. Bununla birlikte Slavcılık üzerine Türkiye’de ilk ciddî çalışmayı Akdes Nimet Kurat yapmıştır. 1942’de yazdığı “Panslavizm” adlı makalesi ilk olarak **Çığır** dergisinde yayınlanmış, daha sonra aynı çalışma 1953’de genişletilerek yine aynı isimle **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi’nin** XI. cildinde yeniden neşredilmiştir. Slavcılık üzerine ikinci ciddî çalışma ise Agâh Oktay Güner tarafından Fransızca’dan Türkçe’ye tercüme

edilen Hans Kohn'un kaleme aldığı **Le panslavisme: son histoire et son ideologie** (**Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**) adlı eserdir. Her iki eser de genel çerçeveleri ile beraber Slavcılığa giriş mahiyetinde çalışmalardır.

SSCB zamanında Slavcılık üzerine Batı'da sadece Ukraynalı ya da Rus kökenli Amerikalı Slav araştırmacıların bir kısmında yeteri kadar bilgiler görebilmekteyiz. Bunlardan birisi de Michael Boro Petrovich'tir. Petroviç, 1956'da kaleme aldığı **The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870** Rus Slavcılığının tarihi kökenlerine inerek dönem itibariyle soğuk savaş içerisinde bulunan ABD ve Rusya arasındaki Balkan mücadelesine ışık tutmaya gayret etmektedir. Bu kitaba cevaben 1960 S. A. Nikitin tarafından kaleme alınan **Slavyanskiye Komiteti v Rossii v 1858-1876 godah** adlı eserde ise, Petroviç'in eserinde Slav Yardım Komitesi ile ilgili verdiği bilgilerin hatılı olduğundan bahsedilmekte, batılıların her zaman olduğu gibi bu dönem hakkında da gerçekleri çarpıttığı iddia edilmektedir. Bu eserlerin haricinde SSCB döneminde genel itibariyle Slav Yardım Komitesini konu alan çalışmalar bulunmamaktadır. Ancak hem batılı araştırmacılar hem de Rus araştırmacılar Slavcılık ile ilgili kaleme aldıkları eserlerde Slav Yardım Komitesinden az da olsa bir bilgi sunmaktadırlar. Öte yandan Çarlık Rusyası zamanında Slav Yardım Komitesi hakkında kaleme alınan çalışmaların tamamının burada zikredilmesinin lüzumuna gerek duymadığımızdan, tamamına yakını Slav Yardım Komitesi'nin kendi yayınları olan bu çalışmalar Bibliyografya'da verilmiştir.

Çalışmamız sırasında Rus arşivleri arasında en fazla faydalandığımız (Gosudarstvennyy arhiv rossiyskoy federatsii-Rusya Federasyonu Devlet Arşivi) **GARF**'dir. Arşivin çalışma gün ve saatlerinin fazla olması, çalışma ortamının müsaitliği, izin almanın kolay olması sebebiyle en rahat bu arşivde çalışmalarımızı yürütebildik. Arşivde Moskova Slav Yardım Komitesi'ne ait ayrı bir dosya bulunmaktadır. Komitenin Peterburg Şubesi ile alakalı dosyası yoktur. General N. P. İgnatyev'e ait dosyanın içinde Peterburg Slav Yardım Komitesi ile ilgili belgeler bulunmaktadır. **GARF** 505 numaralı dosya tamiratta olduğu için içerisinde konumuzla alakalı muazzam bilgiler içermesine rağmen faydalanılamamıştır. Dosya 1889-1904

tarihleri arasında Balkan Yarımadası'ndaki Rus gizli servisinin raporlarını ihtiva etmektedir. Dosyada toplam 150 belge bulunmaktadır.

İlk dönem Osmanlı-Rus münasebetleri ile alakalı arşiv ise (Rosiyskiy gosudarstvenniy arhiv drevnih aktov-Rusya Devlet Eski Materyaller Arşivi) **RGADA**'dır. Burada çalışmamızla alakalı az da olsa belge bulabildik. Diğer bir arşiv ise (Arhiv Vneşney politiki rossiyskoy imperii-Rus Dışişleri Bakanlığı Arşivi) **AVPRİ**'dir. Arşivde Osmanlı-Rus ilişkileri ile alakalı pek çok belge mevcuttur. Ancak arşivden yeterince yararlanma fırsatı olmamıştır. Bunun sebebi 2008 yılında Rusya araştırma gezimize çıkmadan bir ay önce arşive izin için başvurmamıza rağmen, çalışma izninin yurda döndükten sonra Ekim 2008'de verilmesidir. 2009 yılında bir haftalık çalışma süresinde ise arşivin çalışma şartlarından dolayı çok az sayıdaki belgeler incelenmiştir. Çalışma yapılan bir başka Rus arşivi ise (Rossiyskiy gosudarstvenniy voenno istoričeskiy arhiv-Rus Savaş ve Tarih Arşivi) **RGVIA**'dır. Arşivde Osmanlı-Rus savaşları ile alakalı belgeler bulunmaktadır. Bu arşivde çalışmanın zorluğuna rağmen tez ile alakalı belgeler temin edilerek inceleme fırsatı bulunulabilmiştir.

Çalışmamızla alakalı en önemli arşiv olan Peterburg Tarih Arşivi'nde özel izinle sadece bir gün çalışma imkanı bulabildik. 2005 yılında Peterburg çalışma gezimiz sırasında, arşivin çalışma tarihleri 15 Eylül'de başlamasına rağmen yoğun isteğimiz sonrasında Arşiv Müdürünün özel izni ile sadece bir iş günü arşivde çalışmamıza izin verildi. Belgelerin taşınmasından dolayı arşivde sadece kataloglar taranmıştır. Yetkililer, ilk önce 2007 Eylül'de, daha sonra ise 2008 Şubat'ta arşivi araştırmacılara açacağını ilân etmelerine rağmen bu gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte 2008 Moskova-Peterburg-Kazan araştırma gezimiz sırasında bu arşivden faydalanma imkanı olmamıştır. Arşiv, Şubat 2009'da araştırmacıların hizmetine açılmıştır.

Rus kaynaklarından yola çıkarak çalışmamızı ortaya koyduğumuzdan dolayı doğal olarak Osmanlı kaynaklarından sadece karşılaştırma nispetinde faydalanmaya çalıştık. Daha önce açıklanmış meseleleri de detay isteyen okurlar için kaynak kitap belirterek dipnotta vermeyi uygun gördük.

Rus kaynakları ve araştırma eserleri XVIII. asırdan itibaren Osmanlı Devleti’ni ‘Türkiye’, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan savaşları ise ‘Rus-Türk Savaşı’ şeklinde tesmiye etmelerine rağmen, bu çalışmada farklı terminolojilerle karşılaşılmış olsak da konunun bütünlüğü açısından ortak bir terminoloji oluşturma gerekli idi. Bu sebeple dönem itibariyle kullanılan devlet adlarını esas aldığımız için, ‘Türkiye’ yerine ‘Osmanlı Devleti’, ‘Rus-Türk Savaşı’ yerine ise ‘Osmanlı-Rus Savaşı’ terimlerini kullanmayı daha uygun gördük.

Ayrıca Rus kaynaklardan bazılarını değişik baskılarından takip etmek zorunda kaldık. Mesela:

1. N. Ya. Danilevskiy’in **Rossiya i Yevropa (Rusya ve Avrupa)** adlı eserinden ilk önce **Zarya** dergisindeki yazı dizisini takip ederek faydalanmaya çalıştık. 2005 yılında Peterburg araştırma gezimiz sırasında ilk baskısının fotokopisini çok yıpranmış olduğu gerekçesiyle alamadık. Peterburg’da kaldığımız süre zarfında kitaptan azami derecede istifade ettik. 2008’deki Moskova araştırma gezimiz sırasında 1888 tarihli ikinci baskısından araştırma fırsatımız oldu. Aynı yıl Kazan araştırma gezimiz sırasında kitabın 1889 tarihli üçüncü ve 1895 tarihli dördüncü baskısını fotoğraflayarak çoğaltma imkanımız oldu. Bu nedenle çalışmamızda kitabın değişik baskılarından faydalandığımız kısımlar bulunmaktadır. Dipnotta **Rossiya i Yevropa¹**, **Rossiya i Yevropa²**, **Rossiya i Yevropa³**, **Rossiya i Yevropa⁴** şeklinde verilmiştir.
2. İ. V. Kireyevskiy’in hatıratlarını ihtiva eden **Polnoye sobranie soçinenii** adlı eseri, Lenin Devlet Kütüphanesi’nde A. İ Koşelyev’in 1861’de hazırlayıp yayınladığı iki ciltlik ilk baskısından, Tarih Kütüphanesinde ise M. O. Gerşenzon’un hazırlayıp 1911 senesinde yayınladığı yine iki ciltlik ikinci baskısından takip etmek zorunda kaldık. Dipnotta **Polnoye sobraniye soçinenii¹** ve **Polnoye sobraniye soçinenii²** şeklinde verilmiştir.
3. V. S. Solovyev’in, **Natsionalny vopros v Rossii** adlı eserinden 2008 Moskova araştırma gezimiz sırasında 1884 tarihli baskısından faydalandık, 2009 gezimiz sırasında ise 2007 yılı baskısından yararlanma imkanımız

oldu. Dipnotta **Natsionalny vopros v Rossii¹** ve **Natsionalny vopros v Rossii²** şeklinde verilmiştir.

4. T. Yuzefoviç'in 1869'da Peterburg'da neşredilen **Dogovori Rossii s vostokom političeskie i torgovie** adlı eserini 2005-2006 yıllarında Moskova ve Kazan kütüphanelerinde inceleme fırsatımız oldu. 2008 yılında Moskova araştırma gezimiz sırasında ise kitabın Moskova 2005 tıpkı baskısını satın alma imkanımız oldu. Bu sebeple kitabın her iki baskısından da faydalandık. Dipnotta **Dogovori Rossii s vostokom¹** ve **Dogovori Rossii s vostokom²** şeklinde verilmiştir.
5. Mark Mazower'in 2005'de New York'ta neşredilen **Salonica City of Ghosts Christians, Muslism and Jews**, adlı kitabından faydalandıktan sonra, eserin çevirisi **Selanik Hayaletler Şehri: Hıristiyanlar Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)** Gül Çağalı Güven tarafından tercüme edilerek 2007 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Biz kitabında sadece orjinalinden faydalandık.

Bazı Rusça kitapların Türkçe çevirilerini orjinallerinden faydalandıktan sonra fark ettiğimiz, bazılarının ise çalışmamıza devam ederken yayınlanması ile bu kitapların hem Türkçe çevirilerinden hem de orjinallerinden faydalandık.

1. Sergey Goryanov'un I. Petro döneminden 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar Rus-Osmanlı mücadelelerini kaleme aldığı Peterburg 1907 **Bosfor i Dardanelli (İstanbul ve Çanakkale Boğazı)** adlı eserinden 2005 Peterburg araştırma gezimiz sırasında faydalanma imkânı bulduk. 2006'da Dr. Ali Ahmetbeyoğlu ve Dr. İshak Keskin tarafından Fransızca nüshasından Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilen **Devlet-i Osmaniye-Rusya Siyaseti** adlı eser günümüz Türkçesi'ne kazandırılarak **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi** adıyla yayınlanmıştır. Bu sebeple bu eserin de hem orjinalinden hem de Türkçe çevirisinden yararlanılmıştır.
2. Yu. A. Petrosyan'ın 1971 yılında kaleme aldığı **Mladoturetskoye dvijeniye (Jön-Türk Hareketi)** adlı eserini 2005 Kazan araştırma gezimiz sırasında bir

sahaftan satın alma imkânımız oldu. Kitabın çalışmamızla alakalı kısmın bir bölümünü Kazan'da tercüme ettik. İstanbul'a döndükten sonra kitabın Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu tarafından 1974'te tercüme edilerek **Sovyet Gözüyle Jöntürkler** adıyla yayınlandığını fark ettik. Bu nedenle kitabın hem Türkçe çevirisinden hem de orjinalinden faydalandık.

Batı lisanlarındaki kaynakların önemli bir kısmını ve İngiliz Arşiv malzemelerini 2007 yılında İngiltere'ye kendi imkanlarımız ile yapmış olduğumuz araştırma gezisi sayesinde elde ettik. İngiliz arşivlerinin çalışma biçiminin mükemmel yakın olmasından dolayı bir hafta gibi kısa bir sürede gereken malzemeleri temin ettik. Ayrıca **University Collage of London School of Slavonic and East European Studies (UCL SSEES)** kütüphanesinde İngilizce'nin yanı sıra Rusya'da dahi bulunamayan bazı Rusça kitaplara ulaştık. Bu kitapların tamamını da kaynakçada verdiğimizden dolayı, yine Rus ve Türk kaynak kitaplarında yaptığımız gibi burada zikretmeyi uygun görmedik.

B. SLAV ADI VE İLK YERLEŞİM SAHALARI

Slav kelimesinin ne manaya geldiği ve nereden türediği araştırmacılar tarafından günümüze kadar tam olarak saptanamamıştır. Bazı araştırmacılar bu ismin Rusça “Слава-tanınmış-ün-nam” kelimesinden, diğer araştırmacılar ise “слов-rivayet” kelimesinden türediğini dile getirmişlerdir. Bu iki görüşten gerçeğe en yakın olarak ikincisi kabul görmektedir. Çünkü Slavlar yakın komşuları Almanları, ‘lâl’ manasına gelen “немой-nemoy” kelimesinden dolayı ‘немец-немцы-Nemtsı’ diye adlandırmışlardır¹. Fazla kabul görmeyen diğer bir görüşe göre ise Slav adı “болото-bataklık” kelimesinden türemiştir². Slavların Venet ve Antların devamı bir halk olduğu kabul gören diğer bir görüştür³. Jordanes’in dile getirdiği bu görüşü günümüzde bazı araştırmacılar Etrüsk yazısından yola çıkarak ispatlamaya gayret etmiştir⁴.

Bazı araştırmacılar ise Slavların, dolayısıyla Rusların tarihini M. Ö. 3.000.⁵, M. Ö. 4.000.⁶, hatta M. Ö. 5.000.⁷ yıllara kadar dayandırmıştır. Fakat yapılan bu tespitler herhangi bir yazılı metne dayandırılmadığından ve tahmini olduğundan dolayı ilmi çevreler tarafından kabul görmemiştir. Slavlardan ilk bahseden Jordanes’tir. Jordanes, 388 yılında Slavların Ant ve Bulgarlar ile olan münasebetlerinden bahsederken Slav adını zikretmiştir⁸. Rus Kroniklerinde ise Slav adı ilk defa Nestor’da geçmektedir. Nestor, kroniğinde Slav halkından bahsederken Slav lisanı ile Rus lisanının aynı olduğunu ifade etmiştir⁹.

¹ Mariya Gimbutas, **Slavyane sını peruna**, Moskova 2007, s. 68-69.

² Aynı eser, s. 70.

³ Markov Jordanes’in 551 yılında bu görüşü dile getirdiğini belirtmiştir. A. V. Gudz-Markov, **İndoevropytsı Evrazii i Slavyane**, Moskova 2004, s. 389-390.

⁴ Pavel Tulajev, **Venedi:predki slavyan**, Moskova 2000, s. 1.

⁵ Aleksandr Dsov, **Zvezdı drevnih slavyan**, Moskova 2008, s. 9-10.

⁶ Yuriy Petuhov, **Rusı Evrazii**, Moskova 2008, s. 30-31.

⁷ V. M. Gobarev, **Predistoriya Rusı**, Moskova 1994, T. I, s. 29-37.

⁸ Jordanes, **Monumenta Germaniae Historica**, Berlin 1882, s. 52.

⁹ Vladimir Clementis, **“Panslavism” Past and Present**, London 1943, s 21.

Slavların Avrupa'ya gelmeden önce Vistül ve İdil nehirleri arasında yaşadığı bilinmektedir. Slavlar, tahminen M. Ö. II. asırda Karpatlara doğru göç hareketlerine maruz kalmışlardır¹⁰.

Slavlar yaşadıkları coğrafyaya göre Batı, Güney ve Doğu olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Batı Slavları; Çek, Moravyalı, Slovak ve Lehlilerdir. Güney Slavları; Sloven, Makedon, Sırp ve Hırvatlardır. Doğu Slavları ise Rus, Ukrain ve Beyaz Ruslardır¹¹. Slavlar kendi aralarında değişik kabilelere ayrılıyordu: Polyanlar (Lehliler), Dveryanlar, Dregoviçler. Severyanlar (Kuzeyliler), Radimiç ve Vyatiçler¹².

Bütün tarihçiler ve araştırmacılar tarafından kabullenilen görüşe göre Kiev Rusya'sı öncesinde Hazar'ın batısında yaşayan Slav kavimleri, Bizans ve Hazarların arasında nüfuz sahasına bölünmüş bir şekilde siyasî hayatlarını devam ettiriyordu. Solovyev'e göre, Kiev Rusya'sı öncesinde Slavlar Tuna ve Dinyeper nehirleri arasındaki coğrafyada yaşamaktaydı. Slavlar, düşmanları tarafından önce Doğu ve Kuzey'e, akabinde ise Peçenek ve Bulgarlar tarafından geldikleri topraklara, Tuna ile Dinyeper arasındaki coğrafyaya sürülmüşlerdi¹³. Avarlar ise yaptıkları akınlarla Slavların Orta Avrupa'ya kadar göç etmelerine vesile oldu¹⁴. Peçenek akınları sadece Slavları birbirinden ayırmakla kalmamış. Hazar Devleti'nin Slavlar üzerindeki siyasî etkisini azaltarak, Slavların Bizans ve Vareklerin (Normanların) siyasî nüfuz sahasına girmesine neden olmuştur¹⁵. Kiev Rus Knezliğinin ilk kurucusu Rurik ve maiyeti Slav olmayan Varg-Normanlardandır. Ancak yönetimi elinde bulunduran bu halk zamanla Slav halk kitlelerinin içinde eriyerek Ruslaşmışlardır. Karamzin bu sülalenin üç nesil sonra Ruslaştığını dile getirmiştir¹⁶.

¹⁰ A. Burovskiy, **Ariyskaya Rus**, Moskova 2008, s. 101.

¹¹ Aleksandr Dsov, **Arii. Slavyane. Rus**, Moskova 2008, s. 39. Dsov, Bulgarları da Güney Slavları arasında göstermektedir. Ancak dönem itibariyle Bulgarların Slav olmadıkları, Ortodoksluğu kabul ettikten sonra Slavların arasında Slavlaştıkları tarihi bir gerçektir. Bkz. V. A. Abaza, **İstoriya Rossii**, Peterburg 1886, s. 7.

¹² S. F. Platonov, **Kurs Russkoy istorii**, Moskova 2006, s. 49.

¹³ S. M. Solovyev, **İstoriya Rossii s drevneyşih vremen**, Moskova 2007, s. 14-15.

¹⁴ Ali Reşad, **Tarihi Kadim: Romalılar, Bizanslılar, İslavlar, Türkler, İranlılar**, İstanbul 1331, s. 423.

¹⁵ **The Slavs and the East**, haz. Mikhail Tikhomirov, Babadjcan Gafurov, Paris 1965, s. 10-11.

¹⁶ Nikolay Karamzin, **İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo**, Moskova 2008, s. 38-42.

C. RUSLARIN ORTODOKSLUĞU KABULÜ

Ruslar, Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmeden önce Doğu Roma (Bizans) ile 2 asra yakın mücadele etmişlerdir¹⁷. Bu mücadele sırasında belirli şartlara göre Türk Devleti Hazarlardan destek almıştır. 941 yılında Kiev Knezi İgor, Hazarların da desteğini alarak başlattığı meşhur İstanbul seferinden yenilgi ile ayrılınca Kiev Rusya'sı güç kaybına uğramıştır. 944 yılında İgor'un ölümü sonrası taht, tek varis küçük yaştaki Svyatoslav'a kalmıştı. Svyatoslav'ın annesi Olga (893-969) devlet idaresini ele alarak, eskisi gibi Bizans ile mücadele etmek yerine, ittifak yapmayı daha uygun görmüştür¹⁸. Bunun sonucunda da Olga, 955 veya 957 senesinde İstanbul'a resmi ziyaretlerde bulunmuştur.

Olga'nın İstanbul ziyareti ya da ziyaretleri hakkında kaynak ve araştırma eserlerinde farklı şekilde malumat bulunmaktadır. Araştırmacıların bir kısmı 957 senesini doğru olarak kabul ederken¹⁹, bazı kaynaklar ve araştırmacılar ise Olga'nın İstanbul'u ziyaret yılını 955 olarak vermiştir. Levçenko, bu anlaşmazlıkları dile getirerek Rus el yazmalarının 955 yılını yazmalarına rağmen, Polonskiy'in bir makalesine atıfta bulunarak bu tarihin 955, 956 ya da 957 yılı olabileceğini belirtmiştir²⁰. Solovyev de, yazmaların 955 yılını belirtmesine rağmen, 957 yılının daha doğru olduğunu öne sürmüştür²¹. Karamzin, Olga'nın İstanbul ziyaretini yıl olarak belirtmemiş, ancak İstanbul'da 9 Eylül'den 18 Ekim'e kadar kaldığını ifade etmiştir²². Vernadskiy ise Olga'nın İstanbul'u ilk ziyareti olan 955 yılında Ortodoksluğu kabul ettiğini, 957 yılında ise ikinci ziyareti Hristiyan olarak gerçekleştirdiğini dile getirmiştir²³. L. N. Gumilev ise Olga'nın doğum tarihine dikkat çekerek, eğer ilk ziyaretin 955 yılında gerçekleştiğini

¹⁷ 9. ve 10. asırlarda Rus- Bizans mücadelesi hakkında bkz. A. N. Saharov, **Diplomatiya drevney Rusi**, Moskova 1980, 357 s; F. Uspenskiy, **Russ i Vzantia v X veke**, Odessa 1888.

¹⁸ **Şimalden Malumat Yahut Muhtasar Rus Tarihi**, Terc. İsmail Hakkı, s. 18.

¹⁹ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara 1993, s. 23; Michael T. Florinsky, **Russia a History and an Interpretation**, NY 1967, Vol. I, s. 18-19; M. V. Levçenko, **Oçerki po istorii Russko-Vizantiyskih otnoşeniy**, Moskova 1956, s. 222; Serhii Plokhly, **The Origins of the Slavic Nations**, Cambridge 2006, s. 13.

²⁰ M. V. Levçenko, **Oçerki po İstorii...**, Moskova 1956, s. 222. Dipnot No 2.

²¹ Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 28.

²² Karamzin, **İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo**, s. 68-70.

²³ G. V. Vernadskiy, **Kievskaya Rus**, Tver-Moskova 2004, s. 49.

varsayarsak Olga'nın 62 yaşında olacağını, diğer yandan Bizans İmparatoru Konstantin'in Olga'ya evlenme teklif ettiği gerçeğini de düşünürsek 1955 yılının çok geç olduğunu, bu gezinin en az 10 sene önce gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmiştir²⁴.

Saharov ise bu iki ziyaretten ilkinin siyasî, ikincisinin ise dinî amaçlı olduğunu belirtmiştir. İlk ziyaretinde Bizans ile siyasî ilişkileri düzeltme yönünde önemli kazanımlar elde eden Olga'nın, ikinci gezisinde Ortodoksluğu kabul ettiğini dile getirmiştir²⁵. Saharov'a göre, Olga ilk ziyaretinde Konstantin'in evlenme teklifini geri çevirmek için Ortodoksluğu kabul etmiyormuş gibi davranmıştır. İstanbul seyahati sonrası Olga'nın Ortodoksluğu kabul ettiğini dile getiren Saharov, Nestor kroniğinde de belirtildiği gibi Olga'nın İstanbul ziyareti sırasında İmparator Konstantin'in Olga'nın güzelliği karşısında duygularına hakim olamayarak Kiev Knyaza'sına evlenme teklifinde bulunduğunu, Olga'nın ise atalarının dinini neden göstererek, Pagan birisinin bunu kabul edemeyeceğini ifade ettiğini öne sürmüştür²⁶. Saharov'a göre, Olga, ikinci kez geldiği İstanbul'da vaftiz olduktan sonra kendisi ile evlenme teklifini tekrarlayan İmparator'a, vaftiz sırasında kendisini kızı olarak çağırdığını, Hristiyanlığın bir baba ile kızın evlenmesine müsaade etmeyeceğini öne sürerek teklifi ikinci kere reddetmiştir. E. F. Tugay, Olga'nın İstanbul'a gelmeden Kiev'de vaftiz edildiğini belirtse de bunun doğruluğunu öne süren Rus kaynağı yoktur²⁷. Bu ziyaretler sonucunda Hristiyanlığı kabul eden Olga, Rus tarihinin şekillenmesinde en önemli olayı gerçekleştirmiş olmuştur²⁸.

²⁴ Gumilev, L. N., **Ot Rusi k Rossii**, Moskova 2007, s. 48.

²⁵ Saharov, **Diplomatiya drevney Rusi**, s. 280-281.

²⁶ **Aynı eser**, s. 281.

²⁷ E. F. Tugay, **Rusya Tarihi**, İstanbul 1948, s. 90-91.

²⁸ Olga'nın İstanbul ziyareti ya da ziyaretleri ve Hristiyanlığı kabulü hakkında karşılaştırılmalı tafsilatlı bilgi için bakınız. Bkz. Birsal Küçükşipahioğlu, "IX-X. Yüzyıllarda Bizans-Rus İlişkileri ve Kiev Prensesi Olga'nın Hristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler", **Kafkas Dosyası**, İstanbul 2006, s. 1-10.

İtil-Bulgarlarının ısrarlarına rağmen Müslümanlığı kabul etmeyen²⁹ Vladimir, 988 senesinde Ortodoksluğu devlet dinî olarak kabul ederek, Rusya'nın siyasî manada diğer devletlere nazaran pagan olarak kalmasına son vermiştir. Vladimir'in Hıristiyanlığı kabulü kaynaklarda farklı şekilde zikredilmiştir. Bazı tarihçiler 988'i, bazıları ise 989'u, Hristiyanlığın kabul edildiği tarih olarak göstermiştir. Avrupalı bazı yazarlar bu yılı 989 olarak vermiştir³⁰. Ancak Rus kaynakların çoğunluğu 988 yılını esas kabul ettiğinden dolayı, 988'in gerçeğe daha yakın olduğu söylenilebilir. Hristiyanlığı kabul yılından başka, Hristiyanlığı nerede kabul ettiği de tartışmalara sebep olmuştur. Rus tarihçiler genel itibariyle Herson'da (Kherson: eski Latince Korsun) kabul ettiğini (vaftiz edildiğini) ifade etmişlerdir³¹. Bazı araştırmacılar ise Kiev'de vaftiz edildiğini öne sürmüştür³².

Ortodoksluğu kabul ettikten sonra siyasî ve kültürel yönden daha güçlü olacağını düşünen Ruslar, bunun ilk mükafatını Bizans ile beraber ittifak yaparak Peçeneklerin de yardımıyla Hazarların ortadan kaldırılması sırasında almışlardı³³. Ortodoks Hristiyanlığını kabul eden Rusya, sadece dinî yönden değil, devlet idaresi ve teşkilatlanma yönünden de önemli kazanımlar elde etmiştir. Katolikliğe nazaran

²⁹ Rusların Ortodoksluğu kabulünden önce, İtil-Bulgar Türk Devletinin İslamiyeti kabul etmesinin akabinde İslam dinini anlatmak için giden heyetin baş katibi olan ve aynı zamanda tarihçi kişiliği bulunan İbn-i Fadlan'ın seyahatnamesinden İslam halifesinin direktifleri doğrultusunda Rusların İslam dinine davet edildiğini bilmekteyiz. Bkz. Ahmed b. Fadlan b. Abbas İbn Fadlan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, terc. Ramazan Şeşen, İstanbul 1995, 320 s. Gumilev, Knez Vladimir'in neden Ortodoksluğu benimsediği konusunda şu tespitleri yapmaktadır. Birincisi Kuran'ı-Kerim Rusların anlayacağı bir lisanda yazılmamıştı. Ayrıca İslam dininde hem domuz etinin yenilmesi yasaklanmış, hem de içkinin haram olması Vladimir tarafından hoş karşılanmamıştı. Vladimir, Rusların güzel içkilere düşkünlüğüne engel olamayacağını belirtmiştir. Yine Gumilev'e göre Vladimir, Alman Katolik misyonerlerini ise, "atalarımızın reddettiği bir dini kabul edemeyiz" diye geri çevirmiştir. Bunun sonucunda Vladimir, hem siyasî hem de sosyal nedenlerden dolayı kendilerine en yakın olarak gördükleri ve annesi Olga'nın daha önce kabul ettiği Ortodoksluğu 988 senesinde devlet dini olarak tanımıştır. Bkz. Gumilev, L. N., **Rusi...**, s. 68-69.

³⁰ W. H. Parker, **An Historical Geography of Russia**, London 1968, s 52-53.

³¹ T. S. Eremina, **Russkiy Pravoslavny Hram**, Moskova 2004, s. 9-10.

³² Tugay, K. Porfirogenetos'a dayandırarak Olga'nın İstanbul seyahati sırasında vaftiz edilmediğini ileri sürmüş, Jacob'un **Olga ve Vladimir Devirleri Tarihi** adlı vesikayı kaynak göstererek Olga'nın 954 yılında henüz 15 yaşındayken Kiev'de vaftiz edildiğini ifade etmiştir. Olga'nın yaşı hakkında Rus Kaynaklarında değişik bilgiler mevcuttur. Bkz. Tugay, **Rusya Tarihi**, s. 90.

³³ C. A. Pletneva, **Hazari**, Moskova 1986, 72-73. Artamonov ise bu duruma açıklık getirerek, Hazarların sadece Rusların ve Peçeneklerin baskısı ile değil, aynı zamanda Hazarların içinde bulunan Yahudilerin de dış düşmanlara verdiği destek sonucu yıkıldıklarını iddia etmiştir. Bkz. M. İ. Artamonov, Rusçadan terc. Ahsen Batur, **Hazar Tarihi**, İstanbul 2004, sayfa 587-588 s.

Ortodoksluğu benimsedikleri için Ruslar, bariz bir şekilde kendi benliklerini de devlet idaresinde barındırabilmişlerdir³⁴.

Rusya, Hristiyanlığı kabul ettiği dönemlerde coğrafi yakınlığından dolayı Bizans ile siyasî münasebetlerini en üst düzeyde tutuyordu. Yaroslav döneminde (1019-1054) bu müasebetler dinin de tesiri ile en üst seviyeye çıkmıştı³⁵. Vladimir Monomah ise (1113-1125) Bizans İmparatoru Aleksey Kommanen'den Sezarlık (Çar) ünvanını alıp, taç giymişti³⁶.

Dinî yönden Bizans'a bağlı kalan Ruslar, zamanla bunun siyasî olarak da kendilerine yansıtacağına farkına vardı. Bunun üzerine Ruslar, Kiev metropolitliğinin İstanbul Patrikliğinden bağımsız hareket etmesi için gayret gösterdiler. Bu çabalar Yaroslav Mudriy döneminde fiiliyata geçirildi. Mudriy, din adamı Aziz İlarion'u Kiev Metropoliti olarak atayarak, dinî yönden İstanbul'a bağlı kalmadıklarını resmen ilan etti³⁷. Böylece Kiev Knezliğinde Prens, Veçe³⁸ ve Boyarlar haricinde imtiyazlı yeni bir sınıf daha meydana geldi. Kilise, Moskova Knezliği kurulana kadar siyasî gücün çekim merkezinde kaldı. Moğol akınları öncesinde siyasî yönden Avrupa ve Asya'da iki güç, Katolikler ve Müslümanlar bulunmaktaydı. Katolikler, Müslümanların Batı'ya ilerleyişine karşı 11. asrın sonlarında başlatmış oldukları seferlerden dördüncüsünü hedef değiştirerek Ortodoksların üzerine yöneltmişlerdir³⁹. Katolikler, 1204 sonrası Ortodoksları da kendilerine hedef olarak görmekteydi. Bu dönemde Rusya'nın siyasî olmasa da dinî yönden yardımına Moğallar yetişmiştir. Moğollar başlattıkları Batı seferleri sonucunda Bizans'ı Katoliklerin dinî, Müslümanların ise siyasî baskısından

³⁴ Leontyev bu duruma açıklık getirmiştir. Bkz. II. Bölüm Son Slavcılar, Konstantin Leontyev.

³⁵ Vasiliy Osipoviç Klyuçevskiy, **Russkaya istoriya polniy kurs lektsiy**, Moskova 2004, s. 47-48.

³⁶ **Aynı eser**, 52-56.

³⁷ Rus Ortodoks kilisesinin kuruluşundan itibaren piskopos seçimi, prens ya da halk meclisi tarafından yapılmaktaydı. İlk dönemlerde İstanbul'dan atanan metropolitlere Rus kilise cemaati karşı çıkarak, kendileri haricinde kilisede söz sahibi olacak bir güç istemediklerini açıkça ortaya koyuyorlardı. Bkz. Sevinç Aslanova, **Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne**, İstanbul 2006, s. 37-38.

³⁸ Halk meclisi.

³⁹ Katolik Haçlı Avrupa Ordusunun Ortodoks Bizans üzerine yaptığı sefer hakkında daha fazla detaylı bilgi için bkz. Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, terc. Fikret İşıltan, Ankara 1987, C. III, s. 95-116; Işın Demirkent, **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbulun Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, ed. Fahameddin Başar, İstanbul 2004, 289 s.

kurtarmıştır. Dolayısıyla Katolik Avrupa, Moğol akınlarından dolayı Ortodoksluğu kendi siyasî hakimiyeti altına alamamıştır⁴⁰.

Moğolların kiliseye ayrıcalık vermesine rağmen, siyasî anlaşmazlıklardan etkilenmemesi imkansızdı. Siyasî olayların kiliseyi yıpratması ve son olarak 1299 yılında Altın Orda'nın Kiev akını sonrası bir çok dinî yapının zarar görmesi nedeniyle Kiev metropoliti Maksim, sadece naibini Kiev'de bırakıp 1300 senesinde bütün rahiplerini alarak Vladimir'e gitti. Böylece Kiev Metropolitliğinin merkezi Vladimir Şehri'ne taşındı. Maksim'in 1305'te vefatının akabinde kimin halef olacağı konusundaki tartışmaları İstanbul Patriği ve Bizans İmparator'u sonuçlandırdı⁴¹. 1308 yılında Volin Knezi Lvoviç sayesinde Metropolit olan Peter, siyasîlerin isteği doğrultusunda hareket etmemesi sebebiyle, onların hedefi haline geldi⁴². Siyasilerin öncülüğündeki halk mahkemesini kazanan Peter, elini daha da güçlendirdi. 1312'de Altın Orda Hanı Toktamış'ın ölümü ve yerine Özbek Han'ın geçmesi ile Rus kilisesinin de geleceği şekillendi. Özbek Han'ın Peter'e koruma Yarlığı'ı vermesinin akabinde artık Metropolit tamamen özgür hareket etme kabiliyetini kendinde gördü⁴³. Moskova Knezliğinin kendisini davet etmesine müteakip Kilise'nin ancak Meryem Ana ikonu ile beraber Moskova'ya gelebileceğini ifade etmekle geleceğe ışık tuttu⁴⁴. Kilisenin nerede kalacağı konusu zamanla diğer Knezlikler arasında güç mücadelesine sahne olsa da sonuçta 1395 yılında Meryem Ana İkonu'nun Moskova'ya getirilmesi ile kilise metropolitliği Vladimir'den Moskova'ya taşındı⁴⁵.

Kilise'nin taşınması ile Moskova, Kiev ve Novgorod'a göre daha merkezi bir şekle bürünmeye başladı. Timur'un akınları sonrasında gücünü kaybeden Altın Orda

⁴⁰ George Vernandsky, **Moğollar ve Ruslar**, İngilizceden terc, Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2007, s. 12-19.

⁴¹ T. Barsov, **Konstantinopolskiy patriarh i ego vlast nad Russkoyu Tserkoviyu**, Peterburg 1878, s. 117.

⁴² David Mackenzie-Michael W. Curran, **A History of Russia, The Soviet Union, and Beyond**, California 1993, s. 127-128.

⁴³ İlyas Kamalov, **Altın Orda ve Rusya**, İstanbul 2009, s. 92-93.

⁴⁴ Nicolas Zernov, **The Russians and Their Church**, London 1964, s.32-35.

⁴⁵ Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya...**, s. 167-168. Hugh Seton-Watson Kilisesinin 1326 yılında Kiev'den Moskovaya taşındığını öne sürmektedir. Bkz. Hugh Seton-Watson, **The Russian Empire 1801-1917**, Oxford 1967, s 29-30.

Devleti XVI. asrın ikinci çeyreğinde üç hanlığa bölününce Moskova, eski dönemlere nazaran Hanlıklar karşısında daha rahat hareket etme imkânı buldu. Altın Orda'nın hakimiyetinden kurtulmasına rağmen Moskova Knezliği, üç parçalı hanlık döneminde dahi hanlıklardan en Kuzey'de kurulan Kazan Hanlığı'nın hakimiyetini kabul etmek zorunda kaldı⁴⁶. 1448'de Ortodoks kilisesinin bağımsızlığını ilan etmesi ve akabinde Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi sonrası⁴⁷ Bizans'ın dinî bakımdan Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmesi ile Moskova Metropolitliği daha da rahat hareket etme şansını buldu⁴⁸. 1459'da ise Kiev Metropolitliğinin İstanbul Fener'e bağlandığını açıklaması ile Rus kilisesi karar alarak Kiev ve Moskova metropolitliklerinin ayrıldığını kabul etti⁴⁹. Rus Ortodoks Kilisesi'nin, Kiev ve Moskova olarak ikiye ayrılması sonucunda Moskova'nın güç kaybedeceği öngörülse de, tam aksine Moskova dinî yönden belirgin şekilde yükselmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin güneydeki Kırım Hanlığı'nı 1475'de hakimiyeti altına alması ile daha da rahatlayan Moskova Knezliği, 22 yaşında babası Kör Vasiliy'in (II.) yerine tahta geçen ve Rus tarihinde ilk defa bütün Rusların Çar'ı⁵⁰ ünvanını kullanan İvan III. önderliğinde Altın Orda boyunduruğunu kırması ile siyâsî manada da kendisini kanıtlama çabasına girdi⁵¹.

⁴⁶ Altın Orda-Kazan Hanlığı-Rus ilişkileri için bkz. **İstoriya o Kazanskom Tsartve neizvestnago soçinitelya XVI stoletiya po dvum starinnım spiskam**, Peterburg 1791; Mustafa Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976; A. Yu. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, terc. Hasan Eren, Ankara 1992; George Vernadsky, **Moğollar ve Ruslar; Sobranie Putesestviy k Tataram i Drugim voztoçnım Narodam, v XIII, XIV i XV Stoletiyah**, Peterburg 1825; Bulat Hamidullin, **Narodı Kazanskogo Hanstva**, Kazan 2002; M. Hudyakov, **Oçerki po istorii Kazanskogo Hanstva**, Moskova 1991; Rızaeddin Fahreddin, **Han Zolotoy Ordu**, Kazan 1996; Charles J. Halperin, **Russia and the Golden Horde: the Mongol Impact on Medieval Russian History**, London 1987;

⁴⁷ Bizans'ın Türklerle münasebetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Refik Altınay, **Bizans Karşısında Türkler: (699-857/1299-1453)**, haz. Fahameddin Başar, İstanbul 2005.

⁴⁸ Golubinskiy bu süreci kapsamlı bir şekilde ele alarak Rus Kilisesi'nin kesin bağımsızlığını İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Evgeniy Evsigneviç Golubinskiy, **İstoriya Russkoy Tserkvi**, Moskova 1900, s. 1-14.

⁴⁹ Makariy Bulgakov, **İstoriya Russkoy Tserkvi**, Peterburg 1882, T. VI, s. 39-40.

⁵⁰ Rus Knezliklerinde ilk defa Çar ünvanının Vladimir Monomah tarafından kullanılmaya başlandığını ve bu ünvanın Bizans İmparatoru tarafından verildiğini daha önce ifade etmiştik. Bkz. Giriş. Dipnot 36. Knezler, Altın Orda hakimiyeti döneminde Türkçe ünvanları da kullanmışlardır. Türkçe ünvanlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Donuk, **Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Teirmler**, İstanbul 1988, 109 s.

⁵¹ A. S. Orlov, **İstoriya Rossii**, Moskova-Leningrad 1938, s. 72

D. RUSLARIN III. ROMA OLMA HAYALI

1467 yılında Moskova Knezi III. İvan'ın karısı Mariya ölünce Knezlik, III. İvan'ı kendisine layık birisi ile evlendirmek istedi⁵². Bu haber Papa'nın kulağına kadar gitti. O sırada Papa'nın yanında III. İvan'a layık çok önemli bir gelin adayı bulunmakta idi. Bu gelin adayı son Bizans imparatoru XIII. Konstantin'in kardeşi Mora despotu Thomas'ın kızı Zoya (Sofya) idi⁵³. Şubat 1469'da Rus Knezine Zoya ile evlenme teklifi yapıldı⁵⁴. Papa'nın buradaki amacı hem Türklere karşı koyacak yeni bir güç oluşturmak, hem de Ortodoks Rusların Katolikliğe sıcak bakmalarını sağlamaktı⁵⁵. Karşılıklı mektuplaşmalardan sonra Moskova Knezi evlenmeye rıza gösterdi⁵⁶. 12 Kasım 1472 tarihinde Zoya maiyetiyle beraber Moskova'ya geldi⁵⁷. Sofya'nın Moskovaya gelmesi ile beraber Bizans kültürü, Moskova Knezliğinin yönetimini etkilemeye başladı⁵⁸. Zoya'nın maiyetinde gelen mimar ve ustalar, Rusların klasik ahşaptan yaptıkları sarayların yerine, İstanbul ve Roma'da yapılan taş örmeli saray ve devlet binaları inşaa ettiler⁵⁹. Bizans'ın Moskova'ya etkisi sadece dış görünüş olarak yansımıyor, iç siyasî teşkilatlanmalarda da yeniliklere gidiliyordu. Zoya öncesinde Moskova Knezliği sadece Knez ünvanını kullanabiliyordu. Taht varisi ise Saray Vassalı olabiliyordu⁶⁰. Zoya ile evlenmesinden

⁵² Solovyev ve Karamzin'e göre, III. İvan'ın ilk eşi Mariya Tver Büyük Knezi Boris'in kızıydı. Bkz. Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 170-171, Karamzin, **İstoriya Gosudarstva...**, s. 521. Klyuçevskiy ise III. İvan'ın ilk eşinin Tver Büyük Knez'i Boris'in kız kardeşi Mariya olduğunu öne sürmüştür. Bkz. V. O. Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya**, Moskova 2008, s. 183-184. Ancak Klyuçevskiy Mariya'dan bahsederken Mariya Borisovna diye hitap ettiği için kanaatimizce Klyuçevskiy sehven kızkardeşi olarak yazmaktadır. Çünkü Tver Büyük Knezinin adı Boris idi. Knezin, Boris adında bir kardeşi de yoktu. Bu nedenle Mariya Borisovna, Knezin kız kardeşi değil ancak kızı olabilir.

⁵³ Boris Mouravieff Zoya'nın son Bizans İmparatoru Konstantin'in kızı olduğunu dile getirmektedir. Bkz. Boris Mouravieff, **Deli Petro'nun Vasiyetnamesi**, İstanbul 1966, s. 18-19. Ancak Rus, Türk ve diğer kaynaklar incelendiğinde bu ifadenin doğru olmadığı rahatlıkla anlaşılabilir. Karşılaştırma için bkz. Karamzin, **İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo**, s. 538-539; Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya**, s. 183-185; Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 171-172.

⁵⁴ Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya**, s. 182-183.

⁵⁵ Platonov, **Russkoy İstori...**, s. 137.

⁵⁶ Karamzin, **İstoriya Gosudarstva...**, s. 539.

⁵⁷ Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 171.

⁵⁸ M. Dyakonova, **Vlast moskovskih gosudarey oçerki iz istorii političeskih idei Drevney Rusi do kontsa XVI veka**, Peterburg 1889, s. 62-66.

⁵⁹ Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 123-124.

⁶⁰ Saray Vassalı: Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray şehri olduğu için Yarlık verilecek olan Rus prenslerine bu ünvan veriliyordu.

sonra ise III. İvan, Knez ünvanı yerine daha önce Vladimir Monomah'ın da kullandığı Çar ünvanını kullanmaya başladı⁶¹.

Evlilik sonrasında Zoya, III. İvan'a nasıl bir Kral olması gerektiği üzerinde telkinlerde bulunmaya başladı. Klyuçevskiy'e göre, III. İvan Zoya sayesinde Tatar egemenliğinden kurtulabildi. Daha önceleri ikili siyaseti fazla beceremeyen Ruslar, Bizans prensesi ve maiyetindeki devlet adamlarının telkinleri sonucunda önce Tatarları (Altın Ordu, Kazan, Kasım ve Sibir) birbirleriyle mücadele ettirmiş, akabinde ise 1480 yılında devleti, Tatarlara vergi vermez hale getirmişti⁶². Rusya bağımsız bir devlet statüsüne kavuşunca Knez III. İvan, Üçüncü Roma olduğunu açıkça ifade etme cesaretini kendinde bularak tüm Ortodoksların destekçisi olduğunu ilan etti⁶³.

Solovyev, Karamzin ve Klyuçevskiy'in Zoya hakkında ittifak halinde dile getirdikleri diğer bir husus ise çok kurnaz olduğudur. Tarihçilerin Zoya'yı kurnaz olarak dile getirmelerinin nedeni ise III. İvan'ın tahtın varisi olarak önce ilk eşinden olan oğlu Dmitriy'i göstermesine rağmen, daha sonra Zoya'nın telkinleri sonrasında Zoya'nın 1479'da dünyaya getirdiği Vasiliy'i varis olarak ilan etmesidir⁶⁴. Akdes N. Kurat'a göre, III. İvan'ın bu şekilde davranması Rusya'nın devlet olma emaresidir⁶⁵.

Slavcılığın temelinde de bu fikir kendini gösterecektir. Leontyev'e göre Rusya, ne kendisinin önceden dile getirdiği gibi genç bir kuşak ne Danilevskiy'in ifade etmeye çalıştığı gibi kendine özgü kültürü olan bir toplum, ne de Slavcı metafizikçilerin ifade etmeye çalıştığı gibi bir halktır. Ona göre Rusya, Bizans İmparatorluğu'ndan aldığı tarihi güç ile Avrupa'ya karşı koymaya çalışan, Bizans'ın devamı olan bir Ortodoks devlettir⁶⁶.

Rus fikir adamları Bizans'ın devamı olduklarını dile getirirken ortaya koydukları sadece kendi tarihlerinden değil, Avrupalı tarihçilerin notlarından da destek aramakta idiler. Onlara göre, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Rusya Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Ortodoks ve Slavların hamisi olduğunun farkında idi ancak bunu

⁶¹ Karamzin, **İstoriya Gosudarstva...**, s. 542; Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya**, s. 184.

⁶² Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya**, s. 184.

⁶³ Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 124.

⁶⁴ Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 172; Karamzin, **İstoriya Gosudarstva...**, s. 541.

⁶⁵ Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 124-125.

⁶⁶ Konstantin Leontyev, **Vostok, Rossiya i Slavyanstvo**, Moskova 2007, s. 130-131.

gerçekleştirecek gücü yoktu. 1576 yılında Soransa Venedik İstanbul Büyükelçisi kendi senatosuna verdiği raporda; Moskova'nın Osmanlı Sultan'ında sakınca uyandırdığını, Bulgaristan, Sırbistan, Bosna, Moravya⁶⁷ ve Yunanlıların Fener Kilisesi'ne bağlı olmakla birlikte Büyük Moskova Knezi'ne sempati beslediklerini, Ortodoks ve Slav tebaanın kendilerini Türk hâkimiyetinden kurtaracak Moskova'dan her türlü maddî ve manevî yardımı beklediğini ifade etmiştir⁶⁸.

⁶⁷ Moravya: Çek ve Slovakların yaşadığı bölge.

⁶⁸ A. N. Ştiglița, **Rossiya i Slavyanstvo**, Peterburg 1907, s. 7.

I. BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTODOKS BİRLİĞİ SİYASETİ

A. XVII. ASIRDA BALKAN ORTODOKSLARININ ÇARLIK RUSYASI İLE MÜNASEBETLERİ

Rus Çarlığı, XVII. asırda her ne kadar dönemin en güçlü devleti olan Osmanlı Devleti'nin tabiiyetindeki Ortodoks halklarla siyasî, sosyal ve kültürel ilişkilerini üst düzeye çıkarmasa da, hem devlet siyaseti olarak hem de kendisine yakın hissettiği için Ortodoks halkların çoğunlukla yaşadığı Balkan coğrafyasıyla alenen ilgileniyordu¹. Asrın başlarında hem iç siyasette hem de dış siyasette tam bir fetret dönemi yaşayan Rus Devleti, Balkan Hristiyanları ile fazla alakadar olamadı. Ruslar tarafından 'Smutnoye Vremya (Kargaşa Dönemi)' olarak adlandırılan 1603-1613 yılları arasındakî 10 yıllık dönem, aslında ilk belirtilerini IV. İvan'ın ölümü sonrası göstermişti. Altınordu döneminde Moskova'ya gelerek sonradan Ortodoksluğu kabul eden Tatar ailelerinden birine mensup olan Boris F. Godunov, IV. İvan'ın yakınında olmakla kalmamış, kızı İrina'yı Çar'ın büyük oğlu Fedor ile evlendirerek Çar ailesini kendisine kan bağı ile bağladı². IV. İvan'ın ölümü sonrasında Fedor Çar olarak seçilince kızı İrina'nın telkinleri sonucu damadını istediği gibi yönlendiren Godunov, İvan'ın diğer eşinden olan oğlu Dmitri'nin öldürülmesi ile suçlanmasına rağmen, halk nezdindeki itibarı sayesinde bu olaydan kurtulmasını bildi³. Fedor'un zayıf yapısı nedeniyle devlet işleriyle fazla ilgilenememesi sonrası Godunov, devlet yönetimindeki etkisini giderek arttırdı⁴. 1598 yılında Fedor'un varis bırakmadan ölmesi ve tahta kendisinden sonra karısını halef göstermesi, karısı İrina'nın da bu görevi kabul etmeyerek kendisini dine vermesi sonrası

¹ Naumov, E. P., "K istorii svyazey Rossii s Yujnoslavyanskimi narodami v pervoy polovine XVII v.", **Svyazi Rossii s narodami Balkanskogo Poluostrova pervaya polovina XVII v.**, Moskova 1990, s. 98.

² D. İlovayskiy, **Smutnoye vremya Moskovskogo Gosudarstva**, Moskova 1894, s. 35-36.

³ Nikolay Karamzin, **İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo**, Moskova 2008, s. 1016-1018.

⁴ S. F. Platonov, **Oçerki po istorii Smuti v Moskovskom Gosudarstve XVI-XVII vv**, Peterburg 1899, s. 227-230.

Moskova'da taht mücadelesi baş gösterdi⁵. Tamamına yakını Godunov taraftarları olan halk meclisi Çar olarak Boris Fedoroviç Godunov'u seçti. İlk başta bu görevi kabul etmeyen ve kendisine yakıştırmayan Godunov, ısrarlara dayanamayarak görevi kabul ettiğini ilan etti⁶. Godunov dönemi, Moskova Çarlığı için iktisadî yönden tam bir yıkım dönemi olarak geçti. 1600-1603 yıllarındaki büyük açlık sonrası halk kendi çocuklarını dahi yeme durumuna düştü⁷. Devletin bu duruma engel olamaması, Godunov'u gözden düşürmeye yetti. Ayrıca 1603 yılında Lehistan'da baş gösteren ve kendisini IV. İvan öldürülen oğlu Dmitri olarak lanse eden 'Düzmece Dmitri' ayaklanması dalgalanarak 1605 yılında Moskova'ya kadar yayıldı⁸. 1605'de Godunov'un ölmesi sonrası Çarlık mücadelesi daha da karmaşık bir hal aldı. Sahte Dmitri'nin Lehlilerle beraber Moskova'ya gelip Çar seçilmesinin akabinde olaylar devam etti. Kısa zamanda kendilerine Dmitri olarak tanıtılan şahsın, davranışlarından ötürü Dmitri olmadığı anlayan halk ve askerler ayaklanma çıkardı. İç mücadeleler sonrası 1606 yılında Dmitri ve taraftarları öldürüldü⁹. Tahta 1610 yılına kadar Vasiliy İ. Şuyskiy geçti. Ancak karışıklıklar yine devam etti¹⁰. Rusya bu dönemde Kuzey'de ve Batı'da önemli toprak kayıpları verdi. 1610 senesinde Vasiliy Şuyskiy'in tahtan indirilmesi sonucunda ise karışıklıklar içinden çıkılmaz bir duruma gelmişti. Moskova bu dönemde II. ve III. Düzmece Dmitri vakaları ile karşı karşıya kaldı¹¹. Lehistan ve İsveç, Moskova tahtına kendi taraftarlarını geçirmek için mücadeleye başladı. Bu mücadeleler Moskova Rusyası'nın Kuzey ve Batı'da daha fazla toprak kaybetmesini önledi¹². Nihayetinde 1611 yılında Moskova'yı işgal eden Lehleri çetin mücadeleler sonrası başkentten uzaklaştıran Ruslar (Eylül 1612), halk meclisinin toplanması (Zemskiy Sobor) ve Çar

⁵ Abaza, **İstoriya Rossii**, Peterburg 1886, s. 102-103.

⁶ S. M. Solovyev, **İstoriya Rossii s drevneyşih vremen**, Moskova 2007, s. 279-280; İlovayskiy, **Smutnoye vremya...**, 241 s;

⁷ Solovyev, **İstoriya Rossii...**, Moskova 2007, s. 280-281; S. F. Platonov, **Oçerki po istorii...**, s. 233-235.

⁸ Abaza, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁹ N. İ. Kostomarov, **Russkaya istoriya v jizneopisaniyah ee glavneyşih deyateley**, Moskova 2009, s.423-424.

¹⁰ Karamzin, **İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo**, s. 1019-1020.

¹¹ İlovayskiy, **Smutnoye Vremya...**, s. 63-70.

¹² Abaza, **a.g.e.**, s. 129-136.

seçiminin yapılmasına uygun bir ortam oluşturmaya muvaffak oldu¹³. 7 Şubat 1613 tarihinde de Mihail Fedoroviç Romanov Çar olarak seçildi. Böylece 10 yıllık Kargaşa dönemi sona erdi¹⁴.

1613 senesinde Romanov ailesinin yönetime gelmesi sonucu siyasî çekişmeler bitirilerek, dış siyasete daha fazla önem verilmeye başlandı. Rus Çarı Mihail Romanov (1613-1645), bu yönde Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ve I. Ahmed'e isteklerini sunacak elçisine özellikle Balkan Hıristiyanlarının durumu ile ilgili hususların belirtilmesi yönünde telkinde bulundu¹⁵. Dönem itibariyle Ruslar sadece kendilerinin değil, Balkan halklarının da büyük bir kıyımdan kurtulduklarını düşünmekteydi¹⁶. P. Mansurov¹⁷ ve S. Samsonov'un¹⁸ çalışmaları bu hususta önemli yer tutar. Mansurov, Osmanlı Vezirine sunduğu Çar'ın mektubunda Ortodoksların durumu ile ilgili iyileştirme ricasında bulundu¹⁹. Her iki elçi de başkentte görüştikleri Ortodoks halkın ileri gelenlerine, Rusya'nın Balkan halkları ile ilgili düşüncelerini ve Rus Çarı'nın Yunan patriklerine gerektiğinde para yardımı yapacağını açıkça ifade etmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'nin tepkisini önlemek için de Balkan halkları ile sadece dinî yönden ilgilendiğini, siyasî bir amacının olmadığını ileri sürmüştür²⁰.

Rusya'nın Yunan patriklerine para yardımı yapması ve Kudüs'teki Ortodokslar için Osmanlı Devleti'nden ricada bulunması İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Hollanda'nın Osmanlı Devleti'ne Rusya ile daha az siyasî münasebetlerde bulunması ve Ortodokslara verilen hakların geri alınması yönünde telkinlerde bulunmalarına rağmen,

¹³ S. F. Platonov, *Moskovskoe pravitelstvo*, Peterburg 1906, s. 5-8.

¹⁴ S. F. Platonov, *Oçerki po İstorii...*, s. 271.

¹⁵ *RGADA*, 512/yıl 1613/1.

¹⁶ Rus Çarlığı, 1603-1613 yılları arasındaki kargaşa dönemi sadece Ruslar için değil, aynı zamanda bütün Hıristiyan Ortodoks halklar için soykırım ile karşı karşıya kalınan bir dönem olarak görmüştür. Çarlık, Kafirlerin (Osmanlı Devleti ve Katolik Avrupa) egemenliğindeki Hıristiyan Ortodoksların özgürlüğe kavuşması için elinden gelen gayreti gösterdiğini ifade etmiştir. Bkz. *RGADA*, 89/yıl 1615/4, s. 116.

¹⁷ Pavel Mansurov (öl. 1633): Tatar Ailesi Mansur kızı Eliftay'ın soyundan gelen Mansurovlar Tatar-Rus azilzade ailelerindedir. Petr Mansurov 1615 senesinde İstanbul'a elçi olarak gelmiştir.

¹⁸ Semen Samsonov: Moskova'da Papaz yardımcılığı görevinde iken 1611 yılında Boyar İ. M. Saltıkov'un takdiri sonucu Novgorod'a atandı. Burada bazı görevlerde bulunduktan sonra 1615 yılında İstanbul'a elçi olarak geldi. Burada 2.5 yıl görev yaptı.

¹⁹ Mektup Türkçe çevirisi yapılarak iki metin şeklinde Vezir-i Azam'a sunulmuştur. *RGADA*, 89/yıl 1615/4, s. 81 ve 218.

²⁰ *RGADA*, 89/yıl 1615/4, s. 117.

Osmanlı Devleti'nin verdiği izin ile Rusya yardımlarını devam ettirmiştir²¹. Böylece İstanbul'daki Patrik artık kendisine sadece Katolik Avrupa'dan değil, Ortodoks Rusya'dan da yardım gelebileceğini anlamıştır²².

1620 ve 1630 yılları arasındaki bu değişim kısa zamanda kendisini gösterdi. İstanbul Patrikliği mensupları artık sorunları olduğunda başvuracakları yeni bir merciin farkına varmaya başladı²³. Ancak bu girişimlere rağmen Rusya'nın ikili mektuplaşmalarda kullandığı 'Bütün Ortodoksların Koruyucusu' cümlesini Rum Patrikliği kabul etmemekteydi²⁴. Rus ve Rum patriklikleri arasındaki bu çekişmelere son vermek ve aradaki ikilemi ortadan kaldırmak için reformların bir getirisi olarak Moskova'da Din Akademisi kuruldu. Böylece XVI. asrın ikinci çeyreğinde Rus-Ortodoks ilişkileri yeni bir döneme giriyordu²⁵.

1630'lu yıllardan sonra Rusya, dinî yönden Balkan coğrafyası ile alakalı gelişmeleri yakından takip etmeye başladı. Rus Çarlığı ve Balkan Ortodoksları arasındaki ikili ilişkiler daha da önemli hale geldi²⁶. Osmanlı Devleti, Karadeniz'in yukarısında gelişen bazı olaylarda Rusların parmağı olduğunu düşünmesine rağmen Rusya ve Ortodoks halkları arasındaki bu yakınlaşmayı fazla dikkate almamaktaydı²⁷. Osmanlı Devleti bu dönemlerde Rusya'ya gönderdiği elçileri dahi Rum azınlıklardan seçmekteydi²⁸. Gelişen olaylar neticesinde Doğu Hristiyanları²⁹ arasında Rusya'ya karşı

²¹ B. N. Florya, "K istorii ustanovleniya političeskih pravitelstvom i vıššim Grečeskim Duhovenstvom", **Svyazi Rossii s narodami Balkanskogo Poluostrova pervaya polovina XVII v.**, Moskova 1990, s. 11.

²² B. N. Florya, "K istorii ustanovleniya političeskih...", **Svyazi Rossii s narodami...**, s. 11.

²³ Florya, "K istorii ustanovleniya političeskih...", **Svyazi Rossii s narodami...**, s. 11-12.

²⁴ **Sobraniye gosudarstvennih gramot i dogovorov**, Moskova 1819, T. III, No:34, s. 57-59.

²⁵ A. İ. Pogov, "Kulturnie svyazi Rossii s Balkanskimi Stranami v pervoy polovine XVII v.", **Svyazi Rossii s narodami...**, s. 114-137.

²⁶ İ. Snegarov, **Kulturni i političeski vrzki mejdu Blgariya i Rusiya prez XVI-XVII v**, Sofya 1953, s. 48-49.

²⁷ Moskova Büyük Knezi Mihail Romanov'un 'Çar' ünvanını tanınması için Osmanlı Devleti'ne bir heyet gönderdiği dikkate alınırsa, Osmanlıların Rusya'yı dönem itibariyle bölgede etkin bir güç olarak kabul etmediği rahatlıkla söylenilebilir. Bkz. Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, terc. Nilüfer Epçeli, terc. Kontrol Kemal Beydilli, C. IV, s. 28-30.

²⁸ 1637-1642 yılları arasında Don Kazaklarının Azak kalesine saldırıları neticesinde Osmanlı Devleti elçi olarak önce Kantakuzen ailesinden olan Rum asıllı Anton Spetasiara'yı (Konstantinov), gönderilen bu elçinin Kazaklar tarafından öldürülmesinin akabinde ise yine Rum asıllı bir elçiyi Prostasi'yi görevlendirmiştir. Bkz. B. N. Florya, "Rossiya i stambulskie Greki v godi borbi za Azov 1637-1642", **Slavyane i ih sosedi**, Moskova 1992, IV, s 111-122, **RGADA**, 89/yıl 1641/1, s. 113.)

²⁹ Bu tabir, Katolikler tarafından Bizans dahil bütün Balkan Ortodoks halkları için kullanılıyordu.

sempati giderek artmakta, hatta bazen Rusya'yı galeyana getirmek için mektuplar dahi kaleme alınmaktaydı. Kudüs patriklerinden Dosife Rus Çar'ına yazdığı bir mektupta, Tatarların yardımı ile Güney Ukrayna'ya hakim olan Osmanlı Devleti'ne Rusların tepki göstermemesine anlam veremediğini yazmaktaydı³⁰.

Nicolae Jorga'ya göre Türk diplomat yetiştirmeyen Osmanlı Devleti, ecnebi asıllı diplomatları ilk zamanlar denetim altında tutsa da, devletin güç kaybetmeye başladığı XVIII. asırdan itibaren Bizans ruhunun bir tezahürü olarak bu diplomatlar yabancı devlet diplomatları kadar Osmanlı Devleti'ne zarar vermişlerdir³¹.

Bütün bu gelişmelere rağmen I. Petro dönemine kadar Rusya'nın, Ortodoks Birliği düşüncesini sesli bir şekilde ifade edemediği görülebilir. I. Petro, bu düşüncüyü ilk defa sadece fikir değil, fiili olarak da düşündüğünü hissettirmiştir.

1. I. Petro'nun Ortodoks Birliği Siyaseti

I. Petro döneminde Rusya-Osmanlı ilişkileri daha çok Karadeniz'in Kuzeyinde gerçekleşen siyasî gelişmeler üzerinedir. Ancak 17. asrın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde malî yönden bazı aksaklıkların görülmesi ve bu aksaklıkların Balkan coğrafyasına yansımaları sonucunda Balkan halkları arasında bazı hoşnutsuzluklar görülmüştür. Bu hoşnutsuzluklar hiçbir zaman ciddi bir isyana dönüşmemiş olsa dahi, Rusya ve Avusturya-Macaristan Devletleri ufak çaplı isyanları kendi menfaatleri

³⁰ Patrik özetle; Osmanlı'ya haraç veren bir avuç Tatarın, Osmanlı hakimiyetinde olmakla övündüğünü, Türk soyundan gelen ve Müslüman olan Tatarların bu hareketinin normal karşılanması gerektiğini dile getirmiş, diğer yandan Rusların, Osmanlı tabiiyetindeki Ortodokslar için daha fazla gayret göstermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. N. N. Molçanov, **Diplomatiya Petra Velikogo**, Moskova 1991, s. 58.

³¹ Jorga'ya göre, ortaya çıkan her fırsatı değerlendirip, kurnazca yalan söyleyip ve en bariz gerçeği bile inkar ederek sürekli tehdit altında bulunan Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü koruma görevi Rumlara kalmıştı. Rumlar Latinlerin hüküm sürme hırslarından ve dini hoşgörüsüzlüklerinden, fazla harcamadan çok kazanmak isteyen Frenklerin cimriliğinden, Doğu Akdeniz limanlarını gitgide daha fazla hakimiyet altına almaya çalışarak, eski Rum ticarethanelerini iflasa sürükleyen ticari rekabetten uzun zamanlardan beri bıkmışlardı. Türklerin diğer Hıristiyanlara nazaran daha tehlikeli olduğunu düşünen Rumlar herşeye rağmen siyasî açıdan Doğu Roma İmparatorluğunu tekrar canlandırma idealinden vazgeçmemişlerdi. Yabancı hükümdarlardan yardım dilemek yerine kiliseyi, Romen Prenslüklerini ve Osmanlı imparatorluğu'nun dış siyasetini yavaş yavaş ellerine geçirecek, yeni Bizans İmparatorluğunu kimseye fark ettirmeden içten canlandırmaya karar vermişlerdi. Bkz. Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu...**, C. IV, s. 239-240. Ancak Jorga biraz da Ulah olmanın vermiş olduğu bir düşünce ile fikirlerini dile getirmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde görev yapan bazı devlet adamlarının ikili bir siyaset takip ettiği tartışılabilir, yapılan bazı yanlışlıkları ihanetle suçlamak önyargıdan öte hem Osmanlı Devleti'ne, hem de görev yapan devlet adamlarına haksızlıktır.

doğrultusunda kullanmışlardır. Dönem itibariyle de özellikle Rum din adamlarından ve Sırlardan I. Petro'ya gelen yardım çağrıları önemli bir yer tutmaktadır³². Diğer yönden Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı uzun mücadelelerde Osmanlı topraklarını terkederek Avusturya topraklarına sığınan Sırlar, savaş sonrası Avusturya Devleti'nin, Osmanlıların dahi hiçbir zaman yapmadıkları, din değiştirme baskısı ile karşı karşıya kalınca, bir umut olarak Rusya'ya yönelip Rus Çar'ı I. Petro'dan maddî ve manevî yardım talebinde bulundular³³. Ortodoks Sırlar, hem Katolik Avrupa hem de Müslüman Osmanlı Devleti arasında sıkışıp kalma korkusunu Ortodoks Rusya'ya hissettirerek, her ikisinin de hakimiyetini istemediklerini açıkça ifade etmek istiyorlardı³⁴.

Osmanlı Devleti, malî aksaklıkları gidermek ve Avrupa'da kendisine karşı oluşturulan ittifaka karşı 1683 yılında II. Viyana seferine çıktı³⁵. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra 1685³⁶ ve 1686³⁷ tarihlerinde Batı ve Doğu Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı Mukaddes Birlik oluşturuldu. Rusya bu birliğin Doğu kısmında yer alıyordu³⁸. Viyana Kuşatması'dan sonra Orta Avrupa'da artık sadece Osmanlı Devleti değil, Habsburg Hanedanı'nın da belli ölçüde temsil gücü kabul edildi. Böylece Rusya, Balkanlardaki Ortodoks halkları ile arasında sadece Osmanlı Devleti'ni değil, Avusturya Devleti'ni de hesaba katmak zorunda kaldı³⁹. Diğer yönden kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Avusturya'nın, Osmanlı Devleti aleyhinde daha rahat hareket etme imkanı bulması Balkan Ortodokslarını daha çok endişelendirdi.

³² Molçanov, **Diplomatiya Petra Velikogo**, s. 60 vd...

³³ Sırp din adamları Avusturya tarafından kendilerine yapılan din değiştirme baskılarını ve Osmanlı Devleti'nin vergilerle kendilerini baskı altında tuttuklarını çeşitli dönemlerde Rusya'ya şikayet ediyordu. bkz. N. F. Kapterev, **Harakter otnoşeniy Rossii k pravoslavnomu vostoku XVI i XVII stoletiyah**, Sergiev Posad 1914, s. 369-370.

³⁴ O. V. Orlik, **Rossiya v mejdunarodnih otnoşeniyah 1815-1829 ot venskogo kongressa do adrianopolskogo mira**, Moskova 1998, s. 69-70.

³⁵ Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Ağa, **Viyana Kuşatması Günlüğü**, İstanbul 1970, 196 s.

³⁶ Avrupalı Devletlerin (Avusturya-Macaristan, Papalık ve Venedik) oluşturduğu Batı Birliği. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, I. Kısım, Ankara 1988, s 460-482.

³⁷ 1686 yılında Lehistan ve Rusya arasında hem İsveç hem de Osmanlı Devleti'ne karşı 'Ebedi Barış Antlaşması' imzalandı. Barış antlaşması 1724 tarihine kadar geçerliliğini korumuştur. Bkz. František Dvornik, **Slavyane v evropeyskoy istorii i tsivilizatsii**, Moskova 2001, s. 633.

³⁸ S. F. Oreškova-N. Yu. Ulçenko, **Rossiya i Turtsiya: problema i formirovaniya granits**, Moskova 2006, s 29.

³⁹ Yu. E. İvonin, "Politika Gabsburgov v Yugo-Vostoçnoy Evrope v XVI-XVIII vekah", **Slavyane i ih Sosedi**, sayı 9, Moskova 1999, s. 153-154.

Müslüman Osmanlı Devleti'nden daha çok Katolik Cizvitlerden çekinen Balkan Ortodoksları, bu yönde Rusya'dan yardım talep ettiler⁴⁰. Rus Çarı I. Petro da Avrupalı devletlere, Osmanlı Devleti'ne karşı birlik oluşturulduğu bir dönemde Katolik Cizvitlerin Ortodoks halklara baskı yapmaması için çağrıda bulundu⁴¹. I. Petro, Balkan Hristiyanlarının kendisini kırskırtmasına rağmen Osmanlı Devleti'ne tek başına saldırmaya cesaret edemedi⁴². Bunun en önemli sebebi I. Petro'nun dönem itibariyle Rus Devleti'ni henüz denizcilikte yeterince donanımlı görmemesidir.

I. Petro Balkan Hristiyanlarının tavsiyesi doğrultusunda değil, kendi fikirleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne Kuzey Karadeniz'den saldırma planları yapmaya başladı. I. Petro kuzeyden Türkiye'ye saldırırken, Balkanlarda Ortodoks halkların Osmanlı'ya karşı isyan etmesi için faaliyetlerde bulundu⁴³. İstanbul'daki bazı yabancı devlet adamları, Rus elçisi P. A. Tolstoy⁴⁴ ve Osmanlı Devleti'ndeki Rus ajanlarının,

⁴⁰ Sırlar, 1698 yılında Rus Çar'ına yazdıkları bir mektupta şu şekilde seslenmekteydiler: "Büyük Kralımız bizi, Katolıklere, Türklere ve Yahudilere oranla bizlere (Ortodokslara) daha kötü davranan Cizvitlerin zulmünden kurtarsın. Diğer topluluklarla yapılan savaşlar bir gün bitebilir ama Cizvitlerin savaşı hiç bitmez." Bkz. Ustrayalov, N. G., **İstoriya Tsartvovaniya Petra I**, III, s. 470-471; B. H. Sumner, **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, terc. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 1993, s 28-30.

⁴¹ I. Petro 1697-1698 yılları arasında yazdığı mektuplarda özetle Osmanlılarla yapılan savaşlarda Avrupalıların birbirlerine yardım etmesi gerektiğini belirtmiş, Osmanlıların baskısı altında yaşayan Ortodoksların, dinî inançlarından ötürü Katolik Cizvitler tarafından taciz edildiğini, Cizvitlerin bu tacizlerine son vermelerini ifade etmiştir. Bkz **Pisma i bumagi imperatora Petra Velikago**, Peterburg 1887, T. I, s. 194 vd...

⁴² Eflak ve Boğdan Beylikleri, I. Petro'ya gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ilan edeceği herhangi bir savaşta bütün Sırlar'ın, Bulgarların ve Beyliklerin Ruslarla birlikte hareket edeceğini kesin bir şekilde dile getirmişlerdir. Bkz. Ustrayalov, N. G., **İstoriya Tsartvovaniya....**, III, s. 477-479.

⁴³ N. D., **Gosudarstva i narodi balkanskago poluostrova ih proşedşee, nastoyaşee i budışee bolgarskaya krivda**, Moskova 1890, s. 1.

⁴⁴ Petr Andreyeviç Tolstoy (1645-1729): 1681'e kadar değişik devlet kademelerinde bulunan Tolstoy, I. Petro'nun Çar olması ile devlet kademesinde ilerlemeye başladı. 1896-1897 yılları arasında Azak Denizi civarına gönderilerek burada denizcilik alanında çalışmalarda bulundu. Daha sonra iki iki yıl İtalya'da kalarak denizcilik alanındaki bilgilerini geliştirmeye çalıştı. 1701'de Rusya'nın İstanbul Konsolosu olarak atandı. 1701-1714 yılları arasında bu görevde kalan Tolstoy, 1711-1714 seneleri arasında iki kere Yedikule Zindanlarına hapsedildi. Görevde kaldığı süre içerisinde Osmanlı tebaası denizcilerle ikili ilişkilerini geliştirerek onların Rusya için gemicilik faaliyetlerinde bulunmalarını sağladı. 1715-1719 yılları arasında ise Hollanda, İngiltere ve Prusya siyasi işleri ile ilgilendi. 1729'da vefat eden Tolstoy I. Petro ve I. Katerina döneminin ileri gelen altı devlet üyesinden biri olarak gösterilmektedir. Tolstoy'un Türkiye'de kaldığı dönem kaleme aldığı **Opisanie çernogo morya, Egeyskogo Arhipelaga i Osmanskogo Flota** (Karadeniz, Ege Adaları ve Osmanlı Donanması) adlı kitap denizcilik alanında Rus tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Bkz. P. A. Tolstoy, **Opisaniye Çernogo Morya, Egeyskogo Arhipelaga i Osmanskogo Flota**, haz. İ. V. Zaytsev-S. F. Oreşkova, Moskova 2006, s. 6-57.

Rus ordularına destek için Osmanlı tebaasındaki Ortodoksları Osmanlı Devlet aleyhinde ayaklanmalara teşvik ettiklerini devamlı surette Osmanlı Devleti'ne rapor ediyorlardı. I. Petro, 1708 yılında ticari yollarla kendi resminin de olduğu istavrozları Balkan topraklarında yaşayan Ortodoks halka dağıtılmak üzere gönderdi⁴⁵.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın aleyhte yaptığı faaliyetlere rağmen Rusya'ya savaş açmak yerine, ülke sınırları dahilindeki Ortodoksların yaşadığı bölgelerin muhafızlarına birer ferman göndererek, çeşitli nedenlerle Osmanlı topraklarına giren Rusların faaliyetlerini dikkatle takip edilmesini salık veriyordu⁴⁶. I. Petro, Rus Devleti'nin Osmanlı Devleti'nden talep ettiği Rus Ortodoksların kutsal topraklara serbest bir şekilde hac yapması isteğine⁴⁷, iki şart daha eklemişti. Bu şartlardan ilki Ortodoksların din hürriyetinin garanti altına alınması,⁴⁸ ikincisi ise mukaddes topraklardaki Katolik-Ortodoks çatışmasından dolayı Katolıklere verilen imtiyazların Ortodoks Rumlara da verilmesi gerektiği hususu idi⁴⁹. İkinci isteğinde fazla başarılı olamayacağını anlayan I. Petro, Ortodokslara din hürriyetinin garanti edilmesi ve bununla beraber Ortodoks halklardan alınan vergilerin hafifletilmesi hususundaki isteklerini devamlı dile getirdi. Aslında Ruslara mukaddes yerlere hac yapma hakkı I. Petro'dan önce, 1683 yılında

⁴⁵ **Pisma i Bumagi...**, Peterburg 1887, T. 1, s. 10 vd...

⁴⁶ İstanbul'dan Selanik muhafızı Hasan Paşa'ya gönderilen fermanla, 5-6 Rus'un Sofya'ya gelerek ellerinde Moskova Çar'ı tarafından kendilerine verilen istavrozlarla Aynaroz kilisesine gitmek istediklerini belirttiklerini, bu kişilerin çalışmalarına dikkat edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca Özi Valisi ve Bender (Boğdan) Muhafızı Yusuf Paşa'ya da aynı yönde ferman gönderilmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/ I, Ankara 1982, s 77-79.

⁴⁷ Prut Savaşı'ndaki ağır yenilgi sonrası Ruslar bu imtiyazı kaybetti. Ancak 1720 senesinde İstanbul sefiri Daşkov ikinci İstanbul Antlaşması ile bu hakkı tekrar geri aldı ve bu hak üzerinde daha sonra tartışma yapılmadı.

⁴⁸ XVI. ve XVII. asırlarda Rusya'ya gelen Rum hacılara yeteri kadar sadaka veriliyor, buna karşın onlardan yaşadıkları topraklarla alakalı bilgiler verilmesi talep ediliyordu. Böylece dinî amaçlı gezilere siyasî bir amaç yükleyen Rusya, I. Petro zamanında bu desteğini daha da arttırmaya başladı. Ancak bu gönderilen din adamları ilk başlarda Ruslar tarafından kabul edilse de, I. Petro zamanında bunlara Osmanlı casusu gözü ile bakılmaya başlandı. Hatta I. Petro son dönemlerinde bir fermanla Rum ziyaretçilerin gelişlerine kısıtlamalar getirdi. Bkz. N. F. Kapterev, **Harakter otnoşeniy Rossii...**, 400 vd.

⁴⁹ Fransızların desteklediği Latinler (Katolikler) ile Rumların öncülüğündeki Ortodokslar Kudüs'ün Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra mukaddes emanetler ve onların bakımı meselesinde öncelik almak için mücadeleye girişmişlerdi XVII. asrın sonlarına doğru Fransız diplomasisinin başarısı ile bu öncelik Latinlere (Katolıklere) verildi. Rusya 1699 Karlofça Antlaşması ile bu konuda girişimlerini arttırmak istese de başarılı olamadı. Akabindeki girişimleri ise önce Prut hezimetini ile yavaşlansa da, savaş sonrası I. Petro'nun siyasî meseleleri dinî meselelerden önde görmesi nedeniyle bu konu üzerinde daha fazla uğraş verilmedi. Bkz. B. H. Sumner, **Büyük Petro...**, s 28-30.

imzalanan Bahçesaray Antlaşması ile verilmişti. 1700 yılında yapılan İstanbul Antlaşması'nda I. Petro bunu daha kesin bir şekilde kabul ettirmeye çalışsa da, uygulamada başarılı olduğu söylenemez. Bu konuyla ilgili olarak Padişah ve Çar arasında yazışmalar vuku bulmuştur⁵⁰.

I. Petro'nun bir diğer amacı ise, Karadeniz'in Kuzeyi ve Kafkaslar'da genişleme siyaseti süresince Balkanlarda Osmanlı'ya karşı caydırıcı güç oluşturmaktı. Karadeniz'in Kuzeyinde Don Kazaklarını bu yönde kullanan Rusya, Balkanlarda da Sırp ve Karadağlıları kullanmaya çalışıyordu⁵¹. Nihayet kendisinde Osmanlı Devleti'ne saldıracak gücü gören I. Petro 1711'de Prut seferine çıktı. Askerî alanda tam bir hezimet ile karşı karşıya kalan Rusya, diplomasi alanında I. Petro'nun komutanlarından Şeremetov ve Şafirov'un da telkinleri sayesinde müzakerelerde bu durumu hafif yaralarla atlattı⁵². Prut yenilgisi sonrası I. Petro, her ne kadar Balkan Hıristiyanları ile olan bağımlı kesme de, fiili olarak ölümüne kadar Osmanlı Devleti'ne karşı bir

⁵⁰ III. Ahmed 1703'te tahta çıktıktan sonra I. Petro'ya gönderdiği mektupta, 1700 yılında yapılan antlaşma ile Kudüs'te bulunan Ortodokslarla ilgili şartların yerine getirileceği garanti etmektedir. Bkz. **RGADA**, 24/2/75.

⁵¹ 1711 yılında Prut Savaşı ilan edilince Rusya'da bulunan Sırp Albay Mihaylo Miloradoviç tarafından I. Petro'ya ait bir ferman Sırp ve Karadağlılara gönderildi. Fermanda özetle, Hristiyanlığın yeni gözdesi Ortodoksluğun en güçlü devleti Rusya'ya savaş ilan eden Osmanlı Devleti'ne karşı Sırp ve Karadağlıların isyan etmeleri isteniliyordu. Böylece Rusya'nın öncülüğündeki Ortodoksların, asırlardır hakim unsur olan Türklerin hükümlerinden kurtulabilecekleri belirtiliyordu. Bkz. A. N. Ştiglița, **Rossiya i Slavyanstvo**, Peterburg 1907, s. 7-8.

⁵² Edebiyat dünyasında I. Petro'nun eşi I. Katerina ve Baltacı Mehmed Paşa arasında bir görüşme olduğu ileri sürülmesi ve bu görüşmeden kendi hayal dünyalarının da yardımıyla bazı çıkarımlar yapılması mümkündür. Rus kaynakları incelediğinde görüşmenin nasıl ve ne şekilde geçtiğini daha iyi anlayabiliriz. Rus kaynaklarında, görüşmenin Şafirov ve Baltacı Mehmed Paşa arasında geçtiğini, Şafirov'un heyetinin de beş kişiden oluşturulduğu yazılmaktadır. Ayrıca Rus kaynakları, Türk ve Alman kaynaklardan alıntı yaparak Devlet Giray aracılığıyla Baltacı Mehmed Paşa'nın yardımcılarında Osman Ağa'ya 200 bin adet altın verildiğini ifade etmişlerdir. Solovyev, I. Katerina'nın kocasına sadece Osmanlı Devleti'nin ileri gelenlerine rüşvet verilmesi görüşünü belirttiğini, bunun da zaten diğer generaller dolayısıyla gerçekleştirildiğini kaydetmiştir. Bkz. S. M. Solovyev, **İstoriya Rossii s drevneyşih vremen**, Moskova 2007, s. 556-590. Buna rağmen herhangi bir tarihi kaynağa atf yapılmadan halen dahi bu görüşmenin I. Katerina ve Baltacı Mehmed Paşa arasında yapıldığını ileri süren bilim adamları mevcuttur. Hatta Edward de Driault bu konuda daha da ileri giderek, I. Katerina'nın sadece Baltacı Mehmet Paşa'yı değil, İsveç Kralını da bu şekilde yola getirdiğini ileri sürmektedir. Bkz. Edward de Driault, **Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar**, İstanbul 1328/1912, s. 71-72. Baltacı Mehmed Paşa'ya hakarete varan yakıştırmaları yapanlara İsmail Hami Danişmend **Baltacı'nın Prut Zaferi** adlı risalesinde cevap vererek gerçekleri dile getirmektedir. Bkz. İsmail Hamî Danişmend, **Baltacı'nın Prut Zaferi**, İstanbul 1955, 15 s.

harekette bulunamadı⁵³. I. Petro, İsveç, Lehistan ve Osmanlı İmparatorluğunun sınırları ile Akdeniz'den Kuzey Buz Denizi'ne kadar olan alanı kapsayan Doğu savunmasını kırarak Batı'ya açılmak ve buradaki Ortodoksların da yardımı ile büyük bir Rusya hayalini kuruyordu⁵⁴. Kendisi bu idealini gerçekleştiremeye de halefleri bu yönde önemli adımlar atacaktı⁵⁵.

2. I. Petro Sonrası Rusya'nın Ortodoks Birliği Siyaseti

Prut Savaşı sonrası I. Petro'nun aktif bir şekilde yürütmek istediği Balkan siyaseti ve Ortodoks halklar ile ikili ilişkileri sekteye uğradı. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Rusya, Avusturya Devleti'nden de destek alarak Osmanlı'ya karşı daha cesur hareket etmeye başladı. Diğer taraftan Rusya, Osmanlı sınırlarında bulunan şehirlerde ve olası savunma bölgelerinde yeni alaylar oluşturuyor, stratejik olarak gördüğü yerlere savunma hattı meydana getiriyordu⁵⁶.

Osmanlı Devleti, Fransa ile müttüfik halde kalarak Rusya ve Avusturya'ya karşı yapılan savaşlarda en az hasar ile ayrıldı. Fransa'ya, Osmanlı Devleti'ne verdiği destekten dolayı Avrupalılar tarafından 'Doğu'nun Engeli' lakabı takılmıştı⁵⁷. Rusya ve Avusturya Türkiye'ye karşı birlik oluşturmalarına rağmen Avusturya, kendi içerisinde barındırdığı Slav ve Ortodoks halklardan dolayı Rusya ile olan siyasî ilişkilerinde temkinli davranma zorunluluğu hissediyordu. 1725-26 yıllarında Fransa ile arasındaki geleneksel düşmanlığın hat safhaya ulaşmasının akabinde, Fransa'ya karşı İngiltere ve

⁵³ Klyuçevskiy, I. Petro'nun yenilgiden kendisine ders çıkardığını öne sürmektedir. Yazara göre, I. Petro kuzeyde yeterince güçlü bir duruma gelmeden ve güneyde İran'ın desteğini almadan Osmanlı Devleti'ne karşı gelmenin imkansız olduğunu farkederek devlet siyasetini bu temeller üzerine kurmaya çalıştı. Bkz. V. O. Klyuçevskiy, **Russkaya istoriya**, Moskva 2008, s. 574.

⁵⁴ Boris Mouravieff, **Deli Petro'nun Vasiyetnamesi**, çev, Refik Özdek, İstanbul 1966, s. 20-31.

⁵⁵ **Vostoçnyy vopros politiko-etnografiçeskiy oçerk**, Peterburg 1998, s. 4.

⁵⁶ Harkov, Poltova, Mirgorod gibi sınır şehirlerinde yeni alaylar oluşturan Rusya, Astrahan, Penza, Simbirsk, Saratov gibi şehirlerde de savunma hattı oluşturuyordu. Böylece İran üzerinde sınırlarını daha rahat genişletme fırsatı bulmakta idi. Bkz. R. Mihneva, **Rossiya i Osmanskaya İmperiya v mejdunarodnih otnoşeniyah v seredine XVIII veka**, (1739-1756), Moskova 1985, s. 29, V. A. Teplov, **Russkie predstaviteli v Tsargrade 1496-1891**, Peterburg 1891, s 42.

⁵⁷ İ. İ. Leşilovskaya, **Serbskiy narod i Rossiya v XVIII veke**, Peterburg 2006, s. 55-56.

Prusya ile Hannover Birliği'ni oluşturan Avusturya, Osmanlı Devleti'ne karşı da Rusya ile birlik oluşturmak zorunda kaldı⁵⁸.

Rusya, 10 (21) Mart 1735⁵⁹ tarihinde İran ile yaptığı Gence Antlaşması⁶⁰ gereğince I. Petro zamanında işgal ettiği Hazar Denizi'nin batı bölgelerini İran'a bırakarak Avusturya ile beraber Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 1735-1739 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rusya, Prusya'yı da savaşta etkin hale getirerek Balkanlarda Avusturya'nın Slav kavimleri karşısında fazla güçlenmesini engelledi⁶¹. Rusya, savaş sırasında din adamları aracılığıyla Balkan Hristiyanlarından birçok yardım çağrısı geldiğini öne sürerek bu yönde faaliyetlerde bulundu. Bunlardan en önemlileri Ocak 1738 yılında Sırp Patriği IV. Arsen Jovanoviç'in Çariçe Anna İvanovna'ya yazmış olduğu mektuptur. Mektupta Patrik, Rusya'nın Ortodoks halklarına yardım etmesi gerektiği üzerinde durdu⁶². Diğeri ise aynı yılın Mart ayında Yeni Pazar Metropoliti Evfimie Damianoviç'in Çariçe'ye gönderdiği mektuptur. Mektupta Metropolit, Avusturya'nın Ortodoks halka karşı yaptığı dinî kısıtlamaları hafifletmesi için Çariçe'den yardım talep etti⁶³.

Anna İvanovna'dan sonra tahta geçen amca kızı Elizaveta Petrovna onun kadar Alman tesirinde kalmamasına rağmen Avusturya ile iyi ilişkileri sürdürmek zorunda kalmıştır. Bunun en önemli sebebi ise Balkan Ortodokslarına olan ilginin Avusturya tarafından Rusya aleyhinde kullanılmamasının istenmesidir. Diğeri bir sebebi ise Avusturya toprakları içerisinde bulunan Slav halklarına Katolikliğe geçilmesi için yapılan baskıların en az seviyeye indirilmesine çalışılmasıdır. 1728'de Sırp Metropolit Moysey Petroviç, Çar II. Petro'ya yazdığı mektupda durumu özetleyerek, Avusturya

⁵⁸ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 56.

⁵⁹ 1917 Ekim İhtilâli öncesinde Rusya'da, Avrupa Devletlerinin kullandığı Gregoryen takvimi yerine Jülyen takvimi kullanılıyordu. Bu nedenle 1917 öncesi yayınlanan Rus kaynaklarında tarihler Jülyen takvimi esas alınarak yazılmaktaydı. Metinde tarihleri verirken parantez içerisinde kullandığımız tarihler Gregoryen takvimi esas alınarak verilen tarihlerdir.

⁶⁰ Antlaşma hakkında daha detaylı bilgi için bak. Yuzefoviç, T., **Dogovori Rossii s vostokom političeskie i torgovie**, Moskova 2005, s. 206-212. Bundan sonra Yuzefoviç, T., **Dogovori Rossii**².

⁶¹ Karşılaştırma için bkz, Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV/I, Ankara 1982, s. 251-297,

⁶² **Političeskie i kultirniye otnoşeniya Rossii s Yugoslavyanskimi zemlyami v XVIII v**, Moskova 1984, s. 21-22.

⁶³ **Političeskie i kultirniye otnoşeniya...**, s. 22-23.

baskılarına karşı Rusya'dan yardım istedi⁶⁴ Bu durum Çariçe Elizaveta döneminde de devam etmiştir. 22 Mayıs (2 Haziran) 1746 tarihinde Peterburg'da yapılan 'Ebedi Barış Antlaşması'nda' dinî inançlara atıflar yapılmıştır⁶⁵. Antlaşmanın 25 yıl geçerli kalacağına açıklanmasına ve Rusya'nın Yedi Yıl Savaşları'nda Prusya'ya karşı Avusturya'yı desteklemesine rağmen Avusturya, Lehistan meselesinde Rusya'dan daha fazla taviz elde etmek için 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı arefesinde Rusya karştı bir tavır almıştır. Çariçe Elizaveta kendisine gelen yardım taleplerinin ardından 19 (30) Mayıs 1751 tarihinde Viyana elçisi M. P. Bestujev-Ryumin'e (1688-1760) gönderdiği mektupta Balkan Ortodokslarının durumuna özen göstermesini ve bu konuda Avusturya Devleti'nin de dikkatini çekmesini istemiştir⁶⁶.

Elizaveta döneminde Rusya, 1741-1743 Rus-İsveç Savaşı ve 1742-1746 Rus-İran Savaşı nedeniyle Osmanlı ile arasında sorun çıkmasını istememesine rağmen, Balkan halkları ile olan ilişkilerini daha da etkin hale getirmeye çalışmıştır. Çetine Metropoliti Sava Petroviç⁶⁷ siyasî yönden Rusya'dan destek almak, maddî yönden de Rusya'nın Çetine Metropolitliğine yardım etmesini sağlamak amacıyla 1743-1744 yıllarında Rusya gezisine çıkmıştır. 27 Eylül 1743 tarihinde Çariçe Elizaveta'nın buyruğu gereği Metropolit'e 7.500 rublelik yardım yapılmıştır⁶⁸ Bu yardımlar Elizaveta döneminde devam etmiştir. 1744-1755 yılları arasında Sava Petroviç mutad aralıklarla Rusya'yı ziyaret etmiş, Çetine manastırı için gerekli maddî yardımı almaya devam etmiştir. Çetine

⁶⁴ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 60.

⁶⁵ Antlaşmanın 7. ve 8. Maddelerinde devletlerin birbirlerinin inançlarına saygılı olmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Bkz. N. N. Bantiş-Kamenskiy, **Obzor vneşnih snoşeniy Rossii po 1800 god**, T. 3, Moskova 1897, s. 66-68; F. F. Martens, **Sobranie traktatov i konventsiy, zaklyuçennih Rossieyu s inostrannimi derjavami**, Peterburg 1874, T. 1, s 146,160,185. Martens IX cilt olarak kaleme aldığı bu eserin ilk sekiz cildini Avusturya ve Almanya ile yapılan anlaşmalara ayırmıştır. Sonuncu cilt ise İngiltere ile yapılan anlaşmaları içermektedir. Eser Fransızca ve Rusça kaleme alınmıştır.

⁶⁶ **Politiçeskie i kultirniye otnoşeniya...**, s. 75-77.

⁶⁷ Sava Petroviç 1735-1781 yılları arasında Çetine Metropolitliği görevini üstlenmiştir.

⁶⁸ Yapılan yardımın 3500 rublesi Çetine Manastırı için, 3000 rublesi kilise ve manastırların inşası için, 1000 rublesi ise manastırın yolluk masrafları için kullanılacaktı. Bunlardan başka Çetine Metropolitine kilise ve manastırlarda okutulması için dinî kitaplar da verilmiştir. Bkz. **Politiçeskie i kultirniye otnoşeniya...**, s. 122.

Metropolitinden başka İpek patriği de maddî yardım talebinde bulunmuş, Rusya bu yardım talebini de geri çevirmemiştir⁶⁹.

I. Petro Dönemi ve sonrasında Balkanlarda yaşayan dindaşlarına etkin bir şekilde yardım edemeyen Rusya, Belgrad Antlaşması sonrası bu coğrafyaya daha rahat nüfuz etme imkanına kavuşmuştur⁷⁰. Çariçe Elizaveta döneminde (1740-1762) Rusya, Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhindeki bazı hoşnutsuzluklardan kendisine vazife çıkararak Ortodoks halkların isyan hareketlerine din adamlarını kullanarak destek vermiştir. Bunu yaparken de maddî ve manevi yardımlarını esirgememiştir. Diğer yandan Avusturya ve Venedik hakimiyetinde olan Ortodoks halkların da diğer Hristiyan mezheplerinin baskısında kalmaması için bu devletlere telkinlerde bulunmuştur. Ortodoks halkların dinî vecibelerini yerine getirmesi ve onlara herhangi bir baskı yapılmaması için gerektiğinde mücadeleyi de göze alacağını göstermiştir. Çariçe Elizaveta döneminin diğer bir özelliği ise babası I. Petro'nun eksik bıraktığı bazı yenileşme hareketlerini bizzat takip ederek yerine getirmesidir⁷¹.

3. II. Katerina Dönemi Rus-Ortodoks Münâsebetleri

II. Katerina öncesi Rusya, bütün ağırlığını Kıta Avrupasında devam eden Yedi Yıl savaşlarına vermişti. Fransa ve Avusturya'nın Prusya karşısında üstünlük sağlamasının sonucunda Rusya, bu durumdan faydalanıp Prusya'nın Doğu bölgelerine saldırarak genişlemesini devam ettirmiştir. Çariçe Elizaveta'nın ölümü sonrası tahta geçen III. Petro'nun tam bir Prusya hayranı olması, savaştan Rusya'nın kazançsız ayrılmasına neden oldu. III. Petro'nun Rus kültürünü aşağılaması, alkole aşırı düşkünlüğü, Prusya Kralı Friedrich'e sonsuz bağlılığı Rus generallerinin tepkisini çekiyordu⁷². Bu durumu kendi lehinde kullanan II. Katerina, Orlov kardeşlerin⁷³ de

⁶⁹ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 63-66.

⁷⁰ 15 maddeden oluşan antlaşmanın en önemli maddeleri ticari yönden Rusya ticaret gemilerine bazı kolaylıklar sağlanması, Hac farızasını yerine getirecek Ortodokslara zorluklar çıkarılmaması ve Kudüs'teki Ortodokslara dinî yönden bazı kolaylıklar getirilmesidir. Bkz. Yuzefoviç, T., **Dogovori Rossii s vostokom političeskie i torgovie**, Peterburg 1869, s. 15-24. Bundan sonra Yuzefoviç, T., **Dogovori Rossii**¹.

⁷¹ Boris Mouravieff, **a.g.e.**, s. 14.

⁷² Klyuçevskiy, **Russkaya İstariya...**, s. 759-763.

yardımları ile eşini tahtan indirip kendi saltanatını ilan etti⁷⁴. Solovyev, II. Katerina dönemini Rusya'nın, Lehistan'a karşı hakimiyet, Türkiye'ye karşı ise yıpratma siyaseti izlediği dönem olarak açıklamıştır⁷⁵. Jorga ise Osmanlı Devleti'nde stratejik konumlarda yetişmiş eleman eksikliği ve yetiştirilenlerin de bazılarının Osmanlı karşıtı olması nedeniyle Rusya ile yapılan mücadelelerde kayıplar verildiğini ifade etmiştir⁷⁶. II. Katerina döneminde Rusya'nın sadece siyasî yönden değil, iktisadî bakımdan da Karadeniz'de etkin güç olmanın planlarını yaptığı söylenilebilir⁷⁷.

I. Petro'nun Osmanlı Devleti aleyhinde büyüme siyasetini devam ettiren II. Katerina sayesinde Rusya, Karadeniz'de önemli kazanımlar elde etti. Bunu gerçekleştirirken öncelikle Lehistan'daki Ortodoks tebaayı hâkimiyeti altına alarak hem Balkanlarda hem de Karadeniz'de kendisine kazançlar getirmeyi planlamakta idi.

a. Lehistan Ortodoksları Meselesi

Ukrayna ile birleşmesinin akabinde Lehistan'a karşı yürüteceği siyasete Avrupalı devletlerden destek almak amacıyla 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda tarafsızlığını koruyan Rusya, Leh Kralı'nın ölümü sonrası siyasî ağırlığını bu ülkedeki nüfuzunun

⁷³ Orlov Kardeşler II. Katerina döneminin siyasetine damgasını vuran Orlov ailesinin 5 ferdidir. Babaları Grigoriy İvanoviç ömrünün sonlarına doğru Novgorod'a yerleşti. 1746 yılında da burada öldü. Kardeşlerin en tanınmış II. Katerina'nın da gözdesi olarak bilinen Aleksey Grigoreviç'tir. 1737'de doğan Aleksey, eğitimini tamamladıktan sonra orduya katıldı. Kısa zamanda kendisini gösteren Aleksey Yedi Yıl Savaşlarında Prusya cephesinde yaralandı. II. Katerina'nın kocası Çar III. Petro'yu boğdurttu ve II. Katerina'nın Çariçe olmasını sağladı. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Akdeniz'de gösterdiği başarılarından dolayı II. Katerina'nın en büyük yardımcısı konumuna geldi. Savaş sonrası da birçok devlet görevinde bulunan Aleksey Orlov 1807/08 yılında Peterburg'da öldü.

⁷⁴ Karşılaştırma için bkz. Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 278-279; Solovyev., **İstoriya Rossii...**, s. 880-910, Klyuçevskiy, **Russkaya İstoriya...**, s. 759-773.

⁷⁵ S. M. Solovyev, **Soçineniya**, Moskova 1995, T. XVI, s 634, Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 891-894.

⁷⁶ Jorga'ya göre Skarlatos Karaca'nın yerine Babıali'nin tercümanı olan Nikolas Suzzo'nun Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasında önemli katkıları vardır. Skarlatos'un oğlu (İskerletzade) Aleksandru Gika'nın hüküm sürdüğü Eflak'ta ve Ruslar tarafından isyana teşvik edilen Stefan Knez'in hüküm sürdüğü Karadağ'da, Pirvu ve Mihail Kantakuzen kardeşler gibi Ruslara meyilli Boyarlara Peterburg'daki yeni Çariçe'nin (II. Katerina) resimlerini ve mektuplarını vererek, insanları özgürlük vaat eden Ortodoks gücün Türklere karşı olası bir mücadelesine hazırlamak üzere, Karazin gibi sahte keşişlerin serbestçe dolaşmalarına izin verilirken, yaşlı babasından sonra Boğdan tahtına çıkan Grigore Kallimahos, Yankorov gibi casusları, 'manzara ressamı' olduklarını beyan etmelerine rağmen izletiyor, tutuklatıyor ve idam ettiriyordu. Bkz. Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. IV, s. 384-385.

⁷⁷ II. Katerina dönemi ticari faaliyetler hakkında daha fazla bilgi için bkz. N. N. Firsov, **Pravitelstvo i obşestvo v ih otnoşeniyah k vneşney torgovle rossii v tsarstvovanie imperatritsi Ekaterini II**, Kazan 1902, 371 s.

artması için kullandı. II. Katerina, Ülkedeki Ortodoks tebaayı koruma gayesi ile kendi taraftarı olan Stanislav Poniatowski'nin Leh Kralı seçilmesi için büyük gayret gösterdi⁷⁸. II. Katerina, dönem itibarıyla Fransa, Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin Leh meselesinden dolayı Rusya'ya savaş açamayacağını düşünerek rahat hareket ediyordu⁷⁹. Kral Avgust'un 1763'te ölmesine rağmen, Leh meclisindeki karışıklıklardan dolayı Leh halkı kendi kralını bir türlü seçemiyordu. II. Katerina'nın gayretleri neticesinde Stanislav Poniatowski 1764'de Leh Kralı olarak seçildi⁸⁰.

Stanislav, kral seçildikten sonra hem Rusya'dan aldığı desteğe karşılık hem de Avusturya'nın baskıları sonucunda Lehistan'da yaşayan Katoliklere tanınan haklara Ortodoks ve Protestanların da sahip olacaklarını ilan etti. Lehistan Millet Meclisi bu kararı tanımayacağını açıkladı. Rusya'nın Varşova'yı işgali sonucu 1767 yılında Meclis, Ortodoks ve Protestanların Katoliklerle aynı haklara sahip olduklarını tanımak zorunda kaldı⁸¹. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması sebebiyle Lehistan'daki iç karışıklıklar ile fazla alakadar olamayan Rusya, Leh direnişçilerinin gücünü aşamadı. Savaşı kendi lehine çeviren Rusya, Ortodoks Slavları koruma hakkını ileri sürerek Avusturya ve Prusya'nın da desteği sonucu 1772'de Lehistan'ın Ortodoks kesimi sayılan Minsk bölgesini (Beyaz Rusya) kendi topraklarına kattı. Diğer yandan Avusturya Galiçya'yı, Prusya ise Brandenburg'u işgal etti. Böylece Lehistan'ın ilk bölünüşü gerçekleştirilmiş oldu⁸².

Lehistan'ın bu şekilde üç parçaya bölünmesi Katolik Lehliler tarafından kabul edilebilir olmasa da, yardım alacakları Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklar ile mücadele

⁷⁸ Gladys Scott Thomson, **Catherine the Great and the Expansion of Russia** (A. L. Rowse'un kendi tarihi notlarından), London 1959, 4. Baskı, s 123-124.

⁷⁹ B. V. Nosov, "Pol'skiy Vopros v otnoşeniyah Peterburga s derjavami 'familnogo pakta' i Turtsiey", **Slavyanskije narodi: obşnost istorii i kulturi**, Moskova 2000, s. 100-104.

⁸⁰ Kral seçilirken, Seym'e (Diyet Meclisi) iştirak eden asilzadelerden biri dahi 'liberum veto' (mümanaat serbestisi) hakkını kullandığı zaman, seçim yapılamıyordu. Bu sebeple Lehistan'da siyasî yapı bazen çıkmaza giriyor ve bundan dolayı dışarıdan siyasî nüfuzlara kolayca maruz kalıyordu. Seym kararlarından memnun kalmayan zümreler haklarını müdaafaa ve başkalarına kabul ettirmek maksadıyla konfederasyonlar teşkil ediyor ve mücadeleye başlıyorlardı. Bu ve benzeri durumlarda Lehistan siyaseten büyük zaafa uğruyordu. Bkz. Kurat, **Rusya Tarihi...**, s. 286-288.

⁸¹ John T. Alexander, **Catherine the Great Life and Legend**, New York-Oxford 1989, s 122-126.

⁸² A. P. Liprandi, **Polşa i pol'skiy vopros**, Peterburg 1901, s. 11-12; **İstoriya zapadnih slavyan**, Moskova 1912, 10-11.

ediyor olması kendilerine yardımın gelmesini engelledi. 1789 Fransız İhtilali'nin rüzgarı ile bağımsızlık hareketine girişen ve 21 Nisan (3 Mayıs) 1791 tarihinde Seym'in aldığı karar sonucu krallığın artık veraset yoluyla babadan oğula geçmesini onaylayarak dışardan gelebilecek tehlikelere karşı kendisini korumak isteyen Lehistan, Rusya'nın diğer bir müdahalesi ile karşı karşıya kaldı⁸³. Rusya, 1789-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan⁸⁴ galip ayrıldıktan sonra yarım kalan Leh meselesini halletmek için yeniden Avusturya ve Prusya ile anlaşma yoluna giderek 1792 yılında Varşova'yı işgal etti⁸⁵. Prusya ve Avusturya da Lehistan'ın Batı kısımlarını işgal hareketlerine başladı. Rusya ikinci kez Lehistan topraklarını Cermen devletleri ile paylaşıyordu. Katolik-Slav bir devlet özelliği gösteren Lehistan, 1794-1795 senelerinde yeniden ayaklanarak Rus ve Almanlara karşı bağımsızlık mücadelesine girişse de, yapılan mücadeleyi kaybederek nihayet 1795 yılında iki Alman ve bir Ortodoks devlet tarafından üç parçaya bölündü⁸⁶. Leh meselesi neticesinde Rusya, Ortodoksların korumacılığını öne sürerek dönem itibariyle kendini kabullendiremediği Avrupa'ya karşı ilk siyasî zaferini kazanmış oldu. Lehistan meselesi daha sonra Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerde de yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır.

b. Osmanlı Tebaası Ortodoks Halkın Rusya Tarafından Himaye Meselesi

Rus-Türk ilişkileri tarihinde II. Katerina dönemi sadece Ruslar tarafından değil, Avrupalı tarihçilerin çoğu tarafından da bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu görüşün benimsenmesinin en önemli nedeni 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na müteakiben imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bu şekilde vurgulanmasının nedeni ise Türk tarihçiliğimiz açısından da

⁸³ N. N. Bantş-Kamenskiy, **Obzor vneşnih snoşeny...**, s. 27-28; Gladys Scott Thomson, **a.g.e.**, s. 206.

⁸⁴ 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı ayrıntılı bilgi için bkz; Petrov, A. N., **Vtoraya turetskaya voyna v Tsartvovaniye İmperatrısı Yekaterina II 1787-1791**, T. I-II, Peterburg 1880, 332+485 s.

⁸⁵ Klyuçevskiy, **Russkaya istoriya**, s. 464-465.

⁸⁶ Litvanya ve Kurlandiya sahasını Rusya, Varşova dahil olmak üzere merkez kısmını Prusya, Krakov ve Lublin kısmını da Avusturya hakimiyeti altına aldı. Bkz. S. M. Falkoviç, "Polskoe Natsionalno-Osvobodilnoe Dvijenie Mejdu Panslavizmom i Pangermanizmom Konets XVIII-Naçalo XX v.", **Rossiya, Polşa, Germaniya v Yevropeyskoy i mirovoy politike XVI-XX vv.**, Moskova 2002, s. 228-242.

yanlış olarak değerlendirilen, bu antlaşma ile beraber dinî imtiyaz olarak da adlandırılan, Ruslara Ortodoksları himaye hakkı verilip verilmediği meselesidir.

I. Petro döneminde denizcilikte yapılan yeniliklerin Ruslar tarafından iyi bir şekilde hayata geçirilmesi neticesinde Rus donanması ilk defa Akdeniz’de Osmanlı Devleti’ne karşı başarılı manevralar yapabilme yeteneğine kavuştu⁸⁷. Savaş sırasında Rusya, Avusturya ve Prusya ile Lehistan’ı işgal etmesi sebebiyle askeri gücünün bir bölümünü bu bölgeye göndermesine ve 1773 senesinde İdil-Ural Bölgesi’nde baş gösteren Pugaçev İsyanı’na⁸⁸ rağmen, Çesme baskınını gerçekleştirip⁸⁹, Eflak, Boğdan ve Kırım’ı işgal ederek Osmanlı Devleti’ni en olumsuz şartlarda barış görüşmelerine zorladı⁹⁰. 10 (21) Temmuz 1774 tarihinde Tuna Nehri sahilindeki Küçük Kaynarca’da aynı adla barış antlaşması imzalandı. 28 maddeden oluşan antlaşmanın 7. ve 14. maddesine binaen bazı Batılı ve Türk araştırmacılar Rusya’nın Ortodoks tebaayı koruma altına aldığını ifade etmişlerdir. Sözü edilen 7. ve 14. maddelerin Osmanlıca⁹¹ İtalyanca⁹²

⁸⁷ I. Petro kılık değiştirerek çıkmış olduğu Avrupa seyahatinde, Hollanda’da tersanelerde çalışarak Avrupa’da denizcilik alanındaki yenilikleri bizzat görme imkanı yakalamıştır. Siyasî çekişmelerden dolayı Moskova’ya dönmek zorunda kalan Çar, denizciliğe ilgisini daha da arttırmış daha önce de belirttiğimiz gibi dönemin önemli donanmalarından birine sahip olan Türkiye’ye gönderdiği elçisi P. A. Tolstoy aracılığıyla donanma yapımı hakkında bilgiler getirmesini emretmiştir. Bkz. K. Valişevskiy, **Petr Velikiy**, Moskova 1912, s. 166-187, 533-544; P. Tolstoy, **Opisanie černogo morya egeyskogo arhipelaga i osmanskogo flota**, 302 s.

⁸⁸ Aslen Don Kazaklarından olan Emelyan İvanoviç Pugaçev, Rus ordusunun çeşitli birimlerinde çalıştıktan sonra 1768 senesinde başlayan Osmanlı-Rus Savaşı’na katıldı. 1773 yılında Sibiry’a daki mecburi çalışma kamplarına götürüleceği sırada kaçarak Yayık Nehri civarındaki halkı, kendisinin II. Katerina’nın öldürülen kocası III. Petro olduğuna inandırdı. Böylece etrafında az sayılmayacak kadar kuvvet topladı. Orenburg hariç civardaki bütün toprakları zapt ederek Moskova’ya yöneldi bu sırada halka bir manifesto dağıtarak köylü halkı çiftlik sahiplerinden kurtaracağını ilan etti. Rejimden hoşnut olmayan köylüler ve gayri Ruslar kitleler halinde ona katılıyordu. Başlangıçta hükümet askerlerine karşı başarılı mücadele verse de, daha sonra düzenli ordu karşısında başarılı olamayacağını anlayarak kaçtı. Kendi adamlarının ihanetiyle yakalanarak 1775 yılında Moskova’da idam edildi. Bkz. **Velikaya reforma russkoe obşestvo i krestyanskiy vopros v proşlom i nastoyaşem**, haz. A. K. Civelegova, S. P. Melgunova, V. İ. Piçeta, T. 2, Moskova 1911, s. 45-55.

⁸⁹ Rus Donanmasının Fransız ve İngiliz Donanmaları ile birleşerek savaş ilan bayrağı çekmeden Türk donanmasını Çeşme’de imha etmesi hakkında bkz. Fevzi Kurtoğlu, **1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa**, İstanbul 1942, 21-54; Ali Rıza İşipek-Oğuz Aydemir, **1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul 2006, 303 s.

⁹⁰ Prusya İmparatoru II. Friedrich’e göre her iki devlet de birbirinden acemi davranmaktaydı. Hem orduların sevkியatında hem de savaş taktiğinde Rusların Türklere karşı kalır bir yanı yoktu. Bkz. Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, İstanbul 1985, s. 97-98.

⁹¹ **7. madde:** Devlet-i ‘Aliyyemiz ta’ahhüd eder ki; Hristiyan diyânetinin hakkına ve kenisalarına kaviyen sıyânet ede ve Rusya Devleti’nin elçilerine ruhsat vere ki; her ihtiyaçta gerek 14. maddede zikr olunub mahruse-i Kostantiniyye’de beyan olunan kenisa-yı mezkûre ve gerek hademesinin sıyânetine ibraz-ı

ve Rusça⁹³ metinleri karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde ve antlaşmayı 1772 yılından itibaren taslak olarak hazırlayan Obreskov⁹⁴’un yaptığı gibi bire bir çeviri yapıldığında her lisanda farklı anlamlara gelen sözcükler bulanabilir. Ancak özellikle XIX. asrın ikinci çeyreğinden itibaren Ruslar tarafından ileri sürülecek Ortodoks tebaayı himaye ile alakalı muğlak bir ifadenin bulunmadığı söylenebilir⁹⁵. Buna rağmen ilerleyen yıllarda

tefhimat-ı **mütenevvi**’a eyleye ve elçi-i muma ileyhin bu güne ‘arîzu Devlet-i ‘Aliyye’min dost-u safi ve hemcivari olan devlete müte’allık adem-i mutemedi tarafından arz ve tebliğ olunmağla Devlet-i ‘Aliyyemiz tarafından kabul eylemelerini Devlet-i ‘Aliyyemiz ta’ahhüd eder. Bkz. **BOA**, A. DVA. DVE, 83/1, 146.

14 madde: Düvel-i saireye kıyasen kenisa-yı mahsüsedan maada Galata tarafında Beyoglu nâm mahallenin yolunda tarik-i ‘âmde Rusya Devleti bir kenisa etdirmek câiz ola işbu kenisa kenisa-yı avam olup Rusogref kenisası tabiriyle tesmiye ve ilelebed Rusya Devletinin elçisi sıyânetinde olub her dürlü taarruz ve müdâhaleden emin ve berî ve hirâset oluna. Bkz. **BOA**, A. DVA. DVE, 83/1, 147.

⁹² **14. Madde:** L’altissima Corte di Russia potra a norma delle alter Potenze, a riserva della chiesa Domestica, edificarne una nelle parte di Galata nella strada detta Bey-Uglu, la qual Chiesa sara pubblica, chiamata Russo-Greca, e questa sempre si manterra sotto la protezione del Ministro di questo Împero, e andera illesa da ogni molestia, ed oltraggio. Bkz. Roderic H. Davison, “The ‘Dosografya’ Church in the Treaty of Küçük Kaynarca”, **SOAS**, Bulletin of the School of the Oriental and African Studies, University of London, sayı 42, 1979 (1), s. 47.

⁹³ **7. madde:** Blistatelnaya Porta obeşaet tverduyu zaşitu Hristianskomu zakonu i tserkvam onago, ravnim obrazom dozvolyaet Ministram Rossiyskago Împeratorskago Dvora delat po vsem obstoyatelstvam v polzu kak vozdvignutoy v Konstantinopol upomyanutoy v 14-m artikul tserkvi, tak i slujaşim onoy razniya predstavleniya, i obeşaet prinimat oniya v uvajenie, yako çinimiya doverennoyu osoboyu sosedstvennoy i iskrenno drujestvennoy Derjavi. Bkz. T. Yuzefoviç, **Dogovori Rossii**¹, s. 28-29; E. İ. Drujinina, **Kyuçuk kaynarciyskiy mir 1774 goda ego podgotovka i zaklyuçeniye**, Moskova 1955, s. 52.

14. Madde: Rossisykomu visoçayşemu Dvoru, po primeru drugih derjav, pozvolyaetsya, krome domaşney v dome Ministra tserkvi, vozdvignut v çasti Galata v ulitse, Bey Oglu nazivaemoy, publiçnuyu Grekorossiyskago ispovedaniya tserkov, kotoraya vseгда pod protektsieyu onoy Împerii Ministrov Ostatsya imeet, i nikakomu pritesneniyu ili oskorbleniyu podverjena ne budet. Bkz. Yuzefoviç, T., **Dogovori Rossii**¹, s. 31; Drujinina, **Kyuçuk Kaynarciyskiy mir....**, s. 353-354.

⁹⁴ Aleksey Mihayloviç Obreskov (1718-1787): İstanbul Konsolosluğunda görev yaptığı sırada Türkçe ve Yunanca öğrendi. Devlet hizmeti sırasında zor görevler üstlendi. İstanbul’da bulunduğu sırada harp tehlikesine karşı Çar ailesinden İvan Alekseyeviç’in oğlunun yerine mahkum edildi. 1751 yılında İstanbul maslahatgüzarı olan Obreskov daha sonra da sefirlik görevine getirildi. 1768-1774 Türk-Rus Savaşı devam ederken General Orlov’un telkinleri sonucu anlaşma maddeleri üzerinde çalıştı. Taslak metnin oluşturulmasında büyük katkısı oldu.

⁹⁵ Rus albaylarından A. Petrov tarafından kaleme alınan ve 1874’te Peterburg’da neşredilen V ciltlik **Voyna Rossii s Turtsiey i polskimi konfederatami s 1769-1774 god** adlı eserde, antlaşmaya kadar olan hususlar en ince ayrıntısına kadar yazılırken, antlaşma maddeleri kısmen değiştirilerek kaleme alınmıştır. Kitabın son cildinde antlaşmanın 7. ve 14. maddeleri şu şekilde verilmektedir: **7. Madde:** Obezpeçivaet v predelah Porti zaşitu tserkvam i zakonu hristianskomu (Împaratorluğun sınırları içerisindeki kiliseler ve Hristiyanların hakları korunacak). **14. madde:** Krome Domaşney tserkvi v dom Russkago Poslannika, Pozvolyaetsya ustroit v Konstantinopol, v çasti nazivaemoy Galata, v ulitse Beyoglu, eşe odnu greko-rossiyskuyu tserkov (Rus elçiliğindeki kiliseden başka, Galata semti Beyoğlu sokağında yeni bir Grek-rus kilisesi daha inşaa edilecektir). Bkz. Andrey Nikolaeviç Petrov, **Voyna Rossii s Turtsiey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god**, T. 5, Peterburg 1874, s. 73-74.

Rusya bu iki maddenin ihlal edildiğini öne sürerek Osmanlı Devleti'nde meydana gelen isyanlara açıktan destek verecek, hatta bu uğurda savaşa dahi girecektir⁹⁶.

Ayrıca maddeler karşılaştırılmalı incelendiğinde Roderic H. Davison'un 'Russian Skill and Turkish Imbecility': The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsedered'⁹⁷ adlı makalesinde ortaya koyduğu gibi, Türk tarafının-en azından bu iki maddede-budalalık diğer bir tabirle ahmaklık yaptığını ileri sürece kadar büyük bir yanlışın olmadığı görülebilir⁹⁸. Davison, antlaşmanın 7. ve 14. maddelerdeki 'sıyânet'- 'protezione'- 'защита' ve yine 14. maddedeki 'Rusogref (doğrusu Rus-Grek) Kenisasi'- 'Chiamata Russo-Greca'- 'Грекороссийская Церковь' kelimelerinden yola çıkarak, bu kelimelerdeki anlam kaymalarından dolayı Türk tarafını aptallıkla suçlamanın çok ağır olduğunu öne sürerken, kendisi de bir tarihçinin yapmaması gerekeni, olayı dönemin şartlarına göre değerlendirmeyerek, Osmanlı Devleti'ni salaklıkla suçlamaktadır. Davison'a göre, Osmanlı Devleti bir 'salaklık örneği' göstererek, gücünü hesaplamadan Leh Sorunu'nda söz sahibi olmak uğruna kendisini dönüşü olmayan bir savaşın içerisine atmıştır⁹⁹. Davison bu tespiti yaparken, ya Osmanlı Devleti'nin dönem itibariyle kuzeydeki sınır güvenliğini Lehistan sınırlarıyla başlattığını göz önünde bulundurmadığını, ya da Osmanlı'nın bu siyasetinden bî-haber olduğunu düşünmemize yol açmaktadır. Davison, 'Bir devlet hiçbir zaman kaybedebileceği bir savaşın içinde olmamalı'¹⁰⁰ diyerek doğru bir tespitte bulunmuştur. Ancak Osmanlı Devleti yöneticilerinin mantığını anlamak için, önce Osmanlı Devleti'nin hangi temeller üzerine

⁹⁶ Rusya, 1828 ve 1853 yılları arasında antlaşmanın bu şartını öne sürerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Bkz. **RGVIA**, 435/2/12, s. 3-6.

⁹⁷ Roderic H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility' The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsedered", **Slavic Review**, Eylül 1976, C. 35, sayı 3, ss. 463-483. Bu makalenin Türkçe tercümesi olduğunu orjinalinden faydalandıktan sonra farkettilik. Tercümesini incelediğimizde bazı tercüme hatalarının olduğunu, bu hataların da bazı cümlelerin tam olarak anlaşılmasına neden olduğunu gördük. En önemlisi makaleyi tercüme eden, bilerek ya da bilmeyerek makalenin başlığını dahi tam olarak tercüme etmemiştir. Ayrıca metin içerisinde de tercüme hatalarını devam ettirmiştir. Bkz. Roderic C. Davison, "Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi", terc. Erol Aköğretmen, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1981, sayı X-XI, ss. 343-368.

⁹⁸ Turkish Imbecility sözünü ilk defa 1775 senesinde Avusturya'nın İstanbul elçisi Thugut kullanmıştır. Thugut, antlaşmayı henüz kamuoyuna açıklamadığı için Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya gereğinden fazla imtiyaz verdiğini düşünmüştür. Bkz. Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. VIII, s. 535-542.

⁹⁹ Roderic H. Davison, "Russian Skill...", **Slavic Review**, s. 483.

¹⁰⁰ Roderic H. Davison, "Russian Skill...", **Slavic Review**, s. 483.

kurulduğunu, nasıl bir devlet düşünce yapısı içerisinde olduğunu kavramak gerektiği düşünülmeli, daha sonra yorum yapılmalıdır.

Bu anlam kaymalarını bire bir kelime çevirisi yaparak Osmanlı Devleti aleyhinde kullanan Rusya'nın, kendi menfaati uğruna bunu bilerek yaptığı söylenilebilir. Ancak bunu hakarete vardırıp eselerinde kullananlardan sadece bu sözün sahibi ve aynı zamanda antlaşmanın imzalandığı tarihte dünyaya gelen, Avusturya Dışişleri Bakanlığı'nda da görev alan Hammer (1774-1856) mazur görülebilir¹⁰¹.

Herşeye rağmen bu basit anlam kaymasının, antlaşmayı imzalayan Rus heyeti tarafından bilerek mi yapıldığı, yoksa tercüme hatası mı olduğunu söylemek çok zordur. Ancak bu bir hata dahi olsa, sonraki dönemlerde Ruslar tarafından Balkanlardaki Ortodoks halkların koruyuculuğunu üstlenmeyi kendinde hak bulacak kadar önemli bir mana kaymasını da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti ile müzakerelerde bulunan heyet başkanı Obreskov'un, general Orlov ve II. Katerina'nın telkinleri sonucu 1772 yılından itibaren İstanbul'da Ortodoks tebaaya ait bir kilisenin inşaa edilmesi gerektiği üzerinde durması¹⁰², antlaşma imzalandıktan sonra Fransızca tercümesini yayınlayan Rus tarafının, tercümede yanlış ifade kullanması¹⁰³, tercüme hatasının bilerek yapıldığının düşünülmesine yol açmaktadır¹⁰⁴.

¹⁰¹ **Büyük Osmanlı Tarihi** adlı mükellef bir esere imzasını atan Joseph Freiherr von Hammer aynı okulda eğitim gördüğü Dışişleri Bakanı Thugut ile bir nevi kader birliği yapmıştır. Şarkiyat Enstitüsünün bu iki parlak öğrencisinin yolu önce eğitim, akabinde iş hayatında kesişecektir. Dönem itibarıyla Avusturya Devleti böyle bir antlaşmaya razı değildi. Hammer'de eserlerini olayların gerçekleştiği dönemde kaleme aldığı için Küçük Kaynarca Antlaşması ile alakalı yorumlarının taraflı olmasının makul karşılanması gerekir. Bkz. Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, s. 7-15.

¹⁰² 1771 yılından itibaren Rusya ve Osmanlı tarafları antlaşma metni üzerinde çalışmalara başlamışlardı. Hatta ilk kaleme alınan antlaşma metni Osmanlı Devleti için birincisine nazaran daha az aleyhte talep içermekte idi. Bkz. Drujinina, **Kyuçuk Kaynarcıyskiy mir....**, s. 149-160.

¹⁰³ Davison, Avrupalı araştırmacıların bu hataya düşmelerinin en önemli sebebi olarak 1775 yılında II. Katerina'nın antlaşma metnini Fransızcaya tercüme ettirerek yayınlattığını göstermektedir. Rusya, tercüme metinde 14. maddeyi kendi lehine çarpıtarak kullandığından dolayı, bu hata önce İngilizce tercümelere daha sonra ise günümüze kadar gelecek olan araştırma eserlerine silsile halinde sirayet etmiştir. Bkz. Roderic H. Davison, "Russian Skill...", **Slavic Review**, s. 475-476.

¹⁰⁴ **Sbornik russkogo istoričeskogo obšestva**, T. 118, 1904, s. 21-23. **Genel Rus Tarihi Materyalleri** adını taşıyan bu eser 1866-1916 yılları arasında toplam 148 cilt olarak yayınlandı.

7. maddede Osmanlı Devleti, 14. maddede belirtildiği gibi Rusya tarafından yapılacak olan ‘Rus kilisesinin (Grek-Rus)’¹⁰⁵ dinî işleri ile Rusya Devleti elçisinin ilgilenmesine ve aynı zamanda kilisenin her türlü korumalığını Rus sefirinin yapmasına müsaade etmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılan antlaşmanın 7. maddesinde Osmanlı Devleti bu hususu ifade ederken, aynı zamanda kendi sınırları içindeki bütün Hıristiyan tebaanın koruyuculuğunu üstlendiğini de belirtmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Rusya’nın Ortodoks tebaayı himaye etme hakkını kendisinde görmesini en baştan engellemiştir. Antlaşma maddeleri açık bir şekilde Rusya’nın Ortodoks tebaayı değil, aksine sadece yapılacak olan kilisenin işleri ile meşgul olmasını uygun görmektedir. Bazı kaynaklarda bu kilisenin inşaa edildiği, günümüze kalmadığı belirtilse de¹⁰⁶, Rus kaynak ve araştırma eserlerinde kilisenin yapıldığına dair bir bilgi verilmemiştir¹⁰⁷. Dönemin Rus kaynaklarında, antlaşmanın Rusya tarafından en büyük kazancının Kırım’ın bağımsızlığını sağlayarak Karadeniz’de kendisini emniyete aldığı ve ticari yönden ilk defa Osmanlı denizlerinde Rus ticari gemilerine tam bir serbestiyet verilmesi üzerinde durulurken¹⁰⁸, sonraki dönemde yazılan kaynaklarda ve araştırma eserlerinde Rusların bu antlaşma ile Ortodoks tebaayı koruma hakkını elde ettiği iddia edilmiştir¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Kilisenin ismi birçok araştırma eserinde yanlışlıkla ‘Dosografya’ diye tabir edilmektedir. ‘Dosografya’ olarak verilmesinin nedeni Ahmed Cevdet, **Tarih-i Cevdet**’te kiliseden bahsederken yanlışlıkla ‘Dosografya’ olarak yazması, daha sonraki tarihçilerin ve araştırmacıların da bunu devam ettirmesidir. Bkz. **Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet**, Tertib-i Cedid, İstanbul 1309, C. I, s. 289, Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya: XVIII Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara 1970, s. 29. Kilisenin ismi Osmanlı arşivlerinde ‘Rusogref’, Rus arşivlerinde ve kaynaklarında ise Грекороссийская (Grekorossiyskago) olarak verilmektedir. ‘Rusogref’in hem Türkçe’de hem de Rusça’da anlaşılabilir herhangi bir karşılığı olmamasından dolayı, Osmanlı arşivlerinde bu şekilde yanlış verilmesinin nedeni ise eski harflerde ‘k’ (ك) ve ‘f’ (ف) harfleri arasındaki benzerliktir. Davison’un da bu noktaya dikkat çektiği gibi en iyi ihtimal Türk katibin bu harfi yanlışlıkla k yerine f olarak yazmasıdır. Bkz. **BOA**, A. DVA. DVE, 83/1, 143-144.

¹⁰⁶ Mehdi Fraşerli, **İmtiyazat-ı Ecnebiye’nin Tatbikat-ı Hazırası**, Samsun 1315, s. 100.

¹⁰⁷ Yuzefoviç, **Dogovori Rossii**², s. 294; Petrov, **Voyna Rossii s Turtsie...**, T. 5, 210 s.; Drujinina, **Kyuçuk Kaynarcıyskiy mir...**, s. 368.

¹⁰⁸ Solovyev, **İstoriya Rossii...**, s. 968; Klyuçevskiy, **Russkaya...**, s. 765. Rusya, Karadeniz’de ticaret yapma hakkını elde ederken Hocabay gibi stratejik bir limanı hakimiyeti altına alacak böylece Karadeniz ve Akdeniz arasındaki ticarete Selanik, Venedik ve Marsilya’ya kadar uzanan çizgide söz sahibi olacaktı. Bkz. Mark Mazower, **Salonica City of Ghosts Christians, Muslism and Jews**, New York 2005, s. 123.

¹⁰⁹ **PSZ-I**, T. 19, No: 14164, Peterburg 1830; Leşilovskaya, **Serbbskiy Narod...**, s. 96-97.

Hatta öyle ki, Rusya'nın Ortodoks tebaayı koruma talebini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiğini ileri sürecektir seviyeye kadar gelinmiştir¹¹⁰.

Rusya'nın bu isimle bir kilisenin yapılmasını istemesinin nedeni, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks halkı Avrupa Hristiyanlarından uzaklaştırarak kendi nüfuzu altına alma düşüncesinden kaynaklanmıştır. Böylece Rusya, Balkanlarda Ortodoks tebaa üzerindeki nüfuzunu arttıracak, Karadeniz'in Kuzeyi'nde Osmanlı aleyhine daha rahat hareket etme şansını bulabilecekti. İleride de göreceğimiz gibi Rusya yeri geldiğinde bu nüfuzu Osmanlı Devleti aleyhine çok rahatlıkla uygulayabilecekti.

1768-1774 Savaşı sonrası Osmanlı Devleti, Rusya'nın sadece Karadeniz'in kuzeyinde değil, Eflak ve Boğdan'da da bir tehdit oluşturacağını anlamıştır. Ayrıca Avrupalılar tarafından Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği ve Osmanlı'dan alınacak her toprak parçasının kendilerinin en doğal hakkı olduğu fiili olarak uygulanmaya konulmasa da, fikri manada dile getirilmeye başlanmıştır¹¹¹.

c. II. Katerina Döneminde Sırp ve Karadağlıların Durumu

II. Katerina'nın Balkan siyasetinin ana noktası bütün Balkan Hristiyanlarını aynı anda Osmanlı Devleti'ne karşı isyana sevk etmek üzerine idi. II. Katerina, Balkan halklarını Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik ederek, merkezden ayrılmalarını sağlayıp oluşturulacak bir devletin hükümlerini da kendisinde bulundurarak Avrupa'ya hükmetme arzusunda idi¹¹². Amacına ulaşmak için iki planı uygulamaya koymaya çalıştı. Birincisi Ortodoks Yunanlılardan müteşekkil aynı zamanda Akdeniz'e hakim bir yarımada olan Mora'yı kendi siyasî hizasına getirmek için uygulanacak

¹¹⁰ 1898 yılında Rus Genel Kurmay Başkanlığına sunulan 41 sayfalık **Kratkiy obzor otnoşeniı Rossii k Turtsii za poslednie dvesti let (Son 2 Asır Türk-Rus İlişkilerine Kısa Bir Bakış)** adlı risalede antlaşmada 'Rusya, Osmanlı tebaası Ortodoks halkın haklarını koruyacağını Türklere kabul ettirmiştir' ibaresinin bulunduğu yazılmaktadır. **RGVIA**, 435/2/12, s. 12

¹¹¹ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu...**, C. V, s. 21-26, Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**, Ankara 1988, 11-12.

¹¹² **SRİO**, T. I, s. 103.

‘Yunan Tasarısı’¹¹³, ikincisi ise Balkan Ortodoks ve Slav halklarını bir çatı altında toplayacak olan ‘Sırp Planı’dır¹¹⁴.

Sırp ve Karadağlıları I. Petro döneminden itibaren din adamlarını kullanarak teşkilandıran Rusya, II. Katerina dönemine gelindiğinde artık faaliyetlerini daha cesur bir şekilde açıktan yürütmeye başlamıştı. 17. asrın ortalarından 18. asrın ortalarına kadar devam eden Türk-Avusturya Savaşlarında en büyük sıkıntıyı bölgede yaşayan Osmanlı tebaası bütün halklar çekmiştir. Savaşta ve sonrasında Avusturya sınırına yakın bölgede yaşayan Sırplar zaman zaman isyan ederek Avusturya’ya sığınıyorlardı. Avusturya’nın himayesinde Osmanlı himayesinden daha ağır dinî baskılarla karşı karşıya kalan Sırplar, Osmanlı himayesini tercih eder konuma gelmişlerdi. Dönemin aydınlarından bir Sırbın ifadesi ile ‘Türkler hiç değilse Ortodoks halkın dinî vazifelerini yerine getirmelerine karışmıyor, zorla din değiştirmeye çalışmıyordu’¹¹⁵. Osmanlı himayesine tekrar girmeye çekinen Sırplar zamanla Rusya’ya yaslanmaya başlamışlardır.

1804 öncesi dönemde Sırpların ve Karadağlıların mutlak aralıklarla Osmanlı yönetimine karşı ufak çaplı isyanları mevcuttur. Ancak 1804’te girişilen isyan Avrupa’da en fazla ses getiren Balkan halkları isyanıdır. Osmanlı Devleti’nden bağımsızlık talep eden sadece Sırp ve Karadağlılar değildi. Bulgarlar da artık bu konuda seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bulgar din adamı ve aynı zamanda tarihçisi Paisiy Hilendarskiy¹¹⁶’in 1762 senesinde kaleme aldığı **İstoriia Slavyano-Bulgarskoy (Slav-Bulgar Tarihi)** adlı eserinde Bulgarların Türk boyunduruğunda yeterince yaşadıklarını,

¹¹³ O. P. Markova, “O proishojdenii tak nazivaemogo greçeskogo proekta (80-e Godi XVIII v.)”, **İstoriya SSSR**, Temmuz-Ağustos 1958, s. 52-78.

¹¹⁴ V. P. Graçev, “Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva na Balkanah v načale XIX v. i otnoşenie k nim pravitelstva Rossii,” Moskova 1995, **Rossiya i Balkan**, s 4-33.

¹¹⁵ İ. S. Dostyan, “Problema sozdaniya nezavisimih gosudarstv Grekov i yujnih Slavyan v Russko-Balkanskih obşestvenno-politiçeskih svyazyah (konets XVIII pervaya tret XIX v.)”, **Rossiya i Balkan**, Moskova 1995, s 41.

¹¹⁶ Paisiy Hilendarskiy (1722-1798): 1722 yılında Burgaz yakınlarındaki Bansk şehrinde zengin bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ailesinin yanında eğitimi tamamladıktan sonra din eğitimi almaya başladı. 1745 yılında Rilski Manastırında göreve başladı. Ölümüne kadar dinî eserlerin yanı sıra tarihi eserler de kaleme aldı.

Slav Bulgar halkının diğer Slav milletler ile beraber güçlü bir devlet oluşturup Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeleri gerektiğini belirtmiştir¹¹⁷.

Rusya, Balkan halklarını Osmanlı Devleti'ne karşı ilk defa fiili olarak, 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde kullanmıştır. Savaşın başlamasının akabinde II. Katerina hem Balkan hem de Kafkas halklarını koordine etmesi için komutanlarını bu bölgelere göndermiştir. II. Katerina, Balkan Ortodokslarından kendilerine katılması için en az 1.000 kişilik bir gönüllü grubu toplamayı planlıyordu¹¹⁸. Diğer yönden Rusya, sadece Ortodoksları değil, aynı zamanda Müslüman olan ve Türk olmayan Arnavutları da kendi tarafına çekmeye çalışıyordu¹¹⁹. Karadağlıların hem Türkiye hem de Avusturya'ya karşı tutumuna destek veren Rusya, bu durumda Karadağlıların da kendilerine destek vermesini bekliyordu. Metropolit Peter Petroviç, 10 Mart 1788 tarihinde yazdığı cevabî mektupta Rusya'nın kendilerine maddî ve askerî destek verdiği sürece kendilerinin de Ruslara her türlü desteği vermeye hazır olduklarını ifade ediyordu. Arnavut ileri gelenlerinden ve İşkodra kumandanı Kara Mahmud Paşa (Buşatlı) ile Metropolit aracılığıyla ittifak kurmak isteyen Rusya, Avusturya heyetinin İşkodra'da Paşa'nın da iradesi dışında öldürülmesi sonucu bir ittifak yapamamıştır¹²⁰.

Rusya, Balkan Ortodokslarını etkin olarak kullanmasa da, hem Avusturya hem de Osmanlı Devleti'ne karşı caydırıcı bir güç olarak elinde bulundurmak istiyordu. 1774 yılından itibaren de artık Tuna ötesinde daha rahat hareket etme kabiliyetini kendisinde görmekteydi. Bu görüş Balkan Ortodoksları arasında da giderek güçleniyordu. Rusya, 1787-1791 Türk-Rus Savaşı sonrası ise Balkan Ortodokslarını Türk hakimiyeti altından kurtaracağına tamamen inanmaya başlamıştı. Böylece ilerde II. Katerina'nın hayal ettiği Balkan Ortodoks Birliği kurulacak ve Rusya da bu birliğin lideri olacaktı¹²¹.

¹¹⁷ **Formirovanie natsionalnih nezavisimih gosudarstv na Balkanah (konets XVIII-70-e godı XIX v.)**, Moskova 1986, s. 94.

¹¹⁸ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 103-104.

¹¹⁹ **Politiçeskie i kultirniye otnoşeniya...**, s. 334-336.

¹²⁰ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 107; Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu...**, C. V, s. 69-70.

¹²¹ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 110-111.

d. Yunan Tasarısı

Merkezi otoritenin zayıflamaya başlamasıyla Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Hristiyan halklara olan ilgisi daha da artmıştı. Bu halkların başında ise Yunanlılar gelmekte idi. Kiliseler farklılığına rağmen Yunanlılar, Avrupalı devletlerin gizli yardımlarını kabul ediyorlardı. 18. asrın ortalarından itibaren Avrupalı Devletler ve Grekler bu durumu açıkça fiili olarak yapmaya başlamışlardı¹²². 1768-1774 Türk-Rus Savaşı sonrası Karadeniz'in kuzeyinde Rusya, Orta Avrupa'da ise Avusturya karşısında toprak ve nüfuz kaybeden Osmanlı Devleti, bu nüfuz kaybını gün geçtikçe Balkanlarda da hissetmeye başlamıştı. Bu durumu iyi değerlendirmek isteyen II. Katerina ilk önce Avusturya ile ticari antlaşma yapma yoluna gitmiştir. Avusturya Kralı II. Joseph'in daveti üzerine 9 (20) Ekim 1781'de Viyana'da bir araya gelen Rus ve Avusturya heyetleri arasındaki görüşmeler neticesinde 19 (30) Ekim tarihinde 5 maddelik bir ticaret antlaşması yapılmıştır. Ancak bu antlaşmanın üçüncü maddesi ticaret antlaşmasından daha çok askeri antlaşma niteliğini taşımaktaydı¹²³. II. Katerina, bir sonraki yılda Avusturya Kralına gönderdiği mektuplarda Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak, Grek İmparatorluğunu yeniden kurması için kendisine yardım edilmesini istiyordu¹²⁴. II. Katerina, kurulacak bu yeni devletin kralının ise kendi torunu Romanov sülalesinden Konstantin olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ancak hem Kralın hem de Çariçe'nin isteklerinin birbirinden farklılık arzemesi sonucu bu yazışmalar sadece kağıt üzerinde kalmıştır¹²⁵.

II. Katerina'nın Ocak 1787'de Kırım'a yapmış olduğu seyahat sırasında Herson (Kherson) şehrine geldiğinde şehrin girişine "Buradan geçerek Bizans'a" levhası

¹²² Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s 41-42.

¹²³ 3. Maddeye göre her iki devletin gemilerinden birisine yapılacak saldırılar sonrasında iki devletin de saldıran devlete karşı savaşa girmesi gerekiyordu. Bkz. Bantiş-Kamenskiy, **Obzor vneşnih snoşeniy....**, 3. Kısım, s. 87-88.

¹²⁴ A. Briknera, **İstoriya Ekaterina Vtoroy**, Peterburg 1885, s. 394-395.

¹²⁵ II. Katerina 10 (21) Eylül 1782 tarihinde Joseph'e gönderdiği mektupta, Romanya, Moldovya, Beserabya olmak üzere bütün Doğu Avrupa'yı, Ege Denizi'nde büyük bir adanın (metinde Akdeniz) kendi hakimiyetinde kalmasını istemekteydi. Joseph ise 12 (23) Kasım tarihli cevabî mektubunda II. Katerina'dan daha fazla ileri gittiğini göstererek, Tuna Nehri sınır olmak üzere bütün Sırp topraklarını, Venedik ve Dalmaçya'yı istemekte idi. Bkz. **Ruskiy Arhiv**, Peterburg 1880, I. Kitap, s. 281-300.

asılmıştı¹²⁶. II. Katerina, Alman doktoruna 1 Şubat 1788 tarihinde yazdığı mektupta onu bir gün mutlaka İstanbul'da ağırlayacağını dile getirebiliyordu¹²⁷.

Rusya'nın Grek Planı olarak adlandırdığı bu siyaset, Avrupa tarihini daha sonra da uğraştıracaktır. Real politikte Çariçe'nin istekleri tamamen imkânsızdı. Ancak yanında yer alan komutanlar onun kadar hayalci değillerdi. Potemkin¹²⁸, Rumyantsev¹²⁹ ve Bezborodko¹³⁰ gibi asker siyasetçiler Rusya'nın real-politik sahasını çok iyi bildiklerinden 'Yunan Tasarısı'nın hayata geçirilmesi yerine, daha gerçekçi olan Lehistan'dan daha fazla toprak kazanmaya ve Küçük Kaynarca antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Kırım Hanlığı'nı hakimiyet altına almanın yollarını Avrupa devletlerine kabul ettirmeye çalıştılar. Bu yönde Rusya, 1787-1791 yılları arasında Avusturya ile beraber Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele etmiş ve sonuçta amacına ulaşmıştı¹³¹. Rusya'nın, hem Slav hem de Ortodoks olmalarına rağmen Sırp, Karadağ ve

¹²⁶ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu...**, C. V, s. 59.

¹²⁷ Leşilovskaya, **Serbskiy narod...**, s. 108.

¹²⁸ G. A. Potemkin (1739-1791): Smolensk yakınlarındaki Çijev köyünde doğdu. Küçük yaşlarda babasını kaybettiği için annesi tarafından yetiştirildi. 1757 yılında 12 öğrenci ile beraber Çariçe Elizaveta'nın bursunu kazandı. Ancak tembelliği nedeniyle burada fazla bir varlık gösteremedi. Yine de 1762 yılında III. Petro döneminde Süvari başçavuşu oldu. Kendisini asıl II. Katerina döneminde gösterdi. Kısa zamanda sivrilen Potemkin özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gösterdiği üstün gayret ve başarılarından dolayı II. Katerina'nın en önemli generalleri arasında yerini aldı. Akabinde ise devletin siyasî geleceğini yönlendiren askeri kanatta söz sahibi oldu. 1787-1791 Rus-Türk Savaşı'nda savaşın Rusya'ya kazandırılmasında önemli katkıları bulunmaktadır. Savaş sonrası Yaş şehrindeki barış görüşmeleri sırasında Nikolayev şehrine gitmek isterken yolda rahatsızlanarak öldü.

¹²⁹ P. A. Rumyantsev 'Zadunayskiy-Tuna Fatihi' (1725-1796): İlk askeri başarısını Yedi Yıl savaşlarında kazanan Rumyantsev 1764 yılında Beyaz Rusya Ordularının generalliğine getirilmiştir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önce ikinci ordu komutanlığına daha sonra ise genel komutanlığa atanmıştır. Rumyantsev'in komutasında İsmail, Akkirman, Bender ve İsakçı gibi stratejik bölgeleri işgal eden Rus ordusu, son olarak yine Rumyantsev'in komutanlığında Osmanlı ordusunu 1774'te Tuna kıyılarında yenerek Osmanlı'yı barışa zorlamıştır. Bundan dolayı kendisine Zadunayskiy 'Tuna Ötesi-Tuna Fatihi' denmiştir. II. Katerina bu zaferinden dolayı onun heykelini kendi sarayının bahçesine diktirmiştir. Ayrıca Peterburg'dan Moskova'ya kadar zafer alayı düzenleyerek Moskova'da bulunan Saray'ın (Kremlin) kapısından geçmesini istese de, Rumyantsev buna razı olmamıştır. Savaş sonrası Beyaz Rusya orduları komutanlığına geri dönen Rumyantsev, 1787-1791 Rus-Osmanlı Savaşındaki başarılarından dolayı da II. Katerina tarafından ödüllendirilmiştir. Rumyantsev 1796'da Kiev'de öldü.

¹³⁰ A. A. Bezborodko (1747-1799): Kiev Devlet Üniversitesine devam ederken 1765'de Ukrayna Genel Valiliği görevine getirilecek şahıslar arasında adı geçiyordu. 1767 senesinde ise Ukrayna Genel Mahkemesinin üyesi oldu. Bir yıl sonra başlayan Rus-Osmanlı Savaşı'nda gösterdiği gayretler sonucunda Çariçe tarafından yakın askerleri arasına kabul edildi. 1775 yılında Genel Sekreterliğe getirildi. 1880'de ise Çariçe'nin Beyaz Rusya'da Avusturya Kralı II. Joseph ile görüşmelerde bulunacak heyette yer aldı. 1787-1791 Rus-Türk Savaşı öncesinde siyasî olarak Potemkin'in en büyük destekçisi oldu. Savaş sonrası Katerina'nın yakın generalleri arasında yer aldı.

¹³¹ Markova, "O proishojdenii...", **İstoriya SSSR**, sa. 4, s. 66-70.

Bulgarların yerine Yunanlılara daha fazla önem vermesinin ve bu şekilde desteklemesinin amacı, Hellen ideallerinin politik bir malzeme olarak kendi siyasî geleceği için bir dönüm noktası olarak görmelerinden kaynaklanıyordu. Bunda şüphesiz dönem itibariyle Avrupa devletlerinde oluşan Hellenizm akımının büyük etkisi vardı. Rusya böylece Avrupalılara öteki olmadığını ve en azından onlar kadar III. Roma olma arzusunda olduğunu kanıtlama iddiasında idi.

II. Katerina İstanbul merkezli bir Rum Devleti kurma hayalinin temelinde eski bir Ortodoks inancı bulunmaktaydı. İstanbul'un fethinden sonra Türklerin gücünün zamanla zayıflayacağına inanan Ortodoks dünyası, yeniden bağımsızlığın 320 yıl sonra (1773) olabileceğine inanıyordu. Bu tarih II. Katerina dönemine tekabül ettiği için Yunan Planı ortaya atılmıştır¹³².

Yunan Tasarısı sadece Rusya'nın değil, Avrupalı devletlerin de nüfuzu altında geliyordu. Dönemin önemli Avrupalı devletleri gelişen milliyetçilik akımının yanında Roma ve Bizans'tan dolayı Yunanlılara duydukları sempatinin haricinde, zayıflayan Osmanlı ülkesinde kendi menfaatlerini belirleme gerektiğinin de farkında idi. Bu nedenle Rusya, her ne kadar Ortodoks yakınlığından dolayı Yunanlıların sadece kendilerinin nüfuzunda olacağını öngörse de, zamanla bu öngörünün taban tabana zıt bir şekilde fiili olarak imkânsızlığının farkına varacaktı.

B. FRANSIZ İHTİLALİ SONRASI RUS-ORTODOKS İLİŞKİLERİ

1789 Fransız İhtilali'nin ardından dünyaya yayılan milliyetçilik akımının ilk kıvılcımları Balkan coğrafyasından Yunan halkında görülmeye başlandı. Yunan siyasî düşünürlerinden Regas Velestisli¹³³ (Velestinli Rigas) de bunların en önemlilerindedir.

¹³² Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, terc. Dilek Şendil, İstanbul 1997, s. 32.

¹³³ Regas Pheraios Velestinlis (Rigas Fereos Velestinlis) (1757-1798): İlk Yunan isyancılarından. 1757 yılında Teselya'da Pire yakınlarında Vesletino köyünde doğdu. Eğitimini tamamladıktan sonra Kisos köy okulunda öğretmen olarak göreve başladı. İstanbul'da bir süre bulunduktan sonra meşhur Asos'taki manastırda dinî eğitim aldı. Akabinde ise Bükreş'e giderek burada değişik Avrupa lisanlarını öğrenme imkanı buldu. 1787-1791 Türk-Rus Savaşı sonrasında Rumeli'de sivrilen Pazvandoğlu isyanına katıldı. Osmanlı hakimiyetindeki Yunan halkının kendi kendini yönetme hakkının olması gerektiğini ileri sürdü. 1793 senesinde Viyana'ya gelerek Yunanlıların isyanlarına, kaleme aldığı risaleler ile destek verdi. 1797 yılında Avusturya, Regas'ı Pazvandoğlu ile beraber Osmanlı Devleti'ne teslim etti. 1798 senesinde idam edildi. Herkül Milas, Velestinli Rigas'ın Yunan ihtilalinin hazırlık aşamasını gerçekleştirmesine rağmen,

Veletinlis Viyana’da 1797 yılında kaleme aldığı **Yunan Cumhuriyeti** adlı risalesinde Türk hakimiyetinde bulunan ve Hıristiyanların yaşadığı Rumeli, Küçük Asya (Batı Anadolu), Akdeniz adaları, Eflak ve Boğdan’da yeni siyasî gelişmeler olacağını dile getirmiştir. 1793 yılında oluşturduğu, **Vatandaşlık ve İnsanlık Hakları**¹³⁴ deklarasyonu isimli bir metinde de Yunan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının öneminden ve bunun real politik alanda ne şekilde fiiliyata geçirilmesi gerektiğinden bahsederek, Hellen halkının bir gün birlik olarak Yunan dilini de kendilerine tek lisan seçeceğine olan inancını ifade etmiştir¹³⁵.

1807 senesinde başlayan Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Sırlar isyan bayrağını açmışlardı. Bu savaş sırasında Sırların önemli ölçüde Rus kıtalarına yardımlarından söz edebiliriz. Özellikle de Belgrad’tan gelen yardımlardan dolayı Ruslar bu savaşı kendi lehlerine çevirdiler¹³⁶. Savaş sonrası dönemde 1808 sonu 1809 yılı başlarında Rus ve Osmanlı heyetleri barış antlaşması için bir araya geldiklerinde Sırp ileri gelenlerinden İ. Yureviç, sadece Sırların değil, Boşnakların ve Karadağlıların da Türk hakimiyetinden rahatsızlık duyduklarını ve hiçbir şekilde Türk hakimiyetini kabul etmeyeceklerini belirtse de, bu sadece bir istek olarak kaldı¹³⁷. Rusya, Ortodoks dünyasının bağımsızlık isteğini her zaman dile getirip, bu yönde maddî ve manevî yardımını esirgemese de

zamanının en demokratik siyasî kişiliği olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Herkül Milas, **Yunan Ulusunun Doğuşu**, İstanbul 1994, s. 79-80. Bazı araştırmacılar ise dinî bilgilerinin eksikliklerinden ötürü daha da ileri giderek Rigas’ı Yunan bağımsızlık savaşının ilk şehidi olarak kabul etmektedir. Bkz. Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, s. 24-25.

¹³⁴ Regas’in tenakuz halinde olduğu bu eserinde rahatlıkla fark edilebilir. Müslümanları Yunanlılarla birlikte ihtilal yapmaya çağıran Regas, ihtilale çağırdığı insanların Haç’ı öpmelerini isteyip, Haç’ın altında birleşmeye davet ederek kendisiyle çeliştiğini göstermektedir. Bkz. Kerim Sadi, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Devri ve Tarihi Maddecilik**, İstanbul 1941, s. 21.

¹³⁵ Herkül Milas bu anayasanın dönem itibariyle demokratik ilk anayasa olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten de Rigas kaleme aldığı metinde oluşturulacak demokratik devlette her ferдин özgür biçimde oy hakkı olduğunu dile getirirken, sadece ileri gelen zengin kesim ve Türk devlet adamlarının bu seçime katılmamasını şart koşmuştur. Zaten dönem itibariyle de Türkler ve Müslümanların tamamına yakını Rigas’ın bu bahsettiği statüde olduğundan Herkül Milas’ın düşüncelerine katılmak mümkün değildir. Bkz. Herkül Milas, **Yunan Ulusunun Doğuşu...**, s. 79-80. Ayrıca Rigas Marş Şiirinde Müslüman halkların da içinde bulunduğu bütün Balkan halklarını Tiran’a karşı genel bir isyana teşvik ederken, ifade etmeye çalıştığı Tiran hattı zatında Türklerin ta kendileridir. Rus araştırmacılar da bu duruma tarafsız bir şekilde açıklık getirmiştir. Bkz. G. L. Arş, **Eteristkoe dvijenie v Rossii. osvobodnaya borba greçeskogo naroda v naçale XIX v. i Russko-Greçeskie svyazi**, Moskova 1970, s. 100-107.

¹³⁶ Dostyan, “Problema sozdaniya nezavisimih...”, **Rossiya i Balkan**, s 50.

¹³⁷ **Pervoye serbkoye vosstaniye 1804-1813 gg. i Rossiya**, Moskova 1983, T. III, s. 301.

dönem itibariyle bunun real-politik bir zemine oturtulmasının imkansız olduğunun da farkında idi.

Zayıflamakta olan bir devletin tabiiyetinde bulunan Balkan Ortodoksları, doğal olarak din ve millet yakınlığı bulunan Rusya'nın siyasî nüfuz alanına giriyordu. Balkan uluslarının bağımsızlığı Rus yöneticileri arasındaki ikili ilişkilerin merkezinde olmak zorundaydı. Bazı yöneticiler bu sürecin yavaş ve Osmanlı'nın daha da zayıf halini takip ederek gelişmesini arzulayıp, ona göre siyaset geliştirirken, bazı yöneticiler de II. Katerina döneminde olduğu gibi daha sert ve tamamen Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılarak güçlü bir Balkan Ortodoks devleti kurulması yönünde siyaset izlemiştir.

İlimli siyaset izleyenlerin başında A. R. Vorontsov¹³⁸ ve V. P. Koçubey¹³⁹ gelmektedir. Onlara göre, Balkanlarda komşuların da razı geldiği, Rusya'yı fazla rahatsız etmeyen ve gereğinden fazla saldırgan olmayan bir siyaset izlenmelidir. Böylece zamanla Osmanlı Devleti de buna rıza gösterecek Balkan Ortodoks halkları ilk önce otonomi, daha sonra ise bağımsızlıklarını kazanacaklardı. Vorontsov ve Koçubey, Rusya'nın Ortodoks bölgesine hakim olması yerine etrafında güçsüz komşuları olması gerektiğini ifade edip, Osmanlı Devleti'ni tamamen ortadan kaldırmaktansa onun daha da güçsüzleşmesi için çalışılması ve buna göre uygun siyaset izlenilmesi fikrini ortaya atmışlardı¹⁴⁰.

¹³⁸ Aleksandr Romanoviç Vorontsov (1741-1805): Roman İ. Vorontsov'un oğludur. İlk askeri eğitimini İsmail şehrinde alan Vorontsov 1759 yılında eğitimine devam etmesi için Avusturya'nın Strasbourg Savaş Okulu'na gönderildi. 1761-1773 yılları arasında değişik devlet görevleri için Avusturya, Hollanda ve İngiltere, İtalya, İspanya ve Portokiz'de bulundu. Voltaire ile tanışma fırsatını yakaladı. Onun hatıralarını Rusça'ya tercüme etti. 1802'de Rus Dışişleri Bakanlığı görevine getirildi. 1804'te ağır bir hastalık geçirdiği için görevden alındı. 1805'te öldü. Vorontsov, Masonluğun Rus devlet yöneticilerinde yayılması için önemli hizmetlerde bulunmuştur Bkz. **Gosudarstvennie Deyateli Rossii XIX-naçala XX v.**, haz. İ. İ. Linkov, V. A. Nikitin, O. A. Hodenkov, Moskova 1995, s. 45.

¹³⁹ Viktor Pavloviç Koçubey (1768-1834): A. A. Bezborodko'nun yiğeni olduğundan dolayı aynı evde büyüdüler. 1792-1797 yılları arasında Rusya'nın İstanbul sefirliğini yapmıştır. I. Aleksandr döneminde reformların yapılması için görevlendirilmiştir. 1819-1823 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Bkz. **Gosudarstvennie Deyateli Rossii...**, s. 93.

¹⁴⁰ Dostyan, "Problema sozdaniya nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s 57.

F. V. Rostopçin¹⁴¹, P. A.¹⁴² ve V. A.¹⁴³ Zubov kardeşler, N. N. Novosiltsev¹⁴⁴, A. A. Çartoriyskiy¹⁴⁵ ve P. A. Stroganov¹⁴⁶ gibi siyasetçilerin başını çektiği gurup ise II.

¹⁴¹ Fedor Vasileviç Rostopçin (1763-1826): 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken II. Katerina tarafından A. A. Bezborodko ile beraber barış görüşmelerini yürütmek için Türkiye'ye gönderildi. Savaş sonrası I. Pavel dönemine kadar Dışişleri Bakanlığı'nda çeşitli görevlerde bulundu. 1801 yılında I. Pavel'in ölümü sonrasında 1810'a kadar bir görev üstlenmedi. Bu tarihten sonra Moskova Genel Valiliğine atandı. 1812'de Napolyon'un Moskova seferi sırasında Kutuzov'a sivil yönetimin Moskova işgali sırasında neler yapması gerektiği hususunda yardım etti. 1814 yılında orduyla beraber Fransa seferine katıldı. Çar I. Aleksandr'ın Paris dönüşü Paris'te kalan Rus heyetinin içerisinde yer aldı. 1823'e kadar burada yaşayan Rostopçin, aynı yıl Moskova'ya geri döndü. 1826 yılında Moskova'da vefat etti. Zekiliği ile ün kazanan Rostopçin'e Napolyon, ateşli ve çılgın lakablarını uygun görmüştü. Bkz. **Gosudarstvenne Deyateli Rossii...**, s. 161-162.

¹⁴² Platon Aleksandroviç Zubov (1767-1822): Tatar asıllı bir aileden gelen Platon Zubov ilk eğitimi Saltıkov ve Mamonov ailelerinin yanında aldığı için kusursuz Fransızca biliyordu. Askeri alanda kısa zamanda devlet kademelerinde tanındı. 1793'te generalliğe atandı. II. Katerina onun denizcilik bilgilerine önem veriyordu. Ölümünden kısa bir süre önce onu Karadeniz Filosunda görevlendirdi. I. Pavel döneminde de askeri görevini devam ettiren Platon, Aleksandr I. zamanında hükümette görev aldı. Ölümüne kadar da bu görevini sürdürdü.

¹⁴³ Valeryan Aleksandroviç Zubov (1771-1804): Ağabeyi gibi Saltıkov ailesinin yanında yetiştirilen Valeryan Zubov, orduya kabul edildikten sonra Suvorov ile beraber Lehistan seferine katıldı. Bu sefer sırasında ayağından yaralandı. 1796 yılında ağabeyinin planı doğrultusunda Tibet'e kadar olan bölgeleri hakimiyetine alan Rus ordusunda görev aldı. Kafkas ordularında da görev alan Valeryan 1804 yılında öldü.

¹⁴⁴ Nikolay Nikolayeviç Novosiltsev (1761-1836): A. S. Stroganov'un kız kardeşinin gayrimeşru oğlu olması nedeniyle Stroganovların evinde doğdu. Orduya katılmasının akabinde yabancı okula yazıldı. Okulu bitirdikten sonra değişik devlet görevlerinde çalıştı. 1806-1809 yılları arasında Paris'te sefir olarak görev yaptı. 1812 Fransız-Rus Savaşı sonrası Lehistan'da resmi görev ile görevlendirildi. 1836'da vefat etti. Bkz. **Gosudarstvenne Deyateli Rossii...**, s. 132-133.

¹⁴⁵ Adam Adamoviç (Eji) Çartoriyskiy (1770-1861): Bazı kaynaklarda Adam Yuriy Çartoriyskiy olarak da geçen meşhur Leh siyasetçisi 1770'de Varşova'da dünyaya geldi. Adam Kazimir'in (1734-1823) ilk oğludur. Leh Kralı III. Avgust öldükten sonra Leh tahtı için mücadele eden ailerdendir. 16 yaşında iken Avrupa seyahatine çıkmıştır. Moravya, Almanya ve İngiltere seyahatinde önemli pedagoglarla tanışmıştır. Bunların içlerinde en önemlileri 1787'de Almanya'da tanıştığı Gerder ve Geothe'dir. Varşova'ya geri döndükten sonra Rusya ve Avusturya'ya karşı Leh milliyetçi saflarında savaşan Çartoriyskiy, Lehistan'ın savaşı kaybedip ikinci kez paylaşılmasının akabinde tekrar İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı. 1794'te Kastyuşa ayaklanmasını duyar duymaz tekrar Lehistan'a dönmek istese de, Brüksel'de Avusturya tarafından yakalandı. 1795 yılında Lehistan'ın Rusya, Almanya ve Avusturya tarafından son kez paylaşılmasının akabinde, artık mücadeleye devam edemeyeceğini anladı. II. Katerina'nın kendisi ve kardeşine verdiği söz gereği Rusya tarafına geçti. I. Pavel zamanında etkin olmasa da, I. Pavel'in ölümünden sonra I. Aleksandr zamanında siyasî yönden önemli görevlere getirildi. 1804-1806 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı yaptı. Çartoriyskiy 1830 ayaklanmasında Ruslara karşı siyaset güttüğü öne sürülerek tutuklatılmak istense de gelişmelerden haberdar olarak Fransa'ya sığındı. Ölümüne kadar (1861) Paris'te yaşadı. Fransa'nın tarihi otellerinden biri olan ve günümüzde Hotel Lambert diye anılan bina zamanında A. E. Çartoriyskiy'in evi olarak kullanılıyordu. Bkz. **Oçerki istorii ministerstva inostrannih del Rossii biografii ministrov inostrannih del**, haz. İ. S. İvanov, T. III, sMoskova 2002, 29-47; **Gosudarstvenne Deyateli Rossii...**, s. 196.

¹⁴⁶ Pavel Aleksandroviç Stroganov (1772-1817): 1774'te Paris'te doğan Pavel Stroganov, iyi bir aile eğitimi aldı. Paris elçiliğinde çalışan babasının, 1790 yılında Rusya'ya geri dönmesinden sonra orduya katıldı. Gösterdiği başarıların sonucunda askeri kademeleri yavaş yavaş çıktı. 1808'de tüm general olarak İsveç seferine katıldı. 1812 Fransız-Rus savaşında general Bagration'un emrinde kaldı. Savaş

Katerina döneminde olduğu gibi artık gücünün sonuna gelmiş bulunan Türk Devleti'ne son darbeyi de indirerek Balkan Halklarının tam ve bağımsız bir Ortodoks Devleti kurması gerektiği fikrini sonuna kadar savunmuşlar, bu yönde tavizsiz siyaset izlenilmesi için gereken ne ise o yönde hareket etmişlerdir. Bu siyasetçiler, kurulacak Ortodoks Devleti'nin, Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda '**Doğu Sorunu**' diye adlandırılan Osmanlı sonrası Balkan coğrafyası yönetiminde hem siyasî hem de askerî yönden Osmanlı'ya karşı kullanılması gerektiğini öne sürerek, oluşturulacak bu tampon bölge için Avupa'nın desteğinin kazanılmasının da o kadar zor olmadığını dile getirmişlerdir¹⁴⁷.

Rus siyasetçilerinin, gizli veya açıktan verdiği destek, Balkan halklarının birçok kez isyan hareketlerine kalkışmalarına sebep olmuştur. Bu yönde Yunan halkının ne şekilde isyana teşvik edildiği yukarı da izah edilmeye çalışıldı. Fransız İhtilali sonucu bu isyan hareketleri Balkan coğrafyasında giderek yayılmaya başladı. 1804 yılında başlayan Sırp isyanı da bu isyanlardan biridir. 9 yıl süren isyan başarıya ulaşmasa da, siyasî bakımdan Balkan coğrafyasında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini azaltmak için Rusya tarafından iyi bir şekilde idare edilmiştir. İsyân öncesi Rusya genelinde Slav halklarının Osmanlı egemenliği altında tamamen ezildiği ifade edilerek kamuoyu oluşturulmuştur¹⁴⁸. V. F. Malinovskiy, 1803 yılında kaleme aldığı **Rassujdenie O mire i Voyne (Savaş ve Barış Mütalâaları)** adlı eserinde bu konu üzerinde önemli argümanlar geliştirmiştir. Yazar eserinde, Balkan Ortodokslarının tarihinden kısa kesitler sunarak Avrupa Devletlerinin bu halkların tam ve bağımsız bir şekilde yaşamalarına karşı çıkmaması gerektiğini savunarak, Rusya'nın da elinden gelen yardımı göstermesi hususunda görüşlerini dile getirmiştir¹⁴⁹.

sonrası terfi ederek ikinci Generalliğe kadar yükseldi. Bu görevinde fazla kalamayarak 1817'de vefat etti. Bkz. **Gosudarstvenne Deyateli Rossii...**, s. 175-176.

¹⁴⁷ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s 58.

¹⁴⁸ **Formirovaniye natsionalnih nezavisimih gosudarstv na Balkanah (Konets XVIII-70'e godı XIX v)**, Moskova 1986, s. 300-301.

¹⁴⁹ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s 58-59.

Bu yönde fikir beyan eden diğer bir yönetici ise V. N. Karazin¹⁵⁰'dir. Çarlık, Karazin'i Balkanlardaki Ortodoks halkları üzerinde çalışması için görevlendirmiştir¹⁵¹. Bu yönde çalışmalarını devam ettiren Karazin, Rus Dış İşleri Bakanlığı'nın bilgisi, maddî ve manevî katkıları sonucunda 1804 yılında Peterburg'da Balkan Ortodoksları ileri gelenleri ile bir toplantı yaptı. Toplantıda Avusturya ve Osmanlı topraklarında yaşayan Slavların bir çatı altında toplanarak 'Slav Çarlığı' oluşturulması gerektiği kararı alındı¹⁵². Metropolit Stefan Stratimiroviç'in Rusya'daki çalışmalarından etkilenen V. N. Karazin, tarihin hiçbir döneminde Rus Devleti'nin Sırp halkı ile bu kadar yakından temas kurmadığına dikkat çekerek, Rusya'nın Balkan halklarıyla bu kadar yakından ilgilenmesinin fazla değil 10 sene sonra bütün Ortodoks-Slav halkların bağımsız bir devlet etrafında toplanacağını müjdelediğini, bunun da sonuçta Osmanlı Devleti'ni, önce Avrupa Türkiyesi'nden, sonra da Balkanlardan Asya'ya geri gönderme manasına geldiğini dile getirmiştir¹⁵³. Ancak gelişecek olaylar Karazin'i yanıltacaktır.

Sonuçta Napolyon'un Moskova seferine başlayana kadar devam eden süreçte (1804-1812) Rus siyasîler Balkanlarda daha önce dile getirdikleri Ortodoks Devleti

¹⁵⁰ Vasiliy Nazaroviç Karazin (1773 Harkov-1842 Nikolayev): Babası Nazar Karazin, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında, günümüzde Yunanistan'ın sınırları içerisinde bulunan, dönem itibariyle Bulgar ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Karaçi bölgesinden emrindeki yaklaşık 1. 000 gönüllü ile beraber General Suvarov'un ordusuna katılan Albaydır. Savaş sonrası geri dönmeyen Nazar Karazin'e II. Katerina Harkov'da Bogoduhovskiy köyünde çok büyük bir çiftlik bağışladı. Vasiliy Karazin bu çiftlikte dünyaya geldi. Babasının Bulgar asıllı olmasına rağmen kendisini Sırp olarak gördüğünü ifade etmiştir. İlk ve orta eğitimi Harkov'da aldıktan sonra Askeri Okula başladı. Kısa zamanda yeteneklerini göstererek Peterburg Askeri okuluna kabul edildi. Okulu bitirdikten sonra kendi isteği ile yurt dışında çalışma başvurusunda bulundu. Kaunas'ta bulunduğu dönemlerde İmparator I. Pavel'e rapor halinde mektuplar yazdı. Rusya'ya döndükten sonra N. M. Karamzin'in naşirliğini yaptığı **Vestnik Yevropı** dergisinde Ortodoks-Slav haklarını öne çıkaracak yazılar yazmaya başladı. 29 Ocak 1804 tarihinde başkentten özel izinle 400.000 ruble gibi bir yardımla Harkov Devlet Üniversitesi'ni kurdu. Üniversite'nin adı komünist dönemde (1932-1990) A. M. Gorki olarak değiştirilse de 1999'da V. N. Karazin Harkov Devlet Üniversitesi adını aldı. Karazin 1804-1827 tarihleri arasında yazdığı yazılarla Balkan coğrafyasında ayaklanan isyancılara desteğini dile getirdi. Rus imparatorları I. Pavel, I. Aleksandr ve I. Nikola'ya yazdığı mektuplar ile Rusya'nın bölgede yaşayan Ortodoks ve Slav halklarının koruyuculuğunu üstlenmesini istedi. 1842'de Nikolayev'de öldü.

¹⁵¹ **Formirovaniye natsionalnih...**, s. 302-304.

¹⁵² **Aynı eser**, s. 305-307.

¹⁵³ Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 13.

modelini değil de, artık bütün Slavları da kapsayacak şekilde büyük Slav birliğinden bahseder konuma gelmişlerdi¹⁵⁴.

1. Sırp İsyanında Rusya'nın Balkan Ortodoksları ile Münasebetleri (1804-1813)

1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rusya, Balkan coğrafyasındaki Ortodoks halklardan biri olan Karadağlıların tam olmasa da otonom olarak kurdukları devletin koruyuculuğunu üstlenerek, Balkan halklarına kendi adına mesaj vermekteydi¹⁵⁵. II. Katerina'nın halefi I. Pavel döneminde ise Ortodoks ve Slav halkların çoğunluk olarak yaşadığı iki devletten biri olan Avusturya-Macaristan'ın, Macar kesimi ile akrabalık bağları kurulmaya çalışıldı. I. Pavel, 1799 yılında büyük kızı Aleksandra'yı Macar şansölyesi E. Joseph'le (İosif) evlendirerek, hem Osmanlı devletine karşı bir ittifak kurmayı amaçlıyor, hem de bu bölgede yaşayan Ortodoks halklar ile daha yakından temas halinde olmayı arzuluyordu¹⁵⁶. Aleksandra ile beraber Viyana'ya gelen Ortodoks din adamı Papaz A. A. Samborskiy (1732-1815) prensesin 1801 tarihinde ölümünden sonra onun vasiyetini yerine getireceğini öne sürerek Viyana'dan ayrılmamış, Viyana'da yaşayan Ortodoks tebaanın sorumluluğunu üstlenerek, onların meseleleri ile ilgilenmeye kendini adanmış olduğunu açıklamıştır. Samborskiy sadece Osmanlı tabiiyetindeki Ortodoks ve Slav halkların değil, Avusturya Devleti içerisinde yaşayan Ortodoks-Slavların da bağımsız bir devlet kurması gerektiğini, lisanlarını ve kültürlerini muhafaza etmeleri için kurulması gereken bu devletin zorunluluğunu etrafındaki Ortodoks tebaaya yaymaya başlamıştır¹⁵⁷.

Sırp isyanının ilk kıvılcımı 1804 yılında Belgrad'ta başladı¹⁵⁸. İsyan başlar başlamaz Rusya, Sırp isyancılara tam destek verdiğini açıkladı. Rusya, yardımın sözde

¹⁵⁴ Bu siyasîlerden en önemli simalar A. A. Samberskiy, V. F. Malinovskiy, V. N. Karazin, A. Polev ve S. M. Bronevski'dir.

¹⁵⁵ Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 7.

¹⁵⁶ Dostyan, **Russkaya obşestvennaya mısl i balkanskıe narodı ot Radişeva do Dekabristov**, Moskova 1980, s. 38-40.

¹⁵⁷ Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 8.

¹⁵⁸ Sırp İsyanları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Selim Aslantaş,, **Osmanlıda Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, İstanbul 2007, 248 s.

olmadığını, askerî teçhizat ve para göndererek bu konuda ne kadar ciddi olduğunu gösterdi¹⁵⁹. Fransa ve Avusturya ise sessiz kalarak ne isyancılara, ne de Osmanlı devletine destek verdi. İvan İvanoviç önderliğindeki Sırp isyancılar, I. Aleksandr'ın kardeşi Konstantin'e mektup yazarak, gerekli mühimmat desteği (askerî ve malî) verildiği takdirde Bulgar ve Romenlerin de katılacağı, sayısının en az 500.000'i bulacağı büyük bir isyanı başlatarak Türkleri Avrupa'dan kısa süre içerisinde Asya topraklarına çekilmeye zorlayacaklarını ifade ediyorlardı¹⁶⁰. Fransa, Osmanlı ve İran'la savaş halinde olan Rusya, bu isteği olumlu karşılamadığı gibi gerçekçi olarak da görmüyordu. Herşeye rağmen Rusya isyancılara malî ve askeri yardımı imkanlar nispetinde devam ettirdi¹⁶¹.

Sırp isyanında Ortodoks kilisesinin de önemli rolü vardır. Kilise, hem Osmanlı Devleti hem de Avusturya Devleti içinde yaşayan Ortodoks halkların savunucusu olduğunu dikkate alarak hareket ediyordu. Ortodoks kilisesi Avusturya (Viyana) metropoliti Stefan Stratimiroviç isyan başlar başlamaz durum değerlendirmesi yapmak üzere 1804 Haziran başlarında Samborskiy ile beraber Peterburg'a geldi¹⁶².

Metropolit, din, dil ve ırk bakımından birbirine çok benzeyen bu iki halkın, birbirlerine destek vererek neden tek bir Ortodoks Devleti halinde yaşamadıklarına şaşırıldığını, bunun için Balkan coğrafyasında ve Orta Avrupa'da bütün şartların müsait olduğunu ifade etmiştir¹⁶³. Stratimiroviç, Rus halkının yüreğindeki Ortodoks Slav sevgisinin, Balkan Ortodoks Slav kavimlerinin yüreğindeki Rus sevgisinin derinden olduğunu ifade ederek bu sevginin hiçbir devlet tarafından kolay kolay zedelenemeyeceğini, bu sevginin fiiliyata dönüştürülmesi için Rusya'nın üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerektiğine dikkat çekmiştir¹⁶⁴. Tuna'dan Sava Nehri'ne kadar olan sahanın Türklerin hakimiyetinde olduğunu, Rusya'nın maddî ve manevî yardımları sonucunda bu hakimiyetin kolaylıkla yön değiştireceğine dikkat çekerek, daha önce

¹⁵⁹ Oçerki istorii SSSR period fedaolizma, Rossiya vo vtoroy polovine XVIII v, Moskova 1956, s 365-366.

¹⁶⁰ A. F. Miller, **Mustafa Paşa Bayraktar**, Moskova-Leningrad 1947, s. 66-67; Oçerki istorii SSSR..., s 367; A. M. Stanislavskaya, **Russko-angliyskie othošeniya i problemi sredizemnomorya 1798-1807**, Moskova 1962, s 51-53.

¹⁶¹ Arş, **Ukaz Soç.**, s. 86-87.

¹⁶² Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 10.

¹⁶³ **AVPRİ**, 133/468/5085, s. 1.

¹⁶⁴ Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 11.

yapılan yardımlardan dolayı Sırp halkının şükranlarını I. Aleksandr nezdinde bütün Rus halkına sunmuştur¹⁶⁵.

1806'da Rusya ve İngiltere'nin zorlamaları sonucu Eflak ve Boğdan prenslerini değiştiren Osmanlı Devleti'nin iyi niyetine rağmen Rusya, daha önce yapılan antlaşmaları da dikkate almayarak 29 Kasım 1806 tarihinde Yaş şehrini işgal etti. Rusya'nın her türlü anlaşmaya rağmen asıl hedefinin, II. Katerina döneminde olduğu gibi Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ortodoks halkı kullanarak huzursuzluk çıkarıp, bu durumdan olabildiğinden daha fazla faydalanma olduğunu görülmektedir. Rusya, işgali Osmanlı Devleti'ne karşı değil de, Fransız ordusunun ilerleyişine karşı alınmış bir tedbir olarak kamuoyuna göstermeye çalışmıştır. Ancak Rusların asıl niyetinin Konstantin İpsilanti'yi destekleyerek Sırp'ların ve Yunanlıların içinde oldukları bir Balkan Devleti olduğunu kendi devlet adamları dahi fırsat buldukça dile getiriyordu. Ruslar, bağımsız Balkan Ortodoks Devletinin Ortodoks Rusya ile birleşerek Büyük Ortodoks Devletini kurmayı düşünüyorlardı¹⁶⁶.

Vezir Bekir Paşa, yabancı devletlere gönderdiği nâmelerde Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Hristiyan Ortodokslar için yaptığı ve yapmayı taahhüt ettiği reformlardan bahsedip, Rusya'nın Sırp'lara verdiği desteğe dikkat çekerek, özellikle Belgrad konsolosunun Osmanlı aleyhinde yaptığı faaliyetleri kamuoyuna beyan etmiştir¹⁶⁷. Rus konsolos ise buna cevaben Türklerle barış içerisinde yaşayan Sırp'ların rahatını bozmaları gibi bir düşüncelerinin olmadığını, din, dil ve ırk bakımından birbirine çok yakın olan iki millet arasındaki ilişkilerin de çok yakın olmasının normal karşılanması gerektiğini, diğer yönden Sırp'ların bazı haklarının korunacağını da Rusya tarafından garanti edildiğini ifade etmiştir¹⁶⁸.

Böylece Rusya, ileride kurulması düşünülen Slav-Sırp Devletinin, hangi temeller üzerinde kurulacağını Osmanlı Devleti'ne ve Avrupalı devletlere beyan ediyordu. Ayrıca Rusya, isyan halinde olan Sırp'lara doğal olarak yardım edeceğini belirterek, eğer

¹⁶⁵ **Çteniya v obşestve istorii i drevnostey Rossiyskih pri Moskovskom Universitete**, Moskova 1868, T. I, s. 241-243.

¹⁶⁶ Joseph Freiherr von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, İstanbul 1992, s. 154-155.

¹⁶⁷ Mehmet Çetin Börekçi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi**, İstanbul 2001, s. 25-48.

¹⁶⁸ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 12.

kurulursa devletin Yedi Ada Cumhuriyeti ile aynı temeller üzerine şekilleneceğini düşünüyordu¹⁶⁹.

1804 yılının sonlarına doğru Dışişleri Bakanı A. A. Çartoryskiy, Çar I. Aleksandr ile görüşerek Sırp İsyancılara askeri yönden silah ve mühimmat, malî yönden de maddî yardım talebinde bulundu. Bakan, Rus halkının dinî ve milli bağlılıkları bulunan bu halka, buldukları durumdan en az hasarla çıkmaları için yardım etmesi gerektiğini, yapılması gereken yardımın aslında Rus halkının temel vazifelerinden biri olduğunu uygun bir üslupla Çar'a anlattı. I. Aleksandr, gereken maddî ve manevî yardımın yapılacağını belirterek, Rusya'nın elinden gelen gayreti gösterip Ortodoks-Slav halklarına diğer Avrupalı halklardan farklı olduğunu hissettireceğini ifade etti.¹⁷⁰

İstanbul'da bulunan Rus diplomatlar ise Osmanlı Devleti yöneticilerine Balkanlardaki huzursuzluğun sona ermesi için Sırlara otonomi tanınmasının artık kaçınılmaz olduğu yönünde fikirler beyan ediyorlardı. Bakan, İstanbul sefiri A. Ya. İtalinskiy¹⁷¹'e verdiği emirde sadece Osmanlı diplomatlarına değil, bütün Avrupalı diplomatlara bu yönde psikolojik baskı yapılarak Balkanlarda Sırların otonomiye olan ihtiyaçlarının iyi şekilde anlatılması gerektiğini ve bu yönde faaliyetlerinin arttırılmasını istemiştir¹⁷².

1805 Şubat'ında Peterburg'dan dönen Sırp isyancısı Bojidar Gruyoviç¹⁷³ (F. Filipoviç) metropolit St. Stratimiroviç ile görüşmesinde Sırların bağımsızlıklarını kazanmalarının akabinde Osmanlı askerlerinin (Yeniçeri ve Sipahi) sınır dışı edilmesine, ancak Türk ve Müslüman halkların isterlerse kurulacak devletin sınırları içerisinde

¹⁶⁹ **Pervoye serbskoye vosstaniye...**, T. I, s. 60-61.

¹⁷⁰ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 14.

¹⁷¹ Andrey Yakovleviç İtalinskiy (1743-1827): Rus akademisi üyelerindedir. Peterburg Tıp Üniversitesi'ni bitirdi. Tıp eğitimine Londra ve Edinburg'da devam etti. 1774 yılında Londra'da doktora eğitimini tamamladı. 1795'te Napoli Konsolosu olarak görev yaptı. 1801'de sefir olarak İstanbul'a atandı. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonuna kadar burada kaldı. M. İ. Kutuzov ile beraber Bükreş Antlaşmasını imzaladı. 1817 senesinde Roma sefiri olarak atandı ve bu görevini sürdürürken 1827'de vefat etti. İtalinskiy Roma'da kaldığı dönemlerde sanat ve arkeoloji ile ilgili çalışmalarda bulundu.

¹⁷² **Pervoye serbskoye vosstaniye...**, T. I, s. 66-67.

¹⁷³ Sırp İsyanı hakkında malumat veren bütün Rus kaynakları Sırp isyancıları ya devlet adamı ya da millet vekili olarak göstermiştir. 1991 sonrası yayınlanan eserlerin bir kısmı 'Sırp İsyan Hareketi Lideri' derken bir kısmı 'Bağımsızlık Hareketi Lideri' bir kısmı ise yine önceki kaynaklar gibi devlet adamı ya da millet vekili sıfatını uygun görmüştür. Bkz. **Pervoye serbskoye vosstaniye...**, T. I, s. 41, 44, 56, vd; Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 14, 16, 22 vd.

yaşamalarına izin verilmesi yönünde görüş birliğine varıldı¹⁷⁴. Ancak dile getirilen bu söylemler sadece kağıt üzerinde kaldı. Sırp'ların isyan hareketlerinin bölgedeki adeletsiz yöneticilere değil, Türkler nazarında Osmanlı Devleti'ne karşı yapıldığı kısa sürede anlaşıldı¹⁷⁵.

15 Ağustos 1805 tarihinde Gruyoviç'in girişimleri sonucu Bogovojda Manastırı'nda bir toplantı düzenlendi. Gruyoviç oluşturulan bu ittifakta söz alarak, Osmanlı'ya karşı oluşturulacak birlik için 12 üye seçilmesini, her üyenin de bir ay birlik başkanı olmasına herkesin hem fikir olmasını istedi¹⁷⁶. 12 Ekim 1805 tarihinde ise Sırp bağımsızlığı adlı anayasal sözleşme kaleme alındı. Metinde din, dil, ırk, fakir, zengin gözetmeksizin Sırp topraklarında yaşayan bütün halkların haklarına sahip çıkılacağı vaad ediliyordu¹⁷⁷. Herşeye rağmen Sırp'ların niyetini iyi tahlil eden Osmanlı Devleti, Niş Mütesellimi Hafız Paşa aracılığı ile Sırp isyancıları uyarmak istedi. Hafız Paşa 9.000 kişilik ordusu ile Murova yakınlarında Sırp isyancılarla karşı karşıya geldi. Yapılan mücadelede kısmen başarılı olan Hafız Paşa zahiresizlik nedeniyle Niş'e geri çekilmek zorunda kaldı¹⁷⁸.

Sırp isyancılar 30 Kasım'da I. Aleksandr'a yazdıkları mektupta Osmanlı Devleti'ne karşı önlem alınmasını talep ederek, Ortodoks-Slav halkın Türkler tarafından ezilmesine Rusya'nın müsaade etmemesini istedi. Bunun üzerine I. Aleksandr, Samborskiy'den bu mesele ile ilgili bir rapor sunmasını istedi. Samborskiy, 22 Mart 1806 tarihinde Çar'a tafsilatlı bir şekilde sunduğu raporda özetle, Osmanlı Devleti ve Avusturya'da yaşayan bütün Ortodoks-Slav tebaanın kuşku duymadan, bütün kalpleriyle Rusya'ya destek verdiğini ve artık onları bağımsızlığa kavuşturma vaktinin geldiğini belirterek, Balkan halklarının Rusya tarafından bağımsızlıklarına kavuşturulmaları için maddî yardımın esirgenmemesini, özellikle de askeri teçhizat yönünden yardımın elzem

¹⁷⁴ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkan**, s. 16.

¹⁷⁵ 1804-1813 yılları arasındaki ilk Sırp isyanında Türklere yapılan etnik temizlik hareketini Yusuf Hamzaoğlu tafsilatlı bir şekilde kaleme almıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Hamzaoğlu, **Osmanlı Dönemi Sırbistan Türklüğü**, Üsküp 2004, s. 196-234.

¹⁷⁶ M. Nenadoviç, **Memoari**, Beograd 1867, s. 291-293.

¹⁷⁷ **Formirovanie natsionalnih...**, s. 101-103.

¹⁷⁸ Mehmet Çetin Börekçi, **a.g.e.**, s. 67-71.

olduğunu, gerekiyorsa yetişmiş personel yardımının yapılmasını dile getirmiştir¹⁷⁹. Çar, bir yandan Sırlara 6.000 altın yardımda bulunmuş, diğer taraftan Osmanlı Sultanı III. Selim'e, Sultan'dan gelen 12 Şubat 1806/23 Zilkade 1220 tarihli mektuba cevaben 30 Nisan 1806 tarihinde yazdığı mektupta Osmanlı-Sırp anlaşmazlığının bir an önce sona erdirilmesini arzuladığını, bu yönde Sırp tarafının da üzerine düşeni yapacağını belirten bir mektup gönderdi¹⁸⁰.

Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı Sırlara bu şekilde yardım ederken, Adriyatik Denizi sahillerinde Fransızlara karşı mücadele etmesi için Karadağlılara da yardım gönderiyordu. İlk zamanlar sadece oradaki sivilleri eğitmek için asker gönderen Rusya, Fransa ile 1806'da beliren savaş ihtimaline karşı bölgeye 6.000 kişiden oluşan bir kara birliği ve 3.000 kişilik yardımcı kuvvet göndermişti¹⁸¹.

14 (26) Aralık 1805 tarihinde Fransa ile Peterburg Antlaşmasını imzalayan Rusya, Prusya ve Avusturya sınırındaki kuvvetlerini Tuna sınırına doğru kaydırıyordu. Başkomutan İ. İ. Mihelson¹⁸² 23 Kasım 1806 tarihinde Romanya'da bulunan general M. A. Miloradoviç¹⁸³'ten rapor aldıktan sonra olası bir savaşta Rusya'yı destekleyecek

¹⁷⁹ **AVPRİ**, 1/8/91, s. 53-56.

¹⁸⁰ İmparator, mektubuna öncelikle Osmanlı Sultanına sağlıklı ve başarılı bir yönetim dileyerek başlamış, akabinde kendi sefirinden aldığı raporlar doğrultusunda Balkan Hristiyanlarına aşırı güç kullanıldığını fikrine kapıldığını, bu yönde Sultan'dan daha dikkatli davranılması gerektiğini istemiştir. Ayrıca Sırların silaha sarılma nedenlerinden bahsederek, uzun yıllardan beri haksızlıklara uğrayan bir milletin silaha sarılmak zorunda bırakıldığını bu yönde karşılıklı anlaşma yapılması için Rusya'nın elinden gelen gayreti göstererek Balkan halklarını sükunete davet ettiğini ifade etmiştir. Bkz. **AVPRİ**, 3/8/64, s. 6-8; **Pervoye Serbskoye Vosstaniye...**, T. III, s. 301

¹⁸¹ N. R. Ovsyanıy, **Blijniy vostok i Slavyanstvo**, Peterburg 1913, s. 130.

¹⁸² İvan İvanoviç Mihelson (1740-1807): 1740 senesinde doğan Mihelson Yedi Yıl Savaşlarına katılmıştır. 1768'de Lehistan'da çıkan karışıklıkları bastırmak için giden orduda da yer almıştır. Akabinde 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına katılmıştır. Savaş sırası patlak veren Pugaçev İsyanı'nı bastırmak için önce Ufa akabinde ise Kazan'da orduda görev almıştır. İsyanın bastırılması sırasında göstermiş olduğu gayretler Puşkin tarafından övgüye layık görülmüştür.

¹⁸³ Mihail Andreyeviç Miloradoviç (1771-1825): Sırp bir ailenin oğlu olarak 1771'de Peterburg'da dünyaya geldi. Ailesi I. Petro döneminde Rusya'ya yerleşmiştir. Miloradoviç 1787 senesinde savaş okulundan mezun olduktan hemen sonra 1788-1790 Rus-İsveç Savaşına katıldı. Başarılarından dolayı burada farkedildi Suvarov tarafından 1799-1800 yılları arasında yapılan İsveç ve İtalya askerî seyahetlerine katıldı. 1812 Rus savunmasında birinci Batı Ordusuna bağlı olarak General Kutuzov'a yaptığı yardımlar ile askeri ününü daha da arttırdı. I. Aleksandr'ın ölümünden sonra çıkan olaylar sırasında iki taraf arasındaki kavgayı yatıştırmak isterken aldığı ölümcül darbe sonrası ağır bir şekilde yaralandı. Bu yaralanmanın ardından fazla bir süre geçmeden vefat etti.

paşalarla beraber Tuna Knezliğinde toplanması emrini veriyordu.¹⁸⁴ Mihelson, Alemdar Mustafa Paşa'ya¹⁸⁵ karşı bir türlü başarı sağlayamayan orduyu Pazvandoğlu ve onun gibi Osmanlı askerleri ile etkisiz hale getirmek istiyordu¹⁸⁶. Diğer yönden bu girişime cesaret etmelerinin en önemli tarafı daha önce Pazvandoğlu'nun Avrupalı devletler ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş olmasıdır¹⁸⁷.

1807 yazında ise Avrupa'da görünüm yeniden değişiyordu. 10 (23) Temmuz 1807'de Tilsit'te bir araya gelen Napolyon ve I. Aleksandr, Osmanlı Devleti'nin bölünmesine karar veriyor ve kendi aralarında gizlice anlaşıyorlardı¹⁸⁸. Ancak bu gizli anlaşma Peterburg antlaşmasının 'açıkça yazılmayan maddelere karşıdır' kaidesine ters düşüyordu¹⁸⁹. S. M. Bronevskiy (1763-1830) 27 Ağustos 1807 tarihinde I. Aleksandr'a gönderdiği mektupta bu hususa değinerek, yapılan Rus-Fransız Barışı maddelerinin bazılarında Rusya'nın, Ortodoks Slav halkları ile olan ikili ilişkilerine ket vuran

¹⁸⁴ Rusya, Sırp ayaklanması sırasında Osmanlı Devleti'ne ayak direyen Vidin ayanı Pazvandoğlu ve bazı ayanları kendi lehinde kullanmak istiyordu. Hatta bu konuda Balkanlarda en önemli nüfuza sahip Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'ya dahi teklif götürülmüştü. Bkz. Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 21. Pazvandoğlu'nun Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesinde en büyük zorluğu Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'dan görüyordu. Osmanlı Devleti bu durumu daha önceden sezdiğinden Pazvandoğlu'nun bütün hatalarına rağmen affetmiştir. Pazvandoğlu da 1802 sonrası gelişen olaylarda Osmanlı Devleti tarafında yer almıştır. Bkz. M. Cevat Eren, 'Pazvandoğlu Osman (1758-1807)', **İA**, C. IX, s. 532-535; Kemal Beydilli, 'Pazvandoğlu Osman (ö. 1807)', **DİA**, cilt 34, s. 208-210.

¹⁸⁵ Alemdar Mustafa Paşa (Bayraktar) (1765-1808) Bayraktar lakabını 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bölük bayrağını cesaretle taşıdığı için almıştı. Yenilik taraftarlarına destek veren Paşa, 1804 Sırp isyanı sırasında Pazvandoğlu gibi, Sırlara destek veren Osmanlı komutanlarına karşı verdiği mücadele sonrası bölgede devlete olan güveni sağlamaya çalıştı. 1806 yılında Rusya'ya karşı kazandığı başarılar ile de İstanbul'da üne kavuştu. III. Selim'in halinden sonra İstanbul'a giderek III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak için yaptığı üstün gayretlere rağmen III. Selim'in öldürülmesine engel olamasa da, IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud'un tahta çıkarılmasını sağladı. Bkz. Ali Seydi Bey, **Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1329, 74 s, Ali Oruç, **Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1932, Kalost Arapyan, **Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları**, terc. Esat Uras, İstanbul 1943, 246 s; 144 s. A. F. Miller, **Mustafa Paşa Bayraktar**, s. 23-87.

¹⁸⁶ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 21-22.

¹⁸⁷ Albert P. van Goudoever, "The Rebellion of Osman Pazvantoglu and Dutch Diplomacy (1797-1802)", **Aspect of the Eastern Question**, Sofya 1986, s. 14-22.

¹⁸⁸ Antlaşmasının kesin imzalanma tarihi 17 (29) Temmuz 1807'dir. Napolyon, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgaline ses çıkarmamasına karşı, Rusya'nın da Dalmaçya kıyılarını ve Yedi Adaları kendisine bırakmasını talep ediyordu. Osmanlı Devleti bu isteklere karşı geldiğinde her iki devlet de güç kullanmaya başvuracak, bu durumda İstanbul ve Rumeli hariç geri kalan toprakların paylaşımı gerçekleşecekti. Bkz. N. M. Romanov, **İmperator Aleksandr i opt istoričeskago issledovaniya**, Peterburg 1912, T. II, s. 57-62.

¹⁸⁹ V. G. Sirotkin, "Tilzitskiy mir", **Frantsuzkiy ejegodnik**, Moskova 1960. S. 77.

maddelerin bulunduğunu ileri sürmüştür¹⁹⁰. Bronevskiy'e göre, barış Rusları Slavlardan uzaklaştırıyor, Fransızları yaklaşıtıyordu. Bronevskiy Rusların gerekirse Avrupa'daki Slav birliğini sağlamak adına Türkler, Avusturyalılar ve hatta Fransızlarla dahi çekinmeden savaşabileceklerini, bu konunun Rusya'nın Avrupa siyasetindeki en önemli meselesi olduğunun altını çizmiştir¹⁹¹. Pıpin, Napolyon'un bu sayede Doğu Avrupa Slavlarının dahi desteğini alarak Rusya'ya saldırdığını, Rusya'nın ise bu durumun farkına vardığında çok geç olduğunu ifade etmiştir¹⁹².

Rusya, bir taraftan Fransa ile Osmanlı topraklarını paylaşma planları yaparken, diğer yandan Balkanlar'da daha fazla zayıt vermemek için 24 Ağustos 1807 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yergöğü (Sloboza) Mütarekesi'ni imzalamıştır¹⁹³. Napolyon'un baskısı sonucu I. Aleksandr, yapılan mütarekeyi tasdik etmemiş hatta antlaşmada imzası bulunan General Meyendorf'u azlederek yerine Pzorovskiy'i atamıştı¹⁹⁴. Ruslar yapılan mütareke şartlarına Sırları da dahil etmeye çalışmışlardır. Rusya'nın, Sırların Osmanlı tebaası olduğunu göz önünde bulundurarak buna göre hareket etmesini talep eden Osmanlı Devleti, Rusya'nın din kardeşliğini öne sürerek bu tür siyasî girişimlere yeltenmesi durumunda Rusya'da yaşayan Müslümanları da Osmanlı Devleti'nin himaye hakkı olduğunu dile getirmiştir¹⁹⁵.

Pay-ı tahtta ve devletin diğer bölgelerindeki ayaklanmalar sonrası Osmanlı Avrupası'nda iktisadi kriz daha da içinden çıkılmaz bir hale gelince, Napolyon ve I. Aleksandr, Osmanlı egemenliğinin Avrupa'da sona ereceğine inanıyorlardı. Osmanlı Devleti sonrası için kendi aralarında Balkanlar'ın paylaşımını yapmak için 12 (24) Ekim 1808 tarihinde bu kez Erfurt'ta yine karşılıklı bir araya gelmişlerdir¹⁹⁶. Rusya bu görüşmede yine İstanbul için dirense de Napolyon Akdeniz'de Fransız sahillerinin güvenliğinin İstanbul Boğazı'ndan başladığını ifade ederek bu isteği kesin bir şekilde

¹⁹⁰ İ. S. Dostyan, "İz istoiı russko-serbskih svyazey v naçale XIX v", **Sovetskoe slavyanovedenie**, Moskova 1970, s. 5, ss. 19-21, Dostyan, **Russkaya obşestvennaya mısl...**, s. 79.

¹⁹¹ Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 22.

¹⁹² D. N. Sverbeev, **Zapiski (1799-1826)**, Moskova 1899, T. I, s. 457-459.

¹⁹³ Edouard Driault, **Selim-i Salis ve Napolyon**, ter. Mehmet Fuad Köprülü, Dersaadet 1911/1329, s. 242.

¹⁹⁴ Mehmet Çörekçi, **Sırp Meselesi**, s. 95-97.

¹⁹⁵ **Kamil Kepeci Sadaret Mektupçuluğu**, Defter no 18 varak no 39-40.

¹⁹⁶ **İstoriya Rossii v XIX veke**, Peterburg, T. II, s. 528.

reddetmiştir. Her iki devlet de bir önceki görüşmeden farklı bir istekte bulunmadan ilk görüşme maddelerinin kabulüne karar vererek bir önceki antlaşmayı yenilemişlerdi¹⁹⁷.

Napolyon bu antlaşmalarla, bir taraftan Rusya'yı Balkanlarda etkisiz hale getirerek, Avusturya üzerinden Slav-Ortodoks halkların tamamen Rus tarafında yer almamasını, diğer yönden İngiltere'nin de araya girmesi ile Osmanlı Devleti'nin Mısır siyasetinde kendi tarafında kalmasını amaçlıyordu¹⁹⁸. Böylece Balkanlarla en fazla yakınlığı bulunan Slav-Ortodoks Rusya'yı, Balkan halkları nezdinde daha az faal hale getirmek istiyordu. Fransızlar Transilvanya'da ve Adriyatik'te Osmanlı Devleti'ni Ruslarla başbaşa bırakmayarak kendisinin etkin olduğu bir siyasî yapı oluşturma amacındaydı. Napolyon'un düşünce temelindeki bu planları fiiliyatta sonuç vermemiştir.¹⁹⁹

2 Kasım 1808 tarihinde Rodofinikin, Sırp İsyancılarına gönderdiği mektupta; Sırların bağımsızlıklarına gönülden inandığını belirterek, bunun zamanının henüz gelmediğini açıklamaya çalışmıştır. Rodofinikin'e göre, Sırlar bağımsız olduktan sonra hakim olacakları coğrafyada çoğunluk olamayacakları için zamanla eskisi gibi çoğunluğun hakimiyetine gireceklerini hiç düşünmemektedirler. Bu konuya dikkat çeken Rodofinikin, bağımsız bir Sırbistan'ın ileriki dönemde mutlaka vücuda geleceğini, buna Rusya'nın da sonsuz destek vereceğini sözlerine ekleyerek, Sırların hayallerini saklı tutarak dönemin şartlarına göre hareket etmelerini istemiştir²⁰⁰. Rodofinikin, mevcut siyasî şartlarda Avrupa devletlerinin bağımsız Sırbistan'a karşı olduğunu Sırların farkına varmasını tavsiye etmiş, Sırların Avrupa devletlerinin isteklerini boşa çıkarması için Rus siyasi çizgisine yakın durmalarını ve Rusya'ya göre hareket etmelerini salık vermiştir²⁰¹.

¹⁹⁷ Karşılaştırma için bkz. N. M. Romanov, **İmperator Aleksandr...**, T. II, s. 66-71; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 98-99, Albert Vandal, **Napoleon et Alexandre I'er**, Paris 1911, Tome II, 2-14.

¹⁹⁸ Paul S. Shupp, **The European Powers and the Near Eastern Question 1806-1807**, London 1931, s. 67-70.

¹⁹⁹ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva...", **Rossiya i Balkan**, s. 22-23.

²⁰⁰ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva...", **Rossiya i Balkan**, s. 26.

²⁰¹ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkan**, s. 27.

Rodofinikin, sadece isyancıları sukûnete çağırarak kalmayıp, aynı zamanda onlara ileride kurulacak devleti nasıl yönetmeleri gerektiğini içeren tavsiyelerde de bulunuyordu. Ona göre, sadece birkaç kişinin etkisinde olacak bir devlet yerine²⁰² toplumun her kesmini temsil eden bir birlik oluşturulmalı ve devletin temelleri bu birliğin kararları doğrultusunda atılmalıydı. Rodofinikin, bu şekilde kurulacak bir devlette uygulanacak kanunların daha adaletli olacağını ifade ediyordu²⁰³.

Duşan, Rodofinikin'e verdiği cevapta Rusya'nın Erfurt'ta Fransa'ya verdiği garantiye saygı duyduklarını, ancak Osmanlıların Sırp sınırların ticaretine ket vurmalarını engellemek adına en azından Rodofinikin'in öne sürdüğü Sırp sınırının Timok Nehri olması gerektiği fikrinin kabul edilemez olduğunu, bunu kabul etmenin Sırp ticaretini tamamen Osmanlıların eline bırakmak olduğunu dile getirmeye çalışmıştır²⁰⁴.

Çar I. Aleksandr'ın isteği doğrultusunda N. İ. Saltıkov'un (1736-1816) hazırladığı rapor göz önünde bulundurularak Sırp halkı ile, diğer hükümetlerin tepkisini çekmemek koşuluyla görüşülmesi kararı alındı. Saltıkov, Prozorovskiy başkanlığında Sırp sınırların durumunu iyileştirmek için bir heyet oluşturulmasını öneriyordu²⁰⁵. Bu tarihlerde İstanbul'da meydana gelen olaylar da Rusya'nın işini daha da kolaylaştırıyordu²⁰⁶. İstanbul'dan öte Anadolu'da dahi birbirlerini öldüren Türk ordusu

²⁰² Rodofinikin, birkaç kişi diyerek Kara Yorgi ve arkadaşlarını kastetmektedir.

²⁰³ **Pervoe serbskoe vosstanie...**, T. II, s. 52-54.

²⁰⁴ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 28.

²⁰⁵ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s. 29.

²⁰⁶ III. Selim'in, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak Nizam-ı Cedit adlı yeni bir ordu kurmak istemesi sonucunda, ordunun bir kesminin de destek verdiği ayaklanma ile tahta çıkarılan IV. Mustafa'yı tahtan indirmek için Rusçuk'tan İstanbul'a gelen Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'nın tahtan indirilmesini sağlasa da III. Selim'in haline engel olamamıştır. Bir süre sonra askerinin kendisine de tavır alması sonrası gelişen ayaklanmayı fark edemeyen Alemdar Mustafa Paşa bunu hayatıyla ödemiştir. Bu sırada II. Mahmut, IV. Mustafa'nın öldürülmesini sağlayarak tahtta tek varis olarak kalmayı başardı. Başka bir varisin olmaması isyancıların II. Mahmut'u öldürmesine engel oldu. Buna rağmen bazıları Kırım Han sülalesinden bir Şehzade'nin dahi tahta geçebileceğini öne sürdü. Kendi içerisinde taht mücadeleleri ile boğuşan bir devletin, sınır boylarında gerçekleşen olaylara hakim olmasını beklemek imkansızdı. Bkz. Ebubekir Efendi, **Vak'a-i cedid**, İstanbul 1916/1332, s. 1-39; A. Cevat Eren, **Selim III'ün Biyografisi**, İstanbul 1964, s. 50-72; Georg Oğulokyan, **1806-1810 İsyancıları**, terc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972, s. 1-44; Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü (1802-1809)**, İstanbul 2007, s. 231-277, **Mejduarodnie otnoşeniya na Balkanah 1815-1830 gg.**, Moskova 1983, s. 9-37. Georges Castellan'a göre Kırım Hanlarından birinin tahta çıkarılması fikri ilk olarak Pazvandoğlu (Türkçe tercümede Pasvanoğlu) tarafından ortaya atıldı. Pazvandoğlu son Kırım Han'ı Mehmet Giray'ı Osmanlı tahtına aday gösteriyor, akabinde de 1802 senesinde Napolyon bunun uygun olup olmayacağını Rus elçisine soruyordu. Bkz. Georges Catellan, **Balkanların Tarihi**, terc. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul 1992,

karşısında Rodofinikin adeta kendinden geçiyor, 10 (21) Aralık'ta Belgrad'dan Peterburg'a yazdığı mektupda 'bize fazla iş bırakmadan düşmanlarımız kendi kendilerini hallediyor', diyerek M. Milavanoviç ve Kara Yorgi gibi isyancı liderlerini de bu konuda örgütleyip artık Sırların muhtariyet değil, bağımsız bir Sırbistan için mücadele etmesini, Bosna, Arnavutluk ve Bulgaristan'ı da yanına alarak Balkan Birliği oluşturmasını istiyordu²⁰⁷.

Bunun üzerinde Prozorovskiy karargahında Kara Yorgi başkanlığında toplanan isyancılar yaptıkları değerlendirmeler sonucu Rusya'ya sundukları 5 maddelik antlaşma metninde, Rusya'dan Sırbistan'ın bağımsızlığını şartsız ve koşulsuz tanınması için Osmanlı Devleti'ne baskı yapma, Osmanlı'nın buna karşı çıkması durumunda da Rusya'nın bir Avrupa Konferansı toplanmasını sağlama garantisi istiyordu.²⁰⁸

Rodofinikin Sırların bu isteklerini gerçek dışı olarak görüyor, dönem itibariyle gerçeklerin ışığında Rusya'nın sadece Eflak ve Boğdan'da bağımsız bir devlet kurulmasını sağlayabileceğini, ancak Sırların sabretmeleri durumunda sıranın kendilerine de geleceğini belirtmiştir²⁰⁹.

Prozorovskiy, 13 Ocak 1809 tarihinde isyancıları Yaş'ta kabul ederek kurulması muhtemel Sırp Devleti'nin sınırlarının ne şekilde olması hakkında istişare yaptı. İsyancılar bir önceki görüşmedeki isteklerinden taviz vermeyeceklerini yenilediler.²¹⁰ Bunun üzerine Pzorovskiy henüz Eflak sınırının dahi Tuna'nın ötesine geçmesi yönünde taviz vermeyen Osmanlı Devleti, Avusturya, Fransa ve İngiltere'ye karşı Sırp Devleti'nden bahsetmenin imkansız olduğunu uygun bir lisanla anlatmaya çalıştı. Ayrıca isyancılardan bu durumu sorgulamalarını ve Rusya'nın dört büyük Avrupa gücüne karşı nasıl karşı koyması gerektiği üzerinde de fikir yürütmelerini istedi²¹¹. Prozorovskiy'nin

s. 237. Ancak Kırım Hanlarından I. Mehmet Giray, (1514-1523), Semih Mehmet Giray (1577-1584), II Mehmet Giray (1630-1635), IV. Mehmet Giray (1640-1655) yılları arasında hanlık yapmıştır. Dönem itibariyle, Castellan'ın dile getirdiği Mehmet Giray diye bir Kırım Han'ı yoktur.

²⁰⁷ **RGVIA, VUA**, 394/4, s. 47 ve 47/1.

²⁰⁸ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 30. Graçev bu bilgiyi **AVPRİ**, İstanbul Elçiliği, 180/3161/172.'den aldığını belirtmiştir. Ancak belirtilen dosya 1865-1866 yıllarına ait Ermeni Olayları hakkında tutulmuş rapor dosyasıdır.

²⁰⁹ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 30-31.

²¹⁰ **Pervoye serbskoye vosstaniye...**, T. II, s. 56-57.

²¹¹ Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 30-31.

burada isyancılara siyasetin bazen düşünülen ile gerçekte olması gereken arasındaki farkı görerek hareket etme sanatı olduğunu ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Prozorovskiy, Rusya'nın Tuna ötesinde olması durumunda Sırp isyancıların bu isteklerinin daha anlaşılır olacağını ifade ederken, dönem itibariyle Sırp bağımsızlığının gerçekleri yansıtmayacağını, Sırlara Osmanlı Devlet egemenliği ya da Avusturya egemenliği seçeneklerinden birini seçmelerini tavsiye etti²¹². Sırp isyancılar, herşeye rağmen isteklerinde kararlı olduklarını, geri adım atmayacaklarını Rus Devleti'ne bildirdiler²¹³.

Osmanlı Devleti, siyasî çekişmelere son verdikten sonra 5 Ocak 1809²¹⁴ tarihinde İngilizler ile Çanakkale (Kal'a-i-Sultanî) Antlaşmasını imzalayarak Balkanlarda Rusya'nın hareket alanını daha da daralttı²¹⁵. Kal'a-i-Sultanî Antlaşma sonrası Osmanlı Devleti, Rusya ile barış görüşmelerini daha da yavaş ilerletme kararı aldı²¹⁶. İsteklerinde kararlı olan Kara Yorgi başkanlığındaki radikal gurup ise önce Kasım 1809'a kadar Rus başkomutanı P. İ. Bagration'dan haber bekledi. İsyancıların istediği tam ve koşulsuz bağımsızlığın, Erfurt ve Yergöğü antlaşmalarına aykırı olduğunu dile getiren Bagration, isyancılara değişen koşullara göre hareket etmelerini, dolayısıyla tam ve koşulsuz bağımsızlık isteğinden vazgeçmelerini tavsiye etti²¹⁷. Rusya'nın destek vermeyeceğini farkedenden Kara Yorgi, Napolyon'dan sığınma talebinde bulundu²¹⁸. Napolyon talebini reddedince, Kara Yorgi emrindeki 10 bin askerle Avusturya'ya sığındı²¹⁹.

²¹² *Pervoe Serbskoe vosstanie...*, T. II, s. 58-61.

²¹³ *Pervoe Serbskoe vosstanie...*, T. II, s. 62-64.

²¹⁴ Graçev antlaşmanın tarihini Mart 1809 olarak vermiştir. Bkz. Graçev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 31.

²¹⁵ Osmanlı Devleti antlaşmanın 11. Maddesiyle boğazları askeri gemilere kapalı olduğu

²¹⁶ Şanizade Mehmed Ataullah Efendi, **Şanizade Tarihi 1242/1826**, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1284/1291 Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1947, s. 119-123, Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları**, Ankara 1953, C. I, s. 233-234; L. V. Zelenina, "Formirovanie printsipa status quo v politike Velikobritanii na Balkanah (1790-1809)", **Sovetskoye slavyanovedeniye**, Moskova 1987, No. 1; Antlaşma için bkz. **Kamil Kepeci Amedi Kalemî**, Defter No. 60-65, **Numeyi Humayun Defteri** No.10, s.82-84.

²¹⁷ Graçev, "Nekotorie voprosı politiki Russkogo pravitelstva v otnoşenii Serbskogo vossnaniya 1804-1813", **Sovetskoe Slavyanovedenie**, Moskova 1987, No: 2, s. 41-43.

²¹⁸ L. S. Stavrianos, **The Balkan Since 1453**, New York, 1961, s. 247-248.

²¹⁹ Graçev, "Planı sozdaniya savyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 31-32.

Bu olayın akabinde Dışişleri Bakanlığı'na rapor yazan Bagration, Sırp isyancıları politika gerçeklerini göz önünde bulundurmamakla suçlayarak, bundan sonra gelişecek olaylarda Rusya'nın nasıl bir siyaset izlemesi gerektiğini N. P. Rumyantsev'e danıştı. Rumyantsev, cevabî mektubunda Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda Balkanlarda daha fazla karışıklık çıkmaması, Sırp'ların da sorunlarını silah yolu ile değil, Osmanlı yöneticileri ile anlaşarak çözmesi yönünde tavsiyelerde bulundu²²⁰.

1810 yılı sonlarında Tuna orduları başkumandanı General M. N. Kamenskiy, Sırp'ların Osmanlılar tarafından yeniden hırpalanmaya başladığını başkente bildirerek, az da olsa yardım talep etti. Sırp'ların da Slav olduğuna vurgu yaparak, bu durumdan Sırp'ları, Avrupa'nın (Avusturya ya da Fransa) değil, sadece Rusya'nın kurtarabileceğini belirtti²²¹. Ocak 1811'de Belgrad'da mecliste (Skupşina) toplanan isyancılar yeni bir taslak üzerinde antlaşmaya vardı. İsyancılar, hazırladıkları taslağa göre yeni bir yönetici takımı oluşturdular²²².

Osmanlı Devleti, Napolyon'un Moskova seferi hazırlıklarına başlamasından dolayı Rusya'nın Devleti Âliye azalan baskısını fırsat bilerek Belgrad'ta savunma pozisyonundan saldırı durumuna geçti. 1811 yılının sonlarına doğru M. İ. Kutuzov²²³ Osmanlı Veziri Hurşid Paşa'ya 1808 yılında üzerinde çalışılan barış şartlarının yeniden görüşülmeye başlanması talebini ilettili²²⁴. Kutuzov'un tek şartı Fransızların antlaşmaya müdahil olmaması idi²²⁵.

Antlaşma üzerinde 1812 Nisan'ında görüşmeler başladı. Kutuzov, görüşmelerin ilk bölümünde barış sonrasında Sırp isyancıların affedilmesini, geri gelecek Sırp'ların da

²²⁰ **Pervoye serbskoye vosstaniye....**, T. I, s. 142-143

²²¹ **RGVIA**, 149/636, s. 26-28.

²²² L. Kaniç, **Skupşina y sistemu vlasti drjave prvog ustanka 1804-1813 gg.**, Beograd 1961, s. 91-94.

²²³ Mihail İllarionoviç Kutuzov (1745-1813): Mühendislik Okulundan mezun olduktan sonra askeriye kabul edildi. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda sağ şakağından ağır bir şekilde yaralandı. 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise daha ağır yaralandı. Savaş devam ederken Suvorov, İsmail kalesinde kalmasını emretti. 1793 yılında II. Katerina'nın İstanbul'a gönderdiği diplomatik heyette yer aldı. 1795 yılında generalliğe terfi edildi. 1805'de ise Bütün Rus Ordularının komutanı oldu. 1808 yılında Moldova'ya komutan olarak atandı. 1812'de Napolyon'un Moskova seferi sırasında Rus ordularının Napolyon önünde dağılmalarının akabinde, yeniden Rus Orduları komutanlığına getirildi. Napolyon'a karşı yaptığı meşhur 'Ryazan Savunması' ile bütün Rusların gönlünü fethetti.

²²⁴ A. F. Miller, **Kratkaya istoriya Turtsii**, Moskova 1948, s. 51.

²²⁵ Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 34.

huzurlu bir şekilde yaşaması için Sırbistan sınırları içerisinde, Sırpların isteği doğrultusunda yeni kanunların yürürlüğe girmesini ön koşul olarak Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Hurşid Paşa, bu durumu Osmanlı Devleti'nin mutlaka gözden geçireceğini, kurallara uyan Sırlara gerekli kolaylığın sağlanacağını, ancak kurallara riayet etmeyenlerin cezalandırılacağını dile getirdi²²⁶. Nihayetinde 16 (28) Mayıs 1812'te Bükreş'te-kısmen de olsa-antlaşma imzalandı²²⁷. Bükreş'te görüşmeler sırasında ortaya çıkabilecek antlaşmazlıklara karşı Sırp isyancılar, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı fazla müsamahakâr olmamasını istediğinde Rus heyeti, 400.000 Fransız askerinin Moskova üzerine harekete geçmeyi düşündüğü bir sırada Sırp isyancı isteklerinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını ifade etti²²⁸.

Rusya'nın Fransız işgaline karşı birliklerini Osmanlı topraklarından geri çekmesi sonrasında, Rusya ile savaşı bitiren Osmanlı Devleti bütün siyasî gücünü Balkanlardaki Sırp isyanının sona erdirilmesi için kullandı. Sırp isyancılarla önce antlaşma zemini arayan Osmanlı Devleti, müşterek meselelerde Sırp isyancılarla anlaşamayacağını anlayınca 1813 yazında ordularını Belgrad üzerine gönderdi²²⁹. Osmanlı güçlerine karşı koyamayacağını anlayan Kara Yorgi başkanlığındaki Sırp isyancılar Avusturya topraklarına kaçmak zorunda kaldı²³⁰. Nihayetinde, 1806 yılında Belgrad'ı kaybeden Osmanlı Devleti yedi yıl aradan sonra 6 Ekim 1813 tarihinde tekrar Belgrad'a hakim oldu²³¹.

1804-1813 yılları arasındaki ilk Sırp isyanı sırasında isyancılar Balkan coğrafyasında diğer Ortodoks ve Slav halklarla siyasî ve kültürel ilişkilerini üst düzeyde

²²⁶ RGVIA, VUA, 394, s. 53-54.

²²⁷ Antlaşmanın 4. ve 8. maddeleri Rusya'nın Balkan siyasetini tamamen 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması öncesine taşımaktaydı. Fransızların Moskova seferi nedeniyle bu iki maddeye mecburen riayet etmek zorunda kalan Rusya, 4. madde de 1806-1812 yılları arasında Eflak ve Boğdan'daki elde ettiği bütün haklardan feragat ediyor, 8. Madde de Sırp tarafını tamamen Osmanlı Devleti ile başbaşa bırakıyordu. Bkz. Yuzefoviç, T., **Dogovori Rossii s vostokom**¹, s. 49-55.

²²⁸ **Pervoye serbskoye vosstaniye...**, T. II, s. 263-264.

²²⁹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar**, terc. İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, İstanbul 2006, s. 226-227.

²³⁰ R. G. D. Laffan, **The Guardians of the Gate: Historical Lectures on the Serbs**, Oxford 1918, s. 33; Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 34.

²³¹ Bazı araştırma eserlerinde bu tarih Jülyen takvimine göre 23 ya da 24 Eylül 1813 olarak verilmiştir. Bkz. Yusuf Hamzaoğlu, **Sırbistan Türklüğü**, s. 228, Graçev, "Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 34.

tutmaya gayret göstermişlerdir. İsyancılar bunu yaparken hem onlardan gelecek yardımı gözetiyor, hem de kendi başlattıkları hareketin onlara da yansımaları arzuluyorlardı. Ayrıca isyancılar, Avrupa devletlerinin isyanı desteklemelerini sağlamak için onları Roma Birliği uğruna bu isyana destek vermeleri gerektiğine inandırmaya çalışıyorlardı²³². Böylece Osmanlı'nın parçalanacağını planlıyor, Türk tesirini Avrupa'dan silmeye çalıştıklarını ifade ediyorlardı²³³. Osmanlı Devleti, Rus-Fransız mücadelesi neticesinde kendi sorunlarına rağmen Balkan coğrafyasındaki ayrılmalara engel oldu. Böylece Osmanlı Devleti'ni bölme fikri başarıya ulaşmadığı gibi, tasarı dahilinde düşünülen Yunan ve Sırp bağımsızlıkları da ileri bir tarihe ertelendi²³⁴.

2. Yunan İsyanı'nda Rusya'nın Ortodoks Birliği Siyaseti

1800 yılında Rusya ve Türkiye arasında Fransa'ya karşı yapılan ittifak neticesinde Rusya ve Osmanlı Devleti tarafından Yedi Ada Cumhuriyeti kuruldu²³⁵. Rusya, bir yandan Fransa tarafından hakim olunan Ege Adalarından Fransızları çıkartmayı düşünüyor, diğer yandan II. Katerina döneminde dile getirilmeye başlanan 'Yunan Planı'nın uygulanabilir olma ihtimalini test etmek istiyordu. Rusya, Akdeniz'de bulunan adalara çıktığında Karadağlılar, bağlılıklarını sunarak, Rusya'nın koruyuculuğuna gireceklerini belli etmişlerdi²³⁶. I. Aleksandr döneminde 1803-1804 yıllarında Sırp ve Karadağlılara yapılan yardımlar sonucunda, Yunan ve Slav birliği oluşturularak yeni bir Ortodoks Devlet kurma fikri açıkça ifade edilmeye başlanmıştı²³⁷. Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrası Rusya ile yakınlaşan Osmanlı Devleti, bu duruma fazla ses çıkaramıyor ve Rusya'nın isteklerini geri çevirmiyordu. Rusya'nın girişimleri sonrasında Yedi Ada Cumhuriyeti'nin başına geçen Konstantin İpsilanti sayesinde

²³² Vladimir Stojančević, **Srbija i oslobodilački pokret na balkanaskom poluostrvu u XIX veku**, Beograd 1990, s. 51-55.

²³³ Stevan K. Pavlowitch, **Serbia the History of an Idea**, NY 2002, s. 30-31.

²³⁴ Dostyan, **Russkaya obšestvennaya mısl...**, s. 146.

²³⁵ V. Ye. Grabarem, **Otziv o soçinenii S. M. Goryainova**, Peterbug 1910, s. 11.

²³⁶ Dostyan, "Problema sozdaniya nezavisimih...", **Rossiya i Balkan**, s. 49.

²³⁷ İ. S. Dostyan, **Rossiya i balkanskiy vopros iz istorii Russko-Balkanskiy političeskih svyazey v pervoy treti XIX v.**, Moskova 1972, s. 49-50.

Yunan bağımsızlık merkezi buraya taşındı ve Yunanlılar kendilerini özgürlüğe kavuşturacak mücadelenin planlarını burada hazırlamaya başladılar²³⁸.

1807 senesinde Yunan isyancıların önde gelenlerinden Amoşari'nin I. Aleksandr'a yazdığı mektupta: 'Eflak ve Boğdan'ı kendi hakimiyetine alacak Rusya, böyle bir desteği bekleyen Yunanlıları bağımsızlığa kavuşturacak, akabinde ise Sırpların ve diğer bütün Ortodoks dünyasının muhtar bir hale gelmesine yardım edecek, bunu yaparken arkasında tüm Ortodoks dünyasının manevî desteğini hissedecektir' diyerek, Rusya'dan Balkan coğrafyasında başlayan Türk-Yunan Savaşı için destek vermesini talep ediyordu²³⁹. I. Aleksandr'ın Yunanlılara verdiği maddî ve manevî yardım sonucu Yunan halkı, Rus Çarına, adının da getirdiği aynilikten dolayı 'Makedonyalı İskender' lakabını uygun görüyordu²⁴⁰.

XIX. asrın başlarında Napolyon tehlikesinden dolayı Rus siyasîler, her ne kadar Osmanlı Devleti'ne karşı ihtiyatlı bir siyaset izlese de, Rus basın hayatında tam bir fanatiklik hakimdi. N. M. Karamzin²⁴¹'in redaktörlüğünde 1802'de yayın hayatına başlayan, ayda iki kere yayınlanan ve **Vestnik Yevropı (Avrupa Haberleri)**²⁴² adını

²³⁸ A. M. Stanislavskaya, **Rossiya i Gretsiya v kontse XVIII naçale XIX v politika Rossii v İoniçeskoj Respublike 1798-1807**, Moskova 1976, s. 289-300.

²³⁹ G. S. Grosul, **Dunayskie knyajestva v politika Rossii 1774-1806**, Kişinev 1975, s. 142-143.

²⁴⁰ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s. 50.

²⁴¹ Nikolay Mihayloviç Karamzin, (1 Aralık 1766 Simbirsk-22 Mayıs 1826 Peterburg): Tanınmış Rus tarihçi, edebiyatçı ve gazetecilerinden biri olan Karamzin, Simbirsk toprak ağalarından birisi olan babasının köy evinde dünyaya geldi. İlk eğitimini bulunduğu bölgede alan Karamzin, 14 yaşında Moskova'ya gelerek burada meşhur Rus Profesörü Şaden'in yanında eğitimine devam etti. Şaden'in yanında Almanca ve Fransızca öğrenen yazar 1783 yılında askerlik görevini yapmak için askere alındı. 1784 yılında askerlik görevinden ayrıldıktan sonra tekrar Simbirsk'e geldi. Mayıs 1789 ve Eylül 1790 tarihleri arasında Almanya, İsveç, Fransa ve İngiltere'yi dolaştı. Kuzey Batı Avrupa gezisinin akabinde Moskova'ya geldiğinde **Moskovskiy Jurnal** dergisini(**Moskova Dergisi**) çıkararak, gezilerini 'Rus Seyyahın Mektupları' başlıklı yazıda diziler halinde yayınladı. 1802-1803 yıllarına kadar Moskova'da bu şekilde gazete ve dergilerde yazıları diziler halinde yayınlandı. Yaşamının son on yılını Çar ve ailesinin yanında geçirdi. I. Aleksandr zamanında, II. Katerina dönemine ait arşiv belgelerini araştırmasına izin verilen Karamzin bu dönemle alakalı halen dahi kolay kolay kimsenin kaleme alamayacağı kaynak eserleri Tarih ilmine kazandırmıştır.

²⁴² Dergi 1802'den 1830'a kadar, iki haftada bir Moskova'da yayınlanmıştır. **Vestnik Yevropı**, 1815 yılına kadar Moskova Üniversitesi Matbaasında İ. V. Popov, F. Lyubiy ve E. Gariy tarafından çoğaltılmaktaydı. 1815'den sonra bu görevi Üniversite üstlenmiştir. Derginin naşiri ve kurucusu N. M. Karamzin'dir. Karamzin bu görevi 1804'e kadar devam ettirmiştir. Daha sonra derginin naşirliğini P. P. Sumarokov ve P. İ. Makarov üstlenmiştir. Sumarokov bir yıl naşirlik yaptıktan sonra dergi sırasıyla 1805-1807, 1811-1813 ve 1815-1830 yılları arasında M. T. Kaçenovskiy'in, 1808-1809 yıllarında V. A. Jukovskiy'in (1809 21. sayıda M. T. Kaçenovskiy ile beraber), 1814 yılında ise V. V. İzmaylov'un

taşıyan dergi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yaşadığını ifade ederken, son Osmanlı sultanının da III. Selim olduğunu dile getiriyordu. Dergide, Rusya'nın bir an önce yıkılacak Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşması gerektiği üzerine yazılar yayınlanmaktaydı²⁴³. Bununla beraber Balkan Ortodokslarının yaşadığı coğrafyayı Rusya'nın diğer güçler ile paylaşmaması gerektiğinin de üzerinde duruluyordu²⁴⁴.

1804'de Vorontsov, Rus halkının her zaman Ortodoks Yunan halkına yardım elini uzatacağını ifade ederek Rus siyasîlerinin de üzerlerine düşen görevi yerine getirmesini istemiştir. Vorontsov, Avrupalı devletlerin ve Osmanlı Devleti'nin bütün karşı koymalarına rağmen II. Katerina döneminde dile getirilen “Yunan Planı”nın mutlaka hayata geçirilmesini, bunun için Rusya'nın, isyan eden Yunan halkına desteğini esirgememesi gerektiğini belirtmiştir²⁴⁵.

Napolyon'un Moskova hezimetinden sonra Rusya, bu faaliyetlerini artık açık bir şekilde fiili olarak göstermeye başladı. Rusya, Balkanlarda Avusturya ve Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına duracak gücü kendinde görüyor, ona göre hareket ediyordu.

1814 sonbaharında Hocabey'de (Odessa) iki Yunan milliyetçisi ve bir Bulgar öğrenciden oluşan üç kişilik heyet tarafından²⁴⁶ Filiki Eteryâ Örgütü kuruldu²⁴⁷. Örgütün amacı Balkanlarda Osmanlılara karşı olan halkları ayaklandırmaktır. Örgütün yapısı dönem itibarıyla kurulan diğer gizli örgütler gibi çok karmaşıktı. Bu yapısı ile Masonlar

naşirliğinde yayınlanmıştır. Dergi ilk Rus siyasî dergilerinden olmakla beraber, sanata ve edebiyata ait önemli yazılar yayınlamıştır. Bkz. N. M. Lisovski, **Bibliografiya Russkoy periodičeskoj pečati 1703-1900**, Petrograd 1915, s. 37, **Kratkaya literaturnaya entsiklopediya**, T. IX; **Sovetskaya entsiklopediya**, T. I.

²⁴³ “Politika”, **Vestnik Yevropi**, I. Bölüm, yıl 1802, sayı 1, sayfa 66-84.

²⁴⁴ Dostyan, “Problema Sozdaniya Nezavisimih...”, **Rossiya i Balkanı**, s 60-61.

²⁴⁵ V. P. Graçev, **Balkanskie vladeniya Osmanskoy İmperii na rubeje XVIII-XIX vv.**, Moskova 1990, s 130.

²⁴⁶ Nikolaos Skufas, Emmanuel Ksantos (Manuel Hantos) ve Afanasios Tsakalov (Çakalov). Skufas tüccar, Ksantos tezgahdar, Çakalov ise öğrenci idi. Kurucuların isimleri Batılı, Türk, Rus kaynak ve araştırma eserlerinde farklı olarak verilmektedir. İsimlerin yazılmasında Yunanca ve Bulgarca'yı başvuru kaynağı olarak ele aldık.

²⁴⁷ Φιλική Εταιρία-Filiki Eteryâ: Yunanca Φιλία-filia-dostluk ve Εταιρία-Eteria-örgüt kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Bkz. Azmi Aksoy, **Yunanca-Türkçe Türkçe-Yunanca Sözlük**, İstanbul 2003. Bazı araştırmacılar bu örgütün kuruluş tarihini Etniki Eteryâ Örgütü ile karıştırmışlardır. Bkz. Selahattin Salışık, **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eteryâ**, İstanbul 1968, 143-152.

tarafından kurulan bir örgüt özelliği gösteriyordu²⁴⁸. Kurulduğu ilk dönemler Avrupa'daki siyasî gelişmelerden dolayı Balkan halkları ve dış ülkelerden fazla destek alamadı. I. Aleksandr'ın, dış siyasette Balkanlarda gelişen olayları sadece Avrupalı devletlerin garantörlüğüne bırakmak istememesi sonucunda Rusya, örgüte bir düzen verme kararı aldı. 1820 baharında Ksantos Peterburg'a çağrıldı ve geliştirilecek siyaset üzerinde karşılıklı görüşüldü. Ksantos mevcut yapıda örgütün başkanlığına kendisinden daha aktif bir vatanseverin atanmasını istedi. Çalışmalar neticesinde **Dekabristlere (Aralıkçılara)**²⁴⁹ daha yakın olan Aleksandr İpsilanti²⁵⁰ 12 (24) Nisan 1820 tarihinde örgütün başkanlığına getirildi²⁵¹. İpsilanti lider olduktan sonra örgüt, kısa zamanda hem Yunan halkı hem de diğer Balkan halkları tarafından desteklendi. Nihayetinde 1821 yılında Rusya'nın desteğini de alan örgüt Yunan isyanını başlatma kararı aldı.²⁵² Filiki Eteryaya, sadece Rusya'dan değil, Avrupalı devletlerden de destek alıyordu. Ksantos, İstanbul'da bulunduğu sırada Galata'daki evinde sık sık İngiliz Konsolosunu da misafir ederdi. Bu misafirlikleri sırasında karşılıklı menfaate dair konuşmalar vuku bulurdu²⁵³.

1816 senesinde Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasına ramak kalmışken Rusya, savaş sonrası için Balkanlarda üç halkın oluşturacağı Doğu İmparatorluğu Devletini tasarlıyordu²⁵⁴. Her ihtimali düşünen Rusya, Doğu İmparatorluğu kurulmaması halinde hiç değilse Aleksandr Mavrokardo başkanlığında Yunan Devleti kurulmasını da ihtimal dahilinde tutuyordu. Bu fikir daha çok 1820'lerin başlarında dile getirilmeye başlanmıştı. Rusya, siyasî yönden Osmanlı Devleti'ne bir nevi şantaj uygulayarak en azından Mora Yarımadası'nda Yunanlıların bağımsızlığının tanınmasını, bu tanınma

²⁴⁸ Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, terc. Mehmet Harmancı, İstanbul 2001, s. 43.

²⁴⁹ Aralıkçılar (Dekabristler) hakkında gerekli bilgi II. Bölümde verilecektir.

²⁵⁰ Aleksandr Konstantinoviç İpsilanti (1792-1828): İstanbul doğumlu İpsilanti 1806 'da ailesi ile beraber Rusya'ya iltica ederek, Kiev'de yaşamaya başladı. 1808 senesinde orduya kabul edildi. 1812'de Fransız-Rus Savaşı'na katılan İpsilanti, 1817'de Rus ordusunda albay rütbesine yükseldi. 1821 Yunan (Mora) ayaklanmasını başlattı. Aynı tarihte Osmanlı kuvvetlerinin Mora'ya gelmesinin akabinde Avusturya'ya kaçtı. Avusturya'da 1827 yılına kadar hapisanede kalan İpsilanti, Rusya'nın girişimleri sonucu özgürlüğüne kavuşan İpsilanti, bir yıl sonra Viyana'da öldü.

²⁵¹ **Mejdunarodnie otnoşeniya na Balkanah 1815-1830 gg.**, Komisyon, Moskova 1983, s. 109-114.

²⁵² **Ayn eser**, s. 114-115.

²⁵³ **Mejdunarodnie otnoşeniya na Balkanah 1815-1830 gg.**, Komisyon, Moskova 1983, s. 120-121.

²⁵⁴ **AVPRİ**, Kantselyariya 1816/12/K. İpsilanti 4 (16) Nisan 1816.

olmadığı zaman büyük bir Rum isyanının çıkacağını, bunun da diğer Balkan halklarına sirayet edeceğini Osmanlı devlet adamlarına kabullendirmeye çalışarak Osmanlı Devleti'nin bu yönde siyaset izlemesi gerektirdiğini dile getiriyordu²⁵⁵ Daha da ileri giden Rus basını, Osmanlıları sadece Avrupa'dan değil, Anadolu'dan da çıkarmanın o kadar zor olmadığını kendi yöneticilerine salık veriyordu. 1821 yılında **Vestnik Yevropi**'de yayınlanan 'Mısl Odnogo Greka' adlı yazıda Avrupa'da oluşturulacak ebedi bir barış ile Almanlarla anlaşıp aynı Lehistan'da olduğu gibi Türkleri sadece Balkanlardan değil, aynı zamanda Küçük Asya'dan (Anadolu) da kovabilecek gücün Avrupa devletlerinde olduğu dile getirilmekteydi. Ayrıca yazıda İstanbul'un özel statüsü gereği herhangi bir devletin egemenliğinde olmadan, Avrupalı devletlerin ortak yönetiminde bulunması gerektiği de ifade ediliyordu²⁵⁶.

Diğer yönden Yunan fikir adamları da Rusya'dan yardım talebinde bulunmakta idi. Rusçuk'ta bulunan Hellen Okulu Müdürü Dmitri Godelya, Çar I. Aleksandr'a yazdığı mektupta Osmanlı'ya karşı bağımsızlık hareketine girmiş olan Yunan halkına destek vermesi için kendisini göreve çağırıyordu. Godelya, sadece siyasîlerin değil, bütün Rus halkının bu bağımsızlık savaşını desteklemesini istiyordu. Böylece bağımsız bir Ortodoks Devleti vücuda getirilebilecek, Müslüman dünyasının Doğu Avrupa'dan geri çekilmesi sağlanabilecekti²⁵⁷.

Yunan ayaklanmasının başarıya ulaşmasını, Rusya içerisindeki muhalif guruplar da istiyor ve destekliyordu. Onlara göre, eğer Yunan ayaklanması başarıya ulaşırsa kendi görüşleri de Rusya'da başarıya ulaşacaktı²⁵⁸. Ayrıca kurulacak Yunan Çarlığı sayesinde diğer Balkan halkları da (Sırp, Bulgar, Romen, Boşnak, Arnavut, Livonyalı, Makedon) bir çatı altında toplanabilecek ve Osmanlılıklara karşı daha etkin siyaset izlenebilecekti²⁵⁹.

Rusya, 1820 yılından itibaren olası bir Yunan ayaklanmasında, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki pazarlık payını daha yukarıya çekmek için, İngiltere ve Fransa gibi

²⁵⁵ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s. 64.

²⁵⁶ 'Mısl Odnogo Greka', **Vestnik Evropı**, ç. 120, Peterburg 1821, s. 18, ss. 141-146.

²⁵⁷ L. Brodek, **Mnenia, otzıvı i pisma, Filareta, Mitrapolita Moskovskago Kolomenskago po raznim voprosam**, Moskova 1905, s. 1-5.

²⁵⁸ O. V. Orlik, **Dekabristi i Yevropeyskoe osvoboditelnoe dvijenie**, Moskova 1974, s. 13-14.

²⁵⁹ 'P. İ. Pestelya i soçineniya, ey predşestvuyuşie, vosstanie dekabristov', Moskova 1958, **Russkaya Pravda**, T. VII, s. 123-124.

Yunanlılara açıktan destek vermeye başladı²⁶⁰. Ayrıca Rusya, Osmanlı sonrası Avrupa Türkiye'sinin nasıl şekillenmesi gerektiği hususundaki görüşlerini de Avrupalı devletler ile paylaştı²⁶¹. I. Aleksandr, Peterburg'da Fransız elçisine “bu konuda tam bir anlaşmaya varabilmek için büyük devletlerin kendi aralarında ve komşu devletlerin haklarını gözетerek, adaletli orta yol bulmaları gerekmektedir” diyerek Rusya'nın bu konudaki görüşünü dile getirdi²⁶².

Rusya, Fransa ve İngiltere'nin desteğine rağmen Yunan İsyanı başarıya ulaşamadı. İsyân sırasında Fener Patrikhanesi'nin de kusuru görülerek, Yunan isyancılara yardım yaptığı belgelerle kanıtlanan Patrik Grigosyas dahil bir çok din adamı idam edildi²⁶³.

I.Nikola döneminde Rusya, artık sadece Ortodoks birliğini değil, Slav birliğini de açıkça ifade etmeye başlamıştı. Buna rağmen I. Nikola'nın ilk yıllarında, selefi I. Aleksandr döneminde olduğu gibi en önemli dış siyasî sorun Yunan ve Sırp ayaklanmaları dolayısıyla Balkan Ortodoksları meselesi idi. 1826'da Peterburg'da İngiltere ile imzalanan antlaşma gereği Rusya ve İngiltere, Yunanlıların bağımsız olmamasına, ancak Yunan muhtar bölgesinin kabulü için Türkiye'ye baskı yapılmasına karar verdiler. 1827 senesinde Londra Antlaşması ile Fransa da bu görüşü benimsedi²⁶⁴. Ancak 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı bütün bu antlaşmaların geçersiz sayılmasına yol açtı. Savaşın Rusya lehinde sonuçlanacağını öngören Avrupalı devletler Balkanlarda ve özellikle Boğazlar'da Rusya'nın daha fazla nüfuz elde etmesini engellemek amacıyla Yunan meselesine müdahil olmak istediler²⁶⁵. Yunanlılar, eskisi gibi sadece içişlerinde otonom olarak kalmayı değil, bütün Epir bölgesinin de kendilerinde kalması koşuluyla bağımsız bir Yunan Devleti talep ediyorlardı²⁶⁶. Daha önce Rus Dışişleri Bakanlığı'nda

²⁶⁰ Dostyan, Rus Dışişleri Arşivini kaynak göstererek Rusya'nın Ortodoks Yunanlılara yardım ederken Avrupalı devletleri de kendi yanına alarak bu doğrultuda bir siyaset oluşturma gayretinde olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İ. S. Dostyan, “Problema Sozdaniya Nezavisimih...”, **Rossiya i Balkanı**, s 68.

²⁶¹ **Mejdunarodnie otneseniya na Balkanah 1815-1830**, Moskova 1983, s. 145-158.

²⁶² N. M. Romanov, **İmperator Aleksandr...**, T. II, s. 368-370.

²⁶³ Bülent Atalay, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul 2001, s. 10.

²⁶⁴ Dostyan, “Problema Sozdaniya Nezavisimih...”, **Rossiya i Balkanı**, s 70.

²⁶⁵ Sergey Goryainov, **Bosfor i dardanelli**, Peterburg 1907, s. 21-23.

²⁶⁶ **Mejdunarodnie otneseniya na Balkanah 1815-1830**, Moskova 1983, s. 212-221.

Yunanistan sekreterliği yapmış olan Yunan devlet adamı İ. Kapodistri, Balkanlarda 5 halkın birleşiminden (Yunan, Sırp, Bulgar, Karadağ, Boşnak) Federe Balkan hükümeti kurulması, İstanbul'un ise serbest şehir yapılarak Boğazlarla beraber Avrupalı güçlerin egemenliğine verilmesi gerektiğini dile getirdi. Ayrıca diğer halkların Efir sorunundan dolayı bazı anlaşmazlıklar çıkarması ihtimalinin belirlediğini, ancak bu bölgedeki Yunan nüfusu göz önünde bulundurulursa buranın Yunanistan'ın hakkı olduğunun diğer halklar tarafından da teslim edileceğini sözlerine ekledi²⁶⁷.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı siyaseti bu savaş sırasında tamamen değişmişti. Savaş öncesi dönemde Rusya'nın Balkan işleri sorumlusu D. V. Daşkov'un²⁶⁸ fikirleri doğrultusunda Rusya, artık Balkanlarda Osmanlı hakimiyetinin bütünüyle kalmasını değil, güçsüz bir şekilde devam etmesi yönünde siyasî yol izleme taraftarıydı. Daşkov'un fikirleri doğrultusunda Rus siyaseti değişim gösterince de, doğal olarak diğer siyasîler tarafından bu yeni siyaset eleştirilmiş, Rusya'da Balkan siyasetinin ne şekilde şekilleneceğine dair üç yönlü bir düşünce oluşmaya başlamıştır.

Daşkov'un öne sürdüğü siyasî eğilimin en önemli sebeplerinden birisi Osmanlı'nın Balkanlardan kolay bir şekilde atılamayacağını Rusya tarafından farkına varılmasıydı. Diğer bir sebep genel itibarıyla Avrupalı devletlerin de aynı görüşü paylaştığı gibi Rusya, Osmanlı hanedanı sonrasında Osmanlı Devleti'ni yönetecek gücün daha kuvvetli ve coğrafyada etkin bir siyaset izlemeye aday olmasından korkuyordu²⁶⁹. Böyle bir gücün varlığı Rusya'yı sadece Balkanlarda değil, Karadeniz'in kuzeyinde dahi rahatsız edecek, belki de Rusya, Osmanlı Devleti'nden kazandığı toprakları dahi geri verme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecekti. Bu nedenle kendi sorunları ile boğuşan bir Osmanlı Devleti'nin varlığı Rusya'nın bundan sonraki siyaseti

²⁶⁷ **AVPRİ**, Kantselyariya/468/2126, s. 140-142.

²⁶⁸ Dmitriy Vasileviç Daşkov (1784-1839): Moskova Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, önce Adalet Bakanlığı'nda, akabinde Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1818-1820 yılları arasında İstanbul'da görev yaptı. Görev yaptığı dönem Balkan halklarının Osmanlı Devleti'ne isyan ettiği dönem olduğu için, İmparatorlukta azınlıkların isteklerine vakıf oldu. Meşhur Rus şairi Puşkin'in en yakın arkadaşlarından biridir. 1826'da Adalet Bakanlığı sekreterliği görevine getirilen Daşkov, 1832'de Adalet Bakanı oldu. 1839 senesinde öldü. Bkz. **Gosudarstvenne Deyateli Rossii...**, s. 62-63.

²⁶⁹ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s 71.

olacaktı²⁷⁰. Daşkov, Osmanlı Devleti'nin zayıflığını öne sürerek onu bir an önce ortadan kaldırmayı düşünenleri Rusya'dan daha ziyade, Avrupalı devletlerin menfaatine yarayacak bir fikrin savunucusu olarak görüyordu²⁷¹. Çünkü her ne kadar dönem itibariyle Osmanlı Donanması Avrupalı Devletlerin (bihassa İngiltere) donanmalarına nazaran güçsüz olsa da, Osmanlı Devleti siyasetinde ilk zamanlardan var olan Avrupa karşıtlığı sayesinde, Avrupalılar boğazlardan geçerek Rusya'yı rahatsız edemeyecekti²⁷². Oysa ki, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması durumunda Avrupalı Devletler ile Boğazlarda mutlak bir çatışma meydana gelecek, bu çatışmanın galibinin Avrupalı Devletler olması durumunda Rusya, Karadeniz'de rahat hareket edemeyecekti. Daşkov, Osmanlı Devleti'nin bir nevi Rusya için Karadeniz'de kalkan vazifesi gördüğünü ifade etmeye çalışmaktadır.

Daşkov, lisanlarına göre Slav halklarını ayırarak kendi aralarında konfedere bir yapı kurmalarını, Müslüman Slavların da (Boşnak ve Arnavut) bu yapıya dahil edilmesi gerektiğini pek çok kez Balkan halklarına telkin etmiştir. Herşeye rağmen Daşkov, dile getirdiği fikirler ile yapılması düşünülenleri fiiliyata geçirmenin, devrin şartları göz önünde bulundurulursa zor hatta imkansız olduğunun farkına varmıştı. Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazısında Balkan halklarının birbirleri ile anlaşmalarının ne kadar güç olduğunun üzerinde durmuş, Osmanlı hakimiyeti bir şekilde sona erse de, Osmanlı sonrası bölgedeki çatışmaların engellenilmesinin zorluğunu vurgulamıştır²⁷³. Daşkov, Osmanlı hakimiyetinin sona ermesinden sonra Rusya'nın bölgede tek başına hareket edeceğini düşünmenin hayalden öte olduğunu dile getirerek, Avrupalı devletlerin Rusya'yı bu bölgede Slav kavimler ile ilişkilerini geliştirmede tek başına bırakmayacağını, Rusya'nın hamasî siyasetten öte gerçekleri yansıtan siyasî görüşler öne sürerek ona göre hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir²⁷⁴.

²⁷⁰ Sergey Goryanof, **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**, terc. Macar İskender-Ali Reşad-yayına hazırlayanlar Ali Ahmetbeyoğlu İshak Keskin, İstanbul 2006, s. 79-80.

²⁷¹ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s. 71-72.

²⁷² Sergey Goryanof, **Boğazlar ve Şark Meselesi...**, s. 80-81.

²⁷³ **AVPRİ**, 133/1908, s. 86.

²⁷⁴ **AVPRİ**, 133/1908, s. 103-106, Dostyan, **Rossiya i Balkanskiy Vopros...**, Moskova 1972, s. 302-303.

Diğer bir görüş ise 1828-1829 Türk-Rus Savaşı'nda üstün gayretler gösteren N. İ. Kutuzov'un dile getirdiği görüştür. Kutuzov Balkan cephesinden kaleme aldığı ve başkente gönderdiği mektuplarda, Çar I. Nikola'ya seslenerek Balkanlarda bütün riskleri göze alarak güçlü bir Slav devletinin kurulması gerektiğini ifade etmiş, bu yönde çalışmalara hız verilmesinin Rusya için en uygun siyaset olduğunu vurgulamıştır. Kutuzov, Avusturya'nın Balkanlarda kurulacak Slav Devleti'ne karşı çıkması durumunda Rusya'nın kendi menfaatlerinden taviz vermemesi gerektiğini, gerekirse Avusturya ile bu hususta sıcak savaşı dahi göze almasının söz konusu olduğunun da altını çizmiştir²⁷⁵. O, savaş sırasında zorluklar çekecek Balkanlardaki Slav kavimlerin, savaş sonrası Rusya'ya önemli kazançlar getireceği düşüncesindedir.

Üçüncü görüş ise F. P. Fonton²⁷⁶'un dile getirdiği görüştür. Fonton, Kutuzov ile taban tabana zıt bir görüş ifade ederek, Slav Devleti'nin Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda kurulamayacağını, kurulacak devletin Rusya'ya yarar getirip getirmeyeceğinin önceden kestirilemeyeceğini belirterek, eğer Rusya Balkanlarda etkin siyaset izlemek istiyorsa sadece Slav ve Ortodoksları değil, aynı zamanda Katolik ve Müslüman olan Slavları da himayesine alması gerektiğini öne sürmüştür²⁷⁷. Fonton, Osmanlı Devleti'nin yakın zamanda Avrupa ve Balkanlar'ı kaybedeceği, bu duruma önceden hazırlıklı olan devletlerin de Osmanlı'nın mirasını paylaşacağı düşüncesindedir²⁷⁸. Rusya'nın bu paylaşımında yer alması için Osmanlı Devleti'nin Avrupa kısmından mutlak ve mutlak toprak almaması yönünde siyaset geliştirerek, Osmanlı'yı sadece Asya'da bırakıp Avrupa kısmında kurulacak devletin bütün Hristiyanları kapsayacak şekilde teşkilanlandırılması gerektiği üzerinde durmuştur²⁷⁹. Fonton, bu şekilde izlenecek siyasetin Rusya'ya daha yararlı olacağı kanaatindedir.

²⁷⁵ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s. 72.

²⁷⁶ Feliks Petroviç Fonton (1801-1860): Peter A. Fonton'un oğludur. 1801 yılında doğdu. 1820'de Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda görev aldı. 1842 senesinde Berlin elçiliğinde çalıştı. 1857'de Alman Birliği çalışmalarında Rus tarafını temsil etti. 1860'da vefat etti. 1861 yılında hatıratı neşredildi. Kendi notlarından oluşan arşivi Peterburg Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde bulunmaktadır.

²⁷⁷ Kastedilen millet Boşnaklardır.

²⁷⁸ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkanı**, s. 73.

²⁷⁹ Fonton, **Vspominaniya**, Liepzeg 1861, T. II, s. 120.

Bu üç siyasî görüş de zaman zaman Rus devleti yöneticilerinde akis buldu. Ancak en fazla kabul gören Daşkov'un fikirleri idi. Bu fikir çerçevesinde, 1804'ten itibaren isyan hareketlerine girişen Sırlar, 2 (14) Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması sonrası Osmanlı Devletine bağlı kalarak sadece Belgrad'ta bazı kazanımlara razı olmak zorunda kaldı²⁸⁰. Diğer bir ifadeyle ne büyük Slav Devleti kuruldu, ne Osmanlı Devleti Asya ve Avrupa olarak iki kısma ayrıldı, ne de Türkler Asya steplerine geri gönderildi. İngiltere ve Fransa'nın da destek vermesi neticesinde Mora'da bağımsız Yunanistan kuruldu²⁸¹. Belgrad valiliğine getirilen Miloş Obrenoviç, 1834'te bir Fransız seyyah ile yaptığı görüşmede, henüz bağımsızlıklarını kazanamamaları da, bir gün mutlaka Kosova ve Bosna-Hersek'in de içinde bulunduğu bağımsız Sırp Çarlığı'nın kurulacağını, bunun da Slav halklarını birleştirme yolunda önemli bir adım olacağını beyan ediyordu²⁸².

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Yunanlıların bağımsız bir devlet kurması, Sırların da belli oranda haklar elde etmesi Bulgar milliyetçiliğinin artmasına ve dolayısıyla da Bulgarların Rusya'yı kurtarıcı olarak görmesine neden oldu²⁸³. Bulgarlar Osmanlı yönetimine karşı tavırlarında artık değişmeler yaşıyor, aynı Yunanlılar ve Sırlar gibi silaha sarılmadan bağımsız devletlerini kuramayacaklarını düşünüyorlardı. Savaşta Bükreş'te oluşturulan Bulgar göçmenleri bürosuna katılan Bulgarlar, Osmanlı Devleti'ne karşı karşı savaştı²⁸⁴. Bu savaşla beraber ilk defa Bulgar, bağımsızlık hareketinin siyasî programı açıklanmıştı²⁸⁵. Ayrıca savaş, Bulgarların Osmanlı'ya karşı koyacaklarına daha fazla inanmalarını sağlamış, bu inanç sonrası zaten kıvılcım bekleyen Bulgar halkı Temmuz-Ağustos 1829'da Güney Rumeli'de Bulgar isyanını çıkartmışlardı²⁸⁶. Bulgarlar bu tarihten itibaren artık diğer Balkan halkları gibi ancak silah kullandıkları takdirde kendi bağımsızlıklarını

²⁸⁰ Yuzefoviç, **Dogovori Rossii s vostokom**¹, s. 71-73.

²⁸¹ İ. S. Dostyan, **Borba Serbskogo naroda protiv turetskogo iga XV-naçalo XIX v**, Moskova 1958, s. 139-150.

²⁸² **Spomenik Sprske Kraljevske Akademije**, Beograd 1892, T. XVII, s. 26.

²⁸³ İ. F. Makarova, **Bolgarskiy Narod v XV-XVIII vv.**, Moskova 2005, s. 100-103.

²⁸⁴ Dostyan, "Problema Sozdaniya Nezavisimih...", **Rossiya i Balkani**, s. 74.

²⁸⁵ V. D. Konobeev, **Blgarskoto natsionalnoosvoboditelno dvijenie: ideologiya, programa, razvitie**, Sofya 1972, s. 180-271.

²⁸⁶ **Mejdunarodnie otnoşeniya na Balkanah 1815-1830**, s. 224-225.

kazanacaklarına inandıklarından dolayı bağımsızlıklarını kazancakları 1908 yılına kadar silahlı ayaklanmaların içerisinde olmuşlardır²⁸⁷. 1829 senesinde Rus Ordusu Rumeli'ye girdiğinde, Sofya'da sevinç gösterileri ile karşılanmışlardır. Bulgarlar Rusların artık kurtarıcı olduklarına gönülden inanıyor, Rusya'nın siyasî girişimleri neticesinde kendi dillerinde dinî kitapların basılması iznini alan Bulgarlar, hem siyasî hem de kültürel yönden Rusya'nın desteğini arkalarında hissetmişlerdir²⁸⁸. Bulgarlar muhtar haklarının daha da iyileşmesi için girişimlerini bu savaş sonrası başlatmışlardır²⁸⁹.

Savaş sırasında kendi siyasî görüşünü Balkan coğrafyasında yaymak isteyen Rusya, bu yöre insanlarını kendi devleti sınırları içine yönlendirerek Balkan halklarını daha sistemli bir şekilde nüfuzu altına almaya çalıştı²⁹⁰. Savaş sırasında Rusya'ya götürülen Slav halklar her zaman kendi istekleri doğrultusunda bu hareketi gerçekleştiriyordu²⁹¹. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti belirli imtiyazlar tanıyarak bu halkların geri döndürülmesine gayret etmiştir.²⁹²

I. Petro ile başlayan Rusya'nın Balkan Ortodoks halkları ile ilgili hayalleri, kısmen Elizaveta döneminde yerine getirilmeye çalışılmış, II. Katerina zamanında bu hayeller tasarı haline getirilerek adım adım uygulanmaya başlanılmıştır. II. Katerina'nın halefleri döneminde, önce I. Aleksandr zamanında Osmanlıların Ortodoks din adamlarına gösterdiği dinî müsamaha sonucunda Rus Ortodoks Kilisesi din adamlarının çalışmaları neticesinde Balkan Ortodoks halkları tesir altına alınmaya çalışılmış, Ortodoks halkların Osmanlı Devleti aleyhine isyan hareketlerine girişmesi yönünde maddî ve manevî destek esirgenmemiştir. Bütün desteklere rağmen Yunanistan'ın bağımsızlığını Britanya Protokolü ile dünyaya tanıtan İngiltere, Rus yanlısı Yunan

²⁸⁷ V. D. Konobeev, "Natsionalno-osvoboditelnoe dvijenie v Bulgarii v 1828-1829 gg.", **UZİS**, Moskova 1960, sayı 20, s. 258-269.

²⁸⁸ İ. S. Dostyan, "Problema sozdaniya nezavisimih...", **Rossiya i Balkan**, s. 75.

²⁸⁹ **Mejdunarodnie otnoşeniya na Balkanah 1815-1830**, s. 225.

²⁹⁰ İ. F. Makarova, *Rossiya v predstavleniyah i otnoşenii k ney Bolgar (naçalo XIX v.-1875 g.)*, **Rossiya i Balkan** Moskova 1995, s. 143-151.

²⁹¹ Ruslar, savaş sonrası kendileriyle gelecek olanlara yüzer kuruş harcırah verileceğini, yirmi sene vergi alınmayacağını ilan etmesine rağmen, bu verilen sözlere itibar etmeyip Ruslarla gelmeyecek olanları zorla yola getirmek için Kozakları (Kazakları) kullanıyorlardı. Bkz. Ufuk Gülsoy, **1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya**, İstanbul 1993, s. 27-28.

²⁹² Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s. 30-90.

yöneticilerinin de tasviyesini sağlayarak Yunanistan üzerindeki Rus nüfuzuna engel olmuş, Rusya'nın Ortodoks Birliği siyasetini akamete uğratmıştır. Yunan bağımsızlık savaşı sonrasında, uzun bir dönem Osmanlı Devleti egemenliğinde yaşayan, ancak birbiriyle çatışmayan toplumlar arasında mücadele başlayacak, Rusya, İngiltere, Avusturya ve Fransa'nın nüfuz mücadelesine yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da katılacak²⁹³, mücadelenin faturasını Osmanlı Devleti ödeyecekti²⁹⁴.

I. Nikola zamanında Ortodoks birliği siyaseti Slav birliğine doğru seyir izleyecek, Rusya tarafından daha etkin bir şekilde yürürlüğe konulacaktır. Dönemin fikir akımları romantizm ve idealizmden beslenen Slavcılık fikri, Rus düşünürleri sayesinde bir ideoloji haline bürünecektir. Bu ideoloji devlet kademelerinde kendisine yakın bürokratlar bulacak, akabinde Kırım Savaşı sonrası İmparator tarafından dahi desteklenerek devletin resmi siyaseti haline getirilecektir.

²⁹³ Thomas Gordon iki ciltlik eserinde Yunan İsyanı'nın gelişim aşamasını ve nasıl yönlendirildiğini, Avrupalı Devletlerin ve Rusya'nın ne şekilde aktif bir siyaset izlediğini ayrıntılı bir şekilde eserinde ortaya koymaktadır. Bkz. Thomas Gordon F. R. S., **History of The Greek Revolution**, Edinbourg-London 1932, 504-508 s.

²⁹⁴ Konstantin Çukalas, **Yunanistan Dosyası**, terc. Şeyla, Ağustos 1970, s. 16-17.

II. BÖLÜM

RUSYA'DA SLAVCILIK AKIMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE RUS SİYASETİNE ETKİSİ

A. SLAVCILIK FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Ortodoks ve Slavlardan teşkil Balkan halkları, Bizans hakimiyetinin zayıflaması sonrası birbirleri ile mücadeleye başlasalar da, Osmanlı Devleti hakim güç olmaya başlayınca Türk hükümlarlığını kabul etmek zorunda kaldılar¹. Türk hakimiyetine giren Ortodoks ve Slavlar, kendilerinin mutlaka bir kurtarıcı tarafından özgürlüğe kavuşturulacağını düşündüler. İstanbul'un fethi bu fikrin çok ileri bir tarihe ertelenmesine sebep oldu. Fethin neticesinde Ortodoksların merkezi zamanla İstanbul'dan Moskova'ya doğru yönelmeye başladı. 1480 yılında Altın Orda egemenliğinden kurtulan, 1552'de ise Kazan Hanlığı'nın merkezi Kazan Şehri'ni işgal eden Moskova Knezliği, zamanla Avrupa'da Slav kavimlerinin sığındıkları kapılardan birisi haline geldi. Ortodoks-Slavlar ve Rusya arasında, Osmanlı ve Avusturya egemenliğine karşı ittifak arayışlarından dolayı ilk zamanlar devlet düzeyinde olmasa da şahıs temelinde bazı girişimlerde bulunuldu.

Genç Osman'ın (1604-1622) Hotin Seferi başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Dubrovnikli İvan Gunduliç kaleme aldığı **Osman** adlı manzumesinde, Slav kavimlerinin birlik ve beraberlik içerisinde oldukları zaman bütün engelleri aşabileceğini belirtmiş, Türk egemenliğinde bulunan Slavları Leh Kralı Vladislav'ın kurtaracağını, Güney Slavlarının Ortaçağ'daki eski günlerine kavuşacağını dile getirmiştir². Dönem itibariyle Slavların bir birlik etrafında toplanması fikrini her zaman Güney Slavları sesli bir şekilde ifade etmişlerdir. Bunun en önemli sebebi Ortodoks ve Katolik Güney

¹ Feridun M. Emecen, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devletinin Doğu ve Batı Siyaseti", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, İstanbul 1999, s. 69-83. Osmanlı Devleti, Balkanlarda tebaası Ortodoks ve Slav halkları çağdaşı diğer devletlere nazaran sosyo-ekonomik bakımdan ne şekilde kalkındırıldığına dair bkz. Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. I, s. 311-326.

² Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", **AÜ DTCFD**, C. XI, sayı 2-4, Ankara 1953, s. 244.

Slavlarının, Müslüman Türk ve Protestan Germen kavimlerinin hakimiyetinde bulunmalarıdır.

Slav kavimlerin bir birlik etrafında toparlanması gerektiği fikrini ilk defa XVII. yüzyılın ortalarında Hırvat din adamı Yuriy Krijaniç (1616-1683) dile getirmiştir³. Krijaniç, Osmanlı ve Avusturya hakimiyetindeki Sırp, Hırvat ve Bulgarların sadece bağımsızlıklarını değil, lisanlarını ve onunla beraber kültürlerini de yitirdiğini düşünmüştür⁴. Bu dönemde Slavları ayağa kaldıracak güç olarak sadece Çarlık Rusyası'nı gören Krijaniç, Çar Aleksey Mihayloviç'e yazdığı mektuplarda Rusya'nın Slav halklarına siyasî yönden yardım etmesinin dönem itibarıyla çok zor olduğunu farkına vardığını, ancak Çarlık Rusyası'nın hiç değilse kültürel açıdan yardım ederek, dinî kitap bastırıp bu halkların kendi Slav lisanlarını unutmaması için gayret göstermesi gerektiğini dile getirmiştir⁵.

Krijaniç, Rusya'nın Slav milletleri arasında tek bağımsız devlet olduğunun üzerinde durmuş, Rusya'nın kendisini merkeze alması lüzumunu belirtmiş, diğer Slav halklarına yardım etmesi gerektiğini ifade etmiştir⁶. Rusların genel özelliklerinden bahseden Krijaniç'e göre, bazı kötü alışkanlıklarını bıraktıkları takdirde Rusların, Hristiyan dünyasının lideri olacak güce sahip olduklarını dile getirmiştir⁷. Rusların Batı'ya nazaran eğitim ve kültür yönünden çok geri kaldığına dikkat çeken Krijaniç, bu durumlarını düzeltmeleri halinde Avrupa'da önemli bir güce sahip olacaklarının altını çizmiştir⁸.

³ Hırvat Yuriy Krijaniç 1641 ve 1659 yıllarında Moskova'ya yaptığı seyahatlere ait hatıralarını döndükten sonra kaleme almıştır. Her iki seyahatnamesinde de Lehistan, Ukrayna ve Rusya'daki sosyal hayat hakkında çarpıcı bilgiler bulunmaktadır. Krijaniç Hırvat olmasına rağmen, Çarlık Rusyası'nda onun seyahatnamesi Sırp Yuriy Krijaniç adı altında neşredilmiştir. Bkz. **Zapiska Yuriya Krijaniça o missii v Moskvu 1641 g.**, haz. P. Pirling, Moskova 1901, s. 23-25; Sırp Yuriy Krijaniç, **Malorusskie Kozaki mejdu Rossiey i Polşey v 1659 godu po vzglyadu na nih**, tarihsiz, s. 14 (110-124).

⁴ V. P. Vraçev, "Plani sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva na Balkanah v naçale XIX v. i otnoşenie k nim Pravitelstva Rossii," Moskova 1995, **Rossiya i Balkani**, s. 5; B. A. Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstva v poliçeskoj misli Rossii XIX veka**, Moskova 2007, s. 179.

⁵ N. İ. Kostamarov, "Yuriy Krijaniç", **Russkaya istoriya v jizneopisaniyah ee glavneyşih deyateley**, Moskova 1991, T. II, s. 446-448.

⁶ **Zapiska Yuriya Krijaniça...**, s. 23-25.

⁷ Krijaniç, **Malorusskie Kozaki...**, s. 7-8 (117-118); **Zapiska Yuriya Krijaniça...**, s. 33-34.

⁸ **Zapiska Yuriya Krijaniça...**, s. 34-35; Krijaniç, **Malorusskie Kozaki...**, s. 7 (117).

Petroviç'e göre, Kriyaniç Rusları Balkan topraklarında yaşayan Ortodoks Slavların özgürlüğünü kurtarması için inandırmaya çalışırken gizli bir görevi de yerine getiriyordu. Ona göre Papalık, Türk akınlarının bir önceki asra nazaran azalmasına rağmen Türk tehditini Rusları kullanarak önlemek ve Ortodoksların Katolikliğe kazandırılıp kazandırılmayacağını Kriyaniç vasıtasıyla anlamak istemiştir⁹.

1641'de Moskova'ya yaptığı ilk seyahatini üç bölüm on bir başlık altında kaleme alarak, Moskova'nın Katolikliği tanınması durumunda III. Roma olabileceği inancını dile getiren¹⁰ Krijaniç, 1659 yılında ikinci ziyareti sırasında Moskova'ya gelirken geçtiği bölgelerdeki halklar hakkında bilgiler vermiştir¹¹. Moskova'da Slav birliği üzerine fikirleri ilk önce Çar tarafından benimsense de¹², Katoliklerin ajanı damgası vurularak 1661'de Tobolsk'a sürgüne gönderilmiştir¹³. Bazı araştırmacılar, I. Petro'nun Kriyaniç'in ortaya attığı fikirlerden etkilenerken Balkan coğrafyasında siyasî faaliyet yürütme teşebbüsünde bulunduğunu ileri sürmüştür¹⁴.

Kriyaniç, Slavlar arasındaki din farklılığının kendi aralarında anlaşmazlıkları da beraberinde getirdiğini, bunun üstesinden gelinmesi halinde lisan meselesinde de birliği sağlayan Slavların gelecekte tarihe yön vereceği kaanatindedir¹⁵.

Siyasetçi, devlet adamı ve aynı zamanda tarihçi olan Yuriy Brankoviç'in dile getirdiği fikirler de Rusya ve Slav halkları arasında Slav milli düşüncesinin oluşmasına katkıda bulunmuştur¹⁶. Viyana'da yaşayan Sırp Brankoviç, 1680'de dönemin Avusturya İmparatoru Leopold ile görüşüp, Adriyatik Denizin'den Karadeniz'e kadar Osmanlı'nın Avrupa topraklarında, Slav kavimlerin yaşadığı bölgede bütün Slavları bir araya

⁹ Michael B. Petroviç, "Juraj Krizanic: A Precursor of Pan-Slavism (CA 1618-83)", *American Slavic and East European Review*, sayı 6, No:3/4, Aralık 1947, ss. 75-92.

¹⁰ *Zapiska Yuriya Krijaniça...*, s. 23-42.

¹¹ Krijaniç, *Malorusskie Kozaki ...*, s. 7 (117).

¹² Krijaniç, bir Slav Birliği olduğu takdirde bütün Slavların Çar'ı olacak kişinin yerine getirmesi gereken şartları şu şekilde belirtmiştir: Birincisi bütün Slavları korumalı ve onlara yardım etmelidir. İkincisi Allah tarafından gönderildiğinin farkına vararak ona göre davranmalıdır. Son olarak ise kendi halkını sevmeli ve ona göre hareket etmelidir. Bkz. Krijaniç, *Malorusskie Kozaki...*, s. 7 (117); *Zapiska Yuriya Krijaniça...*, s. 33-35.

¹³ 15 yıl sürgün hayatı yaşayan Krijaniç önce Moskova'ya daha sonra ise Hırvatistan'a geri döndü. Ülkesine geri döndükten iki yıl sonra öldü. Bkz. *Zapiska Yuriya Krijaniça...*, s. 23.

¹⁴ Kurat, "Panslavizm", s. 246.

¹⁵ *Zapiska Yuriya Krijaniça...*, s. 31-32.

¹⁶ Vračev, "Planı sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva...", *Rossiya i Balkan*, s 5-6.

getirecek bir devletin kurulması için yardım talep ederek, İmparatorun yardımları ile kurulacak Slav Devleti'nin Avusturya'nın menfaati doğrultusunda hareket edeceğini ifade etmiştir¹⁷. 1688'de Leopold, hizmetlerinden dolayı Brankoviç'e Roma Katolik kilisesinin madalyasını sunmuştur¹⁸. Doğu Avrupa'da henüz yeni bir güç olarak kendisini göstermese de Rus Çar'ı I. Petro, sadece Ortodoksların değil, Slav halklarının da bir gün kendi halk kahramanlarını bularak, kendilerine yol gösterecek bu kahramanlar ile bağımsızlıklarına kavuşacağına inanmıştır¹⁹.

Sırp Raiç de Slavcılığın temellerini atan fikir adamlarından birisidir. 1794-1795 tarihleri arasında kaleme aldığı **İstoriya Raznih Slovenskih Narodov (Sloven Halkların Tarihi)** adlı eserinde Slav kavimlerinin ortak özelliklerini öne çıkararak birlik fikrini dile getirmiştir²⁰.

Slav halkından olmayıp da Slavcılığın gelişmesine katkı sağlayanlar da vardır. Bunların başında Alman ilim adamları gelmektedir. XVIII. asırda Slavlar hakkında ilmi çalışmalarda bulunan en önemli alimler Alman Gerhard F. Müller (1705-1786)²¹ ve August L. Schlözer (1735-1809)'dir. Müller'in 1755'te Rus İlimler akademisinde Nestor kroniği hakkındaki çalışması²² daha sonra Schlözer tarafından geliştirilerek 1767 yılında kitap olarak neşredilmiştir²³. Schlözer, Slav dili ve edebiyatı üzerine esaslı çalışma yapan ilk ilmi araştırmacı hüviyetindedir²⁴. **Allgemeine Nordische Geschichte-İstoriia vsej severnoy Evropy (Kuzey Avrupa Tarihi)** adlı eserinde Slav halkını ve taşıdığı özellikleri metheden Schlözer, Slavlar hakkında Avrupa'da çok az çalışma yapıldığını, Slavları araştırdıkça daha yakından ve daha iyi tanıdığını ifade etmiştir²⁵. Schlözer Rus

¹⁷ İ. Radonij, **Graf Borje Brankoviç i negovo vremena**, Beograd 1929, s. 15-20.

¹⁸ Vračev, "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva..." **Rossiya i Balkanı**, s 6.

¹⁹ Vladimir Clementis, **'Panslavizm'...**, London 1943, s. 11-12.

²⁰ K. Ya. Grot, **Ob izuçenii slavyanstva**, Peterburg 1901, s. 11.

²¹ Grot, Müller'in ölüm tarihini 1783 olarak vermektedir. Bkz. Grot, **Ob izuçenii...**, s. 11.

²² Grot, **Ob izuçenii...**, s. 11.

²³ Kurat, "Panslavizm", **AÜ DTCFD**, s. 247.

²⁴ Grot, **Ob izuçenii...**, s. 11, Kurat, "Panslavizm", s. 246.

²⁵ Grot, **Ob izuçenii...**, s. 1, Kurat, "Panslavizm", s. 247; Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, terc. Ağah Oktay Güner, 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 15-16.

dili ve kültürü üzerine çalışmalarını bitirip Göttingen'e geri dönmesine rağmen Çar I. Aleksandr tarafından kendisine asalet ünvanı verilmiştir²⁶.

Diğer bir Alman Johann Gottfried von Herder (1744-1803), Fransız İhtilali ve Romantizm akımının etkisi ile Slav halklarının bir birlik etrafında toplanması gerektiğini içeren fikirleri ortaya atmış²⁷, 1784'te yayınladığı **İdeen zur Geschichte der Menschheit (İnsanlık Tarihi Hakkında Fikirler)** adlı eserinde Slavların faziletli ve ahlâklı bir kavim olduklarını öne sürerek, gelecekte Avrupa'ya hakim güç olacaklarını ifade etmiştir²⁸. V. İ. Lamanskiy (1833-1914) 1871 yılında savunduğu **Ob istoričeskom izučenii greko-slavyanskago mira v Evrope (Avrupa'da Rum ve Slavlar Hakkında Araştırmalar)** adlı doktora tezi ile bu durumu daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur²⁹. K. Anton'un 1783 yılında neşrettiği **Versuch über die alten Slaven (Eski Slavlara Dair Deneme)** ve Johann Cristian von Engel'in (1770-1814) **Geschichte des ungor Reiches u. Seiner Nebenlander (Macaristan ve Tâbii Topraklar Tarihi)** (1797-1804 yılları arasında 4 cilt halinde neşredildi) adlı eserleri de Slav halklarının tarihi kökenlerini ortaya çıkarmak üzerine yapılan incelemelerdendir³⁰.

XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren Slavcılık fikri daha da açık ifade edilmeye başlanmıştı. Osmanlı Devleti'nde toprak sisteminin çözülmeye başlaması ve aksaklıkların giderek içinden çıkılmaz hale gelmesi, gayri-müslim halkın zamanla karışıklık çıkarmalarına, akabinde ise isyan hareketlerine kalkışmalarına neden oldu³¹. Fransız İhtilali sonrası, önce Orta Avrupa'ya daha sonra kıta Avrupasına yayılan milliyetçilik akımının, zamanla Osmanlı Devleti içerisindeki gayri-Türk halkları da etkisi altına alması sonucu, Balkan coğrafyasındaki Slav-Ortodoks halkları kendi milli

²⁶ Kohn, **Panislavizm...**, s. 16.

²⁷ Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstva...**, s. 15-19.

²⁸ Grot, **Ob izučenii...**, s. 12.

²⁹ Tez aynı yıl kitap olarak yayınlanmıştır. Bkz. V. İ. Lamanskiy, **Ob istoričeskom izučenii greko-slavyanskago mira v Evrope**, Peterburg 1871, 316 s.

³⁰ Grot, **Ob izučenii...**, s. 11-12.

³¹ Karşılaştırma için bkz. Petrosyan, Yu. A: **Mladoturetskoe Dvijenie (vtoraya polovina XIX-naçalo XX v.)**, Moskova 1971, s. 14-16; aynı mlf, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, terc. Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Ankara 1974, s. 18-21.

devletlerini kurmak için isyana kalkışmış, bu uğurda Avrupa devletlerinin yardım tekliflerini de doğal olarak geri çevirmemişlerdir³².

XIX. asrın ilk çeyreğinde Rusya, Fransa ve Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlar sonrasında 1815 yılında toplanan Viyana Konferansı ile kendini Avrupa’da bir güç olarak kabul ettirmeye başladı. Bu durum hem kendi halkında hem de Avusturya ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Slav halklar arasında Rus görüşünün değişime uğramasına neden oldu. Sırlar üzerinde denenen ve başarılı olunamayan bir girişime rağmen Slavlar, Rusya’nın kendilerine yardım elini uzatacağını umut ediyorlardı³³. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Yunanistan’ın bağımsızlığa kavuşması da bu düşüncenin daha da yaygın bir hal almasını sağladı.

XIX. asra kadar sadece din korumacılığını (Ortodoks Birliği) siyaset olarak kullanan Rusya, asrın başlarından itibaren Osmanlı Devleti’ndeki siyasî meselelerden faydalanarak Avusturya sınırları içinde yaşayan Katolik Slavların da dahil olduğu Balkan halklarını bir düşünce etrafında birleştirme siyaseti izlemeye başladı. Bazı araştırmacılar Slavcılığın diğer Slav halklardan önce ilk defa Rusya’da neşet ettiğini dile getirirse de, bunun ilmi temellere dayanmadığını yukarıda ifade etmeye çalıştık. Bu araştırmacıların söylemlerini esas olarak kabul edersek I. Petro sonrası bütün Rus yöneticilerini ayrı ayrı Slavcılığın kurucusu olarak ilan edebiliriz³⁴. Rusya’nın Balkanlarda Slavcılığın temellerini atmadığı aşikardır. Balkan halkları, Ruslardan daha evvel bir birlik etrafında toplanılması gerektiği fikrini dile getiriyor, bu yönde çalışmalarda bulunuyorlardı. Çarlık Rusyası Avrupa siyasetinde başat rol üstlenmeye başladığı dönemde bu siyaseti kendisine araç olarak kullanmaya başladı³⁵.

1802 yılında neşredilmeye başlanan **Vestnik Evropı** dergisi, 1815’de naşirliğine getirilen Kaçenovskiy sayesinde daha çok Avrupa’da yaşayan Slavlarla alakalı yayınlar

³² **Svyazi Rossii s narodami balkanskogo poluostrova pervaya polovina XVII v.**, Moskova 1990, s. 70-72.

³³ Louis Levine, “Pan-Slavism and European Politics”, **PSQ**, sayı 29, Aralık 1914, No: 4, ss. 664-686.

³⁴ N. A. Orlov, Yedi Yıl ve Türk-Rus Savaşları’nda gösterdiği başarılarından dolayı general Suvorov’u Slavcılığın en önemli yöneticilerinden birisi olarak göstermektedir. Bkz. N. A. Orlov, **Suvorov kak predstavitel slavyanstva**, Peterburg 1901, 40 s.

³⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2005, 296 s.

yapma gayretinde oldu³⁶. Avusturya Devleti sınırları içerisindeki Slavların siyasî durumları ile alakadar olmayan Rusya, 1815'te kazandığı siyasî statü gereği Avrupa'da söz sahibi olduğunun farkına vararak, Katolik Slavların da siyasî hareketlerine destek vermeye başladı. Böylece Doğu Avrupa'da kültürel alanda dile getirilmeye başlanan Slavların bir lisanla konuşması gerektiği fikri ortaya atıldı³⁷.

Slavların siyasî ve kültürel birlik kurmaları gerektiğini ilk olarak Kriyaniç dile getirirse de, Slavcılık terimini yazıda ilk defa kullanan Çek şair Jan Kollar (1793-1852) oldu. Slav Filolojisi üzerine araştırma yapan Joseph Dovrovsky (1753-1829) Kollar'dan önce Slavlar hakkında fikirlerini beyan etse de, onun fikirleri Kollar kadar siyasî tesir yapmadı. Dovrovsky'nin fikirleri daha çok ilmî saha ile sınırlı kaldı. Ancak onun sayesinde Kollar gibi birçok fikir adamı Slavlara karşı ilgi duymaya başladı³⁸. Jan Kollar, Slavcılık fikrini ilk defa 1824'de yayınlanan **Doç Savvı (Slav Kızı)** adlı şiir kitabında dile getirdi³⁹. Kollar, 1820'li yıllardan itibaren dile getirdiği görüşlerde Slav halklarının kendi benliklerine geri dönmelerini ifade etmeye çalışıyordu. 1836'da Avusturya Hükümeti Kollar'ı Viyana Üniversitesi Slav Arkeoloji Bölümü üyesi olarak atadı. Kollar bu görevi yürütürken Slav halklarının tarihi ile alakalı çalışmalarına da devam etti⁴⁰. Ona göre, Slavlar kendi lisansları ile eğitim görmeli, kendilerini yönetecek kişi ve kurumları yine kendi gayretleri sonucunda oluşturmalı idi⁴¹. Bu kurumlar sayesinde de Slav Birliği hem kültürel hem de siyasî olarak sağlanacaktı⁴². A. N. Pıpin bu durumu gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hülya olarak görmekte idi⁴³. Kollar'ı karşılıksız aşk peşinde koşan bir sevgiliye benzeten Pıpin, aslında dile getirilen Slavcılık

³⁶ Michael Boro Petrovich, **The Emergence of Russian Pan-Slavism 1856-1870**, New York 1956, s. 21.

³⁷ İ. V. Çurkina, **Russkie i Sloventsi**, Moskova 1986, s. 15-19.

³⁸ Janko Lavrin, "The Slav İdea and Russia", **Russian Review**, sayı 21, No:1, Ocak 1962, ss. 12-13.

³⁹ Şiir kitabı 1832 senesinde yeniden düzenlenerek yayınlanmıştır.

⁴⁰ Frank Fadner, **Seventy Years of Pan-Slavism in Rusiia, Karamzin to Danilevskii 1800-1870**, Georgetown 1962, s. 7.

⁴¹ Jelena Milojkovic Drujic, **Pan-Slavism and National Identity in Russia and in the Balkans 1830-1880: İmages of the Self and Others**, New York 1994, s. 9.

⁴² Yan Kollar, 'O literaturnoy vzaimnosti mejdu plemenami i nareçiyami slavyanskimi', **Russko-Slavyanskaya Tsilizatsiya**, Moskova 1998, s. 335.

⁴³ Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstva...**, s. 19.

hareketinin de Rusya karşıtı olduğunu vurguluyordu⁴⁴. Pıpin, Ortodoks ve Katoliklerin ayrı kültürlerden gelmelerinden dolayı Kollar'ın ifade etmeye çalıştığı Slavcılığın imkanı olmayan bir birlikten öteye gitmeyeceğini ileri sürüyordu⁴⁵. Pıpin, Kollar tarafından ortaya atılan fikirlerin dönemin şartları göz önünde bulundurularak ifade edilmediğini savunuyordu⁴⁶.

Slavcılık, Slovak düşünürler tarafından da destekleniyor, siyasî olmasa da fikrî manada bu düşünceye inanan ve bu yönde fikirler beyan eden edebî kişilikler ortaya çıkıyordu. Pavel Josef Şafarik (1795-1861) bu düşünürlerden en önemli olanıdır. Orta eğitimini Macaristan'da bitiren Şafarik, buradan yüksek tahsili için Viyana'ya gitti⁴⁷. Viyana'da bulunduğu dönemde Alman romantizminin ileri gelen fikir adamları ile tanışma fırsatını buldu. İlk zamanlarda Slavcı fikirleri olmayan Şafarik, zamanla bütün Slavların bir çatı altında toplanması gerektiği hususunda fikirler beyan etmeye başladı⁴⁸. Şafarik, Rusya'yı Slav Denizi, geri kalan Slav kavimlerini ise Slav ırmakları olarak kabul ediyordu. Ona göre gerçekleşmesi imkansız olsa da bir gün Slav ırmakları Slav Denizi'ne kavuşacaktı⁴⁹. Bu yönde ilk adımı atan Şafarik, Çek Kollar ve Rus M. P. Pogodin⁵⁰ (1800-1875) ile mektuplaşarak, Slavların tam bir birlik içerisinde olması için yapılacak faaliyetlere hazır olduğunu dile getirdi⁵¹. Palatskiy'e yazdığı mektupta ise fikirlerinin hayal olmadığını vurguladı⁵².

⁴⁴ A. N. Pıpin, **Panslavizm v proşlom i nastoyaşem, Peterburg 1878-1913**, tıpkı basım Moskova 2002, s. 105-106.

⁴⁵ A. N. Pıpin, "Literaturniy Panslavizm", **Vestnik Yevropi**, Haziran 1879, s. 65.

⁴⁶ A. N. Pıpin, **Panslavizm v proşlom i nastoyaşem...**, s. 16.

⁴⁷ P. A. Kulakovskiy, **Pavel İosif Şafarik**, Peterburg 1895, s. 66.

⁴⁸ Kulakovskiy, **Şafarik...**, s. 1.

⁴⁹ T. Florinskiy, **Slavyanofilstvo T. G. Şevçenka**, 1906, s. 433.

⁵⁰ Mihail Petroviç Pogodin: Tarihçi ve Arkeolog. 1818'de Moskova Üniversitesi'ne kabul edildi. Burada zamanın önemli tarihçilerinden ders aldı. Kaçenovskiy gibi çalışma sahasını eski Ruslar ve Slav kavimleri olarak belirledi. 1823 senesinde **O Proishojdenii Rusi (Rusların Menşei)** adlı Yüksek Lisans tezini savundu. 1826'da Üniversite birinci sınıf öğrencilerine **Bütün Rusya Tarihi** adlı dersi okuttu. Daha sonra da Rus ve Slav tarihine ait çalışmalarını sürdürdü. 1835 yılında Prag'a yapmış olduğu gezi sonrası Slavcılık düşüncesinde daha da etkin rol almaya başladı. Araştırmalarını sürdüren Pogodin 1841 yılında Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti'nin sekreteri seçildi. 1872 senesinde **Drevnyaya russkaya istorii do mongolskago iga (Moğol Hakimiyetine Kadar Eski Rus Tarihi)** adlı eserini yayınladı. 1875'te öldü.

⁵¹ Kulakovskiy, **Şafarik**, s. 7; Florinskiy, **Slavyanofilstvo...**, s. 11.

⁵² Şafarik Palatskiy'e yazdığı mektupta, Slavların Allah'a inandıkları gibi kendi fikirlerinin de gelecekte hakim olacağına inanmaları gerektiğini belirtip, düşüncelerinin hayalden öte birşey olmadığını zanneden

Şafarik, 1828’de neşrettiği **Ueber die Abkunft der Slaven nach Lorenz Surowiecki (Slavyanskih Drevnostey-Slavların Menşei)** adlı eserinde Slavların ortak lisan olarak kilise Slavcasını kabul etmeleri gerektiğini ifade etti⁵³. Ona göre, bu lisan Yunanca ve Eski Sırpça’ya yakın olacağından ne Katolik Slavlar ne de Rusya’nın önderliğindeki Ortodoks Slavlar karşı çıkacaktı⁵⁴.

Slavcılıkla ilgili çalışmalarda bulunan diğer bir Slovak yazar ise Herkel’dir. Herkel, Şafarik kadar geniş çaplı araştırmalarda bulunmasa da, Slavcılık üzerine yazılar yazdı. 1826’de Slavcılık kelimesini yazılarında kullanmaya başladı⁵⁵.

İlmî incelemeler siyasete de etki ediyordu. Çalışmalar neticesinde Avusturya içerisinde bir Slav birliği oluşturma çabaları başladı. Bu düşüncenin en önemli savunucusu Çek sosyolog F. Palatskiy (1798-1876) idi. Palatskiy Avusturya sınırları içerisinde bir Slav otonom bölgesi kurma düşüncesinde idi. Ancak bu girişim kendi içerisinde birbiri ile çelişen sorunları beraberinde getiriyordu. Bu nedenle Palatskiy’in bu düşüncesi başarıya ulaşamadı. Bu duruma açıklık getiren F. İ. Tyutçev, Avusturya Devleti sınırları içerisinde kurulacak bir Slav otonom bölgesinin Avusturya-Macaristan, Rusya hatta Osmanlı hakimiyetindeki Ortodoks Slav halklarla mücadele içerisinde olacağını dikkate alarak, kurulması muhtemel oluşumun zararlarının faydalarından kat kat fazla olduğunu öne sürüyordu⁵⁶. Pıpin ise dinî nedenlerden dolayı Avusturya topraklarında oluşturulması düşünülen Slav Birliğini hayal ötesi bir girişim olarak kabul ediyordu⁵⁷.

Viyana Kongresi sonrasında Rusya’da, Mason localarının da girişimleri ile Slav Birliği üzerine gizli dernek ve kurumlar vücuda getirilmek istense de, 1825

Slav fikir adamlarına seslenerek, her canlının sonunda hayata veda ettiğini, ancak kendisi gibi Slavcılığa inananların fikirleri ile beraber öleceğini ifade etmiştir. Şafarik’e göre, fikir adamları hayatın gereği olarak ölse de fikirleri anlamını yitirmeden devam edecektir. Bkz. Kulakovskiy, **Şafarik**, s. 7.

⁵³ Kulakovskiy, **Şafarik**, s. 10-11.; Florinskiy, **Slavyanofilstvo...**, s. 11; Kurat, “Panslavizm”, s. 247-248.

⁵⁴ Okul yılları sırasında Viyana’da Ortodoks Sırplarla yakın arkadaşlıklar kuran Şafarik, daha sonra gittiği Yeni Pazar’da bu arkadaşlıkları dostluğa dönüştürmüştür. Bu nedenle Şafarik, dönem itibarıyla Eski Sırpça’ya nazaran daha fazla geniş bir coğrafyada kullanılan ve konuşulan Rusça’yı ortak lisan olarak benimsememiştir. Kulakovskiy, **Şafarik**, s. 8-9.

⁵⁵ Kurat, “Panslavizm”, **AÜ DTCFD**, s. 247-248.

⁵⁶ A. V. Mırıkova, F. İ. Tyutçev: **Osebennosti političeskogo diskursa**, Moskova 2003, s. 121.

⁵⁷ Pıpin, **Panslavizm v prošlom i nastoyaşem...**, s. 90-92.

Dekabristler (Aralıkçılar) olayından sonra bu dernekler kapatıldı⁵⁸. Bu dönemde Rusya'nın Slavlar için yaptığı bütün girişimler Avrupa tarafından Rus şovenliği olarak kabul edilmekteydi⁵⁹. Edvard Benes (1884-1948) Rusya'da yetişen yeni nesil Slavcılarını görmeden, Kollar ve Şafarik'i göz önünde bulundurarak, Avrupa'da Rusya'dan daha fazla filozof ve hümanist yapıda düşünce adamlarının olduğunu iddia ediyordu. Benes'e göre Rusya'nın öne sürdüğü Slav Birliği fikri tamamen siyasî bir yapı arz ediyordu⁶⁰. Kramarj ise Benes'i taraf tutmakla itham etmektedir. Kramarj, Rusya siyasî davransaydı sadece Slav-Ortodoks halklara özgürlük peşinde koşardı diyerek Rusya'daki Slavcılığın Benes'in ifade ettiği gibi değil, tamamen hümanist fikirler sonucunda ortaya çıktığını savunmuştur⁶¹. Ancak ileride göreceğimiz gibi gelişecek olan olaylar Kramarj'ı değil, Benes'i haklı çıkaracaktır.

Slavcılık terimi 1830'lu yıllarda Avrupa'ya yerleşmeye başlamıştı. Doğu Avrupa'da meydana gelen olaylar Leh, Slovak ve Çeklerin başkaldırı hareketlerinden sonra Rusya'nın bütün Slavları bir çatı altında toplama isteği, Avusturya ve Prusya'da bu siyasî harekete bir isim verme gereği belirmiş ve böylece Slavcılık terimi ortaya atılmıştı⁶². 1830 Leh İsyanının Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra Avrupa'da bu siyasî girişime Ruslaştırma adı konmaya başlandı⁶³. Çarlık Rusyası ise bu ideolojiyi, Slavları bir çatı altında toplamak olarak adlandırdı⁶⁴.

Slavcılara göre, Avrupa'da ortaya çıkan romantizm akımının Rusya'ya edebiyat ile yerleşmesi neticesinde sosyete ve halk arasındaki statü farklılığı daha da uç noktalara taşınmıştır. Slavcılık ise aksine, bu statü farklılığının ortadan kaldırılması için Rus fikir adamları tarafından ortaya atılmıştır.

⁵⁸ Slav Birlik Komitesi ve Slav Refah Derneği ile ilgili ayrıntılı malumat III. bölümün konusu olduğundan gerekli bilgiler bir sonraki bölümde verilecektir.

⁵⁹ Hans Kohn, **Nationalism: Its Meaning and History**, New York 1955, s. 24.

⁶⁰ Karel Kramarj, **V zaşitu slavyanskoy politiki**, Çekçeden terc. S. İ. Varşavskiy, Paris-Prag 1927, s. 9.

⁶¹ Kramarj, **V zaşitu slavyanskoy...**, s. 9.

⁶² O. A. Frantsuzova, **Političeskiy panslavizm i idei vseslavyanstva v Čehii v pervoy polovine XIX v.**, Moskova 2005, s. 13

⁶³ B. A. Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstva...**, s. 12.

⁶⁴ Avrupa'da Rus Slavcılığına karşı Leh ve Çek Slav hareketinin detaylı bir şekilde incelenmesi konu bütünlüğünü dağıtacağından sadece Rus Slavcılığının üzerinde durulmaya çalışıldı. Çek ve Leh Slavcılığı hakkında geniş bilgi için bak; Liprandi, A. P., **Polşa i Polskiy Vopros**, Peterburg 1901, 5-30 s; Kohn, **Panislavizm...**, s. 25-64.

B. SLAVCILIK AKIMININ İLK TEMSİLCİLERİ (ESKİ SLAVCILAR)

1815 Viyana Kongresi sonrasında Rusya ve Batı Avrupa arasındaki siyasî mücadele romantizmin yerine vatanseverliğin (Slavcılığın) daha etkin yer edinmesine yol açmıştır. Batı Avrupa'ya nazaran Rus kültürünün batıl inançtan yoksun ve daha saf olduğunu öne süren Rus fikir adamları zamanla Slavcı diye anılmaya başlanmıştır. Diğer bir tabirle Rusya'da Slavcılık, Rus düşünürleri arasındaki temel tartışma konusu olan Rusya ve Avrupa ilişkilerinde Rusya'nın konumu sorusunun karşıt taraflar arasında tartışılmasından dolayı meydana gelmiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile beraber ilk defa Güney Slavlarının da bağımsız olabileceğine inanılmaya başlanmıştır⁶⁵. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'dan daha çok Avrupa tarafında yer alması, Slav Birliği düşüncesinde ayrışmaları beraberinde getirdi. Ortodoks bir devlet olan Yunanistan'ın yine kendisi gibi Ortodoks bir devlet Rusya'ya karşısına alması, Slav Birliği fikrindeki düşünürlerin muhafazakar ve muhafazakar olmayan olmak üzere iki guruba ayrılmasına yol açtı. İleride göreceğimiz gibi daha sonra muhafazakarlar da iki farklı guruba ayrılacaktır.

Slavcılık akımı ilk önce düşünce alanında kendisine taraftar bulacak, Kırım Savaşı sonrası ise politize olarak tamamen siyasî alanda temsil edilen bir görüş olacaktır⁶⁶. Slavcılığın siyasî doktrinlerini ortaya koyan ise Danilevskiy oldu⁶⁷. Böyle bir akımın ortaya çıkması doğal olarak dönemin siyasî yelpazesi ile alakalı idi. Avrupa'da Napolyon sonrasında Rusya'nın Batı mı? Doğu mu? olduğu sorusuna cevap aranırken, Rus düşünürleri buna kendi bakış açılarından cevap vermeye çalışmışlardır. Daha sonra birçok fikir adamının da dile getireceği gibi, Rus düşünürlere göre Rusya, ne materyalist

⁶⁵ Pıpin, **Panslavizm...** s. 84.

⁶⁶ Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi 1760-1900 Aydınlanmadan Marksizme**, terc. Alaeddin Şenel, Ankara 1987, s. 99.

⁶⁷ Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstv...**, s. 71.

bir felsefeye yönelen Batılı, ne de yeniliklere tamamen kapalı Doğulu idi. Rusya kendine has özellikleri olan bir devletti⁶⁸.

Rusya’da Slavcılığın temelleri Batıcılık ile atılmaya başlanmıştı. Ancak zamanla Slavcılık Batıcılığın yerini almaya başlamıştır. Gerçek yaşamda Rusya’da önemli üç görüş belirmişti. Öncelikle Milliyetçilik, Slavcılık ve Batıcılığın yerine Liberalizm. Milyukov⁶⁹ (1859-1943), Slavcılık fikrinin önceden beri Rusya’da mevcut olduğunu, ancak değişime uğradığını öne sürmüştür⁷⁰. Slavcılığın iki ana fikir üzerinde hayat

⁶⁸ Bu problem hâlâ açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu karmaşık meseleye en iyi cevabı Tyutçev bir dörtlüğü ile vermiştir.

Rusya’ya akıl sır ermez,
Bir arşın ile ölçülemez,
Kendine has duruşu vardır,
Rusya’ya sadece inanmak lazım.

⁶⁹ Pavel Nikolayeviç Milyukov: 27 Ocak 1859 tarihinde Moskova’da doğdu. Ailesinin ilmi bir çevreden gelmesinden dolayı küçüklüğünden itibaren iyi okullarda eğitim aldı. 1877 yılında Moskova Üniversitesi Dil-Tarih Fakültesi’ne kabul edildi. Zamanın meşhur dil bilimcileri ve tarihçileri F. F. Fortunatov, V. F. Miller, M. M. Troitskiy, V. İ. Gere, P. G. Vinogradov ve V. O. Klyuçevskiy gibi hocalardan eğitim alma şansını yakaladı. Birinci sınıftan itibaren öğrenci hareketlerinin içinde yer alan Milyukov, üniversitelerin daha fazla hak sahibi olmaları için öğrenci gurupları ile hak arayışında yer aldı. 1881 Mart’ında II. Aleksandr’a yapılan suikasttan dolayı tutuklandı. Hüküm giymese de bir yıl okuldan uzaklaştırıldı. Milyukov bu dönemde İtalya’da sanat eğitimi gördü. Rusya’ya döndükten sonra üniversite eğitimine devam etti. Okulu bitirdikten sonra tarih bölümünde asistanlığa başladı. 1892’de Yüksek Lisansını, 1896 yılında ise doktoraasını tamamlamadı. Milyukov, 1896-1905 yılları arasında ise dolu dolu yaşadı. Tarih bölümünün de girişimleri sonucu Balkan coğrafyasını tanıma kararı alan Milyukov, sırasıyla Belgrad, Üsküp, Sofka, Filibe, Selanik, Atina gibi Balkan şehirlerinde kalarak hem Türk ve Müslüman hem de Slav ve Ortodoks halkları daha yakından tanıma imkanını buldu. İstanbul’da bulunduğu sıralarda ise İstanbul Arkeoloji Enstitüsü’nde çalışmalarda bulundu. 1901’de Rusya’ya tekrar dönen Milyukov tutuklanarak cezaevine gönderildi. Altı ay hüküm giyen Milyukov, cezasını bitirdikten sonra 1902-1905 yılları arasında önce İngiltere’ye oradan da Amerika’ya gitti. Amerika’da Chicago ve Harvard Üniversitelerinde eğitim gördü. Boston Üniversitesi’nde ise hem eğitim gördü hem de hocalık yaptı. 1905’de Boston’da **Rusya ve Kriz** kitabı yayınlandı. Nisan 1905’de Rusya’ya tekrar dönen Milyukov, II. Nikola’nın meşrutî yönetim ilanı ile Liberal Demokrat Parti’den (KADET) milletvekili seçildi. Millet Meclisi (Duma) kendisine Balkan İşleri sorumluluğu verdi. 1906-1910 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanlığı yapan A. S. İzvolkskiy’i şiddetle eleştirdiği ve ona vatan hainliğine dayanacak kadar ithamlarda bulunduğu, **A. S. İzvolkskiy ve Balkan Siyaseti** isimli kitabını 1910’da yayınladı. 4. Duma’da görevde bulunan Milyukov Kadet liderliğine kadar yükseldi. 1917 Şubat ihtilali sonrasında II. Nikola’nın isteği doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı görevine getirildi. 1918 Sonbaharında ise Bolşevikler ile daha fazla mücadele edemeyeceğine karar vererek ülkeyi terketti. Önce Romanya’ya giden Milyukov, buradan Paris’e sonra’da Londra’ya geçti. 1921 yılında tekrar Paris’e gelerek ölümüne kadar burada çalışmalarını sürdürdü. 31 Mart 1943 tarihinde Fransa Montpiller’de öldü. 17 lisan bilen Milyukov tarihçiliği ile ön plana çıkmış Rus siyaset adamlarındandır. 1893 yılında Peterburg’da kaleme aldığı **Razlojeniye Slavyanofilstva (Slavcılığın Sonu)** adlı eseri ile Rusya’da dönemin en önemli görüşü olan Slavcılığı eleştirmiştir. Bkz. Pavel Milyukov, **Vospominaniya**, Moskova 2001, 615 s.

⁷⁰ Milyukov kendisinin de Batıcı fikir yapısında olduğunu, ancak zamanla Slavcılığı benimsediğini sonra ise yeniden Batıcı olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Pavel Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva; Danilevskiy, Leontyev, Vl. Solovyev**, Moskova 1893, s. 4.

bulduğu aşıkardır. Bunlardan birisi Batıcılık diğeri ise milliyetçiliktir. Daha doğrusu Rusya’da hem batıcı olup hem de milliyetçi olanlara Slavcı yakıştırmaları yapılmıştır.

Daha sonra inceleyeceğimiz gibi Slavcıların kendi aralarında da Batının anlaşılması hususunda sorunlar ortaya çıkacaktır. Bu felsefenin doktrinleri Kireyevskiy’in 1839 senesinde ‘**Homyakov’a Mektup**’ yazısında formüle edilerek, fikir dünyasına sunulmuştur. Bu yönde henüz fikri manada Slavcılık ortaya çıkmadan yarım asır önce düşüncelerini dile getiren ve mücadele veren iki isim öne çıkmaktadır: Şelling ve Hegel. Onların amaçları Rusları kalkındırmak olmakla beraber, Batı ve Doğu’da bulunan Slav kavimlerinin gelişmesi yönünde çalışmaktı. Slavcılığın karşısında bulunan fikir ise batıcılık idi⁷¹.

1. İvan Vasileviç Kireyevskiy

Puşkin’in yakın arkadaşlarından birisi olan ve ilk dönemler akıl toplumu fikrini kendisine yakın gören Kireyevskiy⁷², Batı Avrupa ve Rusya arasında giderek kendini gösteren siyasî hakimiyet mücadelesinin etkisiyle ait olduğu toplum tarafında yer alarak Slavcılık fikrini benimsedi⁷³. Kireyevskiy’e göre ailesi olan bir insan nasıl ki ailesine gereken önemi veriyorsa, aynı önemi kendi milletine de göstermesi gerekirdi⁷⁴.

Kireyevskiy, Slavcıların Avrupa’ya yakın duran bölümünü temsil ediyordu. Bunu göstermek için de 1832 senesinde edebî ve aynı zamanda Slavcı olduğunu dile

⁷¹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 3.

⁷² **İvan Vasileviç Kireyevskiy (1806-1856)**: Slavcılığın kurucularından Kireyevskiy’in ailesi Tula’nın meşhur zenginlerindedir. Kireyevskiy Moskova’da doğdu. Henüz 6 yaşındayken 1812 Fransız-Rus Savaşı’nda baş gösteren Tifo hastalağından babasını kaybetti. Babasının ani ölümünden sonra annesinin yakın akrabası Şair Jukovskiy’in yanında büyüdü. Jukovskiy, Kireyevskiy’in fikirlerinin oluşmasında büyük emek sahibidir. Kireyevskiy bu konu üzerinde durarak Jukovskiy’in, yetişmesinde çok hakkı olduğunu dile getirmektedir. Üvey babası kütüphaneci olduğundan dolayı onun sayesinde küçük yaşlarda Almanca, Fransızca ve İngilizce öğrendi. Genç yaşında Avrupalı filozofların fikirlerini tartışma ortamı buldu. Ocak 1830’da çıktığı yurt dışı gezisinde Almanya’da Hegel ile tanışma fırsatını yakaladı. Rusya’ya geri döndükten sonra Slavcılığın en etkili fikir adamlarından biri haline geldi. 1856’da Peterburg’da öldü. Kireyevskiy son günlerine kadar Slavcılığın toplum tarafından daha fazla kabullenilmesi için gazete ve dergilerde makaleler kaleme aldı. Bkz. **Filosofskaya Entsiklopediya**, Moskova 1962, T. 2, s. 510-511; Z. A. Kamenskiy; **Filosofiya Slavyanofilov: İvan Kireyevskiy i Aleksey Homyakov**, Peterburg 2003, 33-39 s.

⁷³ Andrzej Walicki, **The Slavophile Controversy**, İngilizceye terc. Hilda Andrews Rusiecka, Oxford 1975, s. 123-124.

⁷⁴ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 7.

getirdiği **Yevropeyets (Avrupalı)** adlı dergiyi neşretti⁷⁵. Kireevskiy'e göre, Batı üç temel unsurdan oluşmakta idi. Bu unsurlar Hristiyanlık (mezhep ayrılığı öncesi), Kavimler Göçü sonrası Avrupa'ya gelen barbar kavimler ve Yunan-Roma Geleneği idi. Rusya ise üçüncü ve son kısmı oluşturuyordu. Kireyevskiy, Slavcı düşünceye hakim olmadan önce Avrupa hakkında cahilce düşündüğünü, Ortodoks ve Slav geleneğinin bu kültürün oluşmasındaki katkısının farkına varamadığını itiraf etmiştir. Düşünce hayatındaki değişimin Slavları daha iyi anlamakla değiştiğini dile getirmiştir⁷⁶.

Avrupalıların Roma döneminden beri gelişmekte olduklarını kabul eden Kireyevskiy, Homyakov gibi bu gelişmenin içinden çıkılmaz sorunları da beraberinde getirdiğini iddia etmiştir⁷⁷. Kireyevskiy'e göre, kanunların yapılandırılmasında başarı gösteren Avrupalılar, zamanla insan ilişkileri konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. Ona göre, Avrupalılar (Ortodokslar hariç), kendi aralarındaki birliği oluşturamadıklarından hâlâ bir araya gelmeyi başaramayan bir topluluk halinde yaşamaktadır⁷⁸. Ancak aksine Rusya, her ne kadar Avrupalıların dile getirdiği gibi maddî manada tam olarak istenilen seviyeye gelemese de manevî manada kendisini oluşturan halktan bağımlı koparmadığı için ayakta durabilmiştir. Kireyevskiy'e göre, devlet-halk ilişkilerinde bu bağ sıkı bir şekilde sürdürüldüğü sürece devlet geleneği de devam ettirilecektir⁷⁹. Batıda insanların bireysel bir toplum oluşturduğunu, bunun sonucunda da yapay bir bağımsız birlikten söz edilmesi gerektiği üzerinde duran Kireyevskiy, Rusya'daki birlikteliğin bunun taban tabana zıttı olduğu fikrini savunmuştur⁸⁰.

Kireyevskiy, insanın tamamen maddeye bağlılığını ön plana çıkararak Avrupa'nın, ruhsuz insanları manevî yönden ancak çalışarak mutlu olabileceklerine inandırmaya

⁷⁵ Tschizcwkiy'e göre, **Yevropeyets (Avrupalı)** 1829'da ilk sayısı yayımlandıktan sonra sansüre uğrayarak kapatıldı. Bkz. Dmitrij Tschizewkiy, **Russian Intellectual History**, İngilizceye tercüme eden John C. Osborne, Michigan 1978, s. 191. Ancak **Yevropeyets (Avrupalı)** 1832 yılında yayın hayatına başlamış, aylık olarak yayınlanan dergi ilk iki sayısının neşredilmesinden sonra üçüncü sayısı baskıya hazır olmasına rağmen sansürden dolayı neşredilmemiştir. Bkz. N. M. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy Periodičeskoy Peçati 1703-1900**, Petrograd 1915, s. 37.

⁷⁶ İ. V. Kireyevskiy, **Polnoe sobranie soçinenii**, haz. M. O. Gerşenzon, Moskova 1911, T. I, s. 110-111. Bundan sonra **Polnoe sobranie soçinenii**².

⁷⁷ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 86-87.

⁷⁸ Kireyevskiy, **Polnoe sobranie soçinenii**², T. I, s. 111-112.

⁷⁹ **Aynı eser**, T. I, s. 113-116.

⁸⁰ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 85.

çalıştığını dile getirerek, dönem itibariyle endüstrinin toplumların kültürlerini, savaş ve barış zamanındaki konumlarını, hayat tarzlarını, en önemlisi ise gelenek ve görenekleri belirlemede çok önemli hale geldiğini ifade etmiştir⁸¹.

Avrupa'nın kişiye özgü bireyciliği öne çıkarmasına rağmen, Slavcılar bireyselciliği değil de, toplumculuğu yükseltme taraftarı olmuşlardır⁸². Kireyevskiy, ideal kusursuz bir bireye, ancak kişilerin tek toplum yapısı içinde birleştirilirse ulaşılabileceğini, tek bir yapıda olmayan bireylerin güvensiz bir toplum oluşturulacağını öne sürmüştür⁸³.

Ona göre, Avrupalılar, içe dönük duygularını tartma ve bunları değerlendirme yeteneğine sahip olma (içe dönük olma) hissini kaybetmiştir⁸⁴. Hayatın dinî, sosyal, ahlakî ve iktisadî alanlarının birbirinden ayrılması neticesinde Batıda birlikten eser kalmamıştır. Kireyevskiy, Batılıların bu nedenle kendi arasında bir bütünlük sağlayamadığını iddia etmiştir⁸⁵. Düşüncelerini ortaya koyarken diğer Slavcılar gibi kendisine menşe olarak Yunan Kilisesi papazlarının öğretilerini model olarak alan Kireyevskiy'in, ömrü vefa etmediği için dile getirmediği ya da getiremediği öğretiyi onun yerine Alman tutucu romantikleri ifade etmişlerdir⁸⁶. 1856'da kaleme aldığı "Felsefede Yeni Ülkülerin İhtimali ve Gerekliliği" adlı makalesinde bu öğretinin izleri açıkça olmasa dahi satır aralarında görülebilir⁸⁷. Her ne kadar vakitsiz bir şekilde öldüğü için makalesini kitap haline getiremese de Kireyevskiy bu yazısında, Alman tutucu romantiklerine benzer fikirler ileri sürmektedir⁸⁸.

⁸¹ Kireyevskiy, **Polnoye sobraniye soçinenii**², T. I, s. 264.

⁸² Milyukov, **Razlojenie Slavyanofilstva...**, s. 7-8.

⁸³ Kireyevskiy, **Polnoye sobranie soçinenii**, yay. A. İ. Koşelyev, Moskova 1861, T. I, s. 152-153. Bundan sonra **Polnoye sobraniye soçinenii**¹

⁸⁴ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 85.

⁸⁵ Kireyevskiy, **Polnoye sobranie soçinenii**², T. I, s. 218.

⁸⁶ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 91-92.

⁸⁷ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 92.

⁸⁸ Orjinal adı **O neobhodimosti i vozmojnosti novih naçal dlya filosofii** olan makale ölmeden önce Kireyevskiy'in kaleme aldığı son yazıdır. Kireyevskiy makalesinde Batı felsefecilerini eleştirmiş, Hristiyanlığın Ortodoks ve Katolik dünyasından görünümü hakkında fikirler ortaya atmıştır. Bkz. İ. V. Kireyevskiy, **O neobhodimosti i vozmojnosti novih naçal dlya filosofii**, Russkaya Beseda, Peterburg 1856, T. 2, Çast Nauk, ss. 1-48. Makalenin tamamı **Polnoye Sobranie Soçinenii**'de bölüm olarak yayınlanmıştır. 1861 baskısında T. II'de (Kireyevskiy, **Polnoye sobraniye soçinenii**, T. II, s. 291-325), 1911 baskısında ise T. I'de yayınlanmıştır (Kireyevskiy, **Polnoye sobraniye soçinenii**, T. I, s. 223-264).

Kireyevskiy diğ er bütün ilk Slavcılar gibi Slavcılık ideolojisine tam ve eksiksiz inanmıştır⁸⁹. Ona göre, bir insan ancak Allah'a inandığı takdirde evrenin bütünlüğünü kavrayabilir⁹⁰. Mamafih inançlar arasında karşılaştırma yapmaktan da kendisini alamamıştır. Ona göre, Ortodoksluk ile Protestanlık arasındaki temel fark, Protestanlığın insanı herşeyin üzerinde görmesi, Ortodoksluğun ise insana önem vermekle beraber insanı putlaştırmamasıdır⁹¹.

2. Aleksey Stepanoviç Homyakov

İlk Slavcılar 'saf Rus halkı' modelini Petro öncesi dönemde aramışlardı⁹². Onlara göre, Ortodokslar inanış ve yaşantı tarzı ile Katolik ve Protestanlardan daha saf Hristiyan idi⁹³. Bu düşüncenin en önemli savunucularından olan Homyakov⁹⁴'a göre, Batılılar (Katolikler) saf din Hristiyanlığa kendi batıl görüşlerini de katarak yanlış yorumların ortaya çıkmasına neden oldular. Avrupalıları 'özgürlüksüz birlikten' ve 'birliksiz özgürlükten' yoksun olarak gören Homyakov'a göre Ortodoksluk, batıl olarak görülmeyen 'sobornost (toplama)'⁹⁵ sayesinde kendi saflığını korumayı başarmıştır⁹⁶. Homyakov, insanların doğru düşünceye ancak 'sobornost' sayesinde ulaşabileceği kanaatindeydi. Ona göre tek başına kalmış birey karşılaştığı zorluklarda çıkış yolu

Rus filozoflarının makalelerinin yayınlandığı **Russian Philosophy** adlı kitapta makalenin İngilizce çevirisi mevcuttur. (James M. Edie-James P. Scanlan-Mary Barbara Zeldin, **Russian Philosophy The Beginings of Russian Philosophy The lavophiles The Westernizers**, Vol. I, s. 171-213.)

⁸⁹ Edie, **Russian Philosophy...**, Vol. I, s. 159-164.

⁹⁰ Kireevskiy, **Polnoe sobranie soçinenii**², T. I, 248-250.

⁹¹ Kireevskiy, **Polnoe sobranie soçinenii**², s. 230.

⁹² Kireyevskiy, **Polnoe sobranie soçinenii**¹, T. I, s. 22-23; Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, Moskova 1900, T. I, s. 283; Aksakov, **Polnoe sobranie.....**, T. I, s. 7-8.

⁹³ Kireevskiy, **Polnoe sobranie soçinenii**¹, T. I, s. 234-238; Homyakov, **Polnoe Polnoe sobranie soçinenii**, Moskova 1900, T. I, s. 93-95; Aksakov, **Polnoe sobranie.....**, T. I, s. 8-12.

⁹⁴ Aleksey Stepanoviç Homyakov (1804-1860): Lipetsk'in önemli ailelerinden birinin ferdi olarak dünyaya geldi. İlk eğitimini ve orta eğitimini aile içerisinde aldı. 1821 senesinde Moskova Üniversitesi Matematik Bölümü'nün sınavını vererek matematikçi ünvanını aldı. 1822'de orduya kabul edildi. Kireyevskiy ve K. Aksakov ile tanışmasından sonra Slavcılık ideolojisini benimsedi. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldı. Savaş sonrasında Slav birliği üzerine yaptığı çalışmalarını ölümüne kadar devam ettirdi. Bkz. **Filosofskaya Entsiklopediya**, Moskova 1970, T. 5, s. 443-444; V. A. Koşelyev, **Aleksey Stepanoviç Homyakov: Jizneopisaniye v dokumentah, v rassujdeniyah i razuskaniyah**, Moskova 2002, 504 s.

⁹⁵ 'Sobirat-sobrat (toplama)' fiilinden gelmektedir. Eski Rus toplumunun özünü anlama olarak tabir edilir. Homyakov, bu düşünceyi Kilise inancından esinlenerek biraz değiştirmiştir.

⁹⁶ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 86.

bulamadığı zaman veya kendisine yardım edecek başka bir şahsı yakınında göremediğinde o zorluğun içerisinde tamamen kaybolup gider⁹⁷. Bu nedenle insanlar doğruya ulaşmak için kendi doğrularını değil, kilisenin doğrularını göz önünde bulundurmamak zorundadır⁹⁸.

Homyakov, Rus toplumunda kendi milleti ile barışık olmayan ve milletini sevmeyen bir düşünürün doğrularının sadece kendi doğrusu olduğunu, halkın doğrularının ise halkı seven ve kendisine değer veren düşünürlerin fikirleri olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Slavcı bir düşünür, halkını severek ve halkının hakkını koruyarak doğruya ulaşabilir⁹⁹. Homyakov, Kireyevskiy ile aynı görüşü paylaştığını ifade edip, birey üstü Hristiyan doğruluğunun Batı Avrupa’da tamamen reddedildiğini belirterek, Ortodoks dünyasının bu nedenle saf ve temiz kalabildiğinin altını çizmiştir¹⁰⁰.

Homyakov’ a göre tek bir kilise vardır. Bu kilise herhangi bir öğretinin tekelinde olmamakla beraber, insanlara iyiyi ve doğruyu göstermektedir. Katolik kilisesinin maddeciliğe kaydığını, Protestanlık kilisesinin ise dinî bağları birbirinden koparmak için çalıştığını ifade eden Ortodoks kilisesini iyiliğin ve doğruluğun yegâne değeri olarak gösteren Homyakov, Katolik kilisesini günah çıkarma inancından dolayı tamamen maddecî bir yapı arzettiğini, aksine Ortodoks Kilisesinin ise bu tür maddî çıkarlar peşinde koşmadığını ifade etmiştir¹⁰¹. Homyakov, Ortodoks Kilisesi’nin tek kilise olduğu görüşünü dile getirirken Katolik düşünürlerin kendi fikrini onaylayan görüşlerine de başvurmuştur¹⁰². J. A. Möller’in Katolikliğin giderek Papacılığa dönüşmesi hakkındaki fikirlerini daha da detaya indirerek değerlendiren Homyakov, Hristiyanların ancak tek bir kilise etrafında birleşirse belirli bir güç meydana getirebileceklerini ifade etmiştir¹⁰³. Homyakov, bireyseliğin ön plana çıktığı Katolik Avrupa’nın giderek çözülme

⁹⁷ Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 283

⁹⁸ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 93.

⁹⁹ Janko Lavrin, “Khomyakov and the Slavs”, **Russian Review**, sayı 23, No: 1, Ocak 1964, ss. 36-39.

¹⁰⁰ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 93.

¹⁰¹ Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 96-97.

¹⁰² P. Florenskiy, **Okolo Homyakova**, Sergei Posad 1916, s. 38-39.

¹⁰³ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 98.

aşamasına girdiğini dile getirerek, Ortodoks dünyasının gelecekte Hristiyan dünyasının liderliğini üstleneceğini belirtmiştir¹⁰⁴.

Homyakov, düşüncelerini dile getirirken din adamlarının otoritesine saygı duymuş, ancak Ortodoksluğun sadece din adamlarının öğretileri ile değil, fikir adamlarının yapıcı düşünceleri ile de ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını dile getirmiştir¹⁰⁵. Ortodoks kilisesi, hem Rus aydınlarını kiliseden soğutmamak için hem de bazı dinden uzak fikir adamlarını kiliseye yönelttiği için Homyakov'un düşüncelerine karşı olsa da bunu sesli bir şekilde ifade etmekten çekinmiştir¹⁰⁶. Gerçekten de Homyakov'un fikirleri sayesinde, XX. Asırda Ortodoks Kilisesi hakkında araştırma yapan din merkezli olmayan düşünürlerin birçoğu onun fikirleri doğrultusunda hareket etmeye gayret göstermiştir¹⁰⁷.

Homyakov da diğer Slavcılar gibi I. Petro'nun yaptığı yeniliklere tamamen karşıdır. Ona göre, I. Petro'nun halkı ikiye ayırarak elit kesim ve yönetilen kesim diye ikili bir gurup oluşturması, Slav milletinde ayrışmanın başlamasına vesile olmuştur¹⁰⁸. Halkın tarihi dokusu ile oynayarak içinden geldiği kesimden çıkıp başka bir kisve altında, sosyete olarak ifade edilmesi, bir nevi Batı'daki elit takabaya benzeme gayretkeşliği, halkı kendisi olmaktan uzaklaştırmıştır. Halkın yeniden kendisine dönebilmesi için, özündeki duyguları yeniden hissetmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁰⁹.

Homyakov, Slavcı kelimesinin 'sevmek' kelimesinden türediğini ileri sürerek, kendisinin de Slav olduğunu ve Slavları sevdiği için de Slavcı olduğunu dile getirmiştir¹¹⁰. Bu yönde Homyakov'un sadece Rus ve Ortodokslar ile değil, Katolik ve Protestan Slavlarla da mektuplaşmaları olmuştur¹¹¹.

3. Konstantin Sergeyeviç Aksakov

¹⁰⁴ Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 99.

¹⁰⁵ Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. s. 99-102; Florenskiy, **Okolo Homyakova**, s. 40-42.

¹⁰⁶ Florenskiy, **Okolo Homyakova**, s. 53-54.

¹⁰⁷ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 94-95.

¹⁰⁸ Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 103-104.

¹⁰⁹ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 90.

¹¹⁰ Homyakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 283-284

¹¹¹ Homyakov Çek Slavcılarından Vaclav Hanka ile Slav halkının problemleri üzerine tartışmıştır. Her iki yazar da, Slav halklarının daha iyi yönetilmesi için nelerin yapılması gerektiği hususunda fikir teatisinde bulunmuştur. Bkz. Petrovich, **The Emergence...**, s. 38.

Kireyevskiy ve Homyakov'dan daha da ileri giderek, her türlü siyâsî ve hukukî ilişkiyi gayri-ahlakî gören K. S. Aksakov¹¹², devlet sınırları içerisindeki milletin birbirine salt kanunlar yolu ile değil, aynı zamanda töreyle de bağlı olduğunu ifade ederek, Rusların farklılığının buradan kaynaklandığını dile getirmiştir¹¹³. Aksakov, Rusların Batı medeniyetinden daha saf ve temiz olmasının nedeni olarak vâkıf oldukları üstün vasıfları göstermiştir¹¹⁴. Ona göre Ruslar, sadece kanunlarla birbirlerine saygı ve sevgi duymuyor, aynı zamanda anenenin vermiş olduğu bağlılıkla birbirlerini seviyorlardı¹¹⁵. Aksakov, bu duruma Vareg (Norman) döneminden örnek vermiştir¹¹⁶ Rusların birbirlerinin hakkını çiğnememek adına, siyasete alet olmamaya çalışarak, kendilerini yönetmek için diğer bir halkı deniz aşırı ülkeden kendi topraklarına çağırdıklarını öne süren Aksakov, Nestor Kroniğinde ifade edilen bu efsaneyi daha da hamasî bir şekle sokarak, Vareglerin güçsüz Slav halkını yönetmek için Kuzeyden gelerek Rus topraklarını işgal etmediklerini, aksine Slavların birbirlerini öldürmemek için Varegleri kendi vatanlarına davet ettiklerini belirtmiştir¹¹⁷.

Aksakov, devlet işlerine karışmamak için devlet yöneticilerine mutlak yetki veren halkın, Çarlardan da kendi ahlakî kurallarına ve pagan düşüncelerine karışmamalarını talep ettiklerini iddia etmiştir¹¹⁸. Ona göre, böylece mutlak yetkiyi

¹¹² Konstantin Sergeyeviç Aksakov (1817-1860): Orenburg'a bağlı Buguruslan köyünde doğdu. 9 yaşına kadar köyünde kalan Aksakov, 1832'de Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne kabul edildi. Peterburg'da Kireyevskiy ve Homyakov ile tanışmasının sonrasında Slavcılık fikrine kapıldı ve kısa zamanda Slavcılığın en önemli savunucularından biri haline geldi. Değişik yayın organlarında fikirlerini beyan etti. 1846-1847 yılları arasında Edebiyat Fakültesi'nde Lomanosov'un **Rus Dili ve Edebiyatı'ndaki Yeri ve Önemi** adlı çalışması ile yüksek lisansını tamamladı. Kırım Savaşı'ndan sonra Slavcılığa daha etkin hizmet etmeye çalıştı. 1860 yılında Yunanistan'a bağlı Zanta Adası'nda öldü. Bkz. **Filosofskaya Entsiklopediya**, Moskova 1960, T. 1, s. 29; S. A. Vengerov, **Peredovoy boets Slavianofilstva K. S. Aksakov**, Peterburg 1912, 247 s.

¹¹³ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 88-89.

¹¹⁴ Marc Raeff, **Russian Intellectual History an Anthology**, New York 1976, s. 238-239.

¹¹⁵ K. S. Aksakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, Moskova 1861-1880, T. I, s. 7.

¹¹⁶ Aksakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 7-8.

¹¹⁷ Aksakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s.10-11. 9. Asrın ortalarında İskandikav bölgesinden İlmen gölünü aşarak (Novgorod-Peterburg arasında) güneye inen Varegler, Hazar Hakanlığı'nın saldırıları sonucunda birliğini kaybetmiş Slav topluluklarını egemenliği altına aldı. Varegler zamanla Slavlaşarak günümüzdeki Rus toplumunu meydana getirdi. Daha fazla bilgi için bkz; S. Gedeonova, **Varyagi i Rus istoričeskoe izsledovanie**, Peterburg 1876, 638 s; D. İlovayskiy, **Razskaniya o naçale Rusi**, Moskova 1876, 464 s.

¹¹⁸ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 89; Raeff, **Russian Intellectual...**, s. 232-233.

kendisinde gören yöneticiler, halkı yönetirken daha fazla sorumluluk alacak, sadece dış siyasette kendi görevlerini yerine getirecek, içişlerinde halkı rahatsız etmeyeceklerdi¹¹⁹. Halk ise kendi düşüncelerine saygı gösterildiği için devlete karşı sorumluluğunu yerine getirecekti¹²⁰. Bazı Rus yöneticilerin halka zulmetmesine rağmen, halkın bu yöneticilere karşı isyan etmeyişi Slav milletinin yöneticilerine olan güven ve sabrına bağlayan Aksakov, Rusların bu hususiyetlerinin Batı'dan üstün olduklarına delalet ettiğini dile getirmiştir¹²¹.

İlk Slavcılar halkın özgür olmasını, siyasî alanda hak sahibi olmasına değil, dinî yönden isteklerinin karşılanıp karşılanmadığına göre değerlendirmişlerdir. K. Aksakov bu durumda kendi fikrini dile getirerek, Rus halkının siyasî değil, dinî özgürlük istediğini, bunu da Ortodoksluğun ahlakî kuralları çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtmiştir¹²². Aksakov, bunları dile getirirken genel itibarıyla Avrupa'da cereyan eden toplumsal bilince fazla önem vermediği aşikardır. Aksakov siyasî olarak halkın devletten uzak durmasını isterken, yöneticilerin yaptıkları bütün aşırılıkları meşru göstererek, bireysel özgürlüğün olmamasını 'özgür birlik' olarak ifade etmiştir¹²³.

Slavcılığın ortaya çıkış süreci Rusya'nın siyasî gücünü, etkin olarak Avrupa'da bulunan Slav kavimleri üzerine kullanma gereğinden doğmuştur. İlk dönemlerde Slavların değil bir tek çatı altında, değişik devletler olarak bağımsız olmasını düşünce olarak dahi dile getiremeyen Rusya, Kuzey'de İsveç, Güney'de Türk coğrafyası ve Batı'da Lehistan aleyhinde toprak kazanımlarını arttırıp, belli bir siyasî güce eriştikten sonra bu fikri dile getirmeye başlayacaktı.

Eski Slavcılar, Batı Avrupa'daki inanç sisteminin kökten bozuk olduğunu ileri sürerek, Ortodoks Hristiyan inancının temellerine dayanan, eski Slav halkını da bu temelde en önemli konuma getirerek Avrupa'da yeni bir felsefe akımı oluşturmaya

¹¹⁹ Aksakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 9-10.

¹²⁰ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 89.

¹²¹ Aksakov, IV: İvan zamanındaki aşırı zulme rağmen isyan etmeyen halkı öne sürdüğü fikre örnek olarak göstermiştir. Bkz, K. S. Aksakov, **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, s. 11-12.

¹²² Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 88.

¹²³ Raeff, **Russian Intellectual...**, s. 249-251.

çalışmışlardır. Böylece Slavcılar, kendi fikirlerini Avrupa'ya kabul ettirecek ve bu sayede Slav halkının daha saygın bir konuma gelmesini sağlayacaklardı¹²⁴.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi her üç düşünür de Ruya'nın, Avrupa'ya nazaran daha az bireyselci olmasının kendi mefaatine olduğu görüşündedir. I. Petro döneminden beri yapılan reform hareketleri sonucu her ne kadar halk ve yöneten kesim arasında bir farklılık belirse de, halk değişmeden kaldı ve saflığını korudu. Slavcılara göre sanayileşme, herşeye rağmen Rusya'da Avrupa'daki gibi makineleşen ve ruhsuzlaşan bir kesim oluşturulamadı¹²⁵.

Slavcılar, muhafazakâr olmalarına rağmen dönem dönem devlet sansüründen nasiplerini aldılar. 1852 yılında Kireyevskiy'in **Moskovskiy Sbornik**¹²⁶ dergisinde yayınladığı "Avrupa Medeniyeti Hakkında" adlı makalesi, I. Petro ve haleflerini eleştirdiği için bir rapor halinde I. Nikola'ya jurnallendi. Kireyevskiy yazısında, Avrupa medeniyetinin Rus medeniyetini etkisi altına almasını I. Petro zamanından başlatarak, Rusya'nın bu durumdan kurtarılması için kendi özüne döndürülmesi gerektiğini belirtti. Merkezi sansür dairesi Kireyevskiy'in bu görüşlerini tehlikeli buldu. Sansür sadece Kireyevskiy ile sınırlı kalmadı. Diğer Slavcı yazarlar da bu durumdan etkilendi. Çarlık hükümeti, yayınlanan son yazılardan sonra sansür kurumunun kontrolünden geçmeden yazı yayınlanamayacağı kararını aldı¹²⁷. Rusya'da sansürün sadece din karşıtları için değil, muhafazakârlar için de var olduğu söylenebilir. Devletin bu tutumuna rağmen Slavcılar, her zaman devlet taraftarı oldular. K. S. Aksakov devletin bu tutumuna karşı olduğunu ifade etti¹²⁸.

Slavcıların çıkardığı dergi sadece **Moskovskiy Sbornik** ile sınırlı değildi. Her ne kadar bazı araştırmacılar tarafından Slavcı olarak nitelendirilmese de, Koşelyev'in

¹²⁴ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 93.

¹²⁵ Andrzej Walicki, "Personality and Society in the Ideology of the Russian Slavophiles A Study in the Sociology of Knowledge," **California Slavic Studies**, 1963, sayı 5, ss. 7-8.

¹²⁶ **Moskovskiy Sbornik**: 1852 baharında A. İ. Koşelyev ve İ. S. Aksakov'un naşirliğinde yayın hayatına başlayan dergi, kısa zamanda bütün Slavcılarının yazı yazdığı yayın organı haline geldi. Dergi, sansür sonrası aynı yılın sonbaharında kapanmak zorunda kaldı.

¹²⁷ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 98.

¹²⁸ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 98-99.

neşrettiği **Russkaya Beseda**¹²⁹ ve Pogodin'in yayınladığı **Moskvityanin**¹³⁰ dergilerinde de Slavcılar kendi ideolojilerini halka yansıtıyordu. Walicki her iki derginin de Slavcı olmadığını¹³¹, Slavcıların sadece yazılarını bu dergilerde yayınladığını ifade etse de, her iki düşünürün de aşırı olmasa dahi kaleme aldıkları yazılardan dolayı Slavcı düşünce yapısı içinde oldukları söylenebilir¹³². Pogodin, diğer Slavcılardan farklı olarak I. Petro'nun yaptığı reformların Rusların sosyal hayatını bozmak yerine daha da düzene sokarak şartlara uygun hale getirdiğini ifade etmekteydi¹³³. 1835 senesinde Prag gezisinde hem Şafarik hem de Kollar ile Slav halklarının sorunlarını paylaşma imkanını elde eden Pogodin, gezi sonrasında Slav halkları ile ilgili düşüncelerinde daha da keskin fikirlere sahip oldu¹³⁴. Kapsamlı bir araştırma sonucu hazırladığı ve 1842'de Rus Milli Eğitim Bakanlığı'na sunduğu raporda, Güney Slavlarına yapılması gereken yardımları, eğitim ve kültür alanında nasıl bir siyaset izlenilmesi gerektiğini devlet yöneticilerine tavsiye etti¹³⁵.

Slavcılar her ne kadar düşüncelerini siyasî yönde harekete geçiremeseler de, fikrî manada Rusya'da toplumsal bir hareketin oluşmasını sağladılar. İlk Slavcılar Batı'daki insani ilişkileri dikkate alarak Rusya'nın sosyal yönden batıdan üstün olduğunu ifade etmeye gayret gösterdiler¹³⁶. Onların önderliğinde hareket edecek bir sonraki Slavcılar, ilk Slavcılar gibi kendilerini siyasetten soyutlamadan siyasî yelpazeyi de arkalarına alarak fikirlerini halka ulaştırmaya çalışacaklardır. 1853-1856 Kırım Savaşı döneminde Slavcılık ideolojisi devletin en yüksek makamında dahi kendisine taraftar bulmuştur. Bu

¹²⁹ **Russkaya Beseda**: 1856-1860 yılları arasında A. İ. Koşelyev ve T. İ. Filipov tarafından neşredildi. 1859'dan sonra İ. S. Aksakov neşretmeye başlamıştır. 1856-1858 yılları arasında yılda 4 sayı yayınlandı. 1859'da altı sayı neşredildi. 1860 senesinde ise sadece iki sayısı neşredildi.

¹³⁰ **Moskvityanin**: M. P. Pogodin'in naşirliğinde 1841 yılında yayın hayatına başlayan dergi, 1849'a kadar ayda bir yayınlandı. 1849 'dan kapanana kadar 15 günde bir yayınlanmaya başlandı. 1856 yılında ise sadece 16 sayı yayınlandı. 1849 yılında alt başlık 'ilmî ve edebî dergi' yazısı ile neşredildi. Kısa zamanda Slavcılarının yayın organı haline gelen dergide dönemin önde gelen Slavcılarından hemen hemen tamamının yazısı yayınlanmıştır.

¹³¹ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 98.

¹³² İ. S. Dostyan, **Russkaya Obşestvennaya Mısl i Balkanskıe Narodı ot Radişeva do Dekabristov**, M 1980, s. 38-40; Albert Mousset, **The World of The Slavs**, London 1950, s. 10-22.

¹³³ B. A. Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstv...**, s. 36-37.

¹³⁴ **GARF**, 5/1/3, s. 6, 6 arkası.

¹³⁵ **GARF**, 5/1/3, 12 s.

¹³⁶ Valentine Tschebotarioff Bill, "Russia and the West in the Teaching of the Slavophiles by Nicholas V. Riazanovsky", **Russian Review**, sayı 13, No: 3, Temmuz 1954, ss. 221-222.

savaşla beraber Rusya'nın resmi siyaseti sadece Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Slavlarla kalmamış, dünyanın bütün bölgelerindeki Slavlara yönelmeyi öngörmüştür. Yine de doğal olarak Slavcılık en fazla yıpratıcı etkisini Osmanlı Devleti üzerinde gösterecektir.

C. İKİNCİ SLAVCILAR

Kireyevskiy'in önderliğindeki birinci Slavcıların ülkeleri, ikinci Slavcıların ortaya koyduğu siyasî girişimler ile anlam kazanmaya başladı. Slavcılık bir ütopya halinden siyasî zemine yayıldı. Slavcılar sadece gazete ve dergilerde fikirlerini dile getirmiyor, hem yazılarıyla hem de siyasî faaliyetleriyle bu fikrin Rusya'da yayılmasına çalışıyorlardı. Kırım Savaşı'nın rüzgarıyla Slavcılar artık devlet siyasetine yön verecek konuma geliyorlardı. Rus fikir adamlarının önde gelenlerinin de aralarında bulunduğu Slavcı görüşte bulunanlar savaş sonrasında II. Aleksandr'ı Slavlara yardım etmek için bir komite kurulmasına ikna ettiler. Böylece Ocak 1858'de kurulan Slav Yardım Komitesi¹³⁷ aracılığı ile fikirlerini daha rahat halka ve yöneticilere ulaştırma fırsatını elde etmiş oldular. Bu gurubun en önemli temsilcileri Aleksandr İvanoviç Koşelyev¹³⁸ Yurii Federoviç Samarin¹³⁹, İvan Sergeyeviç Aksakov¹⁴⁰ dur.

¹³⁷ Orjinal adı "Slavyanskiy Blagotvoritelnyy Komitet" olan "Slav Yardım Komitesi" III. Bölümün konusu olduğundan gerekli bilgi III. Bölümde verilecektir.

¹³⁸ Aleksandr İvanoviç Koşelyev (1806-1883): 9 Mayıs 1806 tarihinde doğdu. Babası Oxford Üniversitesi'nde tahsilini bitirip Rusya'ya geldiğinde yakışıklılığı ile II. Katerina'nın dikkatini çekmişti. II. Katerina'nın telkinleri sonucu Potemkin, İvan Koşelyev'i kendi yanına almak istese de, baba Koşelyev buna karşı geldi. İvan Koşelyev, I. Pavel zamanında da Moskova'da hayatını sürdürdü. İvan Koşelyev'in hanımı Fransız idi. Bu nedenle oğlu Aleksandr Koşelyev kusursuz bir Fransızca öğrendi. Kireyevskiy ile beraber Moskova Devlet Üniversitesi'nde okuyan Aleksandr Koşelyev, henüz bir yılını doldurmadan Üniversite Rektörünün dikkatini çekti. Koşelyev Rektörün girişimleri neticesinde Rus Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir arşivde çalışmaya başladı. Çevresinde bulunan Homyakov ve Kireyevskiy gibi arkadaşlarının da tesiri ile kısa zamanda Slavcılar arasında kendine yer buldu. Bkz. A. İ. Koşelyev, **Zapiski 1806-1883**, N. Riasanovsky'nin giriş yazısı ile beraber, Newtonville 1976, XII+232 s; A. İ. Koşelyev, **Zapiski 1806-1883**, haz. T. F. Piroškova, Moskova 2002, 473 s.

¹³⁹ Yurii Federoviç Samarin (1819-1876): Zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Moskova Üniversitesi Felsefe Bölümünü bitirdi. Dönemin meşhur felsefecilerinden Hegel ile fikir teatisinde bulundu. Homyakov ile arkadaşlığı sonucunda Slavcılık ideolojisinin savunucuları arasında yer aldı. 1844 yılında Moskova Üniversitesi'nde eğitimini tamamladı. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı'nda işe başladı. 1847'de Riga'ya görevlendirildi. Riga'da bulunduğu sırada Baltık Almanlarının Rusya ile olan ilişkilerini kaleme aldı. **Riga'dan Mektuplar** el yazısı olarak I. Nikola'ya kadar ulaştı. Kırım Savaşı'nda köylü halkın sefaletine şahit olduktan sonra köylülerin hayat şartlarının iyileştirilmesi için çalışmalara başladı. 1861 yılında devlet tarafından yapılan toprak düzenlenmesinde üstün gayretleri

1. Aleksandr İvanoviç Koşelyev

Koşelyev yakın çevresinde bulunan arkadaşları Homyakov ve Kireyevskiy'in etkileri sonucu kısa zamanda Slav düşüncesini benimsedi ve Slavcıların içerisinde yer aldı. Ancak düşünce temelindeki fikirlerini diğer arkadaşları gibi kaleme almakla kalmadı, siyasî olarak da fiiliyata da geçirdi. Dışişleri Bakanlığı'na bağlı değişik illerin valiliklerinde görevler alan Koşelyev, 1831 yılında yurt dışı gezisi sırasında tanıştığı Goethe'nin iktisadî düşüncelerinin etkisinde kaldı. Dönüşünde iktisadî yönden Rusya'nın kalkınması için çalışmalara başladı¹⁴¹. 1848 yılında meydana gelen Avrupa ayaklanmalarında devletin en az hasarla çıkması için gayret gösterdi. Koşelyev hem köylülerin denetim altında tutulması, hem de toprak sahiplerinden vergilerin tam ve zamanında alınması için ucuz ücrete tabii ve aynı zamanda devamlı işgücünü sağlayacak tarım işçilerini ıslah çalışmalarında yer aldı¹⁴². Slavcı düşünceye en önemli katkısı ise Slav Yardım Komitesi adına düzenlenen toplantılarda yaptığı önemli para yardımlarıdır¹⁴³.

1871-1872 tarihleri arasında **Beseda (Hasbihal)**¹⁴⁴ dergisi, 1880-1882 tarihleri arasında ise **Zemstvo (İdare)**¹⁴⁵, gazetesi Koşelyev'in maddî imkanları ile neşredildi.

vardır. Samarin Slav Birliği üzerine birçok yayın organında makaleler yazdı. Bkz. **Filosofskaya Entsiklopediya**, Moskova 1967, T. IV, s. 548-549; B. E. Nolde, **Yuriy Samarin i ego Vremya**, Paris 1926, 241 s.

¹⁴⁰ İvan Sergeyeviç Aksakov (1823-1886):Ufa'da Belebeyev köyünde doğdu. İlk eğitimini Moskova'da orta öğrenimini Peterburg'da tamamladı. İvan Sergeyeviç, ağabeyi Konstantin'in ideolojisini sağlam siyasî zeminde ifade etme gayretinde oldu. Bilinen Slav yayın organlarında makaleler yazdı. Slav Yardım Komitesi'nde etkin görevler aldı. Dönem itibariyle bütün Slav halklarının bir çatı altında toplanması gerektiğini dile getirdiği **Slavyanskiy Vopros (Slav Sorunu)** adlı eseri ölümünden hemen sonra kitap haline getirildi. Bkz. N. I. Tsimbaev: **İvan S. Aksakov v obşestvennoy jizni poreformennoy Rossii**, Moskova 1978, 264 s.

¹⁴¹ 'A. İ. Koşelyev', **Russkaya Misl**, Moskova 1883, 12, ss. 11-24.

¹⁴² Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 99-100.

¹⁴³ S. A. Nikitin, **Slavyanskiye Komitety v Rossii v 1858-1876 godah**, Moskova 1960, s. 39.

¹⁴⁴ Edebi ve politik bir dergi olan **Beseda**, S. A. Yurev'in naşirliğinde ayda bir Moskova'da yayınlandı. 1872yılında 9. sayısından sonra yayın hayatına son verdi. Bu sayı bir sonraki ay yeniden yayınlandı. Bkz. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy Periodičeskoj...**, s. 264-265.

¹⁴⁵ S. V. Yureviç'in naşirliğini yaptı gazette 1880-1883 tarihleri arasında Moskova'da haftalık olarak yayınlandı.

2. Yuriy Federoviç Samarin

Moskova Üniversitesi Felsefe Bölümü mezunu Samarin'in fikirleri, Hegel ile tanışması ve onunla yaptığı tartışmalar sonrasında hem değişme hem de gelişme göstermiştir¹⁴⁶. Hegel'in Ortodoksluğu kabul etmesi için üstün gayret göstermesine rağmen bu isteğinde başarıya ulaşamadı¹⁴⁷. Homyakov ile tanıştı ve onun etkisi neticesinde Slavcılığı benimsedi. 1844'de Moskova'da antiprotestan ve antikatoliklik karşıtı tezini kaleme aldı¹⁴⁸. Samarin tezinde protestanları birlik cihetinden, katolikleri ise özgürlük yönünden ele alarak, her iki mezhebin de ancak Ortodoksluk ile birleşmesi sonucunda dünyada bir güç haline gelebileceklerini ifade etti¹⁴⁹. Samarin Cizvitlerin Ortodoksluk karşıtlığını kaleme aldığı eserinde, her ne kadar Ortodoksluk Avrupalılar tarafından öteki olarak görülse de, bir dönem sonra Avrupa'ya hakim olacaktır ön görüşünü dile getirmiştir. Bu eser daha sonra değişik lisanlara tercüme edilmiştir¹⁵⁰.

Samarin 1858-1861 yılları arasında serfliğin kaldırılması ve köylülerin daha iyi şartlarda çalışması yönünde sadece fikri manada değil, fiili olarak da çalışmalarda bulundu. Samarin 1861'de II. Aleksandr'ın yaptığı toprak reformu sonrasında, artık köylülerin de kendilerini ifade edecek bir konuma geldiğini, efendileri için değil aileleri için kerpiç taşıyacaklarını belirtiyordu¹⁵¹.

1863 yılında Leh isyanının kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra fikir arkadaşı Koşelyev ile beraber siyasî görev verilerek Lehistan'a gönderildi. Her iki Slavcı da Rusya'nın Leh ileri gelenlerine gösterdiği aşırı tepkiyi, halkçı Slavcıların Latinlerin elinde oyuncak olan Slavlarla yaptığı haklı bir mücadele olarak gösterdi¹⁵².

¹⁴⁶ Milyukov, Şelling ve Hegel'in Batıcılık fikrinin karşısında yer alarak, Rusları kalkındırmak istediklerini ifade etmiştir. Ona göre, her iki düşünür de batıda ve doğuda bulunan Slav kavimlerinin gelişmesi yönünde üstün gayret göstermişlerdir. Bkz. P. Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva Danilevskiy, Leontyev, V. Solovyev**, Moskova 1893, s. 2-3.

¹⁴⁷ Yu. F. Samarin, **Vestnik Evropi**, Peterburg 1876, sayı 4, ss. 1-3.

¹⁴⁸ **V pamyat Yu. F. S.**, Peterburg 1876, s. 3-8.

¹⁴⁹ **Aynı eser**, s. 8-9. .

¹⁵⁰ Yu. F. Samarin, **İyezuiti i ih otnoşeniya k Rosii**, 5. baskı, Peterburg 1868, s. 12-23.

¹⁵¹ E. A. Dudzinskaya, **Slavyanofili v Poreformennoy Rossii**, Moskova 1994, 36-37.

¹⁵² Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 100.

3. İvan Sergeyeviç Aksakov

İ. S. Aksakov siyasî olarak Slavcılarının önde gelen isimlerinden olmasına rağmen dile getirdiği düşünceler ile propagandist bir duruş göstermiştir¹⁵³. Buna karşı 1840-1850 yıllarında Slavcılar arasında dinî yönden en az Ortodoksluğa bağlı, liberal düşünceye en yatkın kişidir¹⁵⁴. Daha sonra gelişecek olaylar sonrasında kabuk değiştirerek liberal görüşlerinin tam zıddı bir yapıya bürünmüştür¹⁵⁵. Kırım Savaşı sonrasında II. Aleksandr'ın da himmetleri ile kurulan Slav Yardım Komitesi'nin bir dönem başkanlığını yapmıştır. Aksakov'un her ne kadar düşüncelerinde değişmeler olmasa da 1874 senesinde Moskova'nın önde gelen bankalarından birine müdür olarak atanınca liberal görüşlerini siyasî olarak da deneme fırsatı bulmuştur¹⁵⁶.

Aksakov'un propagandist yapısı bütün yazılarında göze çarpmaktadır. Avusturya ve Almanlar için düşmanca bir tavır takınan¹⁵⁷, Polonyalıları Slav kavimleri içinde en alt seviyeye indirgeyen, hatta dinden dönenler olarak ifade eden¹⁵⁸, Osmanlı Devleti'ne son verilerek İstanbul merkezli ve Rusların kontrolünde bir Slav Birliği kurulması gerektiğini dile getiren Aksakov¹⁵⁹, yayılmacı bir siyaset izleyerek ağabeyinin düşünceleri ile çeliştiğini göstermiştir¹⁶⁰. İvan Aksakov, iç siyasette tamamen Rus ırkının egemen olduğu, dış siyasette ise Slavcı bir yaklaşım izlenilmesi gerektiğini yazılarında defaatle ifade etmiştir¹⁶¹.

The Morning Post¹⁶² gazetesinde yayınlanan bir haberdan yola çıkarak, Rusya'nın da içerisinde bulunması muhtemel Kuzey Avrupa Birliği adı altında ittifak yapılacağını göz önünde bulundurarak, bu ittifaka karşı kendi fikirlerini ortaya

¹⁵³ Petrovich, **The Emergence...**, s. 134.

¹⁵⁴ B. A. Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstv...**, s. 32-36.

¹⁵⁵ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 100-101.

¹⁵⁶ Petrovich, **The Emergence...**, s. 142.

¹⁵⁷ İ. S. Aksakov, **Slavyanskiy Vopros 1860-1886**, Moskova 1886, s. 319-322, 357-366.

¹⁵⁸ Aksakov, **Slavyanskiy Vopros...**, s. 460-473.

¹⁵⁹ Aksakov, **Slavyanskiy Vopros...**, s. 265-268, 282-287, 324-332.

¹⁶⁰ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 101.

¹⁶¹ Aksakov, **Slavyanskiy Vopros...**, s. 12-16, 22-27, 32-36, 263-269, 275,299.

¹⁶² **The Morning Post**: 1772'den 1937'ye kadar Londra'da yayınlanan gazetenin ilk naşiri John Bell'dir. 1881 senesinde ilk kadın muhabiri Lady Florence Dixie'i Afrika'ya göndermiştir. Gazete 24 Ağustos 1937 tarihinden itibaren **The Daily Telegraph** adıyla neşredilmektedir.

atmıştır¹⁶³. Aksakov, kurulacak birliğin sadece Avrupa devletlerinin siyasî menfaatleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunacağını öne sürerek, bu birliğin Avusturya ve Osmanlı egemenliği altında ezilen Slav kavimlerine daha fazla zarar vereceğini ifade etmiştir¹⁶⁴.

Aksakov'a göre Rusya, bu tür ittifaklar yerine, hem Avusturya'da yaşayan ve aynı zamanda Katolik olan, hem de Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Ortodoks Slav halkların birliğini sağladığı zaman Avrupa'da sözü geçecek bir devlet konumuna gelecekti¹⁶⁵. Aksakov, Rusya'nın Slav halklarından başka bir birlik ya da ittifak yaptığı, kendi ülkesi ya da düşüncesi etrafında siyaset geliştirmede olduğu takdirde, Batı Avrupalı devletlerin siyasî amaçlarına hizmet edeceğini öne sürmüştür¹⁶⁶. Diğer taraftan kendisi gibi inanan ve kendisine yakın konuşan halklarla yapacağı ittifak sonrasında Rusya'nın, hem kendi coğrafyasında yerini ağırlaştıracağını, hem de Batı Avrupalı devletler karşısında daha güçlü duruma geleceğini ifade etmiştir¹⁶⁷.

Aksakov'un dikkat çektiği diğer bir husus ise Rusya'nın Slav siyaseti geliştirirken ve Slav halklarına yardım ederken, Katolik Avrupa'nın (İngiltere ve Fransa) Slavları kendisine yöneltme gayretidir. Her iki devletin de kendi menfaatleri doğrultusunda Ortodoks Slavlar arasında dahi Katolikliği yaymaya çalışmakta olduğunu ifade eden Aksakov'a göre, dönem itibarıyla sadece Bulgaristan'da Katolik kilisesine mensup bin civarında ajan, Bulgar halkını Katolik Avrupa devletleri menfaatine çalıştırmak için faaliyet göstermekte idi¹⁶⁸. Aksakov'un dikkat çektiği bir diğer husus ise Osmanlı Devleti içerisindeki yabancı okullar meselesidir. Bilhassa Fransa'nın Osmanlı Devleti sınırları dahilinde kendi lisanlarında bazı eğitim kurumları açtıklarını¹⁶⁹, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodoksların da dahil olduğu Hristiyan çocuklarını okutan bu eğitim kurumlarının, dinî eğitim olarak tek tip eğitim verdiğini, bunun da tahmin edileceği gibi Katolik inancı doğrultusunda verildiğini, Osmanlı Devleti Müslüman bir

¹⁶³ Aksakov, *Slavyanskiy Vopros...*, s. 27-28.

¹⁶⁴ *Aynı eser*, s. 28.

¹⁶⁵ Aksakov, *Slavyanskiy Vopros...*, s. 29-31.

¹⁶⁶ *Aynı eser*, s. 31-32.

¹⁶⁷ *Aynı eser*, s. 32-35.

¹⁶⁸ *Aynı eser*, s. 39-40.

¹⁶⁹ Aksakov, *Slavyanskiy Vopros...*, s. 194-195.

devlet olduğundan bu durum karşısında sessiz kaldığını, ancak Rusya'nın ve Rus kamuoyunun sessiz kalmaması gerektiğini söylemiştir¹⁷⁰.

Aksakov, Avusturya sınırları içerisinde bulunan ve Katolik olan guruplar üzerinde Rusya'nın herhangi bir faaliyet gösterip göstermediğini de sorgulamıştır. Aksakov'a göre, Avusturya sınırları içerisinde Alman ırkından sonra Slav halkları ikinci büyük millettir¹⁷¹. Slav halklarının Macarlardan sayıca daha fazla olmalarına rağmen, nüfusları nispetinde haklarını savunamadıklarını dile getiren Aksakov, bu durumu Katolik Roma'nın uyguladığı Slav karşıtı siyasete bağlamıştır¹⁷².

Slav halkların kendilerine örnek halk olarak Karadağlıları almaları gerektiğini dile getiren Aksakov, Karadağlıların tarih boyunca hem Osmanlı Devleti'ne hem de Avusturya'ya boyun eğmediğini, bu iki devletle Rusya'nın yaptığı mücadelelerde gücü yettiğinde Rusya tarafında yer aldığını ifade ederek, Avrupalılar birer birer Osmanlı kılıcı altında ezilirken, Karadağlıların buna dur dediğini ifade etmiştir¹⁷³. Aksakov'a göre belki de Karadağ olmasaydı Osmanlı orduları Adriyatik'ten İtalya'ya geçecek, oradan da bütün Avrupa'ya daha erken dönemde hakim olacaktı¹⁷⁴.

Aksakov'un ailesinin Türk soyundan gelip gelmediği tartışma konusu olarak kalsa da¹⁷⁵ Tatarlar hakkında ifade ettiği sözler Aksakov'un Rusya içindeki saf Slav ırkı siyasetini daha iyi açıklamaktadır¹⁷⁶. İ. S. Aksakov'a göre Rus halkı, Tatarları kendi içinde asimile etmesini sağlayan Rus Devletine şükran borçludur. Dönem itibariyle

¹⁷⁰ **Aynı eser**, s. 198-200.

¹⁷¹ **Aynı eser**, s. 45.

¹⁷² **Aynı eser**, s. 46.

¹⁷³ İ. S. Aksakov, **Slavyanskiy Vopros...**, s. 51-54.

¹⁷⁴ **Aynı eser**, s. 54-55.

¹⁷⁵ Altın Orda Devleti'ndeki taht mücadelelerinden kaçarak kuzeye gelen Kazan Hanlığı kurucusu Uluğ Muhammed Han zamanında Aksakovlara Klyazma Nehri boyundaki Aksak köyü verildi. XV. asrın sonlarında taht mücadelelerinden ötürü Aksaklar Novgorod'a göç ettirildi. Bkz. A. H. Halikov, **Rus Tammın 500 Bulgar-Tatar Türk Asıllı Sülale**, terc. Mustafa Öner, İstanbul 1995, sayfa 23. Daha sonra Aksak ailesi Ortodoksluğu kabul ederek Aksakov soyadını aldı. Bkz. A. A. Zimin, **Formirovaniye boyarskoy aristokratii v Rossii vo vtoroy polovine XV-pervoy tretii XVI. veka**, Moskova 1988, s. 158-159. Aksak-topal kelimesinin Türkçe olduğu nazar-ı itibare alınırsa ailenin Türk kökenli olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Bkz. S. B. Veselovskiy, **Onomastikon. Drevnerusskie imena prozvişça i familii**, Moskova 1974, s. 11.

¹⁷⁶ Lukaşeviç'e göre Aksakov okuyucularına sadece Slav olmayanlardan değil, Slavlar gibi düşünmeyen bütün insanlardan nefret edilmesi gerektiğini aşıyordu. Lukaşeviç Aksakov'u bu haliyle Çarlığın fanatik hizmetkârlarına benzetmektedir. Bkz. Joseph Frank, "İvan Aksakov, 1823-1886 by Stephen Lukashevich", **Russian Review**, sayı 26, No:1, Ocak 1967, ss. 78-79.

Rusya’da hemen hemen hiç Tatar kalmadığını öne süren Aksakov, Tatarların Ruslarla beraber aynı devlet sınırları içerisinde yaşayarak Ortodoksluğu seçmemesinin, Rus tarihi açısından en önemli husus olduğuna dikkat çekerek, eğer Tatarlar Batu zamanında Müslümanlık yerine Ortodoksluğu kabul etselerdi, Rusya’da kan üzerine kurulu bir düzenin hüküm süreceğini belirtmiştir¹⁷⁷. K. Aksakov o kadar ileri gitmiştir ki, Rus halkına benzemek adına, serfler gibi sakal bırakacak ve onların giydiği gocukla dolaşmaya başlayacaktı. Aksakov’un bu durumunu gören Çadayev menşesine atıfta bulunmak adına Aksakov’un, bu halinin kendisini İranlılara benzetmekten başka bir işe yaramadığını ifade etmiştir¹⁷⁸.

İkinci Slavcılar, birinci guruba nazaran siyasette daha aktif olmalarına rağmen, en az onlar kadar gerçekleşmesi imkansız fikirleri savunuyorlardı. 19. asırda Rusya’da yaşayan fikir adamlarından birçoğunu, dile getirdiği bazı söylemlerinden ötürü, Slavcılık akımına dahil etmenin doğru bir düşünce olmadığı söylenebilir. Tyutçev’in vatan şiirlerinin yanında güçlü bir Doğu Grek-Rus İmparatorluğu’nun kurulması yönündeki fikirleri¹⁷⁹, Dostoyevski’nin Kırım Savaşı’nda Avrupalı devletleri iki yüzlülükle suçlayıp, Slav dünyasının güçlü olmasını canı gönülden dilemesi, bazı araştırmacıların bu fikir adamlarının Slavcı olduklarını savunmalarına sebep olmuştur¹⁸⁰. Rusya’nın geleceği hakkında vatanperver birkaç söz söyleyen her düşünürü bu bağlamda ele alırsak, Rusya’da yüzden fazla Slavcı düşünürün varlığından bahsedilebilir¹⁸¹.

¹⁷⁷ Konstantin Leontyev, **Vostok, Rossiya i Slavyanstvo**, Moskova 2007, s. 872.

¹⁷⁸ Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 86.

¹⁷⁹ Hi-sok Çong, İdeya slavyanskogo edinstva v mirovozzrenii F. İ. Tyutçeva, **Slavyanskiy vopros vehi istorii**, Moskova 1997, s. 55-69.

¹⁸⁰ Prp. İustin (Popoviç), **Tayna Rossii i Slavyanstva**, Sırpçadan terc. L. N. Danilenko, Peterburg 1997, s. 1-40. Stephen K. Carter’a göre de Dostoyevskiy önemli bir Slavcı düşünürdü. Bkz. Stephen K. Carter, **Russian Nationalism: yesterday, today, tomorrow**, New York, London 1990, s. 152. Dostoyevskiy **Podrobnok-Delikanlı** romanında Rus halkının Batı’dan farkını ortaya koyarken de, Batı’nın Rus halkına bakışını anlatırken de aynı durum söz konusudur. Ancak saece bu bir kaç yazıya bakarak Dostoyevskiy’in Slavcı bir yapı içerisinde olduğunu dile getirmek yeterince güçlü bir söylem değildir.

¹⁸¹ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi birçok yazar bu fikre belli bir süre kapılıp daha sonra fikirlerinde değişimler meydana geliyordu. Warren B. Walsh, “Pobedonotsev and Pan Slavism”, **Russian Review**, sayı 8, No: 4, Kasım 1949, ss. 316-321; Melvin C. Wren, “Pobedonotsev and Russian Influence in the Balkans, 1881-1888”, **The Journal of Modern History**, sayı 19, No: 2, Temmuz 1947, ss. 130-141; Ian K. Lilly, “N. M. Iazukov as a Slavophile Poet”, **Slavic Review**, sayı 31, No:4, Aralık 1972, ss. 797-804.

İkinci Slavcılar arasında Rus ve Slav olmayan yazarlar da bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Ernest Coeurderoy (1825-1862), Rusya'nın gelecekte Batı'ya meydan okuyacağını ifade etmiş, yapılacak savaşta Rusya'ya galibiyet temennisinde bulunmuştur¹⁸². Diğer yandan ikinci Slavcılar Slavcılıktan öte Liberal-Slavcı olarak görenler de vardı¹⁸³.

D. SON SLAVCILAR

Slavların Avrupa için bir tehlike olduğunun dile getirilmeye başlanması Kırım Savaşı öncesine dayanır. Dönem itibariyle Orta Avrupa'da meydana gelen Alman-Rus çatışmasından dolayı Almanya'da yetişen ve Paris'te akademik hayatlarına devam eden bazı Avrupalı düşünürlerde Slavların Avrupa'ya kaos getireceği fikri oluşmaya başladı. Bunların başında Polonyalı meşhur bağımsızlık savaşçısı ve aynı zamanda şair Adam Miskiewicz gelmektedir¹⁸⁴. Miskiewicz, 1824'te Peterburg'a yaptığı gezi sonrasında Rus radikallerinde bir değişimin olmayacağını fark etmiştir¹⁸⁵. Ona göre Rusya, Lehistan'da olduğu gibi her ne pahasına olursa olsun Avrupa'da da çatışmayı körükleyecektir¹⁸⁶.

Diğer yandan bunun tam aksini düşünen Rus fikir adamları da, Rus kamuoyununda benimsenmeye, fikirlerine değer verilmeye başlandı. Savaş zamanında ise bu destek yönetici kesiminin de katılımını beraberinde getirdi. Son Slavcılar ele alırken dönemin şartlarının değişmesi ile fikirlerinin de değiştiği rahatlıkla anlaşılabilir.

Batıcılığın Rus düşünce hayatında önem kazanmaya başlamasının akabinde Slavcı-Batıcı mücadelesi Rus fikir hayatında önemli bir yer işgal etmiştir¹⁸⁷ Milyukov,

¹⁸² Kohn, **Panislavizm...**, s. 106-108.

¹⁸³ Dudzinskaya, E. A., **Slavyanofili v obşestvennoy borbe**, Moskova 1983, s. 6-7.

¹⁸⁴ Adam Miskiewicz (1798-1855): 1830'daki Lehistan ayaklanmasının kanlı bir şekilde bastırılmasından sonra Paris'e giderek burada Slav Okulu'nda akademik hayatına devam etti. Kırım savaşı döneminde 1855 sonbaharında geldiği İstanbul'da Lehistan'a destek için Osmanlı Sarayı'nda çalışmalarda bulundu. Kasım 1855'te yakalandığı Kolera hastalığından öldü.

¹⁸⁵ 1824'te Peterburg'u ziyareti sırasında bir davette Puşkin'in sorularına açıklıkla cevap veren Miskiewicz, Rusya'nın Lehlilere daha müsâmahalı olması yönündeki fikirlerini Puşkin ile paylaştı. Her iki yazar arasındaki samimiyet devam etti. Öyle ki; Puşkin'in ölümü sonrasında Miskiewicz Paris'te kendisini öven yazılar kaleme aldı. Bkz. Konstanty Zantuan, "Mickiewicz in Russia", **Russian Review**, sayı 23, Temmuz 1964, ss. 238-246.

¹⁸⁶ Vladimir Clementis, **'Panlavism' Past and Present**, London 1943, s. 11.

¹⁸⁷ Slavcılık fikri, ilk dönemlerinden itibaren iki temele oturtulmaktaydı. Milliyetçilik fikri ve onunla beraber bütün dünyada tarihi sorumluluğu olan batıcılık. Bu fikrin temelleri de okullarda atıldı. Ayrıca

Slavcılık fikrinin önceden beri Rusya’da var olduğunu ifade ederek, bu fikrin zamanla aynı kendisinde olduğu gibi değişmelere uğradığını dile getirmiştir¹⁸⁸.

1. Slavcılığın Havarisi Nikolay Yakovleviç Danilevskiy

Slavcılar arasında siyaset olarak en etkili İ. S. Aksakov olsa da, Slavcılığı sağlam bilim temeline oturtmak için ilk çalışmayı Slavcılığın Havarisi¹⁸⁹ lakabı uygun görülen N. Ya. Danilevskiy¹⁹⁰ ortaya koymuştur¹⁹¹. Danilevskiy, 1869 yılında **Zarya**¹⁹² dergisinde dizi olarak yayınlanan adlı makalesini daha sonra kitap haline getirerek **Rossiya i Yevropa Vzglad na kulturıya i političeskiya otnoşeniya Slavyanskogo mira k Germano-Romanskomu (Rusya ve Avrupa Slav Dünyasının German-Roma Dünyası ile Siyasî ve Kültürel Münasebetleri)** adı ile yeniden neşretmiştir¹⁹³.

her iki fikrin karşısında ve lehinde değişik düşünceler ileri sürüldü. Her iki fikir de kendisine edebî, siyasî ve ilmî taraftar buldu. Slavcılığı benimseyenler de kendi aralarında “Fikri benimseyip destek verenler ve fikir aşamasında kalanlar” olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Slavcılığın çıkış noktası Kiev ve Novgorod idi. Bkz. Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 5.

¹⁸⁸ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 4.

¹⁸⁹ Danilevskiy’e Slavcılığın Havarisi lakabı **Zarya**’da yayınlanan makale dizisinden sonra Avusturyalı düşünürler tarafından verilmişti. Bkz. N. Ya. Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa: Vzglad na kulturıya i političeskiya otnoşeniya Slavyanskogo mira k Germano-Romanskomu**, Peterburg 1889, üçüncü baskı, s. 559. Bundan sonra Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³.

¹⁹⁰ Nikolay Yakovleviç Danilevskiy (1822-1885): Rusya’da eski Slavcılar ve yeni ülküsüz milliyetçilerin bir çatı altında toplanmasını sağlayan **Rossiya i Yevropa** adlı Slavcılığın el kitabı mahiyetinde olan yapıtı kaleme alan düşünür, Orlov bölgesi Generali Danilevskiy’in oğludur. Orta öğrenimini Aleksandr Lisesi’nde tamamladı. Peterburg Devlet Üniversitesi Tabii İlimler Fakültesini bitirdi. Master sınavını kazandığı sırada (1849) Petraşev olaylarına karıştığı için tutuklandı. 100 gün Petropavlosk Kalesinde mahkum edildi. 1853 yılında Volga Nehri ve Hazar Denizi havzasında yaşayan balık türleri üzerine çalışmalarda bulundu. 1857’de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nda çalışmaya başladı. Bu görevinden ötürü Rusya’nın birçok bölgesine seyahat etme imkanı buldu. Çalışmaları sonrasında 1869 senesinde **Zarya** dergisinde meşhur makale dizisi yayınlandı. **Rusya ve Avrupa** kitabından başka 1885’te kaleme aldığı iki ciltlik **Darvinizm** kitabı da vardır. Bkz. N. N. Strahov, “Jizn i Trudı N. Ya. Danilevskogo”, N. Ya. Danilevskiy **Rossiya i Yevropa**, Peterburg 1888, ikinci baskı, s. IX-XXXIV; **Filosofskaya Entsiklopediya**, Moskova 1960, T. 1, s. 428; S. İ. Bajov, **Filosofiya istorii N. Ya. Danilevskogo**, Moskova 1997, 215 s. bundan sonra Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**².

¹⁹¹ Walicki’ye göre bunun en önemli nedeni Aksakov’un bir sofu gibi bu fikre bağlı olması, orjinal düşünceler ortaya koyamamasıdır. Bkz. Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 260.

¹⁹² 1869-1872 yılları arasında Peterburg’da V. V. Kaşpırev tarafından aylık olarak neşredilmiştir. Dergi, ihtilal yanlısı Demokrat-Liberal felsefecilere karşı görüş olarak yayınlanmıştır. En önemli yazarları N. Ya. Danilevskiy, V. Kelsiev ve N. M. Pogodin’dır. Bkz. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy Periodičeskoj...**, s. 244.

¹⁹³ Birçok kaynak ve araştırma eserinde kitabın baskı sayıları hakkında, **Rossiya i Yevropa**’daki matbaa hatasından dolayı yanlış bilgiler verilmektedir. Eserin makale dizisi halinde ilk defa 1869 senesinde **Zarya**’da yayınlandığını yukarıda belirtmiştik. Dergi 1869’da ilk sayısı ile bu yazı dizisine başladı. Temmuz sayısında yazı dizisi yayınlanmadı. Son bölümü ise Ekim sayısında yayınlandı. Kitap halinde

Danilevskiy, eserinde Rusya ve Avrupa arasındaki bakış farklılıklarını ortaya koyarken 1812 Rus-Fransız Savaşı öncesi olaylardan başlamış, dönüm noktası olarak Kırım Savaşı'nı görmüştür¹⁹⁴. Kırım Savaşı'nda Avrupa devletlerinin her halükarda Rusya karşıtlığını gözler önüne serdiğini düşünen Danilevskiy, Avrupa'nın Rusya'ya karşı olan düşmanca tavırlarını sorunlar nispetinde açıklamaya çalışmıştır¹⁹⁵. Danilevskiy'e göre Rusya'nın yaptığı bütün fedakarlıklara rağmen Avrupa, aynı Çin, Hindistan, Afrika ve Amerika'da olduğu gibi Rusya'yı da sömürsü haline getirmek istemiş, Rusya'nın buna engel olması karşısında Rusya'ya dolayısıyla da Slavlara karşı düşmanca bir tavır takınmıştır¹⁹⁶. Milyukov bu duruma açıklık getirirken Danilevskiy'in uzmanlık alanından yola çıkmıştır. Milyukov'a göre, botanik alanında uzmanlaşan Danilevskiy ilk zamanlarda doğa bilimleri ile uğraşmış müspet bilimlerin doğru metodlarını kullanmasına rağmen, zamanla asabileşmiş hatta diğer milletleri nazar-ı itibara almayacak kadar aşırı milliyetçi bir siyasî çizgiye kaymıştır¹⁹⁷.

Milyukov, Danilevskiy'deki bu değişime şaşırılmamaktadır. Çünkü ona göre dönem, bir önceki Çar I. Nikola zamanında ekilen meyvelerin hasat zamanıdır. Rus milliyetçilerine göre Kırım Savaşı ve Leh İsyanı (1863) sonrasında öteden beri kendilerini düşman olarak gören Avrupa, Rus toplumuna bakışını daha da katılaştırdı. Rusya'da vatanseverlik diğer fikirlerin önüne geçti. Liberalizm ve hümaniter-kozmpolit fikirler sarsıntı geçirdi¹⁹⁸.

Danilevskiy kitabında örneğini verdiği cebir teriminden yola çıkıp $a+b>a$ diyerek Avrupalıların siyasî olarak her ne kadar birbirleriyle birlik içinde olsalar da, sosyal yönlerden birey temel alındığında tarihin hiçbir döneminde bir birlik

ilk baskısı 1871'de, ikinci baskısı 1888'de, üçüncü baskısı ise 1889 yılında yapıldı. Ancak kitabın ikinci gerçek baskısında üçüncü baskı, üçüncü baskısında ise dördüncü baskı yazmaktadır. Bunun nedeni ise kanaatimizce **Zarya**'da yayınlanan yazı dizisinin ilk baskı olarak görülmesidir. Biz kitabın birinci, ikinci (üçüncü), üçüncü (dördüncü) ve dördüncü baskısından yararlandık. Walicki kitabın ilk basım tarihini 1869 olarak vermektedir. Ancak burada kastedilen **Zarya**'daki makale dizisi olsa gerek. Bkz. Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 260.

¹⁹⁴ 1853-1856 tarihleri arasında İngiltere-Fransa ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında cereyan eden Kırım Savaşını Rus kaynakları **Doğu Savaşı** olarak adlandırmaktadır.

¹⁹⁵ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa" **Zarya**, Ocak1869, s. 19-53.

¹⁹⁶ Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa**, Peterburg 1871, ilk baskı, s. 22-23.

¹⁹⁷ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 8.

¹⁹⁸ P. Milyukov, **İz istorii Russkoy intelligentsii**, Peterburg 1903, s. 269-270.

oluşturamadıklarını, oysa ki Slavlar siyasî olarak bir birlik oluşturamasa da sosyal olarak her zaman birlikten yana olduklarını iddia etmiştir¹⁹⁹. Danilevskiy, gelecekte Rusya ve Avrupa'nın birleşip birleşmeyeceği, birleşecekse onları nelerin beklediği sorularından yola çıkıp, bu sorulara kendi zihninde cevap arayarak kendisine ait tarih felsefesini oluşturmaya çalışmıştır²⁰⁰.

Danilevskiy'de de, 1860'lı yıllarda Almanların öncülük ettiği idealizmin yavaş yavaş milliyetçiliğe doğru kaymasının emaresini farkedilebilir²⁰¹. Tarih görüşüne dayanak olarak da müspet bilimlerle beşeri bilimler arasındaki farkı göstermiştir. Her milletin tarihî çağlarının farklı olduğunu dile getiren Danilevskiy, dünya-tarih sınıflandırmasını belirleyen tarihî olguların, suni sınıflandırma olduğundan bir kenara bırakılması gerektiğini, tarih bilimini doğal sınıflandırma aşamasına yükseltmek için, sınıflandırmanın temeline, kronolojik dönemleri değil, gerçek gruplar olan, ayrı ulusların kendi kronolojik olaylarını koymak gerektiği tezini dile getirmiştir²⁰².

Danilevskiy'e göre, her ulusun tarihini ayrı ayrı dönem ya da çağlara bölmek gerekir. Çünkü her ulus gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerini ya da Danilevski'nin diğer bir adlandırmasıyla, kabile (etnografik), devlet ve medeniyet dönemlerini yaşamaktadır²⁰³. Danilevski'ye göre, gelişmenin ilk (en düşük) aşaması **bağımlılık**, en üst aşaması ise **özgürlük** idi²⁰⁴. Danilevskiy'in dile getirdiği bu görüş, çıkış noktası itibariyle ayrı toplumları nazarı itibara aldığı için şahsına münhasır ve kabullenebilir olmakla beraber sosyoloji ile de örtüşmekte idi. Ayrıca bu sosyolojik sonuçlar veya 'empirik yasalar', Danilevski tarafından kabul edilen terminolojiye göre, diğer toplum tarihlerinin karşılaştırılmasından meydana gelen yasalarla bir paralellik göstermekteydi²⁰⁵. Danilevskiy, tarih ilmine yeni bir açılım getirmek isterken, ifade etmeye çalıştığı tarihî terminolojinin ilmî bir gerçekliliğe dayanmadığı ve aynı zamanda

¹⁹⁹ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa" **Zarya**, Ocak1869, s. 8-10.

²⁰⁰ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 9, Sorokin, s. 56.

²⁰¹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 119-121.

²⁰² Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 122-123.

²⁰³ Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa: Vzgrad na kulturmya i politiceskiya otnoseniya Slavyanskago mira k Germano-Romanskomu**, birinci baskı, s. 122. Bundan sonra Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**¹.

²⁰⁴ Milyukov, **İz istorii...**, s. 272.

²⁰⁵ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 11.

yeni bir termonolojiyi ortaya koymak için yapılmadığı, **Rossiya ve Yevropa**'nın satır aralarında görülebilir²⁰⁶.

Danilevskiy'in dile getirdiği tarih ilmi görüşünün bağımsız bir ilmi terminoloji olmadığı, bilakis bu terminolojiyi kendi siyasî düşüncesinde araç olarak kullanma eğiliminde olduğu söylenilebilir.²⁰⁷ Danilevskiy, eserine “Avrupa neden Rusya'dan nefret etmektedir” diyerek başlayıp²⁰⁸, daha sonra Avrupa'yı, Ortodoksluğundan dolayı Rusya'yı kabul etmediği için hedef olarak gösterip²⁰⁹, yaşlı Avrupa'nın dünya tarihinde son senelerini yaşadığını öne sürmüştür²¹⁰. En önemlisi tarihin hiçbir döneminde Rus hakimiyetinde olmamasına rağmen komşusu Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u merkez alarak²¹¹ bütün Slav kavimlerinin dahil olduğu bir halklar federasyonu düşünmüştür²¹². Böylece aslında ilmî olarak başlayan eseri tamamen taraflı bir ideolojinin el kitabı haline dönüşmüştür²¹³.

Danilevskiy, dile getirmeye çalıştığı bazı fikirleri eski Slavcılıktan almıştır. Avrupa ve Rusya'ya ait tarihî görevler meselesinde eski Slavcılar gibi düşünen²¹⁴, Avrupa'nın Rusya'dan nefret ettiğini, Rus ve Avrupa kültürlerinin her ikisinin de tamamen farklı dünya-tarih fikirlerininin timsali olduğunu ifade eden²¹⁵ Danilevskiy'e

²⁰⁶ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 21-33, 118-132, 170-184, 233-256.

²⁰⁷ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 11-12.

²⁰⁸ Danilevskiy, “Rusya i Yevropa”, **Zarya**, Ocak 1869, s. 20-53; a. mlf., “Rusya i Yevropa”, **Zarya**, Şubat 1869, s. 51-68.

²⁰⁹ Danilevskiy, “Rusya i Yevropa”, **Zarya**, Şubat 1869, s. 69-91; a. mlf., “Rusya i Yevropa”, **Zarya**, Mart 1869, s. 1-19.

²¹⁰ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 283-324. Uspenskiy, IV. İvan'dan itibaren bütün Rus Çarları'nın İstanbul'u başkent yapma hayali olduğunu dile getirmiştir. F. Uspenskiy, **Kak voznik i Razvivalsya v Rosii Vostochniy Vopros**, Peterburg 1887, s. 83.

²¹¹ Danilevskiy'e göre nasıl ki Kudüs, Ortodoks ve Katolik ayırmaksızın bütün Hristiyanlar için kutsal bir şehirdir. Bir dinî merkezdir. İstanbul'da Ruslar için aynı öneme haiz bir şehirdir. Ona göre, İstanbul Ruslar için sadece jeo-stratejik açıdan önemli değildir. Dinî bakımdan da İstanbul büyük öneme haizdir. Danilevskiy, sadece bu sebepten dolayı dahi İstanbul'un Ortodoks dünyasının hakimiyetinde olması gerektiğini savunmuştur. Bkz. Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**¹, s. 388.

²¹² Danilevskiy bu görüşü ortaya atarken Amerika Birleşik Devletleri örnek olarak göstermektedir. Ona göre zamanla teker teker bağımsızlıklarına kavuşacak Slav halklarının oluşturacağı Slav Federasyonu dünya tarihine yön verecektir. Bkz. N. Ya. Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa: Vzgrad na kulturmya i političeskiya otnoşeniya Slavyanskago mira k Germano-Romanskomu**, Peterburg 1895, beşinci baskı, s. 122. Bundan sonra Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴.

²¹³ Milyukov, **İz istorii...**, s. 272-273., Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 260.

²¹⁴ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 12-13.

²¹⁵ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 284-286.

göre, Avrupa dünya-tarih fikri devrini tamamlamış, dönem itibariyle Avrupa'nın tarihî varlığının hükmü kalmamıştır²¹⁶. Rusya'nın geleceği ise büyük dünya devleti rolüdür. **Rusya ve Avrupa**'nın yazarına göre, her halk kendisi için diğer halklardan daha özgün ve mükemmel bir fikre sahiptir²¹⁷. Ona göre, İnsanoğlunun sorumluluğuna verilen bu fikir, bütün taraflılığı ile belli zamanlarda ve belirli bir halkta değil, ayrı olarak ve farklı tarih gelişmelerin bütünlüğünde gerçekleşebilir²¹⁸. Danilevskiy, tarihi bütünlüğü dikkate alırken Slavcı düşüncenin beraberinde getirmiş olduğu tarafgirlikten de öte sosyoloji ilminin ana kurallarına uymamış, dönem itibariyle Rusya'nın hakim olduğu ya da mücadele halinde bulunduğu çoğu halka hakaret içeren yıpratıcı fikirler öne sürmüştür²¹⁹.

Milyukov bu düşünceden yola çıkarak pratikte Danilevskiy'in bazı yönlerden, kendinden önceki Slavcılardan ayrı düşünce yapısında olduğunun altını çizmiştir. Ona göre, Danilevskiy farklı halkların dünya tarihini geliştirmedeki katkılarını ortaya koyarken Slavları ilk sıraya yerleştirmiştir²²⁰ Diğer yönden Danilevskiy, Slavcılığı medeniyetlerin gelişmesinde son halka olarak görmüş,²²¹ dünya tarihinde gelişmelere yön vermede en önemli etken olarak Slavları göstermiştir²²² Danilevskiy'e göre, bu görevi yerine getirecek hali hazırda başka bir halk bulunmamaktadır. Çünkü bu görevin ancak 'yüce yaratıcının bilincinde olan bir halk' tarafından yerine getirilmesi mümkündür. Sözü edilen halk ise Slav milletidir.²²³ Bu görüşü ile eski ve yeni Slavcılarla birebir örtüşmektedir.

Danilevskiy tarihî tipleri 3 kısma ayırmıştır:

Birinci tip, tarihe olumlu katkısı olan yaratıcı ve yapıcı medeniyetler: 1) Mısır, 2) Çin 3) Asur-Med-Babil-Finike-Keldani veya Eski Sami 4) Hint 5) İran 6)İbrani 7)

²¹⁶ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 288-302, Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 12-13.

²¹⁷ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 480.

²¹⁸ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 480-481.

²¹⁹ Türk halklarını bedevi halklara benzeten Danilevskiy, Türklerin Avrupa'da yaşama hakkı olmadığını öne sürüyor, geldikleri (Türkistan bölgesi) yere geri gönderilmesi gerektiğini savunuyordu. Bkz. Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 37, 90-91.

²²⁰ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 13.

²²¹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 524-526.

²²² Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 528-531.

²²³ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 531-533.

Yunan 8) Roma 9) Yeni Sami ya da Arap 10) Germen-Roma ya da Avrupa. Ayrıca oluşum aşamasında tarihe karışan Maya ve İnkalar²²⁴. İkinci tip, giderek etkisini yitirip kültürlerini kaybetme aşamasında olan medeniyetlere son veren ve tarihe olumsuz katkısı olan yıkıcı medeniyetler: 1) Moğollar 2) Hunlar 3) Türkler²²⁵. Üçüncü kısımda ise yok olma aşamasına gelmiş uygarlıklara olumlu ya da olumsuz etki edemeyen, sadece kendi etnisitelerinde kapalı kalarak başka yıkıcılara malzeme olan halklar. Danilevskiy, Finlileri ve diğerlerini bu guruba koymaktadır²²⁶.

Buradan hareket eden Danilevskiy, yeni bir (on birinci) tarihî tip peşinde koşmuştur. Bu tip Rusya'nın liderliğinde bütün Slavların bir araya geleceği Slav Federasyonudur²²⁷. Danilevskiy'e göre, öne sürdüğü tarihi tip sayesinde Rusya, iktisadî, kültür ve sosyal alanlarda giderek can çekişen Avrupa'ya önderlik edecek, dünya tarihine yön verecektir²²⁸. Danilevskiy, bilhassa dinî yönden Avrupa'da çözülmenin başladığı bir zamanda Rusya'nın bu önderlikte hak sahibi olduğunu iddia etmiştir²²⁹.

Danilevskiy'in öne sürdüğü Slavcılık ile çağdaş sosyolojinin düşünceleri arasında ortak bir payda aramak yararsızdır. Sosyoloji, insan toplumunun evrim yasalarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Danilevskiy ise, toplumun içine yerleştirilen sabit fikri keşfetme ile ilgilenmiştir²³⁰. Danilevskiy, kendi fikrini ortaya koyarken sosyolojik argümanlara uygun bir şekilde yola çıkmış, ancak ilerleyen safhalarda dile getirdiği fikirlere taban tabana zıt sonuçlara varmıştır²³¹ Soyut bilimleri, 'hareket', 'madde' ve 'ruh' u kapsayan fizik, kimya ve psikoloji gibi ilimlerden ibaret gören Danilevskiy, dünyanın bütün elementlerinin bu üç ilim sayesinde tekabül ettiğini ileri sürmüştür²³² Biyoloji ve sosyoloji gibi insanı ve onun fiziki ve sosyal yapısını incelemeyi koyan bilimleri ise bu ilimlerden ayırmıştır²³³. Milyukov, bu durumu Danilevskiy'in botanik

²²⁴ Danilevskiy, "Rusya i Yevropa", **Zarya**, Şubat 1869, s. 88.

²²⁵ Danilevskiy, "Rusya i Yevropa", **Zarya**, Şubat 1869, s. 90.

²²⁶ Danilevskiy, "Rusya i Yevropa", **Zarya**, Şubat 1869, s. 90-91.

²²⁷ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 126-128.

²²⁸ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 522-525.

²²⁹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 526-528 .

²³⁰ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 13.

²³¹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 165.

²³² Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 165-167.

²³³ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 167-168.

gibi çağdaş bir bilim dalı ile uğraşırken, Slavcılık ideolojisini kabullenmesindeki zıtlığa bağlamıştır²³⁴.

Danilevskiy'i diğer Slavcılardan ayıran başka bir görüş farklılığı da I. Petro hakkındaki düşünceleridir. Danilevskiy, kendinden önceki Slavcılar gibi, I. Petro'nun reformları sonucu Rusya'nın geleneklerinden ayrıldığı hususu üzerinde fazla durmadan, onun askerî ve siyasî başarılarına atıfta bulunmuş, yapılan olumsuzlukları dahi Rus halkı düşünülerek yapıldığı için saygı ile karşılamıştır²³⁵. Bu siyasî gelişmenin II. Katerina döneminde, önce Beserabya ve Kafkasya, daha sonra ise Karadeniz ile devam ettiğini ifade eden Danilevskiy²³⁶, reformlar sonucunda bazı haksızlıkların mazur görülmesi gerektiğini, ancak sonuçta bütün yapılmak istenilenlerin Slav halkının refahı için yapıldığını, halkın da bunun farkına varması gerektiğini ifade etmiştir²³⁷. Rusya'nın, Doğu Avrupa (Lehistan), Kafkasya ve hatta İran'da dahi siyasî yönden etkin hale gelmesinden Avrupa'nın hoşnut olmadığını dile getiren Danilevskiy'e göre Avrupa, Rusya'nın, sadece Asya'da yerli halkı medenileştirme görevini üstlenmesini desteklemiştir²³⁸.

Danilevskiy, kendi küllerinden doğacak bir Rusya'nın siyasî ve sosyal bakımdan Avrupa'ya katkı sağlamasını Avrupa'nın istemediğini ve karşı olduğunu, bütün engellemelere karşın Rusya'nın kendi yolunda ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştir²³⁹. Çünkü İstanbul'u merkeze alarak yeni bir Slav İmparatorluğu kuracak olan Rusya'nın çökmekte olan Avrupa'ya her halukârda karşı geleceğini, bütün Slavların da bu ideal uğruna birleşmesi gerektiğini belirtmiştir²⁴⁰. Danilevskiy'e göre Slavcılık ülküsü, Slavlar arasında Allah inancından sonra gelen ikinci en yüce varlık olması gerekir. Bu fikri yüce bir ülkü olarak görece Slavlar, milli birliğini sağlamadan ideallerini gerçekleştirecek ortamı bulamayacaklardır.²⁴¹

²³⁴ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 14.

²³⁵ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa", **Zarya**, Ocak 1869, s. 30.

²³⁶ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa", **Zarya**, Ocak 1869, s. 32.

²³⁷ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 260-261.

²³⁸ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 35-38.

²³⁹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 43-47.

²⁴⁰ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 50-53.

²⁴¹ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 261.

Danilevskiy, Darwin'in (1809-1882) kesintisiz tür teorisine karşı çıkarken de sonucu Slavcılık ideolojisine bağlamıştır. Kesintisiz tür teorisinde Darwin yerine Fransız zoolog Georges Cuvier'in (1769-1832) ortaya attığı farklı türlerin kesintisiz bağlılığı fikrine hak verirken, sonuçta milli tarihlerin de birbirinden üstün ya da aşağı olduğunu iddia etmenin faydasızlığını dile getirmiştir²⁴². Danilevskiy'e göre, İngiltere Kanunlarının ya da Slav milletinin ananelerinin birbirine üstünlüğü yoktur. Burada dikkate alınması gereken her milletin kendisine has özellikleridir. Ona göre, tarih kaleme alınırken de bu özellikler göz önünde bulundurularak yorumlanmalıdır.²⁴³ Böylece Danilevskiy dönem itibariyle Avrupalı fikir adamlarının dile getirdiği üstün ırk-aşağı ırk meselesinde Slav halkını sadece Slav toplum yapısını göz önüne alarak değerlendirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ancak kendisi bu söylemleri dile getirirken, diğer bir ifade ile Avrupalı araştırmacılardan Slavları değerlendirirken objektif olmalarını isterken, Türkler ve bilhassa Türkiye Türkleri hakkındaki ifadeleri ne sosyoloji, ne psikoloji ne de tarih ilmi ile örtüşmektedir.²⁴⁴ Danilevskiy gerçekleri olduğu gibi ortaya koyarken realist ancak onları yorumlarken ideolojik bir düşünce yapısında olması, çıkış olarak tamamen ilmi gerçeklere dayanan fikirlerini Slavcılığa bağlayarak heba etmiştir²⁴⁵.

Danilevskiy, kendisinden önceki Slavcılarının öğretilerinden farklı bir şekilde Roma-Germen ilkesinin tamamen karşısında olmamıştır²⁴⁶. Diğer yandan Danilevskiy, Slavcılar gibi Avrupa'yı oluşturan Roma-Germen medeniyetinin görevini tamamlayarak tarihe karışmakta olduğunu savunmuştur²⁴⁷.

Danilevskiy, farklı halkların arasındaki benzerlikleri örneklerle açıklamasına rağmen, toplumsal bilimlerin var olmasını kabul etmek istememiştir. Önceden saptanan eski zooloji tiplerine inancını sürdürerek, yaşadığı dönemde de benzer tipleri bulmaya gayret göstermiştir. Bu nedenle milliyet içine yerleştirilen dünya fikrinin eski kavramını

²⁴² Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 87-88.

²⁴³ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa", **Zarya**, Şubat 1869, s. 87-88, Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 121.

²⁴⁴ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 93-94.

²⁴⁵ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 17.

²⁴⁶ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 243-246.

²⁴⁷ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 248-254.

almış²⁴⁸, bu fikrin menşesini açıklayarak yeni bir yapı oluşturmuş²⁴⁹, dünya-tarihi planından ayrı, toplumsal grubu olan milliyet hakkındaki bilimsel kavrama ise bu yapının içeriğinde göstermişti²⁵⁰. Böylece tamamen gerçek milliyet kavramı, Danilevskiy laboratuvarında “kültür-tarihî tip” metafizik kavramına dönüşmüştür.²⁵¹ Milyukov’a göre, Danilevskiy’in ‘kültür-tarihî tip’ ideali, realizm ve Hegel’in ‘milliyet’ kavramının sentezidir²⁵². Danilevskiy, gerçek ve ideal arasında orta bir kısım oluşturup, adına da ‘kültür-tarihî tip’ diyerek kendi idolojisini Slavcılığın temellerine dayandırmayı düşünmüştür²⁵³.

Danilevskiy, “kültür-tarihî tip”in tanımı yaparak sadece bir halkı değil, etnografik açıdan bu halka akraba olan diğer halkların da bu tanım içerisinde ifade edilmesini uygun görmüş, Avrupa ve Slavların farklı birer tip olarak görülmesi gerektiğini iddia etmiştir²⁵⁴. Her iki tarihi tipin daima birbiri ile mücadele halinde olduğunu ve bunun da tarih devam ettiği müddetçe süreceğini dile getirmiştir²⁵⁵. Danilevskiy’e göre, kültür-tarihi tip, değişmez olarak görüleceğine göre Avrupa kültürünü Slavcılığa yaklaştırmak imkansız hale gelecek, özgün Slav medeniyetinin gerekliliği ve iki tipi düşmanlığı ve tam bir yabancılaşmanın meşruluğu kabullenilecekti.²⁵⁶ Milyukov bu durumu, eski Slavcılar da göz önünde bulundurarak, ulusal bencillik ve müstesna olma düşüncesi ile açıklamıştır²⁵⁷.

Danilevskiy’nin tarih felsefesi pratik bir sonuca varmıştır. Ona göre, Slavcılarının doktrini çok fazla hümaniter olup, hümaniter bir doktrin esas alınarak Slavcı ideolojinin programı sağlam temellere dayandırılmazdı²⁵⁸. Danilevskiy’e göre, dış siyasette Doğu Sorunu çözümediği sürece, diğer bir ifade ile İstanbul’a hakim olmadan ve Slav

²⁴⁸ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 584-287.

²⁴⁹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 288-289, Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 17.

²⁵⁰ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 592-294.

²⁵¹ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 297-298.

²⁵² Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 17-18.

²⁵³ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 300-305.

²⁵⁴ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 516.

²⁵⁵ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 314-315.

²⁵⁶ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 517-523, Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 18.

²⁵⁷ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 19.

²⁵⁸ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 526-531.

halklarının bağımsızlığı sağlanılmadan hümaniter bir düşünceden söz edilmesi de uygun değildi²⁵⁹. Danilevskiy'nin iç siyasete ait görüşleri ise sadece eskiyi korumak üzerine idi²⁶⁰. Rusya'da yaşayan halkların gelecekte nasıl bir birleştirici kültür etrafında toplanacağı meselesini zamana bırakan Danilevskiy, sözü edilen kültür tipinin de Slav merkezli olması gerektiğini iddia etmiştir. Ancak bu meseleleri tartışmak için zaman ve mekânın uygun olmadığı görüşünde idi²⁶¹. Danilevskiy'in iç siyaset hakkındaki görüşlerinde de tezatlık vardır. Ona göre devlet sisteminde oluşabilecek tıkanıklığa sebep vermemek için gerektiğinde Rus halkı kendinden ödün vermeli²⁶², fakat hem siyasî hem de sosyal özgürlüğünü sonuna kadar kullanmalıdır. Milyukov, her fikrinde olduğu gibi bu fikrinde de tezat barındıran Danilevskiy'nin hiçbir zaman dozu ayarlayamadığını dile getirmiştir²⁶³. Danilevskiy, bazı meselelerde yanıldığını itiraf etmiştir. 1871 baskılı eserinde II. Aleksandr'ın yapmış olduğu reformların iç siyasette sosyal adaleti tamamen yapılandıracağı, sınıflar arası uçurumu kapatacağı yönünde fikir beyan eden²⁶⁴ Danilevskiy, 1889 tarihli üçüncü baskıda bu düşüncelerinin anlamsız olduğunu itiraf etmiştir. Danilevskiy reformların yeni yapılmasından dolayı henüz daha işin farkına varamadığını, reformları övdüğü tüm yazılarını saçma olarak niteleyip, beklentilerin olduğu reformların, bütün beklentileri boşa çıkardığı hükmüne vararak, olabileceklerinden tahmin edemediği için de kendisini suçlu gördüğünü dile getirmiştir²⁶⁵.

Slavcı olmasa da sosyal meselelerde Danilevskiy'nin düşüncelerini benimseyen öğrencisi N. N. Strahov (1828-1896), Danilevskiy'in düşüncelerinde insanın kendini bulduğunu ifade etmiştir²⁶⁶. Milyukov'a göre, insan kendini bulmaya çalışırken kendini dahi taklit edebilir, daha ileriye göremeyebilir, geleceği yapılandıramayabilir. Bu sebeple

²⁵⁹ Danilevskiy dünya tarihinin şekillenmesinde iki kaynağın çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Eski Nil'in kıyıları olarak da anılan Kudüs ve İstanbul. Ona göre, bu iki şehirden beslenen fikir yapısı daha sonra Kiev yoluyla Moskova'ya ulaşmıştır. (Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**⁴, s. 556-557).

²⁶⁰ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 532-533, Milyukov, **İz istorii...**, s. 278-279.

²⁶¹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 19-20.

²⁶² Danilevskiy burada 16. ve 18. asırlardaki gelişen karışıklıkları örnek göstermektedir. Bkz. Danilevskiy, **Danilevskiy, Rusya i Yevropa**³, s. 532-534.

²⁶³ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 20.

²⁶⁴ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**¹, s. 294-295.

²⁶⁵ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**¹, s. 300-301.

²⁶⁶ N. N. Strahov, "O knige N. Ya. Danilevskogo Rossiya i Yevropa", **İsvestiyah Peterburgskogo Slavyanskogo Blagotvoritelnogo Obşestva**, Peterburg 1886, No: 1.

de Slavcı bütün düşünürlerin birbirini taklit etmesi kaçınılmaz olmuştur²⁶⁷. Oysa ki Slavcılar iç siyasette ortaya attıkları özgürlük düşüncesinden bir program hazırlayarak onu devlet yapısına uygulayabilirlerdi²⁶⁸. N. N. Strahov, ifade etmeye çalıştığı düşüncelerde aşırılığa kaçtığı için kendisinde yeni Slavcı düşünceleri tespit etmek çok zordur²⁶⁹.

Danilevskiy Leh sorununa da değinerek bu sorunun eskisi gibi yumuşak siyaset izleyerek değil, Rusya'nın kendi doğrularını Avrupa'ya kabul ettirmesi ile çözüme kavuşabileceğini dile getirmiştir²⁷⁰. Lehistan'ın bir bölümünü kendi topraklarına katan Avusturya'nın Avrupa'nın jandarması rolüne büründüğünü ifade ederek, bundan güç alan Prusya'nın da hiç hakkı olmamasına rağmen Slav topraklarından kendisine kazanç sağladığını düşünmüştür²⁷¹. Danilevskiy, Rusya'nın Napolyon'u ülkeden kovduktan sonra Viyana Konferansı sırasında büyük bir fırsatı kaçırarak, Batı ile ilişkilerini zedelememek adına Slavların haklarını bu kongrede yeterince savunmadığını, bundan dolayı da hem kendisine hem de Slavlara zarar verdiğini öne sürmüştür²⁷².

Danilevskiy eski Slavcılardan daha cesaretli bir şekilde davranmaya çalışsa da, ifade etmeye çalıştığı fikirleri ideolojisinin önüne geçememiştir. Kendinden sonraki düşünülere ilham kaynağı olan Danilevskiy, Slavcılığın tesiri altında inandırıcılığını da kaybetmiştir²⁷³. Çünkü çıkış noktası orjinal fikirlere dayanan, Avrupa'nın gerilemesi, buna karşılık Rusya'nın yükselişi fikrini her zaman Slavcılığa bağladığı için zamanla kendi firkileri arasında da tenakûza düşmüştür²⁷⁴.

Danilevskiy, liberalizm ve diğer fikir akımlarının Avrupa tarafından Rusya'yı güçsüz bırakmak için ortaya atıldığını iddia etmiştir²⁷⁵. 20. asrın önemli fikir adamlarından A. Toynbee'nin, Avrupa'nın dünya ile ilişkisini kaleme aldığı **Civilization on Trial** adlı eserinde Rusya ile Avrupa arasındaki münasebete getirdiği yorumlar

²⁶⁷ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 20.

²⁶⁸ Milyukov, **İz istorii...**, s. 279.

²⁶⁹ B. V. Nikolskiy, **Nikolay Nikolayeviç Strahov kritiko-biografiçeskiy oçerk**, Peterburg 1896, s. 1-55.

²⁷⁰ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa", **Zarya**, Ocak 1869, s. 33.

²⁷¹ Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa", **Zarya**, Ocak 1869, s. 33-34.

²⁷² Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa", **Zarya**, Ocak 1869, s. 34.

²⁷³ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 20-21.

²⁷⁴ Danilevskiy, **Rusya i Yevropa**³, s. 408, 413, 418-419.

²⁷⁵ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 264.

Danilevskiy ile neredeyse birebir örtüşmektedir²⁷⁶. Spengler'in Avrupa'nın gerilemesi hakkında dile getirdiği görüşler ise Danilevskiy'in görüşlerinin devamı gibidir²⁷⁷. Ancak Spengler, Danilevskiy'in kitabını görmediğini iddia etmiştir²⁷⁸. Walicki, Danilevskiy'i fikri manada yaşadığı dönemin en önemli gericilerinden biri olarak gösterse de²⁷⁹, her şeye rağmen Avrupa ve Rusya hakkında dile getirdiği fikirler hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

2. Konstantin Nikolayeviç Leontyev

Rusya'nın Nietzsche'si²⁸⁰ olarak adlandırılan Leontyev²⁸¹, Danilevskiy'e yakınlığından ötürü ilk zamanlar onun sadık talebesi ve aynı zamanda fikirlerinin devamı niteliğinde olan bir izleyicisiydi²⁸². Sonraki dönemlerde, bilhassa Slav topraklarına yaptığı geziler sonrasında tam olarak hayal kırıklığına uğramasa da, Slavcılık fikirlerini eskisi gibi benimsemesine rağmen, kendi dönemine kadar Slavcılar tarafından öne sürülen Slav Birliği-Slav Federasyonu fikrinin gerçek hayatta uygulanıp

²⁷⁶ Arnold J. Toynbee, **Civilization on Trial**, London 1957, s. 149-164.

²⁷⁷ Robert E. MacMaster, "Danilevsky and Spengler: A New Interpretation", **The Journal of Modern History**, sayı 26, No:2, Temmuz 1954, s. 154-161.

²⁷⁸ Sorokin, Moskova Üniversitesinden bir arkadaşının Spengler'i ziyaretinde Danilevskiy'in kitabını Spengler'in kütüphanesinde gördüğünü dile getirmiştir. Bkz. Pitirim Alexandroviç Sorokin, **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, terc. Mete Tunçay, Ankara 1972, s. 276. (dipnot 109)

²⁷⁹ Walicki, Danilevskiy'i, 'Reformlardan Sonraki Gerici İdeolojiler' başlıklı bölümde anlatmayı uygun görmüştür. Bkz. Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 259-264.

²⁸⁰ Leontyev, Slavcılığı eski Slavcılardan farklı bir şekilde yorumladığı için henüz hayatta iken bazı Rus fikir adamları tarafından kendisine Rusya'nın Nietzsche'si lakabı uygun görülmüştür. Bkz. Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 30.

²⁸¹ Konstantin Nikolayeviç Leontyev (1831-1891): Moskova Devlet Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Kırım Savaşı'nda savaş doktoru olarak çalıştıktan sonra Nijni Novgorod'da köy doktorluğu yaptı. 1863-1873 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde değişik şehirleri gezdi. Girit, Edirne, Tulça ve Selanik'te kaldı. Atina'da kaldığı zamanlarda ise şehirden daha çok köy köy gezerek halkın içine karıştı. 1880'de **Varşavskago Drevnika** Dergisinin yardımcı redaktörlüğü görevine getirildi. 1887'de Moskova merkezden ayrılarak tekrar köy hayatına döndü. 4 yıl sonra ise hayata veda etti. En önemli eserleri arasında şunlar vardır; **Podlipki, V svoem krayu**. Bu iki romanla beraber yazdığı kitabı **Oteçestvennih zapiskah** 1856-1866 yılları arasında yayınlanmıştır. Diğer eserleri, **İz jizni hristian v Turtsii**, 1876. Bunlardan başka Ortodoks Birliği ve Slavcılık hakkında bir çok gazete ve dergide makaleleri yayınlanmıştır. En önemli eseri ise 1885-1886 yıllarında kaleme aldığı iki cilt halinde yayınlanan **Vostok, Rossiya i Slavyanstvo** adlı eseridir. Bu eser 2007'de tek kitap halinde yeniden neşredilmiştir. Bkz. **Filosofskaya Entsiklopediya**, Moskova 1964, T. 3, s. 177; Nikolay Berdyayev, "K. Leontyev-Filosof Reaktsionnoy Romantiki", Leontyev, **Vostok...**, s. 3-27. Bundan sonra Leontyev, **Vostok**².

²⁸² Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 22.

uygulanamayacağı hakkında tereddütlerini dile getirmiştir²⁸³. Leontyev, Balkan coğrafyasında bulunduğu sırada karşılaştığı olaylar sonrasında Slavların siyasî alanda birleşmesi hakkında fazla hayalci olmamak gerektiğini savunarak, dönem itibariyle kültürel birliğin sağlanmasının gelecekte siyasî birliği beraberinde getireceğini düşünmüştür. Leontyev, siyasî birliğin uzak ihtimal olarak düşünüldüğünde, Rusya'nın daha gerçekçi bir politika izleyebileceğini iddia etmiştir²⁸⁴. Slavcılığın, Slav halklarını içine kapalı bir toplum haline getirdiğini ifade ederek, diğer kültür ve halklar ile etkileşim halinde olmayan bir ideolojinin kendi içerisinde de yetersizliği beraberinde getireceğini belirtmiştir²⁸⁵.

Leontyev, İstanbul'daki gözlemlerine dayanarak²⁸⁶, Danilevskiy'in ifade etmeye çalıştığı Güney Slavlarını bir çatı altında toplama-Slav Federasyonu kurma-fikrinin bir ütopya olmasa dahi²⁸⁷, gerçekleştirilmesinin çok zor olduğunu farkına vararak, Slavları tanımadan Slavcılık yapanları ütopya peşinde koşan ideologlara benzetmiştir²⁸⁸. Burada ütopya peşinde koşanlar diyerek Danilevskiy'i kastetmiştir. Danilevskiy'in yukarıda da geniş bir şekilde ele aldığımız **Rossiya i Yevropa** kitabında özetlediği Avrupa'nın çöküşü ve bunun karşısında Rusya'nın yükselişi ana fikrinden yola çıkarak, Rusya'nın genç olduğuna dair iddia hakkında bir delilin olup olmadığını sorgulayıp, sadece genç olmanın gelecek için yeterli bir özellik olmadığını, üretici olmayan bir neslin gelecekte zengin olamayacağını, az üreten bir neslin bunu sadece ideoloji olarak ileri sürebileceğini ifade etmiştir²⁸⁹.

Leontyev'e göre Rusya, ne kendisinin önceden dile getirdiği gibi genç bir kuşak, ne Danilevskiy'in ifade etmeye çalıştığı gibi kendine özgü kültürü olan bir toplum, ne de Slavcı metafizikçilerin ifade etmeye çalıştığı gibi bir halktır. Ona göre Rusya,

²⁸³ Leontyev, **Vostok**², s. 90-91.

²⁸⁴ Konstantin Leontyev, **Vostok, Rossiya i Slavyanstvo**, T. II, Moskova 1886, s. 66. Bundan sonra Leontyev, **Vostok**¹.

²⁸⁵ Leontyev, **Vostok**¹, T. I, 122.

²⁸⁶ 10 Aralık (22) Aralık 1881 tarihinde Peterburg'dan yola çıkan Leontyev, Odessa üzerinden 16 Aralık'ta (28) İstanbulda geldi. Leontyev bu yolculuğunu kendi el yazısı ile kaleme almıştır. Bkz. **GARF**, 577.1.13, yıl 1881, s. 1-1arkası-2

²⁸⁷ Leontyev, **Vostok**¹, T. I, 75-76, T. II, 66-67.

²⁸⁸ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 22.

²⁸⁹ Leontyev, **Vostok**¹, T. I, 75-76, I, 186-187.

geçmişinden aldığı tarihi güç ile Avrupa'ya karşı koymaya çalışan bir nevi Bizans'ın devamı olan Ortodoks toplum devletidir²⁹⁰.

Leontyev, bazı Slavcıların, Osmanlı ve Avusturya hakimiyetinde olan Slavların bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra bir birlik oluşturarak sadece Osmanlı ve Avusturya'ya karşı değil, aynı zamanda İngiltere, Fransa ve hatta Almanya'ya karşı Rusya'nın önderliğinde bir federasyon oluşturacağını düşünse de²⁹¹, dile getirilen fikirlerin gerçek hayatta uygulanmasının çok zor olduğunu, Britanya Krallığı'ndan bağımsızlığını kazanan Amerika'nın Güney-Kuzey Savaşı yaptığı gibi, bağımsız Slav kavimlerinin de (Yunanlıları da bu çerçevede düşünmüştür) birbirleri ile mücadeleye girmeyeceğini hiç bir devletin garanti edemeyeceğini, Rusya'nın da bu mücadeleyi bütün iyi niyetine rağmen engelleyemeyeceğini iddia etmiştir²⁹².

Leontyev Balkan coğrafyasını gezdikten sonra bu bölgede meydana gelecek mücadeleyi 1880'lerde dile getirmiştir. Bunu ifade ederken de diğer Slavcılar kadar tarafgir değildir. Ona göre, yangın Avrupa'nın hemen yanı başında olacak ve Slavların kendi aralarındaki mücadele sonrasında daha da söndürülmesi zor hale gelecekti²⁹³. Bulgarın Sırp'a, Sırp'ın Karadağlı'ya, Karadağlının Yunan'a, Yunanlının Makedonyalı'ya güvenmediğini iddia eden Leontyev²⁹⁴, bütün samimiyeti ile Slavların birleşmesine inandığını, ancak bunun hali hazırda zor olduğunu ve bu fikrini hayretle karşılayanlara da anlam veremediğini ifade etmiştir²⁹⁵. Herşeye rağmen gerçeği bütün çıplaklığı ile anlatmaya devam edeceğini, daha önce düşünürlerin doğruları söylediğinde 'Peygamber' olarak anıldığını, bugün itibariyle ise 'Deli' sıfatının uygun görüldüğünü dile getirmiştir²⁹⁶. Leontyev'e göre, her halk kendi başının çaresine bakmanın yolunu aramalıdır. Bu halkların tek ortak noktasının Rusya'ya güven olduğunu ifade ederek, Rusya'nın üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmesini ümit etmiştir²⁹⁷.

²⁹⁰ Leontyev, **Vostok**¹, s. 130-131.

²⁹¹ Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa...**, üçüncü baskı, s. 435-447.

²⁹² Leontyev, **Vostok**², s. 89.

²⁹³ Leontyev, **Vostok**², s. 89-90.

²⁹⁴ Leontyev, **Vostok**², s. 92-93.

²⁹⁵ Leontyev, **Vostok**², s. 94.

²⁹⁶ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 23.

²⁹⁷ Leontyev, **Vostok**², s. 94-96.

Leontyev, Bulgar ve Yunanlılar arasındaki mücadelenin en az Bulgar-Türk ve Yunan-Türk mücadelesi kadar önemli olduğunu savunan Leontyev'e göre, Bulgar-Yunan anlaşmazlığı sadece kilise ayrılığından değil, aynı zamanda siyasî sürtüşmelerden de kaynaklanmaktadır²⁹⁸. Gerçekten de 1885 Sırp-Bulgar Savaşı ve sonrasında gelişecek olaylar Leontyev'i haklı çıkarmıştır.

Polonya ziyareti sonrasında kaleme aldığı yazısında Homyakov ve Kireyevskiy gibi Slavcıların düşüncelerine saygı duyduğunu belirten Leontyev, dile getirilen düşüncelerin iyi niyetten öteye gidemediği kaanatindedir²⁹⁹. Leontyev, Slavcılarının ifadelerinin aksine, Avrupa'nın özellikle teknolojide giderek kendisini kabullenebilir bir hale getirdiğini³⁰⁰, Homyakov'un söylediği 'Rus halkının içinde saklanan hayat ruhunun' geleceğe ümitle bakmasına neden olduğunu, ancak bu dile getirilen ruhun Rus ya da Slav halkının değil, Slavcılarının kendi kendilerini inandırdıkları bir ruh olduğunu belirtmiştir³⁰¹. Leontyev, Avrupa'nın madden ne kadar gelişirse gelişsin manevî bakımdan bir yıkım sürecinde olduğunu da sözlerine eklemiştir³⁰².

Leontyev, Slavcılık düşüncesinde Ortodoksluğa ve Yunanlılara diğer Slavcılardan daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşmış, Slav kültürünün şekillenmesinde Bizans'ın rolünü kendinden önceki Slavcılara nazaran daha fazla önemsemiştir. Leontyev'e göre, Bizans ruhu Ruslara Leh, İsveç, Fransa ve Türkler ile savaş gücü ve kudreti veriyordu. Ona göre, Bizans ruhunun Ruslarda olmaması, Rusların tarihte olmaması ile eşdeğerdir³⁰³.

Leontyev, Bizans kültür tipinin Slav tipine nazaran daha anlaşılır ve belirgin olduğunu, Bizans'ın devlette otokrasiyi, dinde ise Ortodoksluğu temsil ettiğini, Bizansın bütün yapıları ile beraber Rus toplumunu sarmaladığını, geçmişte olduğu gibi gelecekte de Rusya'ya dolayısıyla Slavlara Bizans ruhunun önderlik edeceğini belirtmiştir³⁰⁴. Leontyev'e göre, Bizans sistemi ve Bizans devlet geleneği bir sinir sisteminin dokuları

²⁹⁸ Leontyev, *Vostok*², s. 100-101.

²⁹⁹ Leontyev, *Vostok*², s. 436.

³⁰⁰ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 89.

³⁰¹ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 22.

³⁰² Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 90-92.

³⁰³ Leontyev, *Vostok*², s. 5.

³⁰⁴ Leontyev, *Vostok*², s. 128-142.

gibi Rusya'yı sarmıştır. Ona göre, nasıl ki sinir sisteminden dokuları ayırmak imkansız ise Bizans kültürünü de Rusya'dan ayrı düşünmek imkansızdır³⁰⁵.

Avrupa'da meydana gelen reform hareketlerinin Bizans'ın Osmanlı egemenliğine girmesinden kaynaklandığını ifade eden Leontyev, Rusya'da Hellenizme ilginin yine bu dönemde başladığı görüşündedir³⁰⁶. Edebiyat ve sanatta Bizans etkisinin önce Batı Avrupa'da, daha sonra I. Petro döneminde Rusya'da doruk noktasına ulaştığını beyan eden Leontyev'e göre, edebiyat ve sanat alanında Bizans'a ait gibi görünen, aslında Türklere ve Araplara ait olan ilmi gelişmeler ise Rusya tarafından kabul görmemiştir³⁰⁷. Böylece Helen sanatı, Roma kanunları benimsenmeye, Bizans'a ait ne varsa hepsi diğer Avrupalı devletler tarafından da kabul edilmeye başlandı. Tarif edilemez yeniliklerin Batı Avrupa'da Alman Feodalizmine rağmen gerçekleştirildiğini öne süren Leontyev'e göre, Avrupa'da karışık olmayan Bizans ruhunu sadece Moskova taşımaktaydı³⁰⁸. Avrupa'nın diğer şehirlerinde Roma kültürüne ait mimarî ve edebî eserlerde Bizans haricindeki unsurların etkisi görülürken dinî ve kültürel yönden Bizans'ın devamı sayılan Moskova'da, harici unsurlardan bir ize rastlanılmamaktaydı³⁰⁹.

Kıbrıslı Robert³¹⁰ (1807-) Moskova'nın birlik içerisindeki tek Slav şehri olduğunu dile getirmesine rağmen, buna hiddetle karşı çıkan Charles de Mazade (1820-1893)³¹¹ Moskova'nın Avrupa yapısına yabancı mahalli-feodal bir Asya şehri olduğunu dile getirmiştir³¹². Leontyev'e göre her ikisinin de haklı olduğu taraflar vardı³¹³. Ancak Rusya'da gündelik hayata dair kullandıkları ev eşyalarına kadar ikonalar ve mozaikler

³⁰⁵ Leontyev, *Vostok*², s. 136-138.

³⁰⁶ Leontyev, *Vostok*², s. 128.

³⁰⁷ Leontyev, *Vostok*², s. 128-129.

³⁰⁸ Leontyev, *Vostok*², s. 129.

³⁰⁹ Leontyev, *Vostok*², s. 130.

³¹⁰ Cyprien Robert olarak bilinir. Slavlar üzerine çalışmaları ile üne kavuştu. Panislavizmi ilk olarak inceleyen Avrupalı ilim adamlarından birisidir. 1847 yılında Paris'te yazdığı **Les deux Panlavismes** adlı eserinde Slavcılığın Avrupa'da Rusya merkezli yeni bir güç olacağını dile getirmiştir. Bu eserini daha sonra 1852 yılında iki cilt halinde **Le Monde Slave** olarak daha genişletilmiş bir halde yayınlamıştır. Diğer önemli eseri ise 1853 senesinde neşrettiği **The Slave Provinces of Turkey** adlı kitabıdır.

³¹¹ Fransız siyasetçi, tarihçi ve aynı zamanda gazetecidir. Siyasî olan ve aylık yayınlanan **Revue des deux mondes** adlı dergide editörlük görevinde de bulundu.

³¹² Leontyev, *Vostok*², s. 130-131.

³¹³ Leontyev, *Vostok*², s. 130-131.

dahil olmak suretiyle sosyal hayatın her alanında Bizans'ın etkisi vardır³¹⁴. Ayrıca edebiyatta da bu etkinin olduğunu telkin eden Leontyev'e göre dönemin şairleri ve yazarları Puşkin, Lermantov, Gogol, Koltsov, Aleksey ve Lev Tolstoy'un eserlerinde Bizans'ın etkileri rahatlıkla görülebilir³¹⁵. Leontyev'e göre, nasıl ki bir aile inançsız olamaz ve Rus ailesi Hristiyanlık olmadan yapamaz, nasıl ki Hristiyanlık, Bizans ve Bizans'ın kuralları olmadan bir anlam ifade etmez ise Rus edebiyatı, sanatı ve tarihi gelişimi de Bizans fikri temele alınmadan anlaşılabilir³¹⁶.

Leontyev, I. Petro hakkında eski Slavcıların dile getirdiği görüşleri benimsemiştir. Ona göre her ne kadar I. Petro döneminde Avrupa ile daha yakın temasta bulunulması sonucu Bizans'a ait bazı kültürel figürlerin Rus sosyal hayatına girmesi sağlanılsa da, yapılan icraatların bazıları Rus ve Bizans ruhuna ait bazı güzellikleri de halkın yaşantısından söküp atmıştır³¹⁷. Milyukov; her ne kadar Bizans'ı merkez alarak Avrupa karşıtı bir siyasî düşüncede olsa da, geçmişte Rus kültürünün Bizans'ın devamı olduğunu kabul eden Leontyev'in, gelecekte Avrupalı bir kültür yapısının Rusya'da etkili olabileceğini kabullendiğini dile getirmiştir³¹⁸.

Leontyev'in bu düşüncelerinden çıkarım yapan Milyukov'a göre o, batı sürecindeki gelişmenin henüz Rusya'da tamamlanmadığını düşünmüş, Rusya'nın ne yapacağına karar veremediğini ifade etmiş³¹⁹, Danilevskiy'in her zaman dile getirdiği yaşlı Avrupa-geç Rusya ikileminde tereddütü bulunmasına rağmen Rusya'nın genç olduğunu kabullenmiştir³²⁰.

Leontyev, Avrupa'daki liberal eşitlikçi sistemin ahlâki çöküntüyü beraberinde getirdiğini, bu sistemin zamanla Rusya'yı kendisine doğru çekerek, Rusya'yı da etkisi altına almak istediğini ifade etmiştir. Bu düşüncüyü Leontyev'den önce Danilevskiy'de dile getirmişti³²¹. Leontyev, bu isteğin Avrupalılardan değil de Rus yöneticilerinden

³¹⁴ Leontyev, *Vostok*², s. 131.

³¹⁵ Leontyev, *Vostok*², s. 131.

³¹⁶ Leontyev, *Vostok*², s. 131-132.

³¹⁷ Leontyev, *Vostok*², s. 132.

³¹⁸ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 25.

³¹⁹ Milyukov, *İz istorii...*, s. 283-284.

³²⁰ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 26.

³²¹ Leontyev, *Vostok*¹, I, s. 81-83.

geldiğini düşünmüştür³²². Ona göre, Orta ve Yeni çağ Avrupası, hem hayat tarzı hem de kültürel yönden Rusya ile benzerlikler taşımaktadır. Ancak edebî alandaki benzerliklere rağmen Yakınçağ Avrupası, Rusya ile arasına bir mesafe koyarak farklılıklarını ortaya çıkartmıştır³²³.

Leontyev, Danilevskiy'in geliştirdiği kültürel tarihî tip felsefesine de farklı bakış açılarından yaklaşarak kendine göre yorumlamıştır. Leontyev'e göre, kültürel tarihi tip üç dönem olarak ele alınmalıdır. İlk dönemde gelişme ile beraber sadelik ön plandadır³²⁴. Daha sonra karmaşıklığa doğru gelişme söz konusudur ki, bu dönem refah dönemidir. Son olarak ise doğuşundan da daha eskiye yönelme, yıkılma dönemidir³²⁵. Mesleğinin de vermiş olduğu ilhamla Leontyev, bu dönemleri canlıların hayat kesitlerine benzetmiş. Danilevskiy gibi tarihî çağları bitkilerden de ilham alarak bizlere sunmuştur³²⁶. Ona göre, Avrupa için sade-gelişim dönemi 'çiçek açma', diğer bir ifade ile Ortaçağ'a tekabül eden zorluklar ve eşitsizlikler dönemidir³²⁷. Yeniçağ ise özgürlük ve eşitlik fikirlerinin hayata geçme zamanı, "liberal-eşitlikçi ilerleme" zamanı ve aynı zamanda bütün karmaşık milli kimliklerin yıkılma dönemidir³²⁸. Bu ayrışım sürecinin kaçınılmaz olduğunu ifade eden Leontyev'e göre, toplumlar bu meşum sonuçtan kendisini kurtaramaz, ancak bu son için hazırlık yapan halklar yıkımı yavaşlatabilir, hazırlıksız yakalananlar ise ne olduğunu anlamadan tarihten silinebilir³²⁹.

Leontyev, her makul toplum bilimci gibi bir kural geliştirerek Slavların, gelişmenin en üst noktasına erişeceği zamana kadar toplumun ileri gitmesine katkıda bulunmasını ve belirlenen noktaya eriştiğinde orada kalmak için üstün gayret göstermesi gerektiğini, bu noktaya eriştikten sonra ise eğik bir düzeyden uçuruma, tam yıkım haline

³²² Leontyev, **Vostok**¹, I, s. 92-96.

³²³ Leontyev Bismark döneminde Rus-Alman ayrışmasını bu duruma örnek olarak göstermiştir. Aynı tarihî kültürel yapıyı barındıran iki halkın ayrı gösterilmesinin çok sakıl kaldığını dile getirmiştir. Bkz. Leontyev, **Vostok**², s. 133-134.

³²⁴ Leontyev, **Vostok**¹, I, s. 148.

³²⁵ Leontyev, **Vostok**¹, I, s. 149-150.

³²⁶ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 24.

³²⁷ Leontyev, **Vostok**¹, I, s. 150.

³²⁸ Leontyev, **Vostok**¹, I, s. 151.

³²⁹ Leontyev, **Vostok**¹, I, s. 151-152.

gidişini engellemek için koruyucu vasfını öne çıkarması gerektiğini ifade etmiştir³³⁰. Her şeye rağmen bu yıkımın önlenemeyeceğini savunan Leontyev, gelecekte pek ümitli değildir. Bu konuda realist olunması gerektiğini düşünen Leontyev'e göre dünyada doğruluk en önemli haslet olmakla beraber, doğru insanların dünyaya egemen olacağı inancı fazla iyimserlik içermektedir³³¹. Eşitlikçi idealin bir gün mutlaka gerçekleşeceğini de öngören Leontyev, bunun ancak tekdüze bir halde olabileceğini savunmuştur³³².

Leontyev, Danilevskiy'e nazaran gelişmelere daha realist yaklaşımlarda bulunmuştur. Danilevskiy geleceğin Slav asrı olacağına tam iman etmiş bir yapıdaydı. Leontyev, İstanbul merkezli Slav Federasyonu'nun dünyaya hakim olacağını ifade eden Danilvskiy'e göre biraz daha kuşkuludur³³³. Geleceğin liberal ve çıkarıcı bir yapı arzedeceğini dile getiren Leontyev, Rus devletinin kültürel tarihini yabancı saldırılardan korumak için yapılması gerekenin, Bizans'tan kopup gelen Slav ve Ortodoks kültürünü aynı potada şimdiki gibi dondurarak, sonraki dönemlerde bu kültürü orjinal haliyle yaşatmak olacağını dile getirmiştir³³⁴.

Leontyev, bu amaca ulaşmak için bütün yöntemlerin mübah olduğunu ileri sürmüştür. "Siyaset ahlâk değildir" sözünden yola çıkan Leontyev'e göre, devlet hakimiyeti elinde bulundurmak için kurtarıcı korku anlamında kendini kabullendirmelidir³³⁵. Ona göre, bu hususta gerektiğinde din dahi kullanılmalıdır. Bu yönde Leontyev'in şu tespiti manidardır: "Demir eldiven ile insan kitlelerini durdurmak çok pratik, doğru ve büyük bir doktrindir"³³⁶. Hristiyanlığın sadece sevgi dini olmadığını, hayatın zorluklarını da içinde barındırdığını ifade eden Leontyev, "keşiş ve mujik, prosvirnya³³⁷ ve eski dindar soylu" kelimelerinden muteber eski Hristiyanlık ile yaşadığı çağdaki Hristiyanlığın birbiri ile taban tabana zıt farklar olduğunu³³⁸, Çarlığın eski

³³⁰ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 24.

³³¹ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 38.

³³² Leontyev'in gelecekte kurulacak SSCB'yi yarım asır önce öngördüğü rahatlıkla dile getirilebilir. Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 135.

³³³ Leontyev, **Vostok**², s. 179-180.

³³⁴ Leontyev, **Vostok**², s. 181-184.

³³⁵ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 47-48.

³³⁶ Leontyev, **Vostok**², II, s. 48.

³³⁷ Prosvirnya: Dinî ayin sürecinde kullanılan özel beyaz ekmeği (prosvira)'yı pişiren kadın.

³³⁸ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 49-50.

reformlarının yasaya uygun ve kabullenebilir olmakla beraber, bu yasaların “anlam açısından değil, yüksek hakimiyetin yararı açısından” yapıldığını dile getirmiştir³³⁹.

Bir kadimci olarak Leontyev, Çar’ın eskisi gibi geniş salâhiyetlere vakıf olmasını talep etmiştir³⁴⁰. Halk meclisinde Çar’a karşı muhalif olanların eşitlik adı altında kendi sınıflarının merkezde olduğu bir yönetim peşinde koştuklarını belirten³⁴¹ Leontyev’e göre, siyasete karışmayan general, yargıç hatta din adamı gibi dürüst makamlardaki insanların dahi, siyasete atıldıktan sonra nasıl hilekâr hale geldiği bu duruma en güzel örnektir³⁴². Belli sınıflar ile adlandırılan halkın, artık sınıfsız olduğunu ancak sözümlerle ona eşitlik adı altında liberalizm ve materyalizmin vahşi mengenesi arasında tamamen bitkin bir hale geldiğini öne süren Leontyev, liberalizm akımı eşliğinde dünyaya yayılmakta olan materyalizm ile mücadele için eski unsurları destekleyip, yeni akıma karşı çıkmayı tavsiye etmiştir³⁴³. Bu mücadele uğruna Leontyev, sınırları daha fazla genişletmemeye, yabancıları Ruslaştırmamaya, dinsizleri Ortodoksluğa kazandırmamaya razıdır³⁴⁴. Leontyev, Wismar³⁴⁵ bölgesinde yerli halkın kadim kültürlerinin kötü zamanın ruhuna karşı kendilerini koruduğu inancını, ileri sürdüğü fikre örnek olarak vermiştir. Leontyev’e göre bütün koruyucu unsurların bir araya gelerek liberalizme karşı ortak tavır koymalıdır³⁴⁶. Ona göre, sosyalizm dahi insanın ruhuna bu kadar zararlı değildir. Çünkü her ne kadar sosyal hayatta ve din tanımında çok önemli eksiklikleri bulunsa da sosyalizm, kendi içerisinde bir disiplin ve yapı barındırmaktadır³⁴⁷. Bundan dolayı ana prensibinde olumsuz ve yıkıcı bir doktrin olan liberalizm ile bütün yöntemleri bir arada kullanarak mücadele edilmelidir³⁴⁸.

³³⁹ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 51.

³⁴⁰ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 27-28.

³⁴¹ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 92.

³⁴² Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 95-96.

³⁴³ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 150.

³⁴⁴ Milyukov, *İz istorii...*, s. 285.

³⁴⁵ Günümüzde Almanya’nın sınırları içerisinde, Baltık Denizi’ne kıyısı olan eski bir İsveç şehri.

³⁴⁶ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 155-156.

³⁴⁷ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 157.

³⁴⁸ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 28.

Leontyev'e göre, bu şekilde hareket edecek devlet aynı zamanda Slavların geleceğini de kurtaracaktır³⁴⁹. Ona göre, devlet yönetiminde liberal görüşü benimseyenlere, fikirlerinden geri dönmeleri için sert olmayanlara rüşvet verilmeli, ikna olan ama aynı zamanda kendi dikkatleri sayesinde yasal takipten uzaklaşan ılımlı olanlar ise ihbar edilmelidir³⁵⁰. Leontyev, ihbar kelimesinin aşağılayıcı bir ifade olmadığı kanaatinde³⁵¹. Leontyev liberallere o kadar kızgındır ki, dönemin en önemli yayın organlarından biri olan **Moskovskiye Vedomosti (Moskova Haberleri)**³⁵² gazetesinde çıkan bir haberden yola çıkarak liberalleri ahmaklıkla suçlamıştır³⁵³.

Leontyev muhafazakârlara da seslenerek korkak olmamalarını, sadece söz ile bir yere varılamayacağını, harekete geçerek yeni düzenin kurulmasının gerekirse şiddet kullanarak önlenmesi gerektiğini söylemiştir³⁵⁴. Rus ve Slav kültürünün hızlı bir şekilde erimesini önlemek için eski kültürün hakim olduğu reformların uygulamaya konulmasının elzem olduğunu dile getiren Leontyev, eğitim yoluyla halkı aydınlatmaya çalışanların aslında Rus halkını Slav kültüründen uzaklaştırmaya çalıştığını³⁵⁵, 1880'lere kadar dışardan gelecek etkilere, halkının eğitimsiz olması dolayısıyla direnen Rusya'nın ileriki dönemlerde, Slav kültürünün hakim olmasına kadar geçen sürede Rus toplumunun kısıtlı imkânlar dahilinde eğitime tabii tutulmasını tavsiye etmiştir³⁵⁶. Leontyev, Rusya'nın Slav halkları ile beraber yeni gücünü hissetmeye başlayacağı güne kadar topraklarını dahi bozmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda eski Slavcılar

³⁴⁹ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 107-108.

³⁵⁰ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 109-110.

³⁵¹ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 120.

³⁵² **Moskovskiye Vedomosti**: 1756-1917 yılları arasında yayınlanan gazete Rusya'da neşredilen en eski yayın organlarından biridir. 1842 yılına kadar haftada iki defa neşredilen gazete bu tarihten sonra haftada iki ya da üç kere yayınlandı. 1859'dan 1917'ye kadar ise günlük yayınlandı. 1837 senesinden sonra 4 sayfa ve küçük ebatlarda yayınlanmaya başlanan gazete, 1863 yılından sonra 4 sayfa büyük ebatlarda yayınlandı.

³⁵³ **Moskovskiye Vedomosti**, Berlin'de canlı Turna Balığı'nın içerisinde ampül kullanılarak aydınlatılmasının büyük bir haber olarak verdiğinde Leontyev bu olayı iç siyasete çekerek Rusya'daki ılımlı-liberal fikir adamlarının ruhlarının da bu metotla aydınlatılmasının sonucunda polislerin ve mahkemelerin boş zamanı kalmayacağı görüşündedir. Ona göre, o zaman belki bu fikir adamlarından şüphe edilmeye gerek kalmayacak, hangisinin ne şekilde halkı aldatmak istediği daha rahat anlaşılacaktır. Bkz. Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 28.

³⁵⁴ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 78-80.

³⁵⁵ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 80-81.

³⁵⁶ Leontyev, **Vostok**¹, II, s. 81.

ile taban tabana zıt fikirde olan Leontyev, herşeye rağmen yüksek eğitime biraz musamahalı bakmıştır³⁵⁷. Ona göre, iyi bir manastır kurmak iki üniversite ya da yüzlerce gerçek okul kurmaktan daha iyidir³⁵⁸.

Leontyev, ‘kültürel tarihî tip’ teorisi ile selefi Danilevskiy gibi dış siyaseti değil, iç siyaseti hedef olarak göstermiştir³⁵⁹. Ancak iç siyaset sonrasında oluşturulacak ‘kültürel tarihî tip’i ile toplum daha da farklılaşacak, zamanla Danilevskiy’in söyleminden daha keskin zıtlaşmaları barındıracaktı. Leontyev, Rus ve Slav kültürünün organik gelişme aşamalarını ortaya çıkarıp, onlara en uygun tarihî tipi saptayarak kültürel temellere dayandırmayı amaçlamıştır³⁶⁰.

Doğmatik ve hümaniter bir doktrin olarak ortaya çıkan Slavcılığın zamanla teorik ve ahlakî bakımdan nasıl olumsuz ve aynı zamanda kabullenilemez ideoloji haline geldiğini anlamak için Leontyev ve Danilevskiy’nin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Çünkü başlangıç noktası olarak her iki düşünür de Slavcılığı temel alsalar da, zamanla Leontyev, Nihilistliğe yönelecek kadar bu ideolojiden sapma göstermiştir³⁶¹.

Danilevskiy, bir taraftan eski Slavcılığın metafizik mutlakiyetçiliğini benimsemiş³⁶², diğer yandan Leontyev kadar karamsar bir kaderci olabilmıştır³⁶³. Danilevskiy, eski Slavcılığın ulusal kurtarıcılığına inanıyor, gönülden destekliyordu. Leontyev’in şüpheciliği burada başlıyordu. Leontyev herhangi bir ulusal inisiyatifliği kabul edip etmeme arasındaydı³⁶⁴. Danilevskiy, milli hayatın gelişmesine imkan vererek, Slav kültürünün bu imkan sayesinde gelecekte dünyaya hakim olacağına inanıyordu³⁶⁵. Leontyev ise tersine, geleceğe güvenmeyip, geçmişin tarihi sonuçlarını ulusal dogmaya yükseltiyordu³⁶⁶. Birinci idealde Danilevskiy, liberalizmin olumlu amaçlarını formüleştirmekten kaçınıp, milli kalkınmada bir nevi ‘kendin ol’ tavsiyesini dile

³⁵⁷ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 24-27.

³⁵⁸ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 82-84.

³⁵⁹ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 28-29.

³⁶⁰ Leontyev, *Vostok*¹, II, s. 24-32, 78-82.

³⁶¹ Milyukov, *İz istorii...*, s. 287.

³⁶² Danilevskiy, “Rossiya i Yevropa” *Zarya*, Ocak1869, s. 43-44.

³⁶³ Danilevskiy, “Rossiya i Yevropa” *Zarya*, Ocak1869, s. 46-48.

³⁶⁴ Milyukov, *Razlojeniye Slavyanofilstva...*, s. 31.

³⁶⁵ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*³, s. 129-133.

³⁶⁶ Leontyev, *Vostok*², s. 127 vd.

getirmekte, Leontyev ise Rus hayatının içeriğinden malzeme alıp, bu içeriği korumayı iç siyasetin görevi haline getirmek istemekteydi³⁶⁷. Her ikisi de, ulusal özgünlük fikrini savunurken bir yandan da toplumsal faaliyette yaratıcı ideal bir program meydana getirilemeyeceğini savunuyordu. Danilevski, iç siyaset konuları ile ilgili fazla fikir beyan etmemesine rağmen, iç siyasette Leontyev ile benzer görüşleri benimsemiştir. **Rossiya i Yevropa**'nın ilk sayfalarında bunun izlerini görmek mümkündür³⁶⁸.

Danilevskiy basına uygulanan sansür konusunda kesin tavrını ortaya koymuştur. Ona göre basın tamamen sansürsüz bir şekilde yayın hayatını sürdürmelidir³⁶⁹. Leontyev'in liberaller hakkında düşündüklerinin benzerini Danilevskiy, Nihilistler hakkında düşünmüştür. Danilevskiy'e göre, Nihilistlerin liberal görüşlerinin yayılmasını önlemek hususunda polis üzerine düşen görevi yerine getirmemektedir³⁷⁰. Görüş farklılığına rağmen her iki düşünür de Rusya'nın tarihsel misyonunu gerçekleştirmeden, özgün kültür fikrini geliştiremeyeceğini, bunun sonucunda 'kültürel tarihi tip'e dönüşemeyen, basit bir küme ya da etnografik malzeme olarak kalacağından korkmaktadır³⁷¹.

Her iki yazar da liberalizmin Rusya ve Slav halkları için ne kadar vahim bir düşünce olduğunda hem fikirdir. Çünkü bağımsızlıklarına kavuşan ya da kavuşacak Balkan halklarının Slavcılık yerine Liberalizm'e yönelmeleri durumunda, Rusya liderliğindeki bir Slav Federasyonu'nun akamete uğraması söz konusudur. Onlara göre, liberalizmin Balkan halkları tarafından benimsenmemesi için gerekirse askerî kuvvet dahi kullanılmalıdır³⁷².

Liberalizm üzerinden Türklerin Balkanlardaki hakimiyet meselesine geçen iki düşünürü göre, Türklerin tarihi misyonu neticesinde; Müslümanlık, Balkan Slavları üzerindeki tesirini göstermiş, her ne kadar bu durum Slavların medeni gelişmesine ket

³⁶⁷ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 31.

³⁶⁸ Danilevskiy, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği desteğin nedenlerini örnekleriyle açıklayarak, Rusya'nın bu ikili siyasetin farkına varıp, kendi kültürünü daha iyi tanıması gerektiğini salık vermektedir. Bkz. Danilevskiy, "Rossiya i Yevropa" **Zarya**, Ocak1869, s. 1-19.

³⁶⁹ Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa**³, s. 299-300.

³⁷⁰ Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa**³, s. 310-311.

³⁷¹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 32.

³⁷² Danilevskiy, **Rossiya i Yevropa**⁴, s. 437-438, Leontyev, **Vostok**², s. 406-409.

vursa da, Türkler sayesinde Slavlar kendi milli benliklerini koruyarak, ahlaki özgünlüklerinden hiçbir şey kaybetmeden ayakta kalabilmişlerdir³⁷³. Osmanlı Devleti'nin hakim eli Slavlara bağımsızlıktan daha faydalı olmuştur. Bu sayede Katolik Avrupa'nın Balkan Ortodokslarına tesiri yok denecek kadar az seviyede gerçekleşmiştir³⁷⁴. Her iki düşünürü göre, Slav halkları Türkler sayesinde kendi geleneklerini tarihi süreçte Avrupai geleneklerin tesirinden korumuştur³⁷⁵. Diğer bir ifade ile Ortodoksların Katoliklerin arasında asimile olmasına Türkler engel olmuştur³⁷⁶.

Danilevskiy ve Leontyev Türk hakimiyetinde yaşayan Slavlar için enteresan benzetmeler yapmıştır. Her iki düşünür de Slav toplumlarının Türk hakimiyeti altında geçirdiği asırları, Organik hayatı yaşayamayan bir canlının hayatını devam ettirmek için, onu sağlam bir kaba koyarak kabın her tarafını kapatıp, soğuk yerde muhafaza edilmesine benzetmiştir. Nasıl ki bu canlı şartlar müsait olduğunda kapağın açılması ile hayatına kaldığı yerden devam ederse, Slavlar da bağımsızlıklarını kazandıkları zaman kültürel tarih tip'leri bozulmadan hayatlarına kaldıkları yerden devam edeceklerdir demişlerdir³⁷⁷. Danilevskiy, bu düşünce yapısını Metternich'ten aldığını itiraf ederek, Metternich'e Avrupa'da gerekli saygının gösterilmediğini dile getirmiştir³⁷⁸.

Leontyev de Danilevskiy gibi Rusya liderliğinde İstanbul merkezli bir Slav Federasyonu hayal etmiştir. Ancak ona göre, henüz bu federasyonun oluşum aşamaları hazır değildir³⁷⁹. Slav toplulukları Sırp ve Bulgarların bir dönem daha Avusturya ve Osmanlı hakimiyetinde yaşamalarını, zamanı geldiğinde Rusya'nın İstanbul'u hakimiyeti altına alarak Slav Federasyonu kurmasının en makul çözüm olduğunu belirtmiştir³⁸⁰. Leontyev'e göre, Sırp ve Bulgarlar bağımsız oldukları zaman aynı Yunanlılar ve İtalyanlar gibi liberal Batı dünyasının etkisine girecek, kendi gelenek ve

³⁷³ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*³, s. 347, Leontyev, *Vostok*¹, s. 169.

³⁷⁴ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*³, s. 370, Leontyev, *Vostok*¹, s. 171.

³⁷⁵ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*³, s. 370-371, Leontyev, *Vostok*¹, s. 172;

³⁷⁶ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*¹, s. 368.

³⁷⁷ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*¹, s. 370-371, Leontyev, *Vostok*¹, s. 172.

³⁷⁸ Danilevskiy, *Rossiya i Yevropa*¹, s. 371.

³⁷⁹ Leontyev, *Vostok*¹, s. 740-743.

³⁸⁰ Leontyev, *Vostok*¹, s. 759-761.

göreneklerinden kopuk bir hayat tarzı benimseyeceklerdi³⁸¹. Leontyev bağımsızlığını kazanan Slavların liberalizme ayak uydurması karşısında hayal kırıklığına uğramıştır³⁸².

Leontyev, her ne kadar Homyakov ve Danilevskiy'nin fikirlerine karşı olmasa da, uygulanabilirliği hususunda tereddütlerini açıkça ifade etmiştir³⁸³. Eski Slavcıların siyasî konularda günün şartlarını dikkate almadığını, hayalleri ile dönemin gerçeklerini birbirine karıştırdıklarını düşünmüştür³⁸⁴. Eski Slavcılığın hangi temeller üzerinde kurulduğu tartışmalı bir meseledir. Eski Slavcılar, devleti hiçbir zaman hayatın ideal bir başlangıcı olarak görmemiş, devletin yüce bir mefkûre olduğuna dair olan inancı batıcılığın bir başka versiyonu olarak addetmişlerdir³⁸⁵.

3. Vladimir Sergeyeviç Solovyev

Milli istisnaiyet teorisi³⁸⁶ ve onun üzerine kurulmuş iç politika programı Slavcılar tarafından farklı bir şekilde ele alınmıştır. Slavcılar, milliyet kavramında genelden özele gidildikçe kendi düşüncelerinin ne kadar anlamsız olduğunu fark etmeye başlamışlardı. Leontyev'in fikri değişim aşamalarında bu durum açık bir şekilde görülebilir³⁸⁷.

İlk Slavcılar, milliyet temeline dinî aldıklarından dolayı, ortaya attıkları fikirlerin merkezine dini ideal unsurlarını yerleştirmeye çalışıyor, kurulması gereken medeniyette alt değil, üst milliyet fikrini öne çıkarıyorlardı. Slavcılarda bulunan mesih düşüncesi Rus kültürüne yeterince hitap etmediği için merkez dışında tutuluyordu. Slavcılık, Danilevskiy ile sapmalara uğramış, Leontyev ile ideallerinden ayrılmaya başlamıştır. Slavcılığın tamamen merkezi düşünceden koparak, Rusçu düşünce yapısına dönüşmesi ise Vladimir Solovyev³⁸⁸ döneminde gerçekleşmiştir.

³⁸¹ Leontyev, **Vostok**¹, s. 728-733.

³⁸² Milyukov, **İz istorii...**, s. 289.

³⁸³ Leontyev, **Vostok...**, s. 756.

³⁸⁴ Konuya açıklık getiren Leontyev, Slavcılarının bu durumunu Danilevskiy'in iki ayaklı ve dört ayaklı canlı türünden esinlenerek örneklendirmektedir. Ona göre Slavcılar dört ayaklı yürünmesi gereken zamanlarda Rusya'yı iki ayakla yürütmeye kalkışmışlar ve olduğundan daha fazla enerji kaybını önleyememişlerdir. Bkz. Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 34.

³⁸⁵ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 35.

³⁸⁶ Milli istisnaiyet teorisi: Egemen halkın yönettiği halka daha fazla hak vermesidir.

³⁸⁷ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 35-36.

³⁸⁸ **Vladimir Sergeyeviç Solovyev**: Meşhur Rus Tarihçisi S. M. Solovyev'in (1820-1879) yakın akrabasıdır. 1853 senesinde Moskova'da doğdu. Annesinin büyük dedesi Çar (Romanov) ailesindedir.

Leontyev'in 'insanoğlunun toplumsal hayatında Hristiyan kaynağının rolü ne olabilir ve onun üzerine ne tür sosyal ahlak ve politika kurulabilir?' sorusunda boş bıraktığı yerleri kendinden sonraki Slavcı-Liberal düşünür Solovyev doldurmuştur³⁸⁹. Solovyev, daha özgün ve cesur bir şekilde Tanrı ile insanoğlu arasındaki ilişkileri eski Slavcılardan farklı yorumlamıştır. Ona göre dünyada Tanrı ve insanoğlu arasında temel bir mistik bağ söz konusudur³⁹⁰. Solovyev, tüm ilmî hayatı boyunca bu sorunun cevabını bulmak için gayret göstermiştir³⁹¹.

Milyukov ise Solovyev'deki bu değişmelere şaşırmadığını, Leontyev'in fikrî yönden ele alıp fiiliyata geçiremediği düşünceleri Solovyev'in tamamladığını dile getirmiştir. Ona göre Solovyev düşünce hayatına felsefeci olarak başladı, ilahiyat alimi olarak devam etti, düşünce hayatını gazeteci olarak da bitirmek istedi³⁹². Her ne kadar Solovyev, Slavcıların dogmatik yapılarından fazla bahsetmese de dile getirdiği düşünceler eleştirilmeye değerdir³⁹³.

Solovyev'e göre dünyanın temelinde dünya ruhunun panteist³⁹⁴ anlamı değil, Allah'ın düalist³⁹⁵ anlamı ve Hristiyan üçlü tanrısı olmak üzere ilahî bir kaynak vardır³⁹⁶. Solovyev, bu üçlü inancı, ilahî doğanın varlık, faaliyet ve bilinç gibi üç tarafın farklılığı olarak ele almıştır. Ona göre, Allah'ın ruhu vardır, varlığını faaliyeti ile göstermiştir. İnsanoğlu da bu faaliyetlerin farkına varmıştır³⁹⁷. İlahî doğanın bütünlüğünde çokluk, düzensiz, çirkin ve şekilsiz kaos gibi, Allah'a karşı bir unsur da vardı. Ancak bu kaosun

Parlak bir orta öğrenim hayatından sonra önce 3. Sınıfa kadar Tarih Felsefesi okudu. Daha sonra bir yıla yakın Moskova Din Akademisinde eğitimini tamamladı. Solovyev 1874 senesinde Peterburg Devlet Üniversitesi'nde Batı Filozoflarının Problemleri isimli master tezini savundu.1875-1877 yılları arasında İngiltere, Fransa, İtalya ve Mısır'da bulundu. Ölümüne kadar da felsefe alanında yazılarına devam etti. Bkz. **Filosofskiy Slovar**, haz. İ. T. Frolova, Moskova 1981, s. 445.

³⁸⁹ Andrej Walicki, **Legal Philosophies of Russian Liberalism**, London 1992, s. 165-166.

³⁹⁰ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 337-338.

³⁹¹ V. S. Solovyev, **Velikiy spor i hristianskaya politika**, Peterburg 1883, s. 2.

³⁹² Milyukov bu görüşü ortaya attığında (1893) Solovyev hala hayattaydı. Milyukov'un ön gördüğü gibi Solovyev gazeteci olarak hayatına nokta koyacaktır. Milyukov, Solovyev'in gazeteciliği devam ettiği için, hayatını gazeteci olarak sona erdirip erdiremeyeceğini zamanın göstereceğini, ancak daha önce yazdıklarını reddetmeyen Solovyev'in bu amacında başarıya ulaşmada yeterince artısı bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 39-44.

³⁹³ Milyukov, **İz istorii...**, s. 294-295.

³⁹⁴ Panteist, evrenin tümünü tanrı olarak kabul eden inanış biçimidir.

³⁹⁵ Düalist, dinî tanımlamaları açıklamakta karşılıklı zıtlaşma olarak görülen düşünce biçimidir.

³⁹⁶ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 2-3.

³⁹⁷ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 4.

ortaya çıkmasını Allah'ın kudreti ile engelliyordu³⁹⁸. Solovyev'e göre, ilahi bir varlık ne kadar mükemmel olsa da, sadece kudreti sayesinde kaosu durdurmak gibi bir faaliyet ile sınırlı kalmaz. Allah'ın, 'kaosu tamamen yenme ve daimi var olmamaya indirme hakkına' sahip olması için, üzerinde sadece kudretini değil, aynı zamanda da kendi doğruluğunu ve iyiliğini göstermesi gereklidir³⁹⁹.

Solovyev dünyada Hristiyan birliği meselesindeki düşünceleri ile Slavcılardan ayrılmış, Evangelist yapıya benzer bir fikir dile getirmiştir⁴⁰⁰. Hatta öyle ki Rusya dahilindeki sansürden kurtulmak için Paris'te bastırıldığı **La Russie et l'Eglise Universelle** adlı kitabında, bütün Slavcılarının nefretini kazanacak görüşünü ortaya atmıştır⁴⁰¹. Solovyev özetle, "insanlığın yeryüzünde varlığını en üst noktaya çıkaracak faaliyetin, Papalığın dinî etkisi ve Rus İmparatorluğunun siyasî önderliği ile sağlanacak bir Hristiyan İmparatorluğudur" diyerek hem liberal, hem de eski Slavcı fikirlerine taban tabana zıt düşünce yapısında olduğunu göstermiştir⁴⁰².

Solovyev, dünya yaratılmadan önce Allah'ın bütün evreni kapsadığını, ancak yaradılıştan sonra O'nun tezahürünün insanlar üzerinde görülmeye başladığını var sayarak, üçlemeyi de 'kadın, erkek ve toplum' olarak ele almıştır⁴⁰³. Ona göre, Allah-insanoğlu prensibini kendisinde toplayan İsa'nın gelişi ile Allah-İnsanoğlu fikrini gerçekleştirme görevini kilise üstlenmekteydi⁴⁰⁴. Kilise, insanoğlunun Allah ile tamamen birleşim görevini hayata geçirmek için dünya toplumunu Hristiyan asıl üyeler ile doldurmalıdır. Ancak Kilise tek başına bunu başaramayacağı için bu konuda devlet yardımına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Kilise devletten daha üstün olmalıdır⁴⁰⁵.

Devletten daha üstün olan kilise prensibini Hristiyan, (Katolik) Papalık ile gerçekleştirdiği için Papalığın, dünya kilisesinin merkezi olmasını en ideal düşünce

³⁹⁸ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 4-5.

³⁹⁹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 40.

⁴⁰⁰ E. N. Trubetskoy, **Mirosozertsanie V. S. Solovyeva**, Moskova 1913, T. I, s. 1-3.

⁴⁰¹ Milyukov, **İz istorii...**, s. 297.

⁴⁰² Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 337; Walicki, **Legal Philosophies...**, s. 169.

⁴⁰³ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 6-7.

⁴⁰⁴ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 7.

⁴⁰⁵ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 41.

olarak gören Solovyev⁴⁰⁶, Batı Roma’da kiliselerin hükümdardan üstün olduğunu, Doğu Roma’da ise (Bizans) aksine hükümdarların kilisenin önünde yer aldığını, bundan dolayı Papalığın merkezde olmayı hak ettiğini dile getirmiştir⁴⁰⁷. Ona göre, Doğu Bizans Kilisesi, hem millî hem de şahsî yararlarından dolayı, Papa elinden gerçek bir formül almaktansa, İmparator elinden çok kesin olmayan bir iman formülü almayı tercih etmiştir⁴⁰⁸. Bu gelenek İstanbul’un fethinden sonra da devam ettirilmiştir. Kilise, dinî hükümlerine dokunulmaması şartı ile Sultan’ın koruyuculuğunu kabul etmiştir⁴⁰⁹. Solovyev’e göre, dalalet Batı kilisesi tarafından insanın kendi eliyle aşılmışken, Doğu kilisesi bunu başaramamıştır⁴¹⁰. Bu sebeple adalet tecelli ederek İslam yönetimi altına girilmiştir⁴¹¹.

Solovyev, Doğu Kilisesi’ndeki adli cezaların tamamının İslamî cezalardan esinlenerek alındığı görüşünde idi⁴¹². Ona göre, İslamiyetteki din işlerinin dünya işlerinden ayrı tutulması tek Tanrı inancından ileri geliyordu. Doğu Kilisesi’ndeki hükümdarın güçlü olma prensibi de buna uygun düşmekte idi⁴¹³. Doğu Kilisesi’nin bu halini ‘Dalalet Dönemi’ olarak niteleyen Solovyev’e göre artık dalalet dönemi geride kalmıştır. Solovyev, bu dönemin bitirilmesinin sebebini Batı Kilisesi’nde meydana gelen reform hareketlerine bağlamıştır⁴¹⁴.

Solovyev’e göre, İslam’da tek ilah inancı olduğundan dolayı, Müslümanlar kapalı bir toplum olarak hayatlarını devam ettiriyorlardı. Ona göre, Müslümanlarda insana önem verilmemesinin nedenini de bu inanç bütünlüğü idi⁴¹⁵. Batı Kilisesi ise tam tersi inanç ayrımı sayesinde toplumun terbiyesini sağlamakta, topluma yararlı fertler

⁴⁰⁶ Janko Lavrin, “Vladimir Soloviev and Slavophilism”, **Russian Review**, sayı 20, No: 1, Ocak 1961, ss. 11.

⁴⁰⁷ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 10-11.

⁴⁰⁸ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 11.

⁴⁰⁹ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 11-12.

⁴¹⁰ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 12-13.

⁴¹¹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 42.

⁴¹² Milyukov, **İz istorii...**, s. 298.

⁴¹³ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 19-20.

⁴¹⁴ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 25-27.

⁴¹⁵ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 34-45.

kazandırmakta idi⁴¹⁶. Ancak güçlü bir devletleri olmadığından dolayı İslama galebe çalamıyorlardı.

Solovyev, dönem itibariyle Müslümanlara karşı koyacak gücü meydana getirecek olan Alman İmparatorluğu'nun Rusya ile ittifak yerine mücadele içine girmesini anlam verememiştir. Solovyev, Rusya, tarihî misyonunu bir kez daha gün yüzüne çıkarıp, siyasî üstünlüğün kendinde olması şartıyla Batı kilisesine dünya kiliseler liderliğini vermesi gerektiğini savunmuştur⁴¹⁷. Rusya'nın dünya tarihi misyonu için millî kiliseden vazgeçerek, kiliseyi amaç olarak değil araç olarak kullanması gerektiğini ifade eden Solovyev, bunu sağlayacak Rusya'nın dünyaya yön vereceği kanaatini taşımıştır⁴¹⁸.

Solovyev'e göre, Rus Çarı ve Roma Papası arasındaki bu ittifak sayesinde dünyada ilah-insan prensibi gerçekleşecek, bir taraftan dünya milletleri Rusya'nın siyasî gücünün altına girerken, Batı Kilisesi de kendini dünyaya dinî yönden kabul ettirecekti⁴¹⁹. Solovyev, Hırvat Piskopos Joseph'in girişimleri sonucunda, Papa XIII. Leo'yu düşüncelerine destek amacıyla kendi tarafına çekmeye çalışmıştır⁴²⁰. Kendisini evrensel Slav Birliğine kaptırmış Joseph, Solovyev'in bu düşüncelerinin bir gün mutlaka gerçekleşeceğine inanıyordu. Papa ise Solovyev'in düşüncelerinin güzel bir düş olduğunu kabul etmekle beraber, gerçekleşmesi zor bir mucize olarak görmüştür⁴²¹.

Solovyev siyasî yönden Hristiyan Birliği düşüncesinde Slavcılardan ayrılrsa da, dinî yönden aynı düşünceleri paylaşıyordu. Birçok eski Slavcı gibi zenginlerin kazandıklarını ancak din yolunda harcayarak cennete girebileceğine inanıyor, bu yolda zenginlerin Rusya'nın siyasî birliği sağlama uğruna her türlü fedakarlığı yapmaları gerektiğini dile getiriyordu. Bu sayede sosyal reformlarda pay sahibi olacak zenginler, kendilerine diğer dünyada günah yükü getirecek malların bir bölümünden kurtulacaktı.

422

⁴¹⁶ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 54-57.

⁴¹⁷ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 110-121; Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 42.

⁴¹⁸ Solovyev, **Natsionalny vopros...**, s. 357-365.

⁴¹⁹ K. Moçulski, **Vladimir Solovyev, jizni i uçeniye**, 1936, s. 175.

⁴²⁰ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 337.

⁴²¹ Moçulski, **Vladimir Solovyev...**, s. 181-182.

⁴²² Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 116-121.

Solovyev bu düşünceleri dile getirirken **Talmud**⁴²³ başta olmak üzere dinî kitaplardan da alıntı yapmıştır⁴²⁴. Dinî kitapları incelemek bu çalışmanın alanı dışında olduğu için Solovyev'in bu fikirleri üzerinde fazla durulmayacaktır. Solovyev, dinî görevlerin dünyada milliyetten daha üstün olduğunu, bu sebeple kilisenin dünya işlerine karışmaması için Rus siyasî gücüne ihtiyacı olduğuna da değinmiştir. Solovyev, her ne kadar dinî siyasete alet edilmemesi yönünde fikir beyan etse de, dinî konulardaki bütün düşüncelerini siyaset ile bağdaştırmıştır⁴²⁵. Milliyetçiliğin farklı oluşumlarını değerlendirme gereğini hisseden Solovyev, Slavcılarının da en sonunda doğru yolu bularak, Avrupa karşıtlığından Avrupa ile beraber olma düşüncesine geçeceklerini iddia etmiştir⁴²⁶.

Solovyev, kendisine ağır tenkitle bulunan Slavcılara cevap vererek, Slavcılığı inkar etmediğini, aksine eski Slavcılığı günün şartlarına göre uyarladığını, tamamen Slav orjinli hümanist fikirlerini geliştirerek, Avrupa'da daha anlaşılır bir Rus düşüncesi oluşturduğunu öne sürmüştür⁴²⁷. Solovyev, eski Slavcılardan daha sadık Slav milliyetçisi olduğunu basın-yayın yoluyla okurlarına dolayısıyla halka anlatmaya çalışmıştır⁴²⁸.

Rusya'nın siyasî, Papalığın dinî liderliğinde ilahî bir devlet kurma fikrini liberal batıcıların düşüncesi olarak kabul eden Slavcılar, bu fikri Slavları birbirinden ayırmak isteyen Avrupa'nın Rusya'ya nüfuz etmek için geliştirdiğini düşünmüşlerdir⁴²⁹.

Solovyev liberal batıcılar gibi bütünlük fikrini savunduğu için kısa zamanda Slavcılarının hedefi haline geldi. Hristiyan idealin dünyada aşama aşama daha etkin hale geleceğini ifade eden Solovyev, Avrupa'nın gelişimini liberal-din ekseninde görmüştür⁴³⁰. Solovyev'e göre, Avrupa'da din ve devlet yönetimini birbirinden ayıran

⁴²³ **Talmud**: Yahudilerin dinî kitabıdır.

⁴²⁴ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 130 vd.

⁴²⁵ V. Solovyev, **Natsionalny vopros v Rossii**, Moskova 2007, s. 352. Bundan sonra Solovyev, **Natsionalny vopros**².

⁴²⁶ Solovyev, **Natsionalny vopros**², s. 483, Milyukov, **İz istorii...**, s. 299.

⁴²⁷ Solovyev, **Natsionalny vopros v Rossii**, Moskova 1884, s. 85-87. Bundan sonra Solovyev, **Natsionalny vopros**¹.

⁴²⁸ Solovyev, **Natsionalny vopros**¹, s. 87-90.

⁴²⁹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 45.

⁴³⁰ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 102-103.

reform yanlısı yöneticiler, ortaya attıkları laik devlet fikrinin üç asır sonra ne kadar yanlış olduğunun farkına varmışlardı⁴³¹.

Solovyev'e göre insanların benliklerindeki Hristiyanlığı toplum dışına taşıyan Avrupalı yöneticiler yüzünden Militarizm, toplumda kabul görmeye başladı. Militarizmin etkin bir silah haline gelmesi, önceden beri sınıfsal olarak bölünmüş halkların birbirleri ile daha da şiddetli bir şekilde mücadele etmesine sebep oldu⁴³². Toplumda ahlakî düzey en alt seviyeye indi. Akıl hastalıkları, intihar ve cinayet sayısı her geçen gün arttı⁴³³.

Avrupa'nın ilerlediğini savunmanın gülünç olduğunu ifade eden Solovyev, yapılan olumlu reformlardan da bahsetmiştir. Ona göre, ceza yasalarının yumuşatılması, işkencelerin azaltılması en önemli reformlardandı. Solovyev, kısmî başarılarla rağmen dinin toplumdan uzaklaştırılması sonucunda gelecekte Avrupa'da sosyal ayrışmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır⁴³⁴.

Solovyev, bu yöndeki düşüncelerini **Psikoloji Topluluğu** adında bir düşünce kuruluşunda dile getirip, **Moskovskie Vedomosti**⁴³⁵ gazetesinde formüleştirerek yayınlayınca Slavcılar tarafından aforoz edilmiştir⁴³⁶. Solovyev, Hristiyan olmakla birlikte dine mesafeli duran Avrupanın, her ne kadar teknolojik yönden önemli başarılarla imza atsa da dönemin koşullarında sosyal yönden çöküntü içerisinde olduğunu belirtmiştir⁴³⁷.

1891'de Rusya'da meydana gelen büyük açlığın etkisi ile Solovyev, Leontyev gibi umutsuzluk fikrine kapılmıştır⁴³⁸. Umutsuzluk düşüncesi Hristiyanlık, dolayısıyla Slavcılık düşüncesinde değişik açılımları beraberinde getirmiştir. Solovyev, Hristiyanlığı

⁴³¹ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 122-123.

⁴³² Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 45-46.

⁴³³ Milyukov, **İz istorii...**, s. 300.

⁴³⁴ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 130.

⁴³⁵ **Moskovskie Vedomosti (Moskovskiya Vedomosti)**: 1756-1917 yılları arasında Moskova'da yayımlandı. 1842 yılına kadar haftada iki, 1842-1859 yılları arasında haftada 3, 1859'dan itibaren günlük olarak neşredildi. 1837'den sonra küçük boy, 1863'ten itibaren ise büyük boy şeklinde yayımlandı. bkz. N. M. Lisovski, **Bibliografiya Russkoy Periodičeskoj Peçati...**, s. 6-7. Ekim ihtilalinden sonra yayın hayatına son verildi. Bkz. **BSE**, Moskova 1974, sayı 16, s. 79.

⁴³⁶ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 46-47.

⁴³⁷ Milyukov, **İz istorii...**, s. 300-301.

⁴³⁸ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 337.

tarih arşivinde saklanması gereken bitmiş tarihi form olarak kabul etmemiştir⁴³⁹. Hristiyanlığı toplum hayatının bir kesiti olarak görüyor, Avrupa hayatı gelişiminin de Hristiyanlığa aykırı olmadığını dile getirmiştir. Milyukov, ifade edilmek istenen Hristiyanlığın paganizm olduğunu öne sürerek, eğer bu şekilde düşünürsek Voltaire’i (1694-1778) “Hristiyanlığı yıkan şüpheci olarak değil, aksine Hristiyanlık gibi görünen orta çağ paganizmini değiştirmeye çalışan gerçek bir din rehberi hüviyetinde kabul etmemiz gerektiğini” ifade etmiştir⁴⁴⁰. Solovyev, ‘teokratik ideal’i ‘liberal-egalitar ilerleme’ ile, dinsizliği de iman ile aynı çizgide ele almaya çalışmıştır⁴⁴¹.

Solovyev’in bu görüşleri, ateistleri din ile bağdaştırdığı için ateist kesim, muhafazakârları ateistler ile aynı kefeye koyduğu için de muhafazakâr kesim tarafından eleştirilmiştir⁴⁴². Solovyev’e göre dinî, ilerleme ile aynı seviyede kabul eden Slavcılar sebebiyle Slavcılık doktrini, dinî ve millî açıdan kendisini tüketmiştir⁴⁴³. Solovyev, muhafazakâr Slavcılar aksine, Rus milliyetçiliğinin ve Slavcılığının, birbirine zıt iki görüş olduğunu örnekleri ile ortaya koymuştur⁴⁴⁴. Solovyev, Slavcılar kendi söylemlerinden yola çıkarak, bakış açılarını da yansıtır, Slavcılığın çağdaş, ahlaki ve toplumsal normlar ile bağdaşmadığını ispatlamaya çalışmıştır⁴⁴⁵.

Önce gizli bir kurum, daha sonra devleti ele geçirmek isteyen bir gurubun fraksiyonu olarak kurulan Slavcılar birbirlerine, yazılı bir metne göre değil, sözlü ve derinden bir sevgi bağı ile bağlıydılar. Bundan dolayı her zaman devleti kendilerine muhalif olarak görüyorlardı⁴⁴⁶. Toplumsal ekonominin temellerini atmaya çalışan Slavcılar, Batıdan farklı olmaya çalışsalar da, dile getirdikleri düşünceler ile birebir olmasa dahi Batıcı düşünceler ile benzerlik gösteriyorlardı. Bu düşünce ilerleyen zamanlarda alt milliyeti öne çıkararak Slavcı düşünce yapısından Rusçu tarafına doğru yönelmeye başlamıştır. Slavcılar, topluluğu sadece sosyal bir kuruluşun adil bir formu

⁴³⁹ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 148-151.

⁴⁴⁰ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 48.

⁴⁴¹ Solovyev, **Velikiy spor...**, s. 154.

⁴⁴² Milyukov, **İz istorii...**, s. 302.

⁴⁴³ Solovyev, **Natsionalny vopros**², s. 344.

⁴⁴⁴ Solovyev, **Natsionalny vopros**², s. 412-416.

⁴⁴⁵ Solovyev, **Natsionalny vopros**¹, s. 23-25.

⁴⁴⁶ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 49-50.

olarak değil, Hristiyan sevginin bilinçsiz ifadesi, diğer bir deyişle Rus halk ruhuna has olan dinî bir temelin göstergesi olarak görerek, ona değer veriyorlardı⁴⁴⁷.

Eski Slavcılık kendi içinde dahi çatışmalar barındırıyordu. Milliyet fikri Mesihçiliğin ideolojide etkin olmasını engelliyordu. Mesih görüşü de milliyetçiliğin gelişmesine imkan tanımıyordu. Rus milliyetçiliğinde din daha önemli idi. Din esas itibarıyla, milliyet şekil olarak benimsenmekte idi. Slavcılık ideolojisinin ikinci devresinde din ve milliyet hakkında görüş farklılığı ortaya çıkınca, Slavcılık iki farklı fraksiyona ayrılmak zorunda kaldı.⁴⁴⁸

Milliyetçilik fikri, tarih ve sosyal bilimler aracılığıyla Rusya liderliğinde Slav Birliği ülküsünü yüksek ahlaki ihtiyaçlara göre yönlendirmeyi benimsiyor, Mesihçilik ise evrensel teokrasinin en saf hayaline ulaşmayı hedefliyordu. Milliyetçilik, ‘evrensel-tarih tipinin’ metafizik şekline, mesihçilik ise teokrasinin ham hayaline dönüştü⁴⁴⁹.

İlk Slavcılar dinî merkeze almadan milliyeti öne çıkarması sonrasında, yeni bir çıkış noktası arayan Slavcılar, yeniden yapılanmada düşüncenin merkezine dini yerleştirmeyi düşünmüşlerdi. Dinî milliyetten daha yüksek bir yerde görme ve vurgu yapma ihtiyacı Slavcılıkta çok erken görünmüştür. Nitekim 1858 yılında A. Koşelyev, İ. Aksakov ile arasındaki anlaşmazlıkların sebebi olarak dinî yönden farklı görüşlere sahip olmalarını göstermiştir⁴⁵⁰. Aksakov, **Parus (Yelken)**⁴⁵¹ gazetesinin yayın ilanında şu şekilde yazmıştır: ‘Bizim bayrağımız, yeni kaynakların ve ortak insanî değerlerin hayatî ifadesinin teminatı olarak Rus milli özelliğimizdir’⁴⁵². Koşelyev, Aksakov’un yeni gazetesinin ilanını neşrettiği **Russkaya Beseda (Rus Hasbıhali)**⁴⁵³ dergisinde, ‘programınız iyi, çok iyidir, ama ne yazık ki, bayrak olarak bir nesneyi değil, bir formu

⁴⁴⁷ Milyukov, **İz istorii...**, s. 292.

⁴⁴⁸ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 47.

⁴⁴⁹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 47-48.

⁴⁵⁰ Milyukov, **İz istorii...**, s. 302-303.

⁴⁵¹ **Parus**: 1 (12) Ocak 1859 tarihinde İ. S. Aksakov’un naşirliğinde Moskova’da haftalık yayınlanan gazete ikinci sayısından sonra yayın hayatına son vermiştir. Bkz. Lisovski, **Bibliografiya Russkoy Periodičeskoj Peçati...**, s. 153.

⁴⁵² **Russkaya Beseda**, yıl 1858, sayı 4, s 1.

⁴⁵³ **Russkaya Beseda**: Dergi 1856-1860 yılları arasında neşredilmiştir. 1856-1858 yılları arasında her yıl 4’er sayı yayınlanmıştır. Derginin naşirliğini sırasıyla T. İ. Filifov, Koşelyev ve Aksakov yapmıştır. 1859’da altı sayı yayınlanan dergi, 1860 yılında ikinci sayısından sonra yayın hayatına son vermiştir. Bkz. Lisovski, **Bibliografiya Russkoy Periodičeskoj Peçati...**, s. 129.

göstermişsiniz. Bu ulusal özelliğiniz bizi ortak insani değerlere götüremez. İman, sadece iman organik bir nesne oluşturabilir. Siz de, bir sahte utangaçlık ile onu her şeyden üstün tutmaya korkuyorsunuz. Ortodoksluk olmadan ulusal özelliğimiz olamaz. Ortodoksluk millî kimliğimizin bir parçası olmasından dolayı Rusya dünya çapında bir anlam taşımaktadır. Programınız çok iyi olsa da, onu imzalayamazdım' diye cevap vermiştir⁴⁵⁴.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu ayrışmaların en bariz örneği Danilevskiy'in talebesi olan ve onun öğretilerini yaymaya çalışan Leontyev'in fikrî değişmesinde görülebilir. Leontyev, daha önceki fikirlerini inkar ettiğini kabul ederek, Danilevskiy ve eski Slavcılardan farklı bir yapıya sahip olduğunu dile getirmiştir⁴⁵⁵. Bu ayrışmalar farklı bir fikri düşünce halinde değil, değişik fraksiyonlar şeklinde kendini göstermiştir⁴⁵⁶.

Bazı araştırmacıların Slavcı olarak gösterdiği F. M. Dostoyevskiy de (1821-1881) bu fraksiyonlara dahil olanlardan biridir. 1880 yılında Puşkin Günü'nde⁴⁵⁷ yaptığı konuşmada, 'gerçek bir Rus olmak, belki de, tüm insanların kardeşi, dünya insanı olmak demektir' diyerek, dönemin Slavcılarının Avrupa'dan nefret eden yazı ve vaazlarına karşılık Dostoevskiy, yakın gelecekte olmasa dahi uzak gelecekte bütün Hristiyan Avrupanın ortak bir ülkü hedefinde birleşerek, ortak İncil inancı gereği her kesimin hakkının ve yasalarının korunduğu bir birlik oluşturulacağı, düşmanlara karşı bu birliğin verdiği kuvvet ile hareket edileceği kanaatindedir. Rusya da kendi üzerine düşen görevi yerine getirerek, ayrıştırıcı değil birleştirici olduğunu Avrupa ve dünyaya gösterecektir.⁴⁵⁸

Buradan da anlaşılacağı gibi Dostoyevskiy, Rusya'yı da Avrupa'nın bir parçası olarak görmüş, Rusya-Avrupa ayrımı yapmamıştır. Dostoyevskiy, siyasetin dine yönelmede araç olarak kullanıldığını, asıl amacın ise din olduğunu varsayıp, dinî

⁴⁵⁴ N. P. Kolyupanov, **A. İ. Koşelyev**, T. II, s. 250-251.

⁴⁵⁵ Leontyev, **Vostok**¹, T. I, s. 195.

⁴⁵⁶ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 37.

⁴⁵⁷ 26 Mayıs (7 Haziran) 1880 tarihinde Moskova'da Tverskaya Sokağı'nda Puşkin'in heykeli milletvekilleri, düşünürler ve onu sevenlerinden oluşan kalabalık bir heyet nezaretinde açıldı. O günün anısına 1917 yılına kadar her yıl 7 Haziran Puşkin Günü olarak kutlanıldı. 1991 sonrasında ise 6 Haziran'da kutlanmaya başlandı. 2008 yılında 52. Puşkin günü kutlandı.

⁴⁵⁸ Milyukov, **İz istorii...**, s. 293-294.

liderliğin Katoliklerde, siyasî liderliğin ise Ortodokslarda olması gerektiğini belirtmiştir⁴⁵⁹.

Leontyev, Dostoyevskiy'e Sezar'ın meşhur sözü 'sende mi Brütüs' ile cevap vererek, **Karamazov Kardeşler**'in⁴⁶⁰ yazarının, neden ve niçin böyle bir dönüşüm yaptığına cevap aramıştır⁴⁶¹. Keşiş ve münzevî ahlâkı ile Dostoyevskiy, 'büyük ortak uyumu' sağlamayı ve 'Avrupa anlaşmazlıklarına uzlaşma getirmeyi' nasıl planlıyordu? Leontyev buna itiraz ederek, 'Dostoyevskiy'in ruhun ahiret kurtuluşu için gerçekten Ahdicedit'in kutsal yazısı ışığında kardeşlik ve insanlık tavsiye ettiğini, ancak kutsal yazıda insanların toplumsal barış ile huzur ve refaha ulaşacaklarından bir söz dahi edilmediğini beyan etmiştir⁴⁶². Ona göre Hz İsa bunun için insanlara söz vermemiştir, aksine İncil'de 'kıyametin kopacağı gün insanların ilişkileri bozulacağı' açık bir şekilde yazılıdır⁴⁶³. Leontyev, Dostoyevskiy'in konuşmasını eleştirmesine rağmen onun Rus düşünce hayatı için çok önemli olduğunun altını çizmiştir⁴⁶⁴.

Slavcılar din harici milliyetçiliği "etnografik bir malzeme" olarak kabul ediyorlardı. Dinî sembollerle bezenmiş bir milliyetçilik ise, ya evrensel tarih zincirinde bir halka ya da içine kapalı bir toplum olarak ön görülüyordu. Slavcılar, dayanak noktası olarak Allah'ın yeryüzünde sadece kendilerini hakîm kılacağı fikrini dile getiriyor, bu yönde faaliyet gösteriyorlardı⁴⁶⁵.

Solovyev, eski Slavcıların Orta Çağ'a duydukları özlemi reddediyor, çağın gereklerinin yerine getirilmesi şartıyla Slavcılığın yeniden yorumlanması gerektiğini

⁴⁵⁹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 38.

⁴⁶⁰ Bu romanında zengin bir Baba ile onun üç oğlu arasında geçen olayları sosyolojik ve psikolojik yönden muazzam bir şekilde tahlil eden Dostoyevskiy, romanın satır aralarında Avrupa'nın Rusları sevmediğini okuyucusuna ustalıkla yansıtmaktadır. Dostoyevskiy romanını yazarken Slavcı bir çevre ile arkadaşlık ettiğinden onlardan etkilenmemesi imkansızdı. Hatta romanının çoğu kahramanlarını bu çevreden seçtiği dönemin ilim camiası tarafından bilinen bir gerçektir. Ancak sonuçta Slavcılar gibi düşünmediğini bu konuşması ile göstermiştir.

⁴⁶¹ Leontyev, **Vostok**¹, s. 297.

⁴⁶² Leontyev, **Vostok**², s. 574-575.

⁴⁶³ 'Nasıl olsa, bu dünyanın sonu evrensel bir kavga, her millet diğerine karşı savaş ilan etmekte, yaptığı savaşı da ulvi sebeplere bağlamaktadır. İnsanoğluna vaad edilen ise ahirette elde edeceği maddî ve manevî kazançlardır.' Bkz. Leontyev, **Vostok...**, s. 576-577.

⁴⁶⁴ Leontyev, **Vostok**², s. 579.

⁴⁶⁵ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 49.

savunuyordu⁴⁶⁶. Milyukov, Solovyev'in dinî ve ahlakî mutlakiyet çizgisinden yola çıkarak, evrensel tarih fikri ve uygulamalı sosyolojinin de yardımıyla Slavcılığa yeni bir ruh kazandırma gayretinde olduğunu söyleyerek, bunu ortaya koyan Solovyev'in eski Slavcılarının tabularını kolay kolay yıkamayacağını iddia etmiştir⁴⁶⁷.

İ. Aksakov ve Samarin gibi Slavcılar ise, her ne kadar eski Slavcı geleneğine bağlı kalmasalar ve Slavcılığa yeni görüşlerin kazandırılması gerektiğine inansalar da, Solovyev'in bu görüşlerinin kabul edilemez olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre Solovyev, ruhi bağlantılar fikrini beyan ederken, Slavcı geleneği dayanak almadan hareket etmiştir⁴⁶⁸.

Aksakov daha da ileri giderek, Solovyev'in Slav kanının asil olma durumunu göz önünde bulundurmadan Slav ülküsü hakkında fikir yürüttüğünü, bu nedenle dile getirdiği görüşlerin askıda kaldığını öne sürmüştür. Aksakov, Solovyev Slavcılığını damarlarında kan dolaşmayan ruhsuz bir beden gibi görmüştür⁴⁶⁹. Milyukov ise bu duruma yorum getirerek Aksakov'un bilmeyerek de olsa doğruyu ifade ettiğini, Slavcılığın Solovyev ile beraber devrini kapattığını, yeniden hayat bulmasının da çok zor olduğunu vurgulamıştır⁴⁷⁰.

Slavcılık, temelinde beslediği vazgeçilmez doktrinlerden zamanla sıyrılarak uygulanabilir siyasî hedefler haline gelmiştir. Önce düşünce temelinde, akabinde siyasette ve son olarak sosyal müesseselerde etkisini artıran Slavcılık, 19. asrın ortalarına gelindiğinde Rus entellektüelleri tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. Kırım Savaşı'ndan sonra bahsi geçen Rus fikir adamlarının girişimleri neticesinde Slavcılık ülküsü, Rus siyasetinin merkezinde kendisini iyiden iyiye hissettirecek ve asrın üçüncü çeyreğine damgasını vuracaktır. Bu yönde sadece siyasîlerin değil, sosyal hayatta önemli fikir adamlarının da içinde bulunduğu Slav Yardım Komitesi vücuda getirilerek, Komite aracılığı ile Balkanlar esas olmak üzere tüm dünya Slavlarını bir araya getirecek olan konferanslar düzenlenecek (Lehliler hariç); Slavların genel

⁴⁶⁶ Solovyev, **Natsionalny vopros**², s. 452.

⁴⁶⁷ Milyukov, **İz istorii...**, s. 302-303.

⁴⁶⁸ Milyukov, **İz istorii...**, s. 303.

⁴⁶⁹ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 52-53.

⁴⁷⁰ Milyukov, **Razlojeniye Slavyanofilstva...**, s. 53-54.

özelliklerini ve kültürlerini öne çıkaran gazete, dergi, kitap ve diğer yayınlar daha da geniş bir şekilde neşredilmeye başlanacak, diğer Slav bölgelerinden Moskova, Peterburg, Kiev ve Odessa gibi merkezi şehirlere getirilen genç Slavlar eğitilerek ülkelerine gönderilip Rusya'nın siyasî birer ajanları gibi kullanılacaktı. Bu sosyal ve siyasî oluşumlardan en fazla zararı doğal olarak Osmanlı Devleti görecekti.

III. BÖLÜM

RUSYA'NIN SLAVCILIK SİYASETİ VE SLAV YARDIM KOMİTESİ

A. SLAV BİRLİĞİ DERNEĞİNİN KURULMASI

XVIII. asrın başlarına kadar Avrupalı devletler tarafından 'öteki' konumunda görülen Rusya, bu sırada İngiliz ve Fransızların kendi aralarındaki rekabetten de faydalanarak I. Petro önderliğinde, Avrupa'nın en güçlü devleti olarak kabul edilen Osmanlı Devleti ile mücadeleyi devlet siyaseti olarak benimsedi¹. İlk zamanlar bu siyasette fazla bir varlık gösteremeyen Rusya, Balkanlarda yaşayan Slav kavimlerinden ve Kafkas halklarından gerekli yardımı alamadığı için II. Katerina devrine kadar destek arayışına devam etti. Avusturya ve Osmanlı arasında sıkışan Sırplar, hem ırken hem de dinen kendilerine yakın hissettikleri Rusları kurtarıcı olarak görmeye başladı. Rusya, Balkan coğrafyasında Türk ve Alman hakimiyetinde yaşayan Slavların bağımsız olarak yaşamaları gerektiğini ifade ediyor, din adamları ve siyasetçiler aracılığı ile bu halkların hamîliğini üstlenmeye çalışıyordu. Rus yazarlara göre, Doğu Sorunu Balkanlardaki nüfuz mücadelesi sebebiyle ortaya çıkmıştır².

Rusya'da Slavcılığın siyasî bir birlik olarak ilk defa dile getirilmesi Mason Locası sayesinde oldu³. 1815 Viyana Kongresi'nin toplanması için üstün gayretler gösteren Paris Mason Locası, bu tarihten itibaren artık Rusların farkına varmaya başlıyordu⁴. 12 (24) Mart 1818 tarihinde Kiev'de kurulan Mason Locası'nın ilk şubesi

¹ Bazı Rus yazarları bu durumu Rusların kendilerinin meydana getirdiğini dahi ileri sürmekteydiler. Onlara göre aslında Rusya, Avrupalılar gibi Osmanlı ile menfaat ilişkisine girerek kendi dinî inançlarını hiçe saymıyordu. Bu konuda 1682 yılında Vezir-i Azam'ın yemeğine davetli diğer Avrupalı Devlet elçilerinin perhiz günlerini dikkate almadığını, sadece Rus elçisi Vozniz'in buna dikkat ettiğini ifade etmiştir. Bkz. **RGADA**, 52/yıl 1682/2.

² Teherov'a göre Doğu Sorunu, Rusya'nın düşmanlarının ittifakının sona ermesi, Rusya'nın ise bu durumdan daha da güçlenerek çıkması ile sona ermiştir. Bkz. A. Teherov, **İstoriçeskiy oçerk dvijeniye Rossii na Balkanskiy Poluostrov**, Peterburg 1888, s. 1-2.

³ T. O. Skolovskaya, **Stati po istorii Russkogo masonstva**, Moskova 2008, s. 190-191.

⁴ A. N. Pipin, **Panslavizm v proşlom i nastoyaşem**, Peterburg 1878-1913-tıpkı basım Moskova 2002, s. 80-81.

‘**Slav Birliği**’ adını taşıyordu⁵. **Slav Birliği Derneği**’ni, 1818’de kurulan yine Mason Locası’na bağlı **Soyuza Blagodentsviya-Union of Welfare (Refah Birliği Komitesi)** ile karıştırmamak gerekir⁶. Ancak Russel Sherman gibi araştırmacılar bu farkı belirtmemiş, sadece **Refah Birliği Komitesi**’nden bahsetmiřtir⁷. Walicki, her iki derneği de ayrı kurumlar olarak kabul etmesine rağmen kurulma tarihlerini farklı vermiştir. **Refah Birliği Komitesi**’nin 1818’de kurulduğunu, **Slav Birliği Derneği**’nin ise 1823’de Borisof kardeşler ve Leh devrimci Julian Lublinskiy tarafından kurulduğunu belirtmiřtir⁸.

Kiev Mason Locası sadece Rus ve Leh ailelerinden üye kabul ediyordu⁹. Loca’nın armasında Ortodoks Haç’ı bulunmakta idi. Loca, 19’u fahri olan toplam 28 üyeden müteşekkildi. 9 üye hem Kiev Locası’na hem de Peterburg’daki Mason Locası ile beraber bir üst loca olarak Polonya’daki Büyük Doğu Mason Locası’na bađlıydı¹⁰. Mason localarının genel kuralı gereği, bilgilerin gizli tutulmasından dolayı Loca’nın yaptığı faaliyetlere dair elimizde yeterli arşiv malzemesi ve kaynak bulunmamaktadır¹¹. İhtilal hareketinden önce Çarlık Rusyası’nda Mason Localarının faaliyetleri yasaklanmıřtır¹². Ancak şurası bir gerçek ki Mason Locası, **Dekabristler (Arahkçılar)** olarak bilinen 1825 İhtilal girişimine kadar faaliyetlerine gizli de olsa devam etmiştir. **Arahkçı İhtilaline** katılanların çoğunun Mason olması dikkate alınırca, Çarlığın, ihtilali kanlı bir şekilde bastırmasının Rus Masonlarının devlet siyaseti üzerindeki etkisine ciddi bir darbe vurduğu söylenebilir¹³.

⁵ Pipin, **Panslavizm v proşlom i nastoyaşem,...**, s. 82; Skolovskaya, **Stati po istorii...**, s. 257; Andrzej Walicki, **Rus Düşünce Tarihi 1760-1900 Aydınlanmadan Marksizme**, terc. Alaeddin şenel, Ankara 1987, s. 52, 58.

⁶ Pipin, **Panslavizm v proşlom i nastoyaşem,...**, s. 82.

⁷ Russel Sherman, **Russia 1815-81**, London 1991, s. 20-21.

⁸ Walicki, **Rus Düşünce Tarihi...**, s. 52, 58.

⁹ B. A. Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstva v polițiçeskoy mısli Rossii XIX veka**, Moskova 2007, s. 23.

¹⁰ Michael Boro Petrovich, **The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870**, New York 1956, s. 15.

¹¹ D. L. Mordovtsev, “Razvitie Slavyanskoy idey v russkom obşestvie XVII-XIX vv.,” **Russkaya Starina**, Kiev 1878, sayı XXI, s. 187.

¹² Çarlık Rusyası’nda Mason Localarının faaliyetleri 17 (29) Ağustos 1822 tarihli ve 1507 numaralı I. Aleksandr’ın fermanı ile yasaklanmıştır. Bkz. Skolovskaya, **Stati po istorii...**, s. 252.

¹³ Pipin, **Panslavizm v proşlom i nastoyaşem,...**, s. 82-83.

B. SLAV YARDIM KOMİTESİNİN KURULMASI

Rusya'nın 'Ortodoks Birliği' siyasetine, ortak menfaatlardan dolayı fazla bir tepki göstermeyen Avusturya, Slav Birliği siyasetinin kendi topraklarında yaşayan Slavları kapsadığını fark etmesi sonucunda Rusya'ya karşı tavrı almak zorunda kalmıştır. Bu yönde Avrupa edebiyatında, Avusturya merkezli Güney Slavlarının barbar olduklarına dair yazılar neşredilmeye başlanmıştır¹⁴. I. Nikola zamanında bu siyasete karşı bir anti-tez oluşturulmaya çalışıldı. Avrupalıların kullandığı 'Ruslaştırma' terimi yerine, 'Bütün Slavlar', 'Slav Güvenliği', 'Slav Dayanışması', 'Slav Birliği' 'Slav Birleşimi' 'Slav Ülküsü' gibi değişik adlar ile anılmaya özen gösterildi¹⁵. Bu yönde ilk defa A. F. Voeykov'un (1778-1839) naşirliğinde 30 Aralık 1826 (11 Ocak 1827) tarihinde ilk sayısı neşredilen haftalık **Slavyanin** dergisi yayın hayatına başladı¹⁶. Dergi 1830'a kadar yayın hayatını sürdürdü. Derginin yayınlarında bütün dünya Slavları hakkında haberler verilmekte idi. Her ne kadar edebi dergi olsa da, daha çok askerî tarih ile ilgili yazılar yayınlanmakta idi¹⁷.

Moskova Slav Komitesi ile alakalı ilk çalışmaları N. Popov (1833-1891) başlattı. Popov, 1840'lı yılların sonlarına doğru içlerinde fikir adamları ve siyasetçilerin de bulunduğu bir gurup arkadaşı ile beraber Balkan halklarına yardım fikrini ortaya attı¹⁸. 1853 yılına gelindiğinde Popov daha etkin siyaset izleme gereğini hissetti¹⁹. İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'ne tek başına karşı koymasının zor olacağını anlayan Rusya, ilmî şahıslardan referans alan siyasetçilerin fikirleri doğrultusunda sadece Balkanlar'da değil, aynı zamanda Doğu Avrupa'da da kendisine destek bulmak amacıyla bütün Slavların bir arada olabileceği bir komite kurulması fikrini ortaya attı²⁰. Kırım savaşı

¹⁴ Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstv...**, s. 11-12.

¹⁵ Prokudin, **İdeya slavyanskogo edinstv...**, s. 12.

¹⁶ **Slavyanin**, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın geniş kritiğini sütunlarına taşımıştır. Slavyanin'in en önemli özelliği o zaman kadar yapılan bir çok savaş hakkında kapsamlı bilgi vermesi, savaşlara katılan kişilerin listesi ve gösterdikleri yararlılıkları konu edinmesidir.

¹⁷ **Slavyanin**, 1827, sayı 21, 23, 28, 29.

¹⁸ Petrovich, **The Emergence of Russian...**, s. 37-38.

¹⁹ S. A. Nikitin, **Slavyanskije Komiteti v Rossii v 1858-1876 godah**, Moskova 1960, s. 9.

²⁰ Nil Popov, **Rossiya i Serbiya istoričeskiy očerk russkago pokrovitelstva Serbii s 1806-po 1856 god**, T. II, Moskova 1869, s. 38-49.

döneminde bu girişimlere Bulgarlar kayıtsız kalmadı²¹. Odessa'da eğitimlerine devam eden Bulgar üniversite öğrencileri, 1854 senesinde, Osmanlı hakimiyetinde bulunan Rumeli topraklarında Bulgar çetecilerine destek verme kararı aldılar. Öğrenciler bir şekilde Rumeli topraklarına gelerek halkı Osmanlı Devleti aleyhinde isyana teşvik etmeye başladılar²².

Odessa'da bulunan Bulgar kolonilerinin ileri gelenlerinden birisi olan N. H. Palauzov tarafından bu propaganda çok iyi bir şekilde yürütüldü²³. Palauzov'la beraber N. Gerov'un da önemli faaliyetleri bulunmakta idi²⁴. Her iki Bulgar da, M. D. Gorçakov ve M. P. Pogodin'e Bulgarların durumu ile alakalı raporlar gönderiyorlardı. Hatta bazen bu raporları Peterburg'a gelerek bizzat elden iletiyorlardı²⁵.

Paris Barış Antlaşması sonrasında Bulgarlar faaliyetlerini artık sadece Rusya'da değil, Rumeli topraklarında da rahatlıkla sürdürebiliyorlardı²⁶. Palauzov, Rus devlet adamlarına yazdığı mektuplarda Bulgar halkının Çar ve yöneticilerini karşılamaya hazır olduğunu, 100. 000 Rus askerinin Balkanlarda Türklerin egemenliğinde bulunan Bulgarları kurtarabileceğini, Bulgarların da Ruslarla aynı çatı altında yaşamaya hazır olduklarını dile getiriyordu²⁷.

Bulgar kolonilerinin faaliyetleri sadece Rusya ile sınırlı değildi, Rusya dışında da faaliyetlerde bulunuyorlardı. Odessa Richelieu²⁸ Lisesi'nde ve Odessa Üniversitesi'nde okuyan Bulgar gençleri; Kireyevskiy, Samarin, Pogodin, Homyakov ve Aksakov gibi

²¹ S. A. Nikitin, 'Russkaya politika na Balkanah v naçale vostoçnoy voyni', **Voprosi İstorii**, 1946, No: 4, s. 51-52.

²² Nikitin, 'Russkaya politika...', **Voprosi İstorii**, s. 53.

²³ 1768-1791 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında Kırım ve Anapa'nın, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde ise Beserabya'nın Rus hakimiyetine geçmesinden sonra Bulgarlar, ticarî yönden Karadeniz'de daha fazla aktif olmaya başladılar. Odessa merkez olmak üzere kendilerine ticarî koloniler oluşturdular. Bulgarlar, sadece ticarî faaliyetler ile uğraşmıyor, eğitim kurumlarında yetişenler eğitim alanında, askerî kurumlarda yetişenler de askerî alanlarda Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bkz. A. A. Skalkovskiy, **Bolgarskie kolonii v Bessarabii i Novorossiyskom krae**, Odessa 1848.

²⁴ Nikitin, **Slavyanskije Komiteti...**, Moskova 1960, s. 11.

²⁵ Nikitin, **Slavyanskije Komiteti...**, Moskova 1960, s. 11-12.

²⁶ **RGIA**, 453/2.

²⁷ **RGIA**, 453/2.

²⁸ Armand Emmanuel du Plessis de Richelieu (1766-1822) Fransız İhtilali sonrası Viyana yoluyla Rusya'ya sığınmıştır. İsmail bölgesinde askerî çalışmalarda bulunan Richelieu Odessa'da 1817 senesinde kendi adı ile anılacak okulu kurdu. Okul, 1862 yılında adını değiştirerek Yeni Rusya Üniversitesi olarak eğitim hayatına devam etti.

Slavcılarının fikirlerini benimsiyor, kısa zamanda bir vatansever olarak yetiştirilip Osmanlı hakimiyetinde bulunan Bulgarlara destek için resmi veya gayri-resmi çalışmalar içerisinde yer alıyorlardı²⁹.

Richelieu Lisesi'nde okuyan Bulgar genci N. Gerov kısa zamanda Rus devlet adamları ile ikili ilişkilerini geliştirerek Rusya lehine ajanlık faaliyetine girişti. Kırım Savaşı'nda Bulgaristan'a gelerek Filibe'de ajan olarak görev yaptı. Savaş sonrasında ise burada kurulan Rus Konsoloslukunda faaliyetlerine devam etti³⁰.

Slav Yardım Komitesi'nin kurulmasında Moskova'da bulunan Slavcı çevrelerle beraber, başkentte görevli devlet adamları eşlerinin faaliyetleri de önemlidir. Ortodoks Kilisesi'nin Kırım Savaşı'nda yardım kampanyalarına destek veren devlet adamlarının eşleri, Balkan Hristiyanlarının zor günlerinde de bu yardımlarını esirgememiştir³¹.

Rus fikir adamları, Balkanlarda Ortodoks Slavlara Katolik propagandası yapmak için kurulan Avrupalı Katolik örgütler ile aynı şekilde mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı³². Bu fikir Kırım Savaşı'nda en üst noktaya ulaşmıştı. Slavcı düşünürlerden K. Aksakov ve A. Koşelyev 1855 senesinde Çar'a Balkan halkları merkeze alınarak tüm Slavların durumunu içeren bir rapor sundular. Yu. Samarin ve V. Çerkasskiy'de bu çalışmaların daha da geliştirilmesi için Koşelyev ve Aksakov'a yardım ettiler³³. 1857'de Rus fikir adamlarının ileri gelenlerinin de aralarında bulunduğu bir heyet Moskova Eğitim Bölgesi Müdürü A. N. Bahmetev'in (1774-1861) sözde³⁴ başkanlığında hükümete dilekçe yazarak, Güney Slavlarına yardımda bulunacak, onları Katolik propagandasından özellikle Cizvitlerden korumak için faaliyette bulunacak bir komite oluşturulmasını talep etti³⁵. 31 kişiden meydana gelen komitede başkan olarak A.

²⁹ Nikitin, **Slavyanskije Komiteti...**, s. 12.

³⁰ S. A. Nikitin, 'Voznikovenie Moskovskogo Slavyanskogo Komiteta', **Voprosi istorii**, No:8 Avgust 1947, s. 51-53.

³¹ Petrovich, **The Emergence of Russian...**, s. 131-132.

³² Nikitin, 'Voznikovenie Moskovskogo Slavyanskogo...', **Voprosi istorii**, No:8, s. 53-54.

³³ Dudzinskaya, E. A., **Slavyanofili v obşestvennoy borbe**, Moskova 1983, s. 90-97.

³⁴ Bahmetev kağıt üzerinde başkan olarak görülsün ve maddi yönden en önemli katkıları yapsa da her zaman perde arkasında kalmayı tercih ettiği için Petrovich ve Nikitin bu sıfatı uygun görmüşlerdir. Bkz. Petrovich, **The Emergence of Russian...**, s. 132; Nikitin, **Slavyanskije Komiteti...**, s. 38.

³⁵ Nil Popov, **Oçerki religioznoy i natsionalnoy blagotvoritelnosti na Vostoke i sredi slavyan**, T. I, Peterburg 1871, s. 7.

N. Bahmetev ön planda olsa da, onun yerine S. M. Soleyev, M. Ya Kittarı ve M. P. Pogodin daha faal görevlerde bulunuyorlardı³⁶. Dilekçede ismi olan diğer önemli şahıslar şunlardı: Dahiliye doktoru F. İ. İnozemtsev, tarihçi F. İ. Buslayev ve M. A. Maksimoviç, filolog P. M. Leontyev, astronom A. N. Draşusov, diğerleri İ. M. Sokolov, A. S. Uvarov, O. M. Bodyanskiy, A. A. Maykov, M. N. Katkov, Yu. F. Samarin, K. S. Aksakov, A. İ. Koşelyev³⁷, A. S. Homyakov, S. T. Aksakov³⁸, A. V. Raçinskiy, P. İ. Bartenev, N. F. Pavlov, A. N. Karamzin, Yu A. Obolenskiy, S. M. Suhotin, N. F. Von Kruse, S. A. Smirnov, A. S. Efremov, N. V. Pavlov, K. İ. Aleksandrov-Dolnik ve A. İ. Korsakov³⁹ idiler.

Balkanlar'da Batı Avrupa'nın hatta Amerika'nın Protestan ve Katoliklik propagandasının yoğun bir şekilde hayata geçirildiği bu dönemde, Rusya kendi siyasî menfaatleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunacak Slav Yardım Komitesi'nin kurulma çalışmalarına hız verdi⁴⁰. Bazı devlet adamları, Balkanlar'da yapılan propagandalara karşı Rusya'nın önlem almasını istiyor; Katolik ve Cizvitler adına ajanlık yapan ve hayırsever kurum olarak faaliyet gösteren 12 kurumun yakın zamanda Rumları da etkisine alacağını, bu şekilde devam ederse yakında Rumların Ortodoksluklarını yitireceğini dahi ileri sürüyorlardı⁴¹.

Komite, kuruluş dilekçesinde Avrupa'da faaliyet gösteren bazı yardım komitelerini de belirterek, Ortodoksların teşkilatlanmada Katolik ve Protestanlardan geri kalmaması gerektiği üzerinde durmuştur⁴². Peterburg'daki Rus ve Odessa'daki Bulgar

³⁶ Nikitin, *Slavyanskie Komiteti...*, s. 38-39

³⁷ Nikitin, Koşelyev'in ismini yazarken A. İ. Şeklinde değil de, A. N. şeklinde yazmıştır. Bkz. Nikitin, *Slavyanskie Komiteti...*, s. 39.

³⁸ Nikitin, Sergey Timofeyeviç Aksakov'un yerine İvan Sergeyeviç Aksakov yazmıştır. Bkz. Nikitin, *Slavyanskie Komiteti...*, s. 38.

³⁹ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, haz. N. A. Popov, Moskova 1868, s. 1; **KMDA**, 16. 307. 161, s. 14; Nikitin bu isimlerin 26'sini belirtmiştir. Bkz. Nikitin, *Slavyanskie Komiteti...*, s. 38-39.

⁴⁰ Nikitin, *Slavyanskie Komiteti...*, s. 38.

⁴¹ **GARF**, 1750/1/58, s. 126-126 ar.

⁴² Avrupa'da kurulan Katolik Yardım Cemiyetlerinden bazıları şunlardır: Mareşal Bosk başkanlığında Paris'te kurulan "Leh Vatanseverler Cemiyeti", Londra'da kurulan "Suriye Kadın Yardım Derneği", Almanya'da Hessen'de kurulan "Doğu Hristiyanlarına Yardım Derneği". Bkz. **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 1.

lobiciliğine rağmen, komitenin Moskova'da kurulmasına karar verildi⁴³. Komite, kurulma amacını üç madde halinde şu şekilde özetlemiştir⁴⁴:

1. Güney Slavlarının kilise, okul ve diğer milli kurumlarının faaliyetlerini en üst düzeye çıkarmak için gerekli maddî yardımı temin etmek. İstanbul'da bulunan Bulgarların ilk okullarına yardım ederek, Bulgarların ana lisanlarını öğrenmeleri için azami itinayı göstermek.
2. Ortodoks kilise ve okulları ile devamlı iletişim halinde kalarak, gerekli maddî ve manevi yardımı sağlamak.
3. Moskova'ya gelen Slav gençlerine yardım etmek.

II. Aleksandr, Balkanlardaki gelişmeleri de dikkate alarak 26 Ocak (7 Şubat) 1858 tarihinde komitenin Asya İşleri Bakanlığı'nın idaresi altında kurulmasına izin verdi⁴⁵. Komite, ilk yılında Balkan Slavlarına toplam 2.500 rubleden fazla maddî yardım topladı. Toplanan paranın şahıslara göre dağılımı komitenin 1868 yılında yayınladığı 10 yıllık faaliyet raporunda şu şekilde beyan edilmiştir⁴⁶:

A.N. Behmetev	500 ruble
A. S. Homyakov	710 ruble
M. N. Katkov	400 ruble
Moskova Metropoliti Filaret	300 ruble
Yu. F. Samarin	250 ruble
Aksakov	100 ruble
Apraksin	100 ruble
Diğerleri

Bir sonraki yıl Mart ayında toplanan para ise 3200 rublenin üzerindedir⁴⁷:

⁴³ KMDA, 16/307/161, s. 14 ar.

⁴⁴ Nil Popov, *İz istorii Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve Pervoe Pyatiletie (1858-1862)*, Moskova 1871, s. 1; *Kratkiy otčet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868*, s. 2-3; KMDA, 16/307/161, s. 14 ar-15.

⁴⁵ *Kratkiy otčet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868*, s. 1-2.

⁴⁶ *Kratkiy otčet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868*, s. 1; KMDA, 16/307/161, s. 15 ar.

⁴⁷ Nil Popov, *İz istorii Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve pervoe pyatiletie (1858-1862)*, Moskova 1871, s. 74.

Bahmetev	500 ruble
Koşelyev	500 ruble
Homyakov	250 ruble
Samarin	150 ruble
Suhotin	50 ruble
Katkov	100 ruble
Obolenskiy	50 ruble
Diğerleri	900 ruble ⁴⁸

Yardımların gizli bir şekilde yapıldığı da vakî idi. Komiteye yardımda bulunan bazı şahıslar isimlerinin gizlenmesini istiyordu⁴⁹.

A.N. Bahmetev'in ölümü sonrasında 19 (31) Mayıs 1861'de yapılan ilk toplantıda Basın işleri ile alakalı göreve D. N. Bdulov seçildi⁵⁰. Başkan seçilene kadar geçici olarak başkanlık görevinin M. P. Pogodin tarafından yerine getirilmesi, yine geçici olarak sekreter ve mali müşavir görevini İ. S. Aksakov'un yürütmesi kararı alındı. Komitenin Bulgar işleri ile görevli memurlarının, P. İ. Bartenev, P. A. Bezsonov ve Ya. O. Orel-Oşmyantsev olması uygun görüldü⁵¹.

Slav Yardım Komitesi, faaliyetlerinin siyasetçiler tarafından da desteklenmesinin neticesinde zamanla Rusya'nın dış siyasetine destek veren beyinlerin genel merkezi haline geldi. Komite faaliyetlerinin tek merkezden yürütülmesinin zorluğu anlaşılınca, 1868 yılından itibaren komitenin şubeleri kurulmaya başlandı. Bu şubeler içerisinde en önemlileri Peterburg (1868)⁵², Kiev (1868)⁵³, Odessa⁵⁴ (1869)'dır. Şubeler bir dönem

⁴⁸ Nikitin kitabında diğerlerini ifade etmemektedir. Bu ibareyi yazma gereği duyduk.

⁴⁹ **Protokolı Slavyanskago Obşestva v Moskve Noyabrya i Dekabrya 1862**, Moskova 1863, s. 3.

⁵⁰ Bdulov, devlet görevindeki yoğunluğun ve sağlık durumunun bu görevi yürütmesine engel olacağını ileri sürerek görevi kabul etmedi. Bkz. **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 6.

⁵¹ **KMDA**, 16/307/161, s. 16 ar.

⁵² **GARF**, 730/1/1879 (1), s. 1-2 ar. 1882 senesinin sonlarına doğru Slav Yardım Komitesi'nin isteği doğrultusunda çalışmalara başlayan Peterburg şubesi, Komitenin 15 yıllık faaliyet raporlarının basımını 7 Mayıs (19) 1883 tarihinde hazır hale getirdi. Kitap 1883 yılında basımı yapılarak neşredildi. Bkz. **Pervaya 15 let suşestvovaniya s. peterburgskago slavyanskago blagotvoritelnago obşestva po protokalam obşih Sobranii ego çlenov sostoyasımsya v 1868-1883 gg.**, Peterburg 1883.

⁵³ **KMDA**, 16/307/161, s. 1-29.

⁵⁴ **AVPRİ**, 49/192, s. 1-40.

merkezî komitenin etkisi altında faaliyetlerini sürdürmüş, daha sonra ise özerk bir yapıya kavuşmuşlardır. Örneğin 1870 yılına kadar Peterburg Slav Yardım Komitesi'nin yıllık faaliyet raporları Moskova'da bulunan merkez Slav Komitesi tarafından basılıyordu. 1870 yılından sonra bu protokoller **Golos**⁵⁵, **Birjeviya Vedomosti**⁵⁶, **Peterburgskiya Vedomosti**⁵⁷ ve **Novoye Vremya**⁵⁸ gibi bazı Peterburg gazetelerinde de yayınlanmaya başlandı⁵⁹.

Bu gazetelerde yayınlanan faaliyet raporlarından başka komitenin kendisinin de yayınladığı faaliyet raporları vardır. 1875 yılında P. A. Gilterbrand tarafından faaliyet raporlarının daha ayrıntılı bir şekilde yayınlanacağı duyurularak, bu yönde hazırlık çalışmaları yapıldı. Ancak bu düşüncede başarı sağlanamadı⁶⁰.

Komitenin yeni bir şubesi açılacağı zaman ya da önemli meselelerin görüşüleceği bir toplantı olduğu zaman, bu tarihin 11 (23) Mayıs olmasına dikkat edilirdi⁶¹. Bu tarihler Slavlara Ortodoksluğu, aynı zamanda okuma ve yazmayı öğreten Kiril ile Metodiy⁶² kardeşlerin anısına dinî bir tarih olarak görülüyordu⁶³.

⁵⁵ **Golos**: A. A. Krayevskiy redaktörlüğünde 1863-1884 yılları arasında Peterburg'da haftalık olarak yayınlanan siyasî ve edebî gazete. 1883 yılında sadece 43 sayı yayınlanmıştır. 1884 yılında ilk sayısı yayımlandıktan sonra yayın hayatına son vermiştir. Bkz. N. M. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy periodičeskoj pečati 1703-1900**, Petrograd 1915, s. 237, s. 185.

⁵⁶ **Birjeviya Vedomosti (Birjevie Vedomosti)**:1861-1879 yılları arasında Peterburg'da haftalık olarak yayınlanan siyasî, iktisadî ve edebî bir gazetedir. 1879 yılında 30. sayısı, son sayısı olarak yayınlanmıştır. Bkz. N. M. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy...**, s. 168.

⁵⁷ **Peterburskiya Vedomosti (Peterburskie Vedomosti)**: Rus basımının 3. gazetesidir. 1728-1894 yılları arasında neşredilmiştir. İlk naşiri (1730 yılına kadar) G. F. Miller'dir. Gazete önce iki haftada bir, daha sonra haftalık, 1805'den itibaren küçük ebatlarda, 1847 yılından itibaren ise büyük ebatlarda günlük olarak yayınlanmıştır. Gazete, Rus basın hayatının ilk neşriyatı olan **Vedomosti o voennih i inih delah** yayın organının devamı niteliğindedir. Bkz. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy...**, s. 3.

⁵⁸ **Novoe Vremya**:1868-1917 yılları arasında Peterburg'da yayınlanmıştır. İlk olarak haftada 5 kere neşredilen gazete, 1869 senesinde 233. sayısından sonra günlük yayınlanmaya başlanmıştır. Döneminin en etkili siyasî ve ilmî gazetesidir.

⁵⁹ **Novoye Vremya**, 14 (26) Mayıs 1871; **Golos**, 15 (27) Mayıs 1871,

⁶⁰ **Pervaya 15 let**, s. 1.

⁶¹ Komünist dönemde Bulgaristan'da 11 Mayıs (24 Mayıs) Kültür Bayramı olarak kutlanıyordu.

⁶² Kiril ve Metodiy Kardeşler, IX. Yüzyılın ortalarında Doğu Bizans tarafından önce Hazar topraklarındaki Slavları (Kiev Ruslarını) akabinde ise 861 yılında Moravya halkını ve daha sonra Bulgarları, Ortodoksluğa davet etmeleri için gönderilmişlerdir. Tuna Bulgarları hakkında tamamen yanlış bilgiler içermesine rağmen Kiril ve Metodiy'in Slav topraklarına yaptıkları seyahatleri kapsamlı bir şekilde ortaya koyan çalışma Türker Acaroğlu'nun Türkçe'ye kazandırdığı B. St. Angelov'un kitabıdır. Bkz. B. St. Angelov, **Slav Alfabetini Yaratan Kiril ve Metodiy Kardeşler**, terc. Türker Acaroğlu, İstanbul 1970, 1-76 s.

Komitenin icraatları ile Slavcılık ideolojisini savunanlar arasında fikir ayrılığı bulunmakta idi. Bazı Slavcuların komitenin içerisinde aktif rol aldığını söylenilebilir. Ancak herşeye rağmen komitenin içerisinde bulunmamaya gayret eden Slavcılar da vardı. N. Ya Danilevskiy bunların başında gelmektedir⁶⁴. Danilevskiy'in, görüşlerinden dolayı politize olmamak için böyle bir davranış içerisinde olduğu düşünülebilir.

Komite Balkan Slavlarına sosyal, dinî, ilmî ve askerî bakımdan yardımlarda bulunmuştur. Yardımların önemli bir miktarı nakit para şeklindedir. Ancak ilmî ve askerî yönden yetişmiş Rus ilim adamı ve askerlerinin Balkan coğrafyasına gelerek Slavlara eğitim vermesi de komitenin maddî yardımlarının üzerine çıkan faaliyetleri arasındadır.

C. KOMİTENİN FAALİYETLERİ

1. Sosyal Yardımlar

Komite, kurulmasının hemen akabinde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Slav halklara maddî ve manevî yardımlarda bulunmak için çalışmalarına başladı. Bu yönde 1860 senesinde kendi içerisinde **Güney Slavlarına Yardım Komitesi** adı verilen bir heyet meydana getirdi ve daha sonra heyetin görevlerini belirledi⁶⁵.

a. Güney Slavlarına Yardım Komitesinin Kurulması

Güney Slavlarına Yardım Komitesi öncelikle kendisine bir tüzük oluşturarak, Güney Slavları için hangi gayeleri taşıdığını belirtti⁶⁶.

a.1. Komitenin Amacı

1. Türklerin zulmü altında ezilen Slavları dinî ve siyasî yönden tek çatı altında birleştirmeye çalışmak.
2. Bu çalışmalar için komitenin yapması gerekenler:

⁶³ **Otçet o deyatelnosti S. Peterburgskago Slavyanskago Blagotvoritelnago Obşestva za 1912 god**, Peterburg 1912, s. 21-22.

⁶⁴ Nikitin, **Slavyanskie Komiteti...**, s. 63.

⁶⁵ **GARF**, 1750/1/31, yıl 1860, 12 s.

⁶⁶ **GARF**, 1750/1/31, yıl 1860, s. 1.

- a. Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve değişik Slav ülkelerinden Rusya'ya getirilecek yüksek öğrenim talebelerinin üniversitelere kabulü sağlanmalı.
 - b. Öncelik Osmanlı Avrupası'nda yaşayan Slav halklarına verilmek kaydıyla, dinî akademilere ve üniversitelere alınan bu şahısların genç olmalarına dikkat edilmeli⁶⁷.
 - c. İlahiyat, tarih ve edebiyat başta olmak üzere beşerî ve fennî ilim dallarına ait önemli Rusça eserlerin Bulgarca ve Sırpçaya çevrilmesi sağlanmalı.
 - d. Türkiye'de Bulgaristan başta olmak üzere Slav bölgelerinde açılacak ilkokulların öğretmen ve kitap ihtiyacını karşılamak adına yapılması gerekenler eksiksiz bir şekilde yerine getirilmeye çalışılmalı⁶⁸.
3. Bu gayeler uğruna komite elinden gelen bütün gayreti göstermeye çalışmalıdır.
 4. Üye sayısı 50'yi bulduğunda, komite çalışmalarını yöneticilere tasdik ettirmek zorunluluğunda idi⁶⁹.

a.2. Komitenin Toplanması

Komite, kabul edilecek üye sayısına herhangi bir sınırlama getirmemekte idi. Üyelerin değişik guruplardan olmasında da bir sakınca görmemiştir⁷⁰. Komite, üyelerini çalışmalarına ve sosyal statülerine göre 4 guruba ayırmıştır:

a.2.1. Bağışçı Üyeler

Yıllık 25 gümüş ruble ve üzeri yardım eden şahıslar bu hakkı elde edebiliyorlardı. Bağışçı üyelere toplantılarda bir kez söz hakkı veriliyordu. 100 gümüş ruble veren bağışçı üyeler ise iki kez söz hakkı alabiliyorlardı⁷¹.

a.2.2. Asil Üyeler

Asil üyelere yıllık en az 6 ruble talep ediliyordu. Bu rakamı ödemeyen üyelerin üyelikleri derhal iptal ediliyordu. Komitenin çalışmalarında bizzat rol üstlenen

⁶⁷ Komitenin eğitim alanındaki faaliyetlerini anlatırken bu konu geniş bir şekilde ele alınacaktır.

⁶⁸ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 1.

⁶⁹ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 1-1 ark.

⁷⁰ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 1 ark.

⁷¹ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 1 ark-2.

asil üyeler, 6 ruble üyelik ücretinden muaf tutuluyordu. Üyelerin ücreti daha uygun bir şekilde ödemeleri için bir seferde 6 ruble ödemede zorluk çekenlere 2 taksit halinde 3'er ruble verme imkanı sağlanıyordu⁷².

a.2.3. Fahri Üyeler

Üyelerin herhangi bir ödeme yapma zorunlulukları bulunmamakta idi. Ancak komitenin düzenlediği toplantılara katılmaları zorunlu idi. Üyeler, komitenin belirlediği şartlara göre bazı görevleri üstlenip üstlenmemekte özgür idiler⁷³.

a.2.4. Yedek Üyeler

Osmanlı Devleti sınırları dahilinde bulunan bütün konsolosluk görevlileri yedek üye olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle bütün konsolosluk çalışanlarından komitenin amacına göre hizmet etmesi talep ediliyordu⁷⁴. Rus üniversitelerinde, yüksek eğitim kurumlarında ve dinî akademilerde okuyan Bulgar, Sırp, Karadağlı ve diğer bütün Slav öğrenciler her halükârda komitenin yedek üyesi durumunda görülüyordu. Ayrıca zikredilen bu kurumlardan mezun olanlar da yedek üye tesmiye ediliyordu⁷⁵. Osmanlı Devleti'nde yaşayan ve komiteye yardım etmek isteyen bütün Slavlar da yedek üye kabul ediliyordu. Yedek üyelerin komiteye herhangi bir ücret ödemeleri gerekmiyordu⁷⁶.

a.3. Komitenin Gelirleri

Bağışçı ve asil üyelerden alınan aidatlar komitenin en önemli gelirini oluşturuyordu. Derneğe bağış yapılmasına bir engel çıkarılmıyordu. Her türlü bağış kabul ediliyordu⁷⁷. Ancak yapılacak bağışların komitenin izni dahilinde olmasına dikkat ediliyordu⁷⁸. Üyeler tarafından komiteye yapılan bazı hibe eşyalarından uygun

⁷² GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2.

⁷³ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2.

⁷⁴ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2-2 ark.

⁷⁵ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2 ark.

⁷⁶ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2 ark.

⁷⁷ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2 ark.

⁷⁸ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 2 ark-3.

görülenlerin satılmasından kazanılacak para da gelir olarak addediliyordu⁷⁹. Diğer bir gelir kaynağı ise komite tarafından basılan kitaplardan kazanılan meblağ idi⁸⁰.

a.4. Komitenin Dahili Teşkilatlanması

Komite, faaliyetlerini düzenli bir şekilde yürütmek için bir heyet oluşturulmasını uygun görmüştür. Heyet görevlileri;

- a. Yöneticiler.
- b. Yönetici yardımcıları.
- c. Sekreter.
- d. Maliyeci (Veznedar).
- e. 10 üye: On üyeden ikisi bağış yapan üye olmak zorunda idi. Ayrıca Moskova'da yaşayan ve Güney Slavlarından olan üç üye de heyette olmalı idi. Bu üç üyenin istişari oy ile ve ayrı ayrı Slav halklarından seçilme zorunluluğu bulunuyordu⁸¹.

Yönetici seçimlerinin iki yılda bir yapılması uygun görülmüştü. Seçimler yapılırken adaylar belirlenip, belirlenen adayların başvuruları değerlendiriliyordu. Yönetici yardımcıları da aynı yöntemle seçilmekteydi⁸². Sekreter ve maliyeciyi komitenin kendisi seçiyordu. Önce adaylar açıklanıyor, akabinde de en uygun aday seçiliyordu. Yöneticilerin her yıl komiteye karşı rapor vermeleri zorunlu idi. Kaleme alınan raporların, faaliyetleri kapsamlı bir şekilde ele alması ve raporda en az yirmi beş üye imzasının bulunması talep ediliyordu⁸³. Komitenin faaliyetlerini değerlendirmek için 15 günde bir toplanma mecburiyeti vardı. Acil durumlarda ise bu tarih aralığının aranması zorunlu değildi⁸⁴. Komite, her iki ayda bir yapacağı toplantılardan başka iki ayda yaptığı faaliyetleri içeren bir tezkere hazırlıyor, yapılacak toplantılar komite yöneticilerinin izni dahilince yürütülüyordu⁸⁵. Aralık ayındaki toplantı sırasında yıllık

⁷⁹ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3.

⁸⁰ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3

⁸¹ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3.

⁸² GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3.

⁸³ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3 arkası.

⁸⁴ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3 arkası.

⁸⁵ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3 arkası.

tezkere heyet üyelerinin ve yöneticilerin oyuna sunuluyordu⁸⁶. Ayrıca komite heyetinin bir sonraki yılda neler yapılması gerektiğini anlatan kapsamlı bir tezkere hazırlama zorunluluğu vardı⁸⁷.

a.5. Komite Heyetinin Görevleri

Komite, belirlenecek heyetin görevlerini şu şekilde karara bağlamıştır:

1. Heyet birlik programını hazırlamalıdır. Yayınlanacak kitapları, yapılacak işleri ve bu işlerin ne şekilde yapılacağını kontrol etmelidir⁸⁸. Komite, gençleri kendisine çekmek için maddî yöntemler kullanmalıdır⁸⁹. Heyet Osmanlı Avrupası'nda bulunan üyelerle yazışmalardan başka, buraya gerekli para ve kitap yardımında bulunmalıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yaşayan Slavlara gerekli olan malzemeleri de göndermeye çalışmalıdır⁹⁰.
2. Heyet yıllık gelirlerini kendi üyelerine dahi açık bir şekilde rapor halinde sunmalıdır⁹¹. Gelir ve giderleri açıkça ortaya konmalıdır⁹².
3. Hazırlanan gelir gider raporu Moskova'da yaşayan üyelere onaylatmak üzere haftalık olarak bildirilmelidir. Akabinde üyelerin onayı sonrası gazetelerde yayınlanmalıdır⁹³.
4. Heyet yapılması gerekli giderlerin bulunduğu raporu bir makale halinde hazırlamalıdır. Diğer yönden giderleri kalem kalem yazmalıdır⁹⁴. Bu giderler heyetin ilk toplantılarında değerlendirmeye alınmalıdır⁹⁵.

⁸⁶ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3 arkası.

⁸⁷ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 3 arkası. 9 (21) Aralık 1868 tarihli toplantıda, Komitenin aldığı bu kararın örneğini görmekteyiz. Komite, bu toplantısında yapılan faaliyetleri ve yapılması gereken faaliyetleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Bkz. **Protokol zasedaniya Slavyanskago Blagotvoritel'nago Komiteta 9 Dekabrya 1868 goda**, 32 s.

⁸⁸ Komitenin en fazla üzerinde durduğu konu Türkiye Avrupası'nda bulunan Bulgar ve Sırpların eğitim kurumlarına yapılacak yardımlardır. Bkz. **Protokol zasedaniya Slavyanskago Blagotvoritel'nago Komiteta 16 Fevralya 1868 goda**, s. 4-6.

⁸⁹ **Zasedanie Slavyanskago Blagotvoritel'nago Komiteta 26-go Marta 1869 goda**, s. 2-12.

⁹⁰ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4.;

⁹¹ **Protokol Slavyanskago Obşestva v Moskve Noyabrya i Dekabrya 1862 g.**, Moskova 1863, s. 1-6.

⁹² GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4.

⁹³ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4.

⁹⁴ **Protokol slavyanskago obşestva v Moskve Noyabrya i Dekabrya 1862 g.**, Moskova 1863, s. 6-9.

⁹⁵ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4 arkası.

5. 100 gümüş rubleden fazla olan giderler heyetin izni olmaksızın harcanılmamalıdır. Harcama izni için yapılacak ilk toplantıya kadar beklenilmeli yahut çok acil ise başkan tarafından üyeler toplantıya çağrılmalıdır⁹⁶.

6. Heyet her üyenin işlerinin kabulünde ayrı ayrı oylama yaparak bunların kabul edilip edilmediğini onaylamalıdır. Her iş için ayrı ayrı soru önermeleri alınmalı ve değerlendirmeye tabii tutulmalıdır. Aynı iş bir ay içerisinde en fazla bir kere gündeme alınmalıdır⁹⁷.

7. Heyet üyeleri, fahri, asil ve bağış yapan üyeler gibi Rusya'da veya yurt dışında olsunlar, fark gözetmeksizin görevlerini yerine getirmelidir⁹⁸.

a.6. Başkan ve Yardımcının Görev ve Sorumlulukları

1. Heyet başkanı aynı zamanda komitenin de başkanıdır.

2. Heyet başkanı komite işlerinin daha iyi yönlendirilmesi ve bunların uygulanması için gerekli tedbirleri almalı, aksaklıklara yerinde ve zamanında el koymalıdır⁹⁹.

3. Başkan heyet toplantılarını, komiteyi ve kurulları açıp kapama yetkisine sahiptir¹⁰⁰.

4. Heyet başkanı genel ve özel (acil) toplantıların yapılıp yapılmamasına karar verirken üyelerle istişare halinde olmalıdır. Ayrıca yapılacak toplantıların konularının belirlenmesinde de aynı kural aranmalıdır¹⁰¹.

5. Acil toplantı olacağı zaman başkan bu toplantıları en az on komite üyesi dahilinde yapmalıdır. 10 üye sayısına ulaşılmadan çok acil toplantılar dahi yapılmamalıdır.

6. Başkan, oyları toplamalı ve komite kararlarını açıklamalıdır¹⁰².

⁹⁶ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4 arkası.

⁹⁷ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4 arkası.

⁹⁸ **Protokolü Zasedeniya Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 27 Aprelya 1868 g.**, s. 3-6

⁹⁹ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 4 arkası-5.

¹⁰⁰ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 5; **Protokolü Slavyanskago Obşestva v Moskve Noyabrya i Dekabrya 1862 g.**, Moskova 1863, s. 1-2.

¹⁰¹ GARF, 1750/1/31, yıl 1860, s. 5.

¹⁰² GARF, 1750/1/31, s. 5-5 arkası.

7. Başkan, komitenin düzenlediği protokollere, değişik kurumlara gönderilecek mektuplara ve diğer resmi yazışmalara kendi imzasını atmalıdır¹⁰³.
8. Başkan, komite oturumlarında olduğu gibi toplantılarda da bir kere oylama yapmalıdır. Eşitlik olduğu takdirde ikinci oylamaya geçmelidir¹⁰⁴.
9. Başkanın hastalığı durumunda onun yerine yardımcısı bütün görevleri üstlenir. Yardımcının aldığı bütün kararlar Başkan almış gibi kabul edilir¹⁰⁵.

a.7. Sekreter, Veznedar ve Heyet Üyelerinin Görev ve Sorumlulukları

1. Sekreter bütün toplantıların protokollerini toplamalı ve onları kaleme almalıdır. Türkiye’de bulunan yedek üyelerle yazışmalarda bulunmalı ve bu yazışmaları muhafaza etmelidir¹⁰⁶.
2. Sekreter, bir önceki toplantının alınan kararlarını okumalı, başkan ve heyet üleriyle beraber imzalamalıdır¹⁰⁷.
3. Sekreter, toplantının başlamasının ardından yapılacak işleri bir düzene koyarak, çok yavaş olmamak kaydıyla kararların alınmasını sağlamalı, bir önceki toplantıyı kıstas olarak zamanı ona göre ayarlamalıdır¹⁰⁸.
4. Sekreter, her toplantı zamanında komiteye yazılan mektupları toparlamalı ve onlara gerekli cevapların verilmesini sağlamalıdır¹⁰⁹.
5. Veznedar, komitenin para işleri ile sorumlu görevlisidir. Bu nedenle bu görevindeki selahiyetleri için başkan ve sekreterden imzalı izin belgesi almalıdır. Veznedar gelir gider hesabını kayda geçirmelidir. Bu nedenle yapılan bağışları ve alınan aidatları bir risale halinde yayınlanacak şekilde kaleme almalıdır¹¹⁰.

¹⁰³ GARF, 1750/1/28, s. 1-26, GARF, 1750/1/59, s. 60-113.

¹⁰⁴ GARF, 1750/1/64, s. 70-135; GARF, 1750/1/65, s. 203-224.

¹⁰⁵ GARF, 1750/1/31, s. 5 arkası.

¹⁰⁶ GARF, 1750/1/79, s. 1-78.

¹⁰⁷ GARF, 1750/1/31, s. 5 arkası-6.

¹⁰⁸ GARF, 1750/1/31, s. 6.

¹⁰⁹ GARF, 1750/1/82, s. 1-29.

¹¹⁰ GARF, 1750/1/31, s. 6.

6. Veznedar, her iki ayda komitenin hesabını ve ne kadar parası olduğunu açıklamalıdır. Kasada duran paranın denetlenmesi yılda en az iki kere yapılmalıdır¹¹¹.
7. Toplantılar haricinde beklenmedik bir zamanda vuku bulan ve geciktirilmeye gelmeyen bir meselede sadece başkanın izni ile 50 gümüş rubleyi geçmemek kaydıyla veznedar işlem yapabilir¹¹².
8. Komite heyeti maddî konularda kurumlardan ricada bulunabilir¹¹³.
9. Veznedar aynı zamanda komite üyelerinin aidatlarını ödemesi için onlara davet göndermelidir. Üyeler aidatlarını getirmedikleri takdirde üyelikleri iptal edilir. Eğer üyeler ödenmeyen aidatlarını yatırırlarsa üyeliğe yeniden kabul edilmelidir¹¹⁴.

2. Dinî Yardımlar

Güney Slavlarına Yardım Komitesi Heyeti sosyal yardımların yanında dinî yönden de Balkan halklarına yardım etmek için kurulmuş bir heyetti. Komite, neden böyle bir oluşuma gerek duyulduğunu açıklama gereği de hissetmişti¹¹⁵. Komite, Slav Yardım Komitesi'nin kurulduğu yıl (1858) Bulgar halkının Katolikliği kabul etmesi için Paris'te bir cemiyet kurulduğunu, kurulan cemiyetin üyeleri arasında önemli devlet ricali ve İmparatorluk ailesinden şahısların da bulunduğunu ifade etmiştir. Komite, Katoliklerin kurduğu cemiyetin en önemli iki amacı olduğunu, birincisinin Cizvit mezhebinin propagandasını kullanarak Katolikliği Bulgarların arasında yaymak, diğerinin ise Osmanlı Devleti'nde bulunan Slav halkları üzerindeki Rus nüfuzunu azaltarak Fransız nüfuzunu tesis etmek olduğunu ifade ederek, Bulgar halkı arasındaki millî duyguların en aza indirilmesini amaçlayan bu tür cemiyetlere, Güney Slavlarına Yardım Komitesi'nin yapacağı faaliyetler ile en iyi cevabı vereceğini dile getirmiştir¹¹⁶.

¹¹¹ GARF, 1750/1/60, s. 120-225.

¹¹² GARF, 1750/1/31, s. 6-6 arkası.

¹¹³ GARF, 1750/1/69, s. 90-134.

¹¹⁴ GARF, 1750/1/31, s. 6 arkası.

¹¹⁵ GARF, 1750/1/31, s. 6 arkası.

¹¹⁶ GARF, 1750/1/31, s. 6 arkası-7.

a. Cizvitlerle Mücadele

Komiteye göre, Cizvitlerin bu yönde daha önce de kullandıkları iki önemli silahı vardı. Bunlar ‘Propaganda ve ilmi polemik’ tir¹¹⁷. Komiteye göre, Cizvitler, propagandayı misyonerleri vasıtasıyla gerçekleştiriyorlardı. Bu misyonerlere sonsuz imkanlar tanınıyordu. Paradan ve diğer hiçbir yardımdan kaçınmayan Cizvitler, Osmanlı Devleti’nin bazı korkularından da faydalanarak Fener Patrikhanesini de kullanıyorlardı¹¹⁸. Böylece Bulgarların dinî kurumlarını kurmalarının önüne geçiliyor, hatta daha da ileri gidilerek kendi lisanlarında dua etmelerini engelliyorlardı. Millî hislerinin gelişmemesi için ellerinden gelen gayreti gösteriyorlardı¹¹⁹. Cizvitler, Bulgarların dinî bağımsızlıklarını kazandıkları takdirde, siyasî bağımsızlıklarını da kazanacaklarına dair görüşü ileri sürerek, bunu Türk yöneticileri arasında yaymaya çalışıyorlardı¹²⁰. Fener Patrikhanesi de bundan nasibini alıyordu. Komiteye göre, Fener Patrikhanesi’nde Cizvitlerin propagandasından etkilenen bir çok din adamı mevcuttu. Bu propaganda bazı Bulgarlarda tesirini gösteriyordu. Cizvitlere inanan bazı Bulgarlar, Papa’dan kendilerine yardım geleceğini düşünerek Katoliklerin başkanlığında oluşturulmak istenen Kiliseler Birliği için çabalıyorlardı. Öyle ki bütün Bulgarların bu şekilde düşünmesini sağlamak adına birlik inancını ön plana çıkarıyorlardı. Hatta İstanbul’da Ortodoksluktan, Birliğe geçenler için kilise dahi açıyorlardı¹²¹.

Cizvitler, propagandalarında başarıya ulaşmak için ilk olarak 1859 yılında İstanbul’da **Bolgariya-Bulgaristan** adlı dergiyi yayınlamaya başladı¹²². Dergi, Yunan Kilisesi aleyhinde yazılar kaleme alıyordu¹²³. Amacı ise Bulgarları bu kiliseden soğutarak Doğu Kilise’sinden dolayısıyla Ortodoksluktan ayrılmalarını sağlamaktı. Buna karşılık Bulgarları savunan iki yayın organı vardı. Bunlar; **Tsaregradskiy Vestnik (İstanbul Haberleri)** ve **Bolgarskie Knijitsı (Bulgar Kitapları)** adlı dergilerdi.

¹¹⁷ GARF, 1750/1/31, s. 6 arkası-7.

¹¹⁸ GARF, 1750/1/31, s. 7.

¹¹⁹ GARF, 1750/1/31, s. 7.

¹²⁰ GARF, 1750/1/31, s. 7.

¹²¹ GARF, 1750/1/31, s. 7-7 arkası.

¹²² GARF, 1750/1/31, s. 7-7 arkası.

¹²³ GARF, 1750/1/31, s. 7 arkası.

Komiteye göre iki dergi de, Cizvitlerin aşırı derecede saldırıları karşısında sadece Bulgar halkının değil, bütün Ortodoks halklarının ve Rum kilisesinin haklarını da savunuyordu¹²⁴. Cizvit papazları ellerindeki muazzam maddî imkanlar dahilinde Bulgar halkı arasında Katolikliğin yayılması için hiçbir fedakarlıktan kaçınmıyorlardı. Komite, Cizvit entrikaları sonucunda 1859'da Osmanlı Devleti'nin **Tsaregradskiy Vestnik** dergisinin yayın hayatına son verdiğini öne sürüyordu¹²⁵.

Komite, Fener Rum Patrikhanesi'nin Cizvitlerin karşı saldırılarına karşı nasıl bir siyaset takip ettiğini, takip ettiği siyasette samimi olup olmadığını, Cizvitlere karşı önlem alıp almadığını sorgulamıştır¹²⁶. Cizvitlerin etkin propagandası sonrasında Bulgarların çok az bir kısmının Katolikliği kabul ettiğini, bir kısmının ise Kiliseler Birliğini mazur gördüğünü ifade eden komite, dönem itibariyle Bulgar nüfusunun çoğunluğunun Ortodoks olduğu göz önüne alınırsa Cizvitlerin propagandalarında başarısız olduklarının rahatlıkla görülebileceğini dile getirmiştir¹²⁷. Buna rağmen Cizvit papazları misyonerlik faaliyetlerinden vazgeçmemiş, hatta eskisinden daha fazla Bulgarlar üzerinde propaganda faaliyeti yürütmüştür. Komiteye göre, Cizvitler, gayelerinde başarılı olmak için Bulgar yöneticilerine Katolikliği kabul etmeleri halinde istedikleri kadar maddî kaynak (altın) vermeyi kabul etmişlerdir¹²⁸. Komite, Cizvitlerin amacının, Bulgarları Fener Patrikhanesinden soğutmak, patrikhaneden ayırırken de Türklerin düşmanlıklarını kazandırarak, Türk karşıtı propaganda yapmak ve böylece savunmasız kalacak Bulgarları kendi kanatlarının altına alarak koruyuculuklarını üstlenmek olduğunu beyan etmiştir¹²⁹. Cizvit papazları, Bulgar halkına Katolik koruyuculuğu altına girdiklerinde milli benliklerini ve Ortodoksluğu devam ettireceklerine dair söz vermişlerdir. Ayrıca Cizvitler, Fransız hükümetinin verdiği

¹²⁴ GARF, 1750/1/31, s. 7 arkası.

¹²⁵ GARF, 1750/1/31, s. 7 arkası.

¹²⁶ GARF, 1750/1/31, s. 7 arkası-8.

¹²⁷ GARF, 1750/1/31, s. 7 arkası-8.

¹²⁸ GARF, 1750/1/31, s. 8.

¹²⁹ GARF, 1750/1/31, s. 8.

burslarla Bulgar ve Sırp gençlerini kendi okullarında eğiterek (Paris ve Viyana’da) onların Katolik inançlarına göre eğitim almalarını temin etmişlerdir¹³⁰.

Bulgar halkı için böyle kritik bir zamanda Rusya ve Ruslar ne yapabilir? Sorusunu yönelten komiteye göre, Rusya elinden gelen gayreti gösterse de bunda başarılı olması kolay değildir¹³¹. Balkan halklarının çoğunun Rusya’yı kendileriyle aynı dinden ve aynı milletten görmesi nedeniyle Rusya onları bir çatı altında toplayarak dinî yönden Katoliklerin fizikî baskısından kurtarmak istese de, bu gayretinde muvaffak olması zor görünmektedir¹³². Komiteye göre, Slav ve Ortodoks halklar, (Bulgarlar ve Sırp) bırakın birbirleriyle aynı çatı altında birleşmeyi, kendi aralarındaki belli guruplar dahi birbiri ile kolay kolay anlaşamamaktadır¹³³. Komite, Bulgar Üniversitelerindeki öğrenci guruplarının birbirleri ile ortak paydada buluşamamasını, dile getirdiği anlaşmazlığa örnek olarak vermiştir¹³⁴.

Komite, Güney Slavlarının kendi aralarındaki çekişmelerin Rusya ve Slavlar arasındaki iyi niyetli insanların gayretine engel olduğunu ifade etmiştir¹³⁵. Cizvitlerin hiç durmadan çalışmalarını sürdürerek, gelecekte ettikleri tohumların ürünlerini almayı umut ettiğini belirten komite, Slavların kendi aralarında birliği sağlamadan bu düşünceye karşı koyamayacağı kanaatindedir¹³⁶. Komite, herşeye rağmen ümitli olmak gerektiğini öne sürerek, Cizvitlerin çalışmaları sonrası Bulgar halkının Katolikliği benimseyerek, aynı dinî ve lisanı paylaştığı Ruslardan kendisini ayrı görmesinin mümkün olmadığını ve olamayacağını, pek çok sıkıntıya girilerek kurulan Slav Yardım Komitesi’nin sadece Bulgarlara değil, diğer Güney Slavlarına da yardım ederek, birleşmeleri hususunda elinden gelen gayreti göstereceğini dile getirmiştir¹³⁷. Bu sebeple fazla geç kalmadan “Türk Hakimiyetindeki Slav Halklarının Dinî Birliğini Geliştirme

¹³⁰ GARF, 1750/1/31, s. 8.

¹³¹ GARF, 1750/1/31, s. 8.

¹³² GARF, 1750/1/31, s. 8-8 ar.

¹³³ GARF, 1750/1/31, s. 8 ar.

¹³⁴ Slav Yardım Komitesi, Bulgaristan’da üç senedir sürdürdüğü bütün iyi niyetli çabalara rağmen, tam bir birliğin sağlanmadığını düşünmektedir. Bkz. GARF, 1750/1/31, s. 8 arkası.

¹³⁵ GARF, 1750/1/31, s. 8 ar.

¹³⁶ GARF, 1750/1/31, s. 8.

¹³⁷ GARF, 1750/1/31, s. 8.

Örgütü” adı altında bir kurum vücuda getirilerek Slavların daha fazla ayrışmasının önüne geçilmesini tavsiye etmiştir¹³⁸.

b. Maddî Yardımlar

Komite, Rus gazeteleri aracılığı ile Bulgar ve Sırp kiliselerine yardım yapılması için çağrıda bulunmuştur. Bu çağrılar da halk tarafından her dönem hararetle desteklenmiştir¹³⁹. **Den** Gazetesi yayınladığı bir yazıda, Rus halkının, Yunanlılara ve Suriyeli Hristiyanlara gösterdiği yardımın aynısını hatta daha fazlasını Balkan Slavlarına göstermesi gerektiğini belirtmiştir¹⁴⁰. Moskova Komitesi, Riskiy Manastırı için 48.51.75 ruble, Çolakov’un İstanbul, Selanik ve Riskiy Manastırlarını teftişi için 150 ruble, kiliselerin bazı giderleri için 260 ruble, Bulgaristan’daki din okullarının ıslahı ve din okullarına kitap alımı için 107.55 ruble yardım etmiştir¹⁴¹.

Peterburg Komitesi’nin yardımları da mühim yer tutuyordu. 1868-1893 yılları arasında Slavların yaşadığı yerlerdeki kiliselere yapılan yardım toplam 51.252.27 rubledir¹⁴². Slav bölgelerindeki eğitim kurumlarının kütüphanelerine kitap alımı, ayrıca öğrencilerin diğer gereksinimleri, kiliselerin yıllık aidatları için toplam 102.834.46 ruble harcanmıştır¹⁴³.

Büyük Knez Konstantin Nikolayeviç, eşi Aleksandra Josephovna ve çocukları Slav bölgelerindeki kiliseler için her kiliseye bir koli olmak kaydıyla 30 koli dinî kitap yardımı yapmışlardır¹⁴⁴.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise Rusya’nın kiliseler ayrılığı gerçekleşirken nasıl bir ikili siyaset izlediğidir. 1870’li yıllarda sürekli Osmanlı

¹³⁸ GARF, 1750/1/31, s. 8.

¹³⁹ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 22-23; **KMDA**, 16/307/161, s. 24 ar-25.

¹⁴⁰ **KMDA**, 16/307/161, s. 16 ar-17.

¹⁴¹ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, (Hazırlayan Komite sekreteri N. A. Popov), Moskova 1868, s. 5; **KMDA**, 16/307/161, s. 16

¹⁴² **GARF**, 730/1/1879, s. 2.

¹⁴³ **GARF**, 730/1/1879, s. 2.

¹⁴⁴ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, Haz. Komite sekreteri N. A. Popov, Moskova 1868, s. 1; **KMDA**, 16/307/161, s. 15 ar.

Devleti'ni, Yunan ve Bulgarların arasına nifak sokmakla suçlayan Rusya, komite aracılığı ile Bulgarlara dinî yönden daha fazla yardım ederek onların Yunanlıların etkisinden kurtulmalarını sağlamıştır¹⁴⁵. Böylece Ruslar, Bulgarların Ortodokslar içerisinde ayrı bir konuma getirilmesi için çalışmış, sonraki yıllarda tartışmalara neden olacak kiliseler ayrılığını tetiklemiştir. Komite, dinî yardımlardan dolayı Bulgar kiliselerinin İstanbul Fener Patrikhanesi'nden ayrı tutulmasını dile getirerek bi-zatihi kiliseler ayrılığına kendisi sebep olmuştur. Osmanlıları Ortodoks birliğini parçaladığı için suçlayarak hedef gösteren Slavcılar, komitenin bu itirafı ile kendi kendilerini tekzip etmişlerdir.

Pipin'e göre Bulgarlar, 1840'lı yıllardan itibaren Fener Patrikhanesi'nden ayrılmak için milli bir uyanma hareketi başlatmışlardı. Kırım Savaşı sonrasında ise bu isteklerini açıkça ifade ediyor, bu yönde hem Osmanlı Devleti içerisinde hem de Avrupa devletlerinde gizli faaliyetlerde bulunmuşlardır¹⁴⁶.

3. Eğitim Alanındaki Yardımlar

Komite, kurulduğu dönemde kabul ettiği üç maddenin her birinde dile getirilen Slavların eğitim ve öğretimlerinin ilerlemesi için maddî ve manevî her türlü yardımın yapılması öğretilerinden yola çıkarak kısa zamanda Güney Slavlarını Rusya'ya getirerek Moskova, Peterburg, Kiev, ya da buldukları bölgelerde maddî yönden destekledi. Komite kurulur kurulmaz, Filibe'deki Bulgar ilkokulları için 300 ruble, Bulgar hastalarının ilaçları için de 150 ruble yardım yaptı¹⁴⁷.

Komite, 1862'de 10-25 Ocak (22 Ocak-6 Şubat) tarihleri arasında Moskova'da düzenlediği bir seminere Kazan Devlet Üniversitesi'nden, Orenburg'dan, Petrazavodsk (Petrozavodsk) Yardım Birliği'nden, Kiev 1. Lisesi hoca ve öğrencilerinden davetlileri çağırarak Slavlara sosyal ve ilmî yönden yardım için buldukları bölgelerdeki kamuoyunu etkilemelerini talep etmiştir. Bu seminere harcanan toplam meblağ 1.483.50

¹⁴⁵ KMDA, 16/307/161, s. 14-22.

¹⁴⁶ E. P. Aksenova, A. N. Pipin o slavyanstve, Moskova 2006, s. 151-152.

¹⁴⁷ **Kratkiy otčet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, haz. Komite sekreteri N. A. Popov, Moskova 1868, s. 5; KMDA, 16/307/161, s. 16

rubledir¹⁴⁸. Komite, yapılan yardımları ilkokul, orta öğretim ve Yüksek öğretim olarak ayırmıştı.

a. İlk Öğretim

Komitenin kuruluş amacını açıklayan üç maddede, eğitim yardımlarına en az dinî yardımlar kadar destek verilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁴⁹. Komite, kurulmasının akabinde özellikle Moskova'da Slav gençlerinin eğitilmesine ne şekilde destek verilmesi gerektiğini araştırmaya koyuldu. Bu yönde N. Vonçov ve M Drinov'un Slav Yardım Komitesi tarafından Moskova'da kurulan Güney Slavları Kız İlkokulu hakkındaki raporu önemli yer tutmuştur¹⁵⁰. Raporda yapılacak çalışmaları iki gruba ayırarak, gelecek olan öğrencilerin ne şekilde eğitim görmesi gerektiği üzerinde durulmuştur¹⁵¹. Vonçov ve Drinov, seçilecek öğrencilerin manevi durumlarının çok önemli olduğu ve ahlaki yönden herhangi bir eksikliklerinin bulunmaması gerektiği üzerinde durmuştur¹⁵².

Slav Kız okullarında okutulan derslerin yeniden düzenlenmesi üzerinde çalışmalarda bulunan iki akademisyen, Bulgaristan'da kız okullarını yerinde görerek eksikliklerini de bu raporda dile getirmişlerdir¹⁵³. Okullarda eğitimlerini sürdüren kız öğrencilerin okuma, yazma ve din derslerinin dışında başka ders görmediğini, bu yöndeki eksikliklerin giderilmesi için Bulgar makamlarının en kısa zamanda uyarılması gerektiği üzerinde durarak, yeni eğitim kurumlarının da bir an önce açılması gerektiğini ifade etmişlerdir¹⁵⁴. Her iki raportöre göre, Bulgarların bütün iyi niyetlerine rağmen eğitim alanında tecrübe eksikliklerinin bulunması, Rusya'nın bir görev bilinci ile hareket etmesini gerektirmektedir. Moskova'da bulunan Slav Kız Okulu'nun programının bütün Slav kız okulları arasında paylaşılması gerektiğini ifade eden Vonçov ve Drinov, kabul edilecek öğrencilerin hangi özellikleri taşıması gerektiği, nasıl bir programının olması ve

¹⁴⁸ **KMDA**, 16/307/161, s. 17.

¹⁴⁹ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskogo Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 2-3.

¹⁵⁰ **GARF**, 1750/1/2, s. 1-1 ar-2.

¹⁵¹ **GARF**, 1750/1/2, s. 1.

¹⁵² **GARF**, 1750/1/2, s. 1.

¹⁵³ **GARF**, 1750/1/2, s. 1.

¹⁵⁴ **GARF**, 1750/1/2, s. 1.

derslerin yıllara göre dağılımını içeren tavsiyeleri içeren raporu komite'ye sunmuşlardır¹⁵⁵.

a.1. Öğrencilerin Seçimi

Komiteye göre, seçilecek öğrenciler kesinlikle Bulgar Kadın Komitesi'nin istekleri doğrultusunda ve onların verdiği referanslar eşliğinde yapılmalıdır. Ayrıca cemiyetin yöneticileri öğrencilerin seçiminde söz sahibi olması gereklidir¹⁵⁶.

1. Kabul edilecek kızların kesinlikle millî eğitim ile ilgili işlere yatkın olup olmadığına bakılmalıdır.

2. Kabul edilecek kızların ilk öğrenimlerini tamamlamaları zorunludur. Ayrıca ahlakî yönleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Kabul edilecek kızlar 12 yaşından daha küçük olmamalıdır¹⁵⁷.

Okutulacak derslerin çok iyi ayarlanması gerektiğini belirten raportörler, Allah'ın kanunları (Ortodoks İncasına göre), Rusça, anadil, Slav dilleri, aritmetik, fen bilimleri, Fransızca, tarih, coğrafya, şarkı (Müzik), el işi, mektup, resim, pedagoji ve didaktik derslerinin 4 sene içerisinde yeterince eşit şekilde dağıtılarak öğretilmesinin en uygun yöntem olacağı kanaatinde oldukları¹⁵⁸. Ayrıca raportörler, eğitim kurumlarındaki öğretim dilinin Rusça olmasının birliği ve beraberliği daha çabuk sağlayacağını düşünmektedirler. Rapora göre, Rusya'daki eğitim kurumlarında öğretim görmek için ilk yıl gelecek öğrencilerin Rusça bilmelerinin zorluğu göz önünde bulundurulursa, bunun üstesinden gelmek için ilk yıl bütün derslerin öğrencilerin kendi anadillerinde görülmesi daha uygun olacaktır. Sonraki üç yılda ise Rusça eğitim yapılmalıdır¹⁵⁹.

Okutulacak derslerin sınıflara göre dağılımı şu şekildedir¹⁶⁰:

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	IV. Sınıf
Allah'ın Kanunları ¹⁶¹	3	2	2	2

¹⁵⁵ GARF, 1750/1/2, s. 1.

¹⁵⁶ GARF, 1750/1/2, s. 1 ar.

¹⁵⁷ GARF, 1750/1/2, s. 1 ar.

¹⁵⁸ GARF, 1750/1/2, s. 1 ar.

¹⁵⁹ GARF, 1750/1/2, s. 1 ar.

¹⁶⁰ GARF, 1750/1/2, s. 2.

Ruşça	6	4	2	2
Anadil	3	2	1	1
Slav Dilleri	--	--	2	2
Fransızca	3	4	2	2
Aritmetik	3	3	3	3
Fen Bilimleri	--	3	2	2
Coğrafya	2	2	--	--
Tarih	--	2	3	3
Pedagoji ve Didaktik	--	--	5	6
Şarkı (Müzik)	3	3	2	2
El işi	6	6	6	3
Mektup ve Resim	4	4	2	2

Daha sonra Allah'ın Kanunları dersinin işleniş kurallarına açıklık getirerek dördüncü sınıfta bu dersin daha derinlemesine takip edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir¹⁶².

b.Orta Öğretim

Komite, ilk öğretim sonrası lise ayarındaki eğitim kurumlarında da Slav kız çocuklarının eğitimlerine devam edilmesine özen göstermekte idi. Komite, 1858-1868 yılları arasında Galiçya'daki Rus okullarına, Slovakya'daki liselere, Hırvatistan'da bulunan milli okullara 9.000 rubleye yakın para harcamıştır¹⁶³.

Komite, en fazla ihtimamı Moskova'da bulunan Slav Kız Okulu'na gösteriyordu. Slav Kız Okulu'nun öğretmenlerinden öğrencilerine kadar titiz bir çalışma yapan komite, bu yönde devamlı hocalardan rapor sunmalarını istiyordu. Bu yönde komiteye sunulan en kapsamlı rapor, Slav Kız Okulu'nun 1875 ve 1876 yılları eğitim-öğretim faaliyetleridir¹⁶⁴. Raporla eğitimde hangi konularda eksiklikler olduğu hususunda bilgiler verilmiştir. Rusya tarihi ve coğrafyası hakkında yeni kitapların neşredilmesinden sonra kız okulunda okutulan dersin müfredatında değişikliğin lüzumuna değinilmiştir¹⁶⁵.

¹⁶¹ Ortodoks inancına göre.

¹⁶² GARF, 1750/1/2, s. 2.

¹⁶³ **Kratkiy otčet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 22-23; KMDA, 16/307/161, s. 24 ar-25.

¹⁶⁴ GARF, 1750/1/71, s. 1-6.

¹⁶⁵ GARF, 1750/1/71, s. 2-3.

b.1. Tarih ve Coğrafya

Kız Lisesi'nde tarih ve coğrafya derslerini öğreten Vasiliy Kudryavtsev'in iki yıllık raporu önemli yer tutar¹⁶⁶. Kurumda 1874 yılının Eylül ayında çalışmaya başladığını vurgulayan Kudryatsev, geldiğinden beri bir önceki yıl 60, 1875-76 öğretim yılında ise 49 olmak üzere toplam 109 ders yaptığını belirtmiştir¹⁶⁷. Tarih ve coğrafya derslerini haftada iki kez işlediğini, eğitim kurumunda beş büyük, dört küçük öğrencinin bulunduğunu ifade etmiştir. Hoca, Tarih ve coğrafya derslerini konularına göre birlikte ya da ayrı yapmıştır¹⁶⁸. Coğrafya dersini üç kısma ayırmaktadır. Bu dersler: Matematiki, fizikî ve siyasî coğrafyadır. Fizikî ve siyasî coğrafya dersinde öğrencilere Asya, Afrika, Amerika, Avustralya ve Avrupa kıtaları hakkında bilgiler verilmiştir. Bu derslerde devletlerin ve önemli şehirlerin siyasî ve ticarî özelliklerinden bahsedilmiştir¹⁶⁹. Öğrenciler, genel coğrafya dersini Smirnov'un, Rus coğrafyası dersini ise Lebedev'in kitabından takip etmişlerdir. Ders aracı olarak ise, Semaşko ve Sidov'un atlasları, İlin'in Avrupa haritası kullanılmıştır¹⁷⁰.

Tarih Dersi, eski dönem, orta dönem ve yeni dönem birbirlerinden ayrı olarak ele alınmıştır. Eski tarih XIII. Asra kadar getirilmiş, orta dönem Fransız ihtilaline kadar, yeni dönem ise Fransız ihtilalinden günümüze kadar gelen dönem olarak düzenlenmiştir¹⁷¹. Genel tarih ve Rus tarihi derslerinde D. İlovayskiy'in kitabından faydalanılmıştır. Bu derslerde Atlas olarak Yurdan'ın eseri kullanılmıştır¹⁷².

Coğrafya dersinde tamamen yeni metotlara göre eğitim verilmiştir. Önceden Katoliklerin verdiği dogmatik metotlar kullanılmamıştır¹⁷³. Hangi devletin dünyanın hangi bölgesinde olduğu, hangi nehrin hangi denize aktığı bilgileri öğrencilere öğretilmiştir. Bu bilgiler öğretilirken de harita üzerinden çalışmalar yapılmıştır¹⁷⁴.

¹⁶⁶ GARF, 1750/1/71, s. 1-3 ar.

¹⁶⁷ GARF, 1750/1/71, s. 1.

¹⁶⁸ GARF, 1750/1/71, s. 1.

¹⁶⁹ GARF, 1750/1/71, s. 1.

¹⁷⁰ GARF, 1750/1/71, s. 1.

¹⁷¹ GARF, 1750/1/71, s. 1-1 ar.

¹⁷² GARF, 1750/1/71, s. 1 ar.

¹⁷³ GARF, 1750/1/71, s. 1 ar.

¹⁷⁴ GARF, 1750/1/71, s. 1 ar.

İklimler konusunda, dünyanın iklimleri anlatılmış, atmosferin düzeni hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca dünyada meydana gelen fiziki değişimlerin, iklimlerin etkisi ile nasıl ve ne şekilde meydana geldiği de öğrencilere aktarılmıştır. Ritter, Kleden gibi değerli coğrafya uzmanlarının öğretileri anlatılmıştır. Yerbilimi hakkında önemli bilgin Lyutsel'in öğretileri de verilmiştir¹⁷⁵.

Tarih öğretilirken dikkat edilen hususlar;

1. Hikâyeler karşılaştırmalı bir şekilde, mantık süzgecinden geçirilerek aktarılmıştır.
2. Olayların önemine göre kronolojik sırası verilmiştir.
3. Olayların tarihteki yerleri birleştirilerek anlatılmıştır¹⁷⁶.

Daha sonra ise coğrafyadan yararlanarak günümüze yansımaları tartışılmıştır. Ayrıca öğrencilere tarihî materyallerle de açıklamalarda bulunulmuştur. Ders yükünün haftalık olarak az olmasından dolayı öğrenciler Rus coğrafyası dersini haftada iki saat işlemek zorunda kalmıştır¹⁷⁷.

b.1.1. Öğrencilerin vasıflandırılması

Raporda, öğrencilerin iki yıllık dönemde derslerine gayretli bir şekilde hazırlandığı, gayretin öğrenciden öğrenciye farklılık gösterdiği, öğrencilerin derslerde başarılı olmak, topluma fayda sağlamak için birşeyler yapma isteklerinin aşikâr olduğu ifade edilmiştir¹⁷⁸. Öğrencilerin anadillerinde eğitim görmediklerinden ötürü ara sıra derslerde zorluklar yaşadığı, bu zorlukların bir şekilde üstünden gelmeye azmettikleri vurgulanmıştır¹⁷⁹. Anlamadıkları kelime ve cümleleri önce kendi aralarında ne anlama gelebileceği hakkında karşılıklı fikir teatisinde bulunan öğrenciler, çıkaramadıkları kelimeleri ise hocaları eşliğinde sonuca bağlamıştır¹⁸⁰. Öğrenciler, coğrafyaya nispetle

¹⁷⁵ GARF, 1750/1/71, s. 1 ar.

¹⁷⁶ GARF, 1750/1/71, s. 1 ar-2.

¹⁷⁷ GARF, 1750/1/71, s. 1 ar-2.

¹⁷⁸ GARF, 1750/1/71, s. 2.

¹⁷⁹ GARF, 1750/1/71, s. 2.

¹⁸⁰ GARF, 1750/1/71, s. 2.

tarihi daha iyi kavradıkları için tarih dersinde coğrafyaya nispetle daha yüksek not almışlardır¹⁸¹.

En iyi öğrenci Elena Kazanmışieva, ondan biraz daha alt seviyede olan ise Katerina Stoykoviç'tir. Ancak Stoykoviç derslerinde başarı göstererek Kazanmışieva'yı yakalama gayretindedir¹⁸². Kudryatsev, öğrencilerin ara sıra kendileri dışında gerçekleşen olaylardan dolayı yaptıkları yanlışlıkları mazur gördüğünü ifade etmiş, derslerden soğumamaları ve derse küsmemeleri için öğrencilere sinirlenmediğini de sözlerine eklemiştir¹⁸³.

b.1.1.1. Büyükler

Kazanmışieva Elena ve Stoykoviç Katerina: Tarih ve coğrafya dersinde her iki öğrenci de üstün gayretlerinden dolayı 5 almıştır.

Şekercieva Evgeniya ve İovanoviç Mariya: Kazanmışieva ve Stoykoviç kadar olmasa da, Evgeniya ve Mariya her iki dersten de 5 almışlardır.

Spasiç: Tarihten 5, coğrafyadan 4.5 almıştır¹⁸⁴.

a.1.1.2. Küçükler

Apostolova: Her iki dersten de 4.5 almıştır.

Paujinkova, Olga Kruşa ve Danits Mihayloviç: Her iki dersten de 4 almıştır¹⁸⁵.

b.2. Matematik ve Geometri

Matematik ve geometri ders hocası N. S. Kradov'un raporunda da öğrencilerin durumu ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. 1875 yılının Mart ayından itibaren Slav Kız Okulu'nda Matematik dersi hocası olduğunu ifade eden Kradov, 1876 yılının 27 Martına kadar olan sürede iki aylık sömestr tatili haricinde 10 ay ders işlediğini ifade etmiştir¹⁸⁶. Ara tatilde ise öğrencilere ev ödevleri verilmiştir. Ödev verilirken öğrenciler başarı

¹⁸¹ GARF, 1750/1/71, s. 2-2 ar.

¹⁸² GARF, 1750/1/71, s. 2 ar.

¹⁸³ GARF, 1750/1/71, s. 2 ar.

¹⁸⁴ GARF, 1750/1/71, s. 2 ar.

¹⁸⁵ GARF, 1750/1/71, s. 2 ar.

¹⁸⁶ GARF, 1750/1/71, s. 3.

durumlarına göre guruplara ayrılmıştır¹⁸⁷. İlk gurupta Kazanmışieva, Stoykoviç, İovanoviç ve Şekercieva, diğer gurupta ise Kruşa, Spasiç, Apostolova, Mihayloviç ve Paujinkova bulunmaktadır. İlk gurupta bulunan öğrenciler üstün istidata sahip olduklarından ötürü onlara üstesinden gelebilecekleri zorluğa göre ödevler verilmiştir. Daha sonra onlara verilen ödevler üzerinde değerlendirmede bulunulmuştur. Nisan ve mayıs aylarında tekrarlanacak dersler hakkında da ödevler verilmiştir¹⁸⁸. 27 Mart'ta okula geldiklerinde öğrencilerin, ödevlerini eksiksiz ve mükemmel bir şekilde yaptıkları görülmüştür. Bu öğrenciler müfredatın önünde olduklarından dolayı, mayıs ayında planlanan tekrarların daha önce yapabilirliğinin deneneceği belirtilmiştir¹⁸⁹. 10 ay boyunca bu guruptaki öğrencilerle her gün 2 ders yapıldığı, Aritmetik dersinde kolay problemlerden yola çıkılarak zorluk derecesi yüksek soruların çözümünün anlatıldığı ifade edilmiştir¹⁹⁰. Öğrencilere cebir dersinde öncelikle dört işlem öğretilip daha sonra, tekil ve çoğul sayılar tam ve kesirli sayıları gösterilip daha iyisini yapıp yapmayacakları test edilmiş, bir bilinmeyenli denklemlerden çok bilinmeyenli denklemlere yavaş yavaş geçilmiştir¹⁹¹. Geometride ise öncelikle üçgen işlenip, akabinde paraleller üzerinde durulmuş, üçgen ve çokgende açı hesaplarının nasıl olması gerektiği öğrencilere anlatılmıştır¹⁹². Daha sonra da küp, prizma, pramid, huni, silindir, küre gibi diğer geometrik şekiller ve bu şekiller ile ilgili hesaplar, örnekler eşliğinde öğrencilere izah edilmiştir¹⁹³.

İkinci guruba ise aritmetikte dört işlem ile başlanılmıştır. Akabinde ise birinci gurupta olduğu gibi kolaydan zora doğru örnek sorular ile anlatılan konu pekiştirilmiştir¹⁹⁴. Geometri de ise üçgenler, paraleller ve özellikleri gösterilmiştir.

¹⁸⁷ GARF, 1750/1/71, s. 3.

¹⁸⁸ GARF, 1750/1/71, s. 3.

¹⁸⁹ GARF, 1750/1/71, s. 3.

¹⁹⁰ GARF, 1750/1/71, s. 3-3 ar.

¹⁹¹ GARF, 1750/1/71, s. 3 ar.

¹⁹² GARF, 1750/1/71, s. 3 ar.

¹⁹³ GARF, 1750/1/71, s. 3 ar.

¹⁹⁴ GARF, 1750/1/71, s. 3 ar.

Geometride Davidov'un, aritmetikte Manin ve Burenin'in, cebirde ise yine Davidov'un kitabından faydalanılmıştır¹⁹⁵.

b.2.1. Öğrencilerin Değerlendirilmesi

Dersin hocası N. S. Kradov, 28 Mart 1876 tarihinde sunduğu raporda, öğrencilerin Matematik dersinde başarı düzeylerini notlar vererek ortaya koymaya çalışmıştır¹⁹⁶.

Kazanmışieva: İstidatı mükemmel olan, soruların cevaplarını hızlı ve doğru bir şekilde bilen bu öğrenci aynı zamanda okulun en başarılı öğrencisidir. Öğrendiklerinden çıkardığı sorular çok zekicedir. Derslere kendini tamamen vermiş, dikkatli bir şekilde dersleri takip etmiş ve hazırlık yaparak derslere gelmiştir. Ödevlerini eksiksiz ve mükemmel yapmıştır¹⁹⁷.

Notları	Aritmetik	:5
	Cebir	:5
	Geometri	:5

Stoykoviç: Her ne kadar Kazanmışieva kadar olmasa da Stoykoviç de çok yetenekli bir öğrencidir. Kazanmışieva ile birincilik için yarışmıştır. Bu gayretinde başarılı olmayı düşünmüştür. Sorulan sorulara zaman geçirmeden doğru cevap vermiştir. Ev ödevlerini aksatmamış, verilen görevi aymazlık yapmadan yerine getirmiş ve işini en iyi şekilde ifa etmiştir. Bu gayretinden dolayı mükemmel yakın bir görüntü arz etmiştir¹⁹⁸.

Notları:	Aritmetik	:5
	Cebir	:5
	Geometri	:5

İovanoviç: Derslerine çalışan öğrencinin daha başarılı olmak için biraz daha fazla gayret göstermesi gerekli olduğu belirtilmiştir. Yardım etmekte fazla istek

¹⁹⁵ GARF, 1750/1/71, s. 3 ar-4.

¹⁹⁶ GARF, 1750/1/71, s. 4-4 ar.

¹⁹⁷ GARF, 1750/1/71, s. 4.

¹⁹⁸ GARF, 1750/1/71, s. 4.

göstermese de, derslerine hazırlanarak geldiği takip edilmiştir. Ara sıra kelimeleri unutan öğrencinin bu halinin normal karşılanması ifade edilmiştir¹⁹⁹.

Notları:	Aritmetik	:5
	Cebir	:4.5
	Geometri	:5

Şekercieva: Dersin hocasına göre, başarılı olan Şekercieva'nın daha fazla gayret göstermesi istenilmiştir²⁰⁰.

Notları:	Aritmetik	:4.5
	Cebir	:4.5
	Geometri	:5

Kruşa: Derslerine çalışan ve üstün gayret gösteren Kruşa'nın sorulara cevap verirken kendine güveni olduğu ifade edilmiştir²⁰¹.

Notları:	Aritmetik	:4.5
	Cebir	:4.5

Paujinkova: Paujinkova, derslerde çok gayret göstermesine ve dikkatlice dersleri takip etmesine rağmen, çekingen olmasından dolayı derslerde fazla öne çıkmamış, dolayısıyla başarısını azaltmıştır²⁰². Ancak son zamanlarda Rusçasını giderek geliştirmiş, kendisi de bu durumu fark etmiştir. Herşeye rağmen karakteri çok iyi olan öğrencinin ilerde kendisini geliştireceğine inanıldığını dile getirilmiştir²⁰³.

Notları:	Aritmetik	:4
	Geometri	:3

Spasiç: Spasiç'in derslerde başarı göstermeye çalıştığı, ancak bunu notlarına yansıtamadığı belirtilmiştir. Çoğu zaman soruları düşünmeden cevapladığı için sık sık yanlış yapan öğrencinin, çok dikkatli davranarak daha fazla gayret göstermesi gerektiği ifade edilmiştir²⁰⁴.

¹⁹⁹ GARF, 1750/1/71, s. 4.

²⁰⁰ GARF, 1750/1/71, s. 4.

²⁰¹ GARF, 1750/1/71, s. 4.

²⁰² GARF, 1750/1/71, s. 4-4 ar.

²⁰³ GARF, 1750/1/71, s. 4 ar.

²⁰⁴ GARF, 1750/1/71, s. 4 ar.

Başarı durumu:

Aritmetik :4

Geometri :3.5

Apostolova: Apostolova'nın dersleri takip ettiği, başarılı olmak için gayret gösterdiği, her zaman ödevlerini eksiksiz ve iyi bir şekilde yaptığı dile getirilmiş, buna rağmen halen dahi sorulara cevap verirken bir çekingenlik hali içerisinde olduğu belirtilmiştir²⁰⁵.

Başarı durumu:

Aritmetik :4

Geometri :4

Mihayloviç: Mihayloviç, sorulara verdiği cevaplarda araya gevşeklik gösterse de, gayretli bir mizaca sahip olduğu, bazen çekingen tavırları nüksetse de, her zaman derslere iyi hazırlanmaya dikkat ettiği belirtilmiştir²⁰⁶.

Başarı durumu:

Aritmetik :4.5

Geometri :4

Notların sözlü karşılığı²⁰⁷ 5 (mükemmel)

4.5 (çok iyi)

4 (iyi)

3.5 (tatmin edici)

3 (orta)

b.3. Rusça

Dersin hocası Nikolay Pakrovskiy, 26 Mart 1876 tarihinde sunduğu raporda öğrencilerin Rusça dersinde başarı düzeylerini ortaya koymaya çalışmıştır²⁰⁸.

²⁰⁵ GARF, 1750/1/71, s. 4 ar.

²⁰⁶ GARF, 1750/1/71, s. 4 ar.

²⁰⁷ GARF, 1750/1/71, s. 3 ar-4 ar.

²⁰⁸ GARF, 1750/1/71, s. 5-5 ar.

Kazanmişeva-Stoykoviç-İovanoviç: Mükemmel derecede hatırlama kabiliyetleri olan üç öğrencinin derslere çok iyi hazırlanmakta olduğu ve derslerde üstün gayret gösterdikleri ifade edilmiştir²⁰⁹. Her üç öğrencinin de yazı yazarken kelimelerin ses düzenine ve anlamlarına dikkat ettikleri, cümle kurarken gelişi güzel değil, Rusça’ya en yakın cümleleri seçmeye çalıştıkları, aynı kelimeleri değil, farklı kelimeleri kullanmayı uygun gördükleri, kendilerini geliştirmek için çaba sarfettikleri belirtilmiştir. Öyle ki, bu öğrencilerin kurdukları cümleleri bazı Rus öğretmenlerin dahi kuramayacağı düşünülmüştür²¹⁰.

Şekercieva: Hatırlama kabiliyeti o kadar kuvvetli olmayan öğrenci, yine de Rusça’yı kullanabilme yeteneğine sahip olduğu, kelimeleri yazarken ve konuşurken dil bilgisi hataları yapmasına rağmen, gayret gösterdiği ifade edilmiştir²¹¹.

Spasiç: Hatırlama kabiliyeti yüksek olan öğrenci son zamanlarda derslerinde daha da fazla başarılı olmak için çaba sarfettiği gözlenmiştir. Yazı dersinde kelimeleri hatasız yazmak için üstün gayret gösterdiği de belirtilmiştir²¹².

Apostolova-Kruşa: Ezberleri kuvvetli olmayan bu öğrencilerin anlama kabiliyetlerinin de o kadar gelişmiş olmadığı, Rusça’yı kullanırken zorluk çekmeseler de yazarken hatalar yaptığı ifade edilmiştir²¹³.

Mihayloviç-Paujinkova: Her iki öğrencinin de orta seviyede olduğu, Rusça’yı kullanabilme kabiliyetleri çok fazla olmadığı, konuşurken ve yazı yazarken ara sıra yapılmaması gereken hataları yaptıkları ifade edilmiştir. Bundan dolayı Pakrovskiy, her iki öğrencinin de ileriki aşamalarda Rusça dersinden zorluk çekeceğini düşünmüş, her iki öğrenciye de Rusça ek ders öğretilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir²¹⁴.

c. Yüksek Okul ve Üniversite

Komite, kuruluşunun akabinde Güney Slavları arasından istidatlı gençleri Moskova’ya getirterek yüksek eğitimlerinin kusursuz geçmesi için maddî ve manevî

²⁰⁹ GARF, 1750/1/71, s. 5.

²¹⁰ GARF, 1750/1/71, s. 5.

²¹¹ GARF, 1750/1/71, s. 5.

²¹² GARF, 1750/1/71, s. 5.

²¹³ GARF, 1750/1/71, s. 5.

²¹⁴ GARF, 1750/1/71, s. 5 ar.

fedakarlıktan kaçınmamıştır. 1858 yılında Komite tarafından Moskova'da okutulan Bulgar öğrenci sayısı 16 idi. Bu öğrencilerden altısının eğitim masrafı komite, dördünün Uvarov, ikisinin Kokorev, ikisinin Mamontov, birinin Tolstoy ve birinin de Denkoğlu tarafından karşılanmıştır. Öte yandan Bulgar öğrencilere sadece komite tarafından değil, diğer kurumlar tarafından da maddî destek verilmiştir. Örneğin Aleksandr Savaş Okulu öğrencisi Bulgar İvan Hristoviç kendi bursunun haricinde 30 ruble de Peterburg Din Akademisi'nden almıştır²¹⁵.

1861 yılında komitenin sağladığı aylık 16.75 ruble burs ile Moskova Üniversitesi'nde eğitimlerini sürdüren 8 Bulgar öğrenci bulunmaktaydı²¹⁶. 1862 senesinde ise 6'sı Moskova Devlet Üniversitesi'nde okuyan, 5'i ise Üniversiteye hazırlanan toplam 11 Bulgar öğrenci, komitenin sağladığı aylık 20'şer ruble ile eğitimlerini sürdürüyorlardı²¹⁷.

1858-1868 yılları arasında komite tarafından yüksek okullarda okutulan Slav öğrencileri²¹⁸:

1. Daskalov Hristofor (Moskova Üniversitesi-hayatta değil)
2. Miladinov Konstantin (Moskova Üniversitesi-hayatta değil)
3. Zapryanov Teodor (Moskova Üniversitesi)
4. Stanişev Konstantin (Moskova Üniversitesi)
5. Jinzifov Ksenofont (Moskova Üniversitesi)
6. Karakonovskiy Vasiliy (Moskova Üniversitesi)
7. Kokalan Stefan (Moskova Üniversitesi)
8. Bonçov Nikolay (Moskova Üniversitesi)
9. Popoviç Vasiliy (Moskova Üniversitesi-A. S. Uvarov'un bursu ile)
10. Todoroviç Paskal (Moskova Üniversitesi-A. S. Uvarov'un bursu ile, şimdi Ressamlık okulunda)

²¹⁵ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 5; **KMDA**, 16/307/161, s. 16.

²¹⁶ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 6-7.

²¹⁷ **KMDA**, 16/307/161, s. 18-18 ar.

²¹⁸ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 26-27; **KMDA**, 16/307/161, s. 26 ar (belgde 24 yazılmıştır)-27.

11. Kamburov Harlamniy (Moskova Üniversitesi-hayatta değil)
12. Konstantinov Teodor (Moskova Üniversitesi)
13. Kesyakov Konstantin (Moskova Üniversitesi ve Savaş okulunda-V. A. Kokorev'in korumasında)
14. Karavelov Lyuben (Moskova Üniversitesi- V. A. Kokorev'in korumasında)
15. Gerov Konstantin (Moskova Üniversitesi-Denkoğlu bursu ile)
16. Hristoviç İlya (Peterburg Din Akademisi)
17. Teoharov Georgiy (Moskova Üniversitesi)
18. Hristoviç İvan (Aleksandr Savaş Okulu)
19. Vyazankov Konstantin (Moskova Üniversitesi)
20. Jelezkov Mladen (Aleksandr Savaş Okulu)
21. Stoyanov Andrey (Moskova Üniversitesi)
22. Diamantiev (Moskova Üniversitesi ve Kiev Üniversitesi)
23. Staņçov Semen (Üniversiteye hazırlanıyor)
24. Karavelov Petko (Moskova Üniversitesi)
25. Kirkoviç Kirko Stayanov (Moskova Üniversitesi)
26. Drinov Marin (Moskova Üniversitesi-Tosltoy'un yarı bursu ile)
27. Bonçov Neşo (Moskova Üniversitesi-Tosltoy'un yarı bursu ile)
28. Batsetiç Foma (Moskova Üniversitesi-Tosltoy'un yarı bursu ile)
29. Radomirov Niko Hristofor (.....)
30. Fingov Dmitriy (.....)
31. Feodosiy (İerodiakon, Ressamlık okulunda okudu)
32. Markov Petko (Kiev Din Akademisi)
33. Mulov Dmitriy (Kiev Din Akademisi)
34. Mirkoviç Savva (Kiev Din Akademisi)
35. Demyanoviç (Moskova Üniversitesi)
36. Pelagiç Vasiliy (Moskova Üniversitesi)
37. Milenkoviç (Moskova Yüksek okulu)
38. Vuçkoviç Afanasiy (Moskova Üniversitesi)

39. Duçin Dmitriy (Moskova Üniversitesi)
40. Çehiç Ezdimir (Moskova Üniversitesi-Vasilkoviç'in bursu ile)
41. Lvov Efrem (.....)
42. Manolov Andrey (Moskova üniversitesi)
43. Mişaykov Vasiliy (Moskova Üniversitesi)
44. Panov İvan (Moskova Üniversitesi)
45. Mihaylov (Moskova Üniversitesi)
46. Petrov Afanasiy (Ressamlık Okulu)

Mayıs 1875 itibariyle Slav Yardım Komitesi bursu ile yüksek tahsil yapan Slav öğrencilerinin puan tablosu²¹⁹.

Fakülte-Sınıfı	Soyadı-Adı	Puanı	Ek
Tıp Fakültesi I. Sınıf	Biebalov Hristofor	4.3/8	
Tıp Fakültesi I. Sınıf	Naçev Georgiy	4.1/8	
Tıp Fakültesi I. Sınıf	Raşeev Krill	3.7/8	
Tıp Fakültesi I. Sınıf	Stoyanov Georgiy	4.1/8	
Tıp Fakültesi IV. Sınıf	Dmitrieviç İvan	3.8/9	
Tıp Fakültesi IV. Sınıf	Popoviç Risto	4	
Tıp Fakültesi V. Sınıf	Reşetilo Dionskiy	—	Üniversiteyi hekim olarak bitirdi.

Slav Yardım Komitesi'nin yardımları sadece Rusya'daki üniversitelerle sınırlı değildi. Rusya dışında okuyan üniversiteli ve yardıma ihtiyacı olan Slavlara da maddî yönden destek verilmiştir. Viyana Üniversitesi'nde tahsil gören Slav öğrenciler bunların başında geliyordu²²⁰. 1861-1867 yılları arasında Slovaklara yardım için eğitim çalışmalarına başlayan Slav Komitesi, Evangelist ve Katoliklerin Slovaklar üzerindeki hakim pozisyonundan ötürü pek bir başarı sağlayamamıştır²²¹.

²¹⁹ GARF, 1750/1/71, s. 6.

²²⁰ **Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 22-23; **KMDA**, 16/307/161, s. 24 ar-25.

²²¹ **Protokol zacedaniya Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta 9 Dekabrya 1868 goda**, Moskova 1868, s. 21-24.

Komite, genel eğitim faaliyetlerine de desteğini esirgemiyordu. Bilhassa kitap basım ve bu kitapların Güney Slavlarına ulaştırılması konusunda ciddi faaliyetler yürütmüştür. Komite, kurulduğu yıl Bulgaristan'da kitap basımı için 300 ruble, Bulgarların İstanbul'da kitap basımı ve diğer giderleri için ise 800 ruble yardımda bulunmuştur²²².

Komitenin Peterburg Şubesi, 1868 yılında faaliyete geçtikten sonra Güney Slavlarının eğitim işlerini daha fazla üstlenmeye gayret göstermiştir. 1893 yılına kadar da Peterburg Slav Yardım Komitesi 169'u erkek 26'sı kız olmak üzere 195 Slav gencinin Rusya dahilinde değişik şehirlerindeki ilköğretim, lise ve yüksek okullarda burslu olarak okumasını sağlamıştır²²³. Bu öğrencilerin okullarına göre dağılımı şu şekildedir.

Erkeklerden	42'si dinî müesseselerde 46'sı üniversitelerde 28'i tıp akademilerinde 28'i teknik müesseselerde 18'i yatılı okullarda 7'si liselerde ²²⁴ .
Kızlardan	3'ü Yüksek Kız Okulu'nda 2'i Kız Tıp Okulu'nda 3'ü Resim Okulu'nda 1'i Sıhhiye Okulu'nda 7'si liselerde 2'si millî cemiyet okullarında 5'i hayır kurumlarında ²²⁵ .

Bu öğrencilerin milletlere göre dağılımı ise şu şekildedir:

²²² **Kratkiy otčet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritel'nago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, s. 5; **KMDA**, 16/307/161, s. 16

²²³ **GARF**, 730/1/2079, s. 1.

²²⁴ **GARF**, 730/1/2079, s. 1.

²²⁵ Belgede toplamda 26 kız öğrenciye burs verildiği dile getirilse de, verilen rakamların toplamı 23'ü göstermektedir. Bkz. **GARF**, 730/1/2079, s. 1.

	Erkek	Kız
Bulgar	62	16
Galiçyalı	8	---
Slovak	6	---
Çek	9	3
Sırp	84	7 ²²⁶ .

25 yıl boyunca Peterburg Slav Yardım Komitesi'nin harcadığı para ise 102.915.68.5 rubledir. Ayrıca bu süre içerisinde hayır kurumunun Slav bölgelerindeki ilkokullara harcadığı para ise 25.395.5 rubledir²²⁷. Diğer yandan Rus gazete ve dergilerinde Slavlar hakkında bir çok yazılar ve makaleler yayınlanması için komite maddî yardımlarda bulunmuştur. Yapılan yayınlar için komitenin harcadığı meblağ 18.931.57 rubledir²²⁸.

Komite, süreli yayınların haricinde Slavları konu alan kitapların basımları için maddî yardımlarda bulunmuştur. 25 yıl içerisinde basılan kitaplar için harcanan para ise 39.691.12.5 rubledir.

Bazı özel hatıralar için harcanan para ise 3.765.29 rubledir. Komitenin Peterburg şubesinin bastırıldığı kitaplar dönem itibariyle Rus ilmî hayatında çok önemli bir yer tutmuştur²²⁹. Komitenin bastırıldığı kitaplar:

A. N. Maykov

Slavyanskije Sbornik (Slav Yıllıkları)- 3 cild, Gertsegovina (Hersek), Çehiya i Moraviya (Çek Ülkesi ve Moravya), Perviya Slavyanskiya Monarhii (İlk Slav Krallığı), Germanizatsiya Baltiyskih Slavyan (Germen-Baltık Slavları), Bratskaya Pomoç (Kardeş Yardımı), İstoriya Pryaşevskoy (Pryajevskoy) Eparhii (Piskoposluk Dairesi Tarihi), Dva Razskaza iz Russkoy İstorii²³⁰ (Rus tarihinden İki Misal)

²²⁶ GARF, 730/1/2079, s. 1.

²²⁷ GARF, 730/1/2079, s. 1.

²²⁸ GARF, 730/1/2079, s. 1.

²²⁹ GARF, 730/1/2079, s. 1.

²³⁰ GARF, 730/1/2079, s. 1.

M. F. Mirkoviç

Etnografiçeskaya Karta Slavyanskih Narodnostey²³¹ (Slav Milletlerinin Etnografik Haritası)

Diğer kitaplar

Bolgarskie Ujası i Vostoçny Vopros (Doğu Sorunu ve Bulgarlara Yapılan Zulüm), Vpeçatleniya Serbskoy Voym (Sırp Savaşının Etkileri), Obşeslavyanskaya Azbuka (Bütün Slav Alfabeleri), Rus i Ego Otnoşenie k Pravoslavnoy Tserkvi²³² (Ruslar ve Ortodoks Kilisesi ile Münasebetleri), Russko-Serbskiy i Russko-Slavyanskiy Slovar (Rusça-Sırpça ve Rusça-Slavca Sözlük), Perviy 15 Let (İlk 15 Yıl), Serbskaya Grammatika (Sırp Gramatiği), Kak Voznik i Razvivalsya Vostoçny Vopros (Doğu Sorunu Nasıl Neşet Etti ve Gelişti.), Yan Jijka (Yan Jijka), Petr II Negoş, Vladika Çernogorskiy (II. Peter Negoş Ve Vladika Çernogorskiy), Obşeslavyanskiy Yazık (Bütün Slav Dilleri), Kalendari na 1890 i 1891 gg. (1890 ve 1891 Takvimleri), Jitie Slavyanskago Pervouçitelya sv. Kirilla (İlk Slav Öğretmen Kiril'in Hayatı), Jitie sv. Kirilla i Mefodiya (Kiril ve Metodiy'in Hayatı), Jitie sv. Ravnoapostolnago Knyazya Vladimira²³³ (Knez Vladimir'in Hayatı)

Ayrıca bu yayınlanan kitaplardan başka dergi ve gazetelerin yayınlanması için de komitenin maddî yardımı olmuştur. Komite, dergi ve gazetelerin neşredilmesi için 25 yılda toplam 156.339.65 ruble harcamıştır²³⁴.

4. Askerî Yardımlar

Rus Çarlığı, III. Roma olduğunu ilan ettikten sonra Ortodoksların koruyuculuğunu da kendine vazife olarak görmüştür. Rusya, Osmanlı Devleti'nin idarî

²³¹ GARF, 730/1/2079, s. 1-2.

²³² Belgenin orjinalinde kitabın tam künyesi **Гусь и его отношение к прославной Церкви-Gus i ego otnoşeniye k proslavnoy Tserkvi** şeklindedir. Ancak 'Гусь-Gus' 'kaz' manasındadır. Kaz ve Ortodoks Kilisesi arasında bir bağlantı olamayacağına kanaat getirdiğimizden 'p' harfinin yanlışlıkla 'r' olarak yazıldığı düşünmekteyiz. Dolayısıyla bize göre kitabın asıl künyesi **Русь и его отношение к прославной Церкви-Rus i ego otnoşeniye k proslavnoy Tserkvi** şeklinde olması gerekmektedir. Bkz. GARF, 730/1/2079, s. 2

²³³ GARF, 730/1/2079, s. 2.

²³⁴ GARF, 730/1/2079, s. 2.

olarak en güçlü olduğu zamanlarda bu görevi yerine getiremese de her zaman dile getirmiştir. I. Petro'nun Rusya'yı denizlerde etkin hale getirmek ve Ortodoskları kendi etki alanına almak istemesi, II. Katerina döneminde kısmen, I. Nikola zamanında ise coğrafi bakımdan yerine getirilmiştir.

Yunanistan'ın, bağımsızlığını kazanmasının akabinde Rusya yanlısı değil de, İngiltere ve Fransa yanlısı siyaset izlemesi Rusya'nın din eksenli siyasetten, kavim eksenli siyaset çizgisine kaymasına sebep olmuştur. Kırım Savaşı'nda Balkanlar'daki yanlıklarını düzeltmek için Slav Yardım Komitesi'ni faaliyete geçiren Rusya, komitenin örgütlenerek Balkan halklarına siyasî söylemlerin ötesinde maddî yardımlarda bulunmasının sonucunda buradaki halklara ulaşmaya çalışmıştır. Komite, Balkan halklarına sadece sosyal, ilmî ve dinî yönden yardımlarda bulunmamış, askerî yardımlar da yapmıştır.

a.1875 Sırp İsyanında Komitenin Yardımları

Komite, 1860'lı yıllardan itibaren burs vererek eğittiği şahıslar vasıtasıyla Balkanlar'da milli bağımsızlık hareketlerinin yaygınlaşması ve meydana gelen olayların Rusya'nın menfaatine göre gelişmesi için her türlü imkanı kullanmıştır²³⁵. Öte yandan Balkanlarda isyana kalkışan Sırlara sadece Slav Komitesi değil, diğer Rus kuruluşları da yardım etmiştir. 1875 yazında Odessa'da yapılan Güney Rusya İşçileri Birliği toplantısında, birlik üyeleri Hersek'te ayaklanan isyancılara yardım amacıyla bir gönüllüler birliği oluşturulması kararı almıştır²³⁶. Hatta Pavlov adında bir demiryolu işçisini görevli tayin etmişlerdir. Aralarında topladıkları 3.000 rubleyi Balkan Slavlarına ulaştırmışlardır²³⁷. Turgenyev (1818-1883), anılarında bu hususa dikkat çekerek, o dönemde D. İ. Mendeleyev (1834-1907), N. İ. Pigorov (1810-1881), L. N. Tolstoy, F. M. Dostoyevskiy, İ. E. Repin(1844-1930) gibi tanınmış yazar, ilim adamı, ressam vb.

²³⁵ GARF, 1750/1/28, s. 5-12.

²³⁶ Osvobojdeniye Bolgarii ot turetskogo iga, T. I, Moskova 1963, s. 162.

²³⁷ Russko-Turetskaya voyna 1877-1878, haz. İ. İ. Rostunova, Moskova 1977, s. 17.

Rus aydınlarının Balkanlarda meydana gelen savaştan ötürü Balkan Slavlarına yardım elini uzattığını ifade etmiştir²³⁸.

Her ne kadar şahıs ve kurum bazında Rusya tarafından Balkan Slavlarına yardım edilse de doğal olarak en önemli yardımı Slav Yardım Komitesi yaptı. Komite, Rusya'nın tamamına dağılan şubelerinin de katılımı ile 1875 yılında 100 bin rubleden daha fazla bir meblağı Balkanlarda isyan eden asîlere göndermiştir²³⁹. İsyân hareketleri önce Bosna ve Hersek'te yaşayan Sırlar ile başlamış, daha sonra Sırp ve Karadağlılar Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir²⁴⁰.

Slavcılık hareketlerine yakın duran basın kuruluşları da bu yardımların daha fazla artması için faaliyetlerini arttırmıştır. 30 Eylül 1876 tarihinde **Sovremennie izvestiya**²⁴¹ gazetesi, "Rusların sadece paralarını değil, ayaklarındaki terliklerini, üstlerindeki elbiselerini çıkararak Balkan halklarına gönderdiğini" yazmıştır²⁴².

b.1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nda Komitenin Yardımları

1876 Haziran'ında Türkiye'nin, Sırbistan ve Karadağ'ın savaş ilanına karşılık vermesinin akabinde Rusya, Sırp ve Karadağlılara destek vereceğini açıklamıştır. **Russkoe obozreniye**²⁴³ gazetesi Slavlara yardım götüren Rus gönüllülerini "kendileri fakir, ancak kalpleri Karun kadar zengin iyilik sever insanlar" olarak tarif etmiştir²⁴⁴.

Rus yayın organları halkın daha çok yardım yapması için en ücra yerlerde yapılan yardımları dahi halka hemen aktarmışlardır. Böylece halk tarafından yapılacak

²³⁸ İ. S. Turgenyev, **Polnoye sobraniye soçineniy i pisemi**, T. XI, Moskova-Peterburg 1966, s. 349.

²³⁹ **Russko-Turetskaya vojna 1877-1878**, s. 17-18.

²⁴⁰ 1875 Sırp İsyanı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mihailo Stojanovic, **The Great Powers and the Balkans, 1875-1878**, Cambridge 1939; Mithat Aydın, **Balkanlarda İsyân**, İstanbul 2005; **Rossiya i vosstanie v Bosnii i Gertsegovine 1875-1878**, Moskova 2008.

²⁴¹ **Sovremennie izvestiya**: 1 Aralık (13) 1867 tarihinde ilk sayısını çıkaran gazete, redaktörü ve aynı zamanda imtiyaz sahibi olan Nikita Petroviç Glyarov-Platonov'un 13 Kasım (25) 1887 tarihinde vefatına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Lisovskiy gazetesinin 1868-1887 yılları arasında yayınlandığını dile getirmiştir. Bkz. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy...**, s. 237. Gazetesinin 1887 yılı 288 sayılı son nüshasında ise kuruluş tarihi 1 (13) Aralık 1867 olarak verilmiştir. Bkz. **Sovremennie izvestiya**, 1(13) Aralık 1887, sayı 288, s. 1.

²⁴² **Sovremennie izvestiya**, 30 Eylül 1876, s. 2-3.

²⁴³ **Russkoe obozreniye**: Edebî, siyasî ve ilmî bir dergidir. 1890 yılında Moskova'da yayın hayatına başladı. 1890-1898 yılları arasında aylık olarak yayınlandı. Bkz. Lisovskiy, **Bibliografiya Russkoy...**, s. 537. 1901-1903 yılları arasında da yayınlanmıştır.

²⁴⁴ **Russkoye obozreniye**, 1876, sayı 8, s. 14.

yardımların daha üst seviyede tutulması öngörülmüştür. Örneğin kağıt fabrikası işçileri aylıklarınının 1% 'ni, yöneticiler ise 2% 'sini Balkan Slavlarına bağışlamışlardır²⁴⁵.

Yardımların düzene koyulmasında en etkin rol üstlenen Slav Yardım Komitesi yöneticilerinden İ. S. Aksakov, bazı kesimler tarafından az olarak kabul edilmesine rağmen yardımların kendi çapında önemli bir miktarı oluşturduğunu ifade etmiştir²⁴⁶. Aksakov'a göre, yapılan yardımlardan öte Rus halkının bütün hisleriyle beraber Balkan Slavlarının yanında olması, altı çizilmesi gereken en önemli husustur. Diğer yönden Aksakov, komitenin yardımlarının hesaplanamayacak kadar fazla olduğunu söyleyerek yardımların azlığını öne sürenlere cevap vermiştir²⁴⁷. 1876 yılında komitenin Peterburg Şubesi 100.000 rubleden daha fazla yardımda bulunmuştur²⁴⁸. 21 Eylül (3 Ekim) 1875-8 Kasım (20) 1876 tarihleri arasında komitenin Sırp ve Karadağlılara yaptığı toplam yardım miktarı 811. 000 rubledir²⁴⁹. Rusya'nın bütün bölgelerinden gönderilen toplam yardım miktarı ise 4 milyon rublenin üzerindedir²⁵⁰.

Rusya'da yaşayan Balkan Slavları da kendi milletlerine yardım edebilmek amacıyla 1874 yılı sonlarında Balkanlara gelmiş, bölgede gizli teşkilatlar oluşturarak halkı Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalara teşvik etmişlerdir. Savaşın başlamasının akabinde ise S. Stepnyak ve D. Klement gibi Rusya'da yaşayan bir çok kişi uzmanlıklarına göre çalışacakları sahalarda Sırp ve Karadağlılara destek olabilmek amacıyla Balkan topraklarına gelmişlerdir²⁵¹.

Rus gönüllüler içerisinde en aktif olanlar subaylardır. Subaylar, isyana kalkışan Slavları düzene sokmak amacıyla bir an önce bölgeye ulaşmak arzusundaydılar. 1876 Haziran'ında Peterburg'da Büyük Tiyatro'nun bahçesindeki toplantıda Güney Slavlarına yardım için elli subayın bu bölgeye gönderilmesi kararı alınmıştır²⁵². Subayların geniş yetkiler ile daha rahat seyahat edebilmeleri için II. Aleksandr'dan özel izin

²⁴⁵ **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 19.

²⁴⁶ İ. S. Aksakov, **Slavyanskiy vopros 1860-1886**, Moskova 1886, s. 215-217.

²⁴⁷ Aksakov, **Slavyanskiy vopros...**, s. 225-228.

²⁴⁸ **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 19-20.

²⁴⁹ Aksakov, **Slavyanskiy Vopros...**, Moskova 1886, s. 229-231.

²⁵⁰ **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 20.

²⁵¹ P. A. Kropatkin, **Zapiski revolyutsionera**, Moskova 1966, s. 353.

²⁵² **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 20.

çıkarılmıştır. II. Aleksandr'ın özel izniyle 1876 yılının sonlarına doğru 100'e yakın subay Balkan coğrafyasına gönüllü olarak gelmiştir²⁵³.

Çarlık Rusyası'nda gönüllülerin sayısını arttırmak için farklı faaliyetler yürütülmüştür. Yerel yöneticiler bu duruma ön ayak olmaya çalışmışlardır. Ağustos 1876'da Astrahan Valisi, Balkan coğrafyasındaki savaş için Rusların Slav kardeşlerine yardım etmesi gerektiğini dile getmiş, başta Subay olmak üzere doktor, sağlık memuru ve hemşirelere gönüllü olarak yazılmalarını salık vermiştir²⁵⁴. Moskova'da Nikola sokağında Slav Pazarının hemen yanındaki binada bulunan Moskova Slav Komitesi 1876 yazında sabahtan akşama kadar gönüllülerin ne şekilde yardıma gideceğini düzene koymaya çalışmıştır. **İstoriçeskiy vestnik**²⁵⁵ Rusya'nın bütün bölgelerinden Moskova'ya gönüllü akınının devam ettiğini okuyucularına büyük bir memnuniyetle duyurmuştur²⁵⁶.

Slav Yardım Komitesi, öncelikle gönderilecek subaylara önem vermiştir. Komite, gidecek subaylara 200-250 ruble, erlere ise 100 ruble aylık bağlamıştır. Ayrıca ülke dışına kadar ücretsiz yolculuk ve yemek fişi de temin ediliyordu. Belgrad'a geldiklerinde ise gerekli silah ve teçizat verilmiştir²⁵⁷.

Sovremennie izvestiya gazetesi Balkanlardan İstanbul'a dönen bir gazinin açıklamalarını sütunlarına taşıyarak Rus subaylarının bu savaşta ne kadar etkili olduğunu vurgulamak istemiştir. Gazete, savaşa katılan Türk gazisinin, Sırp'ların Rus subayları sayesinde Osmanlı Devleti'ne karşı koyabildiklerini, Rus subayları gibi askerlerin Osmanlı Ordusu'nda olması durumunda, Osmanlı ordusunun dünyanın yenilmez armadası olacağını ifade ettiğini okuyucularına aktarmıştır²⁵⁸.

10-21 Kasım (22 Kasım-4 Aralık) 1876 tarihleri arasında Rusya'dan Sırbistan'a Nikolayev ve Güneyşehir demiryolları aracılığı ile toplam 64 gönüllü gönderilmiştir²⁵⁹.

²⁵³ **Osvoboždeniye Bolgarii...**, T. I, s. 317.

²⁵⁴ **Osvoboždeniye Bolgarii...**, T. I, s. 335.

²⁵⁵ **İstoriçeskiy vestnik**: 1880-1917 yılları arasında Peterburg'da neşredilmiştir. Dergi aylık yayınlanmıştır. Lisovski, **Bibliografiya Russkoy...**, s. 376-377.

²⁵⁶ A. A. Porohovşikov, "İz zapisok Moskovskago Starojila", **İstoriçeskiy vestnik**, Peterburg 1897, sayı 2, s. 541.

²⁵⁷ **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 20-21.

²⁵⁸ **Sovremennie izvestiya**, 24 Eylül (6 Ekim) 1876, s. 2.

²⁵⁹ Seyahat eden gönüllülerin tam listesi EK-I 'de verilmiştir.

Biletler her iki demiryollarında da III. sınıfta ve ücretsiz olarak düzenlenmiştir²⁶⁰. Nikolayev demiryolları ile 24, Güneyşehir demiryolları ile 40 gönüllü yolculuk etmiştir²⁶¹.

Nikolayev demiryolları aracılığı ile 1 Albay, 9 Mülazım, 5 harbiyeli öğrenci, 9 gönüllü öğrenci²⁶², Güneyşehir demiryolları ile 3 yüzbaşı, 6 mülazım, 3 harbiyeli, 28 gönüllü öğrenci seyahat etmiştir²⁶³.

Savaş sırasında askeri yardımların en önemli kısmını sağlık alanında yapılan yardımlar oluşturuyordu. Aralık 1875'te Rus Kızılhaç Örgütü ilk hastahanesini Karadağ'ın başkenti Çetine'de kurdu. Grahov'da ise ameliyathanesi olan başka bir hastanenin daha iyi imkanlarda hizmet vermesi sağlandı²⁶⁴. Bir grup doktor ise Duvrovnik'te savaş nedeniyle evsiz kalan mültecilerle ilgilendi. Ertesi yıl Karadağ'da ameliyathanesi bulunan yeni bir hastane açıldı. Rus Tıp Akademisi cerrahlarından N. V. Sklifosovskiy'e göre, Rus doktorlar Karadağlı doktorlarla beraber uyum içerisinde çalışıyorlardı. Daha tecrübeli olan Rus hekimler, Karadağlılara tecrübelerini aktarıyorlardı²⁶⁵. 1876 Eylül'de Karadağ'da Rusya'dan giden 14 doktor, 13 sağlık memuru, 12 hemşire görev yapıyordu²⁶⁶.

Sırbistan'da evvela tanınmış doktorlardan S. P. Botkin çalışmaya başladı. Sırbistan'a Rusya'nın her bölgesinden sağlık gönüllüleri geliyordu. Belgrad Hastahanesi'nde daha çok Kiev ve Moskova gönüllüleri çalışıyordu. Deligrad'ta Gorki'den (Nijniy Novgorod), Kraguyevetsa'da Ryazan'dan ve Yagodine'de ise Harkov'dan gelen sağlık gönüllüleri çalışıyordu. Sağlık alanında en önemli ve hassas tıbbi müdahalelerini Tartu Üniversitesi Tıp Fakültesi²⁶⁷ gerçekleştiriyordu²⁶⁸.

²⁶⁰ GARF, 1750/1/124, s. 1.

²⁶¹ GARF, 1750/1/124, s. 1-1a.

²⁶² GARF, 1750/1/124, s. 1.

²⁶³ GARF, 1750/1/124, s. 1-1a.

²⁶⁴ Russko-Turetskaya voyna 1877-1878, s. 21.

²⁶⁵ N. V. Sklifosovskiy, *İz nablyudeniye vo vremya Slavyanskoy Voyni*, Peterburg 1876, s. 10.

²⁶⁶ Russko-Turetskaya voyna 1877-1878, s. 21.

²⁶⁷ Üniversite ilk olarak 1632 yılında Estonya'nın İsveç'e bağlı kaldığı dönemde İsveç kraliyet ailesi adına kurulmuştur. Rusya'nın Estonya'yı işgali sonrasında Derptsk Üniversitesi adıyla I. Aleksandr döneminde 1802'de yeniden açılmıştır. 1918 yılından itibaren yeniden Tartu adıyla anılmaya başlanmıştır.

²⁶⁸ Russko-Turetskaya voyna 1877-1878, s. 21.

Rus Kızıl Haç Örgütü'ne bağlı 115 doktor, 4 eczacı 118 hemşire, 41 tıp öğrencisi ve 78 sağlık memuru savaş süresince görev almıştır. Bu hizmetler için Rus Kızılhaç Örgütü'nün toplam harcadığı para 700 bin rublenin üzerindedir²⁶⁹.

Peterburg Komitesi de savaş döneminde Balkan Slavlarına yardımlarda bulunmuştur. 1876-1877-1878 yılları arasında Balkan coğrafyasında meydana gelen Slav isyanlarına, Türklerle mücadele eden Slavlara yardım için harcanan toplam para 479.265.29 rubledir. Ayrıca ölenlerin ve yaralananların ailelerine 28 Şubat 1893 tarihinde 25. yıl dönümü nedeniyle toplam 50.716.5 ruble ödenmiştir²⁷⁰.

1876 yılında komite tarafından Sırp yöneticilerine 130.000 ruble, Karadağ emirine isyan için 9.169.32 ruble, bazı Slav yazarlara 23.164.43 ruble, faiz senetleri alımı için 162.295 ruble, tahvil kağıtları için 143.844.17 ruble, bağış için 26.867.10 ruble, toplam 495.338.12 ruble yardım yapılmıştır²⁷¹.

Gönüllü birlikleri sadece şehirlerde değil, köylerde de çalışmalarda bulunuyordu. Knez Meşerskiy'in ifadesine göre gönüllüler sayesinde Balkan halkları yaralarını daha çabuk sarıyordu²⁷². Ona göre, Balkan Slav halkları gönüllülerin yardımlarından ötürü Rusya'ya sonsuz minnetlerini sunuyordu²⁷³. Çarlık istihbarat teşkilatı, Peterburg Slav Komitesi'nin gönüllülerine, ellerinden gelen yardımı en üst düzeye çıkarmaları yönünde telkinlerde bulunuyordu²⁷⁴. Bazı durumlarda ise gönüllü gurupları arasında sorunlar kaçınılmaz oluyordu. Bunun üzerine Ağustos 1876'da D. A. Tolstoy yaptığı açıklamada, Rusya'dan giden bazı gönüllü çalışanlarının ellerinden gelen gayreti yerine getirmelerine rağmen, bilerek yahut bilmeyerek bazı şehirlerde Slav Yardım Komitesi'nin çalışmalarını sağlıklı bir şekilde yapmasına engel olduklarını, karışıklığın düzeltilmesi için kurumların görev bilicinin farkına varmaları gerektiğini dile getirerek karışıklıkların sona erdirilmesini talep ediyordu²⁷⁵.

²⁶⁹ **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 21.

²⁷⁰ **GARF**, 730/1/2079, s. 2.

²⁷¹ **GARF**, 730/1/2079, s. 2.

²⁷² V. P. Meşerskiy, **Moi vospominaniya**, T. II, Peterburg 1898, s. 617.

²⁷³ Aynı eser, s. 619-620.

²⁷⁴ **Osvobojudeniye Bolgarii...**, T. I, s. 380.

²⁷⁵ **Russko-Turetskaya voyna 1877-1878**, s. 22.

Giden gönüllüler, her ne kadar savaşın Osmanlılar aleyhinde sonuçlanması için gayret gösterdilerse de, bu isteklerinde başarılı olamamışlardır. Savaşın sonuçlanmasından sonra bazı Rus gönüllüleri (bilhassa Balkan Slavlarından olanlar) geri gelmese de çoğu gönüllü tekrar memleketlerine dönmüştür. Slav Yardım Komitesi bu dönüşleri haftalık olarak kayıt altına almıştır.

b.1. 22-28 Kasım (3-9 Aralık) 1876

Bu tarihler arasında memleketlerine dönen toplam gönüllü sayısı 102'dir²⁷⁶. Bunun 49'u subay, 53'ü ise astsubaydır. Subaylara 2.365.50, astsubaylara 1.194 olmak üzere toplam 3559.50 ruble yolluk harcanmıştır²⁷⁷. Gönüllülerin şubelere göre dağılımı şu şekildedir:

a. **Moskova Komitesi:** 26 subay ve 38 astsubay olmak üzere toplam 64 kişidir. Subaylar ortalama 67.73 olmak üzere 1.761, astsubaylar ise 24.90 olmak üzere 946 ruble yolluk almışlardır. Subaylardan en fazla Moskova (7) ve Peterburg (4), astsubaylardan ise en fazla gönüllü Moskova (13) ve Don (6) bölgesindedir²⁷⁸.

b. **Peterburg Komitesi:** Tamamı subay olmak üzere Peterburg'dan altı, Saratov'dan bir gönüllü vardır. Gönüllü subaylara kişi başı 15.93 toplam 111 ruble yolluk verilmiştir²⁷⁹.

c. **Kazan Komitesi:** 1 Subay ve 1 astsubay olmak üzere toplam 2 kişi vardı. Subay Peterburg'a astsubay ise Kazan'a geri gelmiştir. Subay ve astsubayların her ikisine de 3'er ruble ödenmiştir²⁸⁰.

d. **Saratov Komitesi:** Tamamı astsubay 3 gönüllü geri gelmiştir. Kişi başı 18.33 ruble toplam 55 ruble yolluk verilmiştir²⁸¹.

²⁷⁶ Gönüllülerin şehirlere göre dağılımı EK II'de verilmiştir.

²⁷⁷ GARF, 1750/1/124, s. 3 ar.

²⁷⁸ GARF, 1750/1/124, s. 2 ar.

²⁷⁹ GARF, 1750/1/124, s. 2 ar.

²⁸⁰ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸¹ GARF, 1750/1/124, s. 3.

e. **Samara Komitesi:** 34 ruble yolluk bedeli ile 1 kişi mevcuttur. Astsubay Peterburg'a geri gitmiştir²⁸².

f. **Özel olarak gelenler.** 12 subay ve 2 astsubay bulunmakta idi. Subaylar 30'ardan, toplam 360 ruble; astsubaylar ise 25'erden, toplam 50 ruble yolluk almıştır. Subayların en fazla olduğu yerler 3'er kişi ile Moskova ve Peterburg, astsubayların birisi Moskova, diğeri Samara'dandır²⁸³.

g. **Varşova Komitesi:** Varşova'dan gönüllü olarak katılan kişi sayısı sadece 1 astsubaydır. Yolluk verilmemiştir²⁸⁴.

h. **Kiev Komitesi:** Kiev'den sadece 1 subay gönüllü geri gelmiştir. Memleketi Kışinev'e geri dönen bu gönüllüye 30 ruble yolluk ödenmiştir²⁸⁵.

i. **Odessa Komitesi:** Mogilev'e memleketine dönen gönüllü 1 astsubaya 35 ruble yolluk ödenmiştir²⁸⁶.

j. **Harkov Komitesi:** 2 gönüllü subay geri dönmüştür. Memleketleri Kışinev'e giden subaylara kişi başı 50'şer toplam 100 ruble yolluk ödenmiştir²⁸⁷.

k. **Taganrov Komitesi:** 1 astsubay geri gelmiştir. 10 ruble yolluk ödenmiştir²⁸⁸.

l. **Görev Yapamayanlar:** Gönüllüler arasında herhangi bir sebepten dolayı görev almayanlar da mevcuttu. Bunlar arasında subay bulunmuyordu. Tamamı astsubay olmak üzere 4'ü Don Bölgesi'nden, biri ise Samara'dan olan bu astsubaylara toplam 55 ruble yolluk verilmiştir²⁸⁹.

Gönüllülerin dağılımında ilk üç sıra Moskova (24), Peterburg (14) ve Don (10) olarak paylaşılıyordu²⁹⁰.

²⁸² GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸³ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸⁴ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸⁵ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸⁶ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸⁷ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸⁸ GARF, 1750/1/124, s. 3.

²⁸⁹ GARF, 1750/1/124, s. 3 ar.

²⁹⁰ GARF, 1750/1/124, s. 3 ar.

b.2. 29 Kasım-7 Aralık 1876 (11-19 Aralık)

71 subay ve 92 astsubay olmak üzere memleketlerine dönen toplam gönüllü sayısı 163 kişidir²⁹¹. Subaylar 65.49.66'şardan 4.450.30 ruble, astsubaylar ise 20.21'erden toplam 1.859.67 ruble yolluk almıştır. Komitenin harcadığı toplam harcırah ise 6.309.97 rubledir²⁹². Gönüllülerin komite şubelerine göre dağılımı şu şekildedir:

a. Moskova Komitesi: 17'si Moskova'lı olan toplam 46 subay geri gelmiştir. Subaylara 75.3912'şer olmak üzere toplam 3.468.30 ruble harcırah verilmiştir. Geri gelen astsubaylardan ise 16'sı Moskovalı idi. Toplam astsubay sayısı 47'dir. Astsubaylara 26.81'er ruble olmak üzere toplam 1.260 ruble harcırah verilmiştir²⁹³. Bu gönüllülerden ayrı olarak 1'Bulgar 15'i Çek toplam 16 gönüllü daha bulunmaktadır. Bulgar gönüllü Kişinev'e, Çeklerin 3'ü Moskova'ya, 1'i Peterburg'a 11'i ise Odessa'ya geri dönmüştür. Bulgarlar 5 ruble, Çekler ise 5.6'şar toplam 85 ruble harcırah almıştır²⁹⁴.

b. Vyatsk Komitesi: Sadece 1 gönüllü astsubay geri gelmiştir²⁹⁵. Harcırah olarak 20 ruble almıştır²⁹⁶.

a. Kiev Komitesi: 1 subay ve 1 astsubay olmak üzere toplam 2 gönüllü geri gelmiştir. Subay memleketi Tula'ya 50 ruble, astsubay ise Kazan'a 10 ruble harcırah ile geri gönderilmiştir²⁹⁷.

b. Odessa Komitesi: 4'ü subay, 3'ü astsubay olmak üzere toplam 7 gönüllü geri gelmiştir. Subaylara 37.5'ar rubleden toplam 150, astsubaylara ise 11.66'şar rubleden toplam 35 ruble harcırah verilmiştir²⁹⁸.

c. Peterburg Komitesi: 1'i subay, 4'ü astsubay toplam 5 gönüllü. Subay 34 ruble, astsubaylar ise 7.87'şer toplam 31 ruble harcırah almıştır²⁹⁹.

²⁹¹ Gönüllülerin şehirlere göre dağılımı EK III'te verilmiştir.

²⁹² **GARF**, 1750/1/124, s. 5 ar.

²⁹³ **GARF**, 1750/1/124, s. 4 ar.

²⁹⁴ **GARF**, 1750/1/124, s. 4 ar.

²⁹⁵ Belgede Vyatsk yerine sehven Vyatk yazılmaktadır. Bkz. **GARF**, 1750/1/124, s. 4 ar

²⁹⁶ **GARF**, 1750/1/124, s. 4 ar.

²⁹⁷ **GARF**, 1750/1/124, s. 5.

²⁹⁸ **GARF**, 1750/1/124, s. 5.

- d. **Rostov Komitesi:** 40 ruble harcırah ile sadece 1 astsubay vardır³⁰⁰.
- e. **Samara Komitesi:** 7'şer ruble harcırahla toplam 6 astsubay geri gelmiştir. Astsubayların tamamı Samara şehrine geri dönmüştür³⁰¹.
- f. **Morşansk³⁰² Sakinleri:** 50 ruble yolluk 1 subay gönüllü geri gelmiştir³⁰³.
- g. **Orlov Komitesi:** 25 ruble yollukla 1 subay Orel şehrine geri gelmiştir³⁰⁴.
- h. **Tambov Komitesi:** 50 ruble yollukla 1 subay geri gelmiştir. Gönüllü Tambov şehrendendir.
- i. **Harkov Komitesi:** Bu dönemde geri gönen gönüllü üç kişidir. Gönüllülerin tamamı subaydır. Subaylara 18.33 ruble harcırahla toplam 55 ruble ödeme yapılmıştır³⁰⁵.
- j. **Özel olarak gelenler:** 13 subay ve 13 astsubay olmak üzere toplam 26 gönüllü vardır. Subaylara kişi başı 43.69'ar toplam 568, astsubaylara 25.47'şer toplam 331 ruble harcırah verilmiştir³⁰⁶.

29 Kasım-7 Aralık 1876 (11-19 Aralık) döneminde geri gelen gönüllülerin şehirlere göre dağılımında ilk üç sıra şu şekildedir: Moskova (36), Odessa (12), Tambov ve Peterburg(9)³⁰⁷.

b.3. 13-20 Aralık 1876 (25 Aralık 1876-1 Ocak 1877)

Bu dönemde 42 subay ve 19 astsubay olmak üzere toplam 61 gönüllü geri gelmiştir³⁰⁸. Subaylara 59.73'er olmak üzere toplam 2.509 ruble harcırah verilmiştir.

²⁹⁹ GARF, 1750/1/124, s. 5.

³⁰⁰ GARF, 1750/1/124, s. 5.

³⁰¹ GARF, 1750/1/124, s. 5.

³⁰² Tambov'un 90 km Kuzeyi'nde yer alan Morşansk, II. Katerina döneminde şehir haline getirilmiştir.

³⁰³ GARF, 1750. 1. 124, s. 5

³⁰⁴ GARF, 1750. 1. 124, s. 5.

³⁰⁵ GARF, 1750. 1. 124, s. 5.

³⁰⁶ GARF, 1750. 1. 124, s. 5-5 ar.

³⁰⁷ GARF, 1750. 1. 124, s. 5-5 ar.

³⁰⁸ Gönüllülerin şehirlere göre dağılımı EK IV'te verilmiştir.

Astsubaylara 22.26'şar olmak üzere toplam 423 ruble harcırah verilmiştir³⁰⁹. Gönüllülerin komitelere göre dağılımı şu şekildedir:

a. **Moskova Komitesi:** 19'u subay, 8'i astsubay olmak üzere toplam 27 gönüllü geri gelmiştir. Subaylar, 75.15'şer toplam 1.428.30 ruble, astsubaylar 27.32'şerden toplam 218.55 ruble harcırah almışlardır. Toplamda sadece gönüllülerin 6'sı Moskova şehrinde. Geri kalanları Rusya'nın diğer bölgelerindedir³¹⁰.

b. **Kiev Komitesi:** 1 subay gönüllü geri gelmiştir. 50 rublelik yollukla Tambov bölgesindedir³¹¹.

c. **Odessa Komitesi:** 2'si Moskova'lı, 1'i Odessa'lı toplam 3 astsubay geri gelmiştir. Kişi başı 6.33'er olmak üzere toplam 19 ruble harcırah verilmiştir³¹².

d. **Peterburg Komitesi:** 6'sı subay 1'i astsubay olmak üzere toplam 7 gönüllü. Subaylar 23'er rubleden toplam 138 ruble, astsubay ise 30 ruble yolluk almıştır³¹³.

e. **Samara Komitesi:** 24 rublelik yollukla sadece bir subay geri gelmiştir³¹⁴.

f. **Harkov Komitesi:** Kişinev, Tambov ve Harkov'dan birer subay gönüllü ile toplam 3 gönüllü geri gelmiştir. Subaylar 59'ardan toplamda 177 ruble harcırah almışlardır³¹⁵.

g. **Nijni Novgorod Komitesi:** 2 astsubay 8'er rubleden toplamda 16 ruble harcırah almışlardır. Her iki astsubay da Nijniy Novgorod şehrinde³¹⁶.

h. **Özel olarak Gelenler:** 4'ü Sırp olmak üzere 12 subay, 3'ü Astrahan'dan³¹⁷ olmak üzere 5 astsubay toplamda 17 gönüllü geri gelmiştir. Subaylara 57.66'şardan toplamda 692 ruble, astsubaylara ise 28'erden toplamda 140 ruble harcırah verilmiştir³¹⁸.

³⁰⁹ GARF, 1750. 1. 124, s. 7.

³¹⁰ GARF, 1750. 1. 124, s. 6 ar.

³¹¹ GARF, 1750/1/124, s. 6 ar.

³¹² GARF, 1750/1/124, s. 6 ar.

³¹³ Astsubay, başkanın emriyle subaylardan daha fazla yolluk almıştır. Bkz. GARF, 1750/1/124, s. 6 ar.

³¹⁴ GARF, 1750/1/124, s. 6 ar.

³¹⁵ GARF, 1750/1/124, s. 7

³¹⁶ GARF, 1750/1/124, s. 7.

Bu dönemde subay ve astsubay olmak üzere geri gelen toplam gönüllü sayısı 61'dir. Bunların içerisinde en fazla gönüllü olan yerler Moskova (8), Sırbistan (8) ve Kişinev'dir (7)³¹⁹.

b.4. 20-26 Aralık 1876 (1-7 Ocak 1877)

Bu dönemde 40 subay ve 43 astsubay olmak üzere toplamda 83 gönüllü geri gelmiştir³²⁰. Subaylara 40.70'er ruble olmak üzere toplam 1628 ruble harcırah verilmiştir³²¹. Astsubaylara ise 22.11'er ruble olmak üzere toplam 951 ruble harcırah verilmiştir. Toplamda verilen harcırah miktarı 2579 rubledir³²². Gönüllülerin komitelere göre dağılımı şu şekildedir:

a. **Moskova Komitesi:** 6'sı Moskovalı toplam 17 subay, 7'si Moskovalı 15 astsubay geri gelmiştir. Subaylara 52.28'er rubleden toplamda 889 ruble, astsubaylara ise 28.46'şar toplamda 427 ruble harcırah verilmiştir³²³. Moskova Komitesi aracılığı ile gönüllü giden 1 Çek, 4'te Bulgar bulunmaktadır. Çek gönüllü Avusturya'ya 10 rublelik harcırah ile geri dönmüştür. Bulgarlar ise Ukrayna'nın Herson şehridendir. Bu gönüllülere 25'er rubleden toplam 100 ruble harcırah verilmiştir³²⁴.

b. **Kursk Komitesi:** 15 ruble yollukla bir subay geri gelmiştir. Subay Kursk şehrine geri dönmüştür³²⁵.

c. **Peterburg Komitesi:** 4'ü Peterburg, 1'i Vladikafkas'tan toplam 5 subaya, 31.60'şardan toplam 158 ruble harcırah verilmiştir. 5'i Peterburg, 1 Orel ve 1 Saratov'dan toplam 7 astsubaya ise 18.14'erden toplam 127 ruble harcırah verilmiştir³²⁶.

³¹⁷ Katip burada harf sırasına göre Jstrahan olarak yazmaktadır. Ancak Rusya'da böyle bir şehir olmadığından bunun sehven yazılmış olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. **GARF**, 1750/1/124, s. 7.

³¹⁸ **GARF**, 1750/1/124, s. 7.

³¹⁹ **GARF**, 1750/1/124, s. 7.

³²⁰ Gönüllülerin şehirlere göre dağılımı EK V'te verilmiştir.

³²¹ **GARF**, 1750/1/124, s. 9.

³²² **GARF**, 1750/1/124, s. 9.

³²³ **GARF**, 1750/1/124, s. 8 ar.

³²⁴ **GARF**, 1750/1/124, s. 8 ar.

³²⁵ **GARF**, 1750/1/124, s. 8 ar.

³²⁶ **GARF**, 1750/1/124, s. 8 ar.

d. **Samara Komitesi:** Bu dönemde Samara'ya geri gelen gönüllü sayısı sadece 1 kişidir. Astsubay görevindeki bu şahsa 9 ruble harcırah verilmiştir³²⁷.

e. **Odessa Komitesi:** 1'i subay, 2'si astsubay toplam üç kişidir. Subay ve astsubaylar da Peterburg'a geri dönmüştür. Subay 18, astsubaylar ise 12'şerden toplam 24 ruble harcırah almışlardır³²⁸.

f. **Astrahan Komitesi:** Astrahan Komitesi'nin 35 ruble harcırahı ile geri gelen 1 gönüllü subaydır³²⁹.

g. **Vladimir Sakinleri**³³⁰: Vladimir şehrine geri dönen sadece bir astsubay gönüllü vardır³³¹.

h. **Kazan Komitesi:** Gönüllü sayısı 2 kişi olmakla beraber astsubay görevindedirler. 35'şer rubleden toplam 70 ruble harcırah almışlardır³³².

i. **Nijniy Novgorod Sakinleri:** 1'i Moskovalı 4'ü Nijniy'li toplam 5 astsubay gönüllü olarak geri gelmiştir. Gönüllülere 12.80'er rubleden toplam 64 ruble harcırah verilmiştir³³³.

j. **Yaroslav Sakinleri:** Yaroslav'a geri gelen gönüllü 1 astsubay 15 ruble harcırah almıştır³³⁴.

k. **Özel olarak gelenler:** 15 subay, 4 astsubay. Subaylara 34.20'şer toplamda 513, astsubaylara ise 22.75, toplamda 91 ruble harcırah verilmiştir³³⁵.

Bu dönemde geri gelen subay ve astsubay toplam 83 gönüllü en fazla Peterburg (20), Moskova (18) ve Vladimir (5) şehirlerindedir³³⁶.

³²⁷ GARF, 1750/1/124, s. 8 ar.

³²⁸ GARF, 1750/1/124, s. 9.

³²⁹ GARF, 1750/1/124, s. 9.

³³⁰ 1876 yılında henüz Vladimir şehrinde Slav Yardım Komitesi'nin şubesi olmadığı için bu şekilde tesmiye edilmiştir.

³³¹ GARF, 1750/1/124, s. 9.

³³² GARF, 1750/1/124, s. 9.

³³³ GARF, 1750/1/124, s. 9.

³³⁴ GARF, 1750/1/124, s. 9.

³³⁵ GARF, 1750/1/124, s. 9.

³³⁶ GARF, 1750/1/124, s. 9 ar.

b.5. 26 Aralık 1876-3 Ocak 1877 (7-15 Ocak 1877)

Bu dönemde 41 subay ve 57 astsubay toplamda 98 gönüllü geri gelmiştir³³⁷. Subaylara 30.32'şerden 1.243 ruble, astsubaylara ise 17.35'şerden 989 ruble toplamda 2.232 ruble harcırah verilmiştir³³⁸. Gönüllülerin komitelere göre dağılımı şu şekildedir.

a. **Moskova Komitesi:** 19 subay, 30 astsubay gönüllü geri gelmiştir. Subaylara 37.10'ar toplamda 705, astsubaylara ise 17'şer ruble toplamda 511 ruble harcırah verilmiştir³³⁹. Yine komite himayesinde 2 Sırp gönüllü 60.62'şerden, toplamda 121.25 ruble harcırah ile memleketlerine geri dönmüşlerdir³⁴⁰.

b. **Kiev Komitesi:** Tamamı Moskova'ya geri dönen 3 gönüllü subay, 15.66'şardan toplamda 47 ruble harcırah kullanmıştır³⁴¹.

c. **Peterburg Komitesi:** 2'si Peterburg, 1'i Simbirsk olmak üzere 3 subay, 6'sı Peterburg, 1'i Samara olmak üzere 7 astsubay, toplamda 10 gönüllü geri gelmiştir. Subaylara 24.33'şer toplamda 73, astsubaylara 10.14'er toplamda 71 ruble harcırah verilmiştir³⁴².

d. **Samara Komitesi:** Bu dönemde Samara Komitesi'nden 2 astsubay gönüllü geri gelmiştir. Gönüllülere 11'er rubleden toplamda 22 ruble harcırah verilmiştir³⁴³.

e. **Saratov Komitesi:** Saratov Komitesi'nden de aynı Samara Komitesi'nden olduğu gibi 2 astsubay gönüllü geri gelmiştir. Astsubaylara 5'er rubleden toplamda 10 ruble harcırah verilmiştir³⁴⁴.

f. **Odessa Komitesi:** 1'i subay, 5'i astsubay toplamda 6 gönüllü geri gelmiştir. Subay 15 ruble, astsubaylar ise 13.20'şerden toplamda 66 ruble harcırah almıştır³⁴⁵.

³³⁷ Gönüllülerin şehirlere göre dağılımı EK VI'da verilmiştir.

³³⁸ **GARF**, 1750/1/124, s. 11 ar.

³³⁹ 511/30. 17.03 ruble etmektedir. Ancak kayıtlara bu şekilde geçilmiştir. Bkz. **GARF**, 1750/1/124, s. 10 ar.

³⁴⁰ **GARF**, 1750/1/124, s. 10 ar.

³⁴¹ **GARF**, 1750/1/124, s. 10 ar.

³⁴² **GARF**, 1750/1/124, s. 10 ar.

³⁴³ **GARF**, 1750/1/124, s. 11.

³⁴⁴ **GARF**, 1750/1/124, s. 11.

g. **Harkov Komitesi:** Geri gelen gönüllü sayısı 1 kişidir. Astsubay görevindeki bu şahıs 76 ruble harcırah almıştır. Harcırahının bu kadar yüksek olmasının sebebi ise Mihaşlov isimli bu gönüllünün savaşa 12 Türk askerini şehit etmesidir³⁴⁶.

h. **Varşova Komitesi:** Varşova Komitesi tarafından Sırbistan'a gönderilen 1 astsubay memleketi Peterburg'a geri dönmüştür. 15 ruble harcırah almıştır³⁴⁷.

i. **Özel Olarak Gelenler:** Gönüllü olarak geri gelen 14 subay 27.73.5'ar, toplamda 388 ruble harcırah almışlardır. 8 astsubay ise 14'er ruble harcırah toplamda 112 ruble almıştır³⁴⁸.

Bu dönemde subay ve astsubay olmak üzere toplam 98 gönüllü geri gelmiştir. En fazla gönüllü Peterburg (19), Moskova (16) ve Vladikafkas (9) şehirlerindedir³⁴⁹.

b.6. 3-10 Ocak (15-22 Ocak) 1877

Bu dönemde 26 subay ve 15 astsubay toplamda 41 gönüllü geri gelmiştir³⁵⁰. Subaylara 28.90'ardan 751 ruble, astsubaylara ise 19.33'erden 290 toplamda 1041 ruble harcırah verilmiştir³⁵¹. Gönüllülerin komitelere göre dağılımı şu şekildedir.

a. **Moskova Komitesi:** 10 subay, 7 Astsubay gönüllü geri gelmiştir. Subaylara 29.90'ar toplamda 299, astsubaylara ise 25.85'er, toplamda 181 ruble harcırah verilmiştir³⁵². Yine komite himayesinde 1 Sırp gönüllü 50 ruble harcırah ile memleketlerine geri dönmüşlerdir³⁵³.

b. **Peterburg Komitesi:** Bu dönemde Peterburg'a geri gelen gönüllü sayısı sadece 1 kişidir. Astsubay olan gönüllü 9 ruble harcırah almıştır³⁵⁴.

³⁴⁵ GARF, 1750/1/124, s. 11.

³⁴⁶ GARF, 1750/1/124, s. 11.

³⁴⁷ GARF, 1750/1/124, s. 11.

³⁴⁸ GARF, 1750/1/124, s. 11-11 ar.

³⁴⁹ GARF, 1750/1/124, s. 11 ar.

³⁵⁰ Gönüllülerin şehirlere göre dağılımı EK VII'de verilmiştir.

³⁵¹ GARF, 1750/1/124, s. 13.

³⁵² GARF, 1750/1/124, s. 12 ar.

³⁵³ GARF, 1750/1/124, s. 12 ar.

³⁵⁴ GARF, 1750/1/124, s. 12 ar.

c. **Odessa Komitesi:** Geri gelen 3 subay, 3 astsubay gönüllü vardır. Subaylara 17.33'er toplamda 52 ruble harcırar verilmiştir. Astsubaylara ise 7.33'erden toplam 22 ruble harcırar verilmiştir³⁵⁵.

d. **Kaluça Komitesi:** Kaluça'dan sadece 1 gönüllü vardır. Astsubay olan gönüllüye 15.50 ruble harcırar verilmiştir³⁵⁶.

e. **Kiev Komitesi:** Harkov şehrine geri dönen gönüllü sayısı sadece 1 kişidir. Rutbesi astsubay olan şahıs 15 ruble harcırar almıştır³⁵⁷.

f. **Özel Olarak Gelenler:** 11 subay, 3 astsubay gönüllü vardır. Subaylara 33.66'şar toplamda 370 ruble, astsubaylara ise 9.33'er toplamda 28 ruble harcırar verilmiştir³⁵⁸.

Bu dönemde geri gelen subay ve astsubay toplam 98 gönüllü vardır. En fazla gönüllü Peterburg (10), Moskova (7) ve Tambov (4) şehirlerindedir³⁵⁹.

³⁵⁵ GARF, 1750/1/124, s. 12 ar.

³⁵⁶ GARF, 1750/1/124, s. 12 ar.

³⁵⁷ GARF, 1750/1/124, s. 12 ar.

³⁵⁸ GARF, 1750/1/124, s. 13.

³⁵⁹ GARF, 1750/1/124, s. 13.

SONUÇ

Barındırdıkları nüfus yapısı ve hakim oldukları coğrafya olarak benzerlik gösteren Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası 200 yılı aşkın bir süre birbirlerine hakimiyet kurmak için savaşmışlardır. Her iki devlet arasında yapılan 17 savaşın ikisi hariç tamamını Rusya kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle Rusya, Osmanlı Devleti'nin idarî gücünün zayıflamaya başlamasının akabinde Osmanlı coğrafyasında hakimiyet kurmaya başlamıştır. İlk önce Karadeniz'in kuzeyi, batısı ve doğusunda Türk coğrafyasından toprak kazanımları elde eden Çarlık Rusyası, XIX. asrın ilk çeyreğinden itibaren Orta Avrupa ve Balkanlara da hakim olmak için Osmanlı Devleti ve Avrupalı devletlerle mücadeleye girişmiştir. Hakim olduğu coğrafyada yaşayan Türk ve Müslüman nüfusun Osmanlı Devleti ile dinî ve sosyo-kültürel münasebetlerinin azami derecede kalmasına özen gösteren Rusya, Osmanlı Devleti ile mücadele ederken, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Slav ve Ortodoks halkın hamiliğini üstlenmeye gayret göstermiştir.

Rus Çarlığı, I. Petro döneminden itibaren din adamları vasıtasıyla Balkanlarda yaşayan Ortodokslara destek vererek siyasî nüfuzunu kullanmaya çalışmıştır. Çariçe Elizaveta döneminde Yedi Yıl Savaşı'nda tarafsız kalarak askerî gücünü yıpratmayan Rusya, II. Katerina'nın Çariçe olmasıyla Avrupa'da etkin bir siyaset izlemiştir. Bu dönemde Rusya, Lehistan'daki Ortodoks halkın haklarını öne sürerek Varşova dahil olmak üzere Lehistan'ın Doğu topraklarının tamamını hakimiyeti altına almıştır. Osmanlı Devleti ile arasındaki tampon devlet Lehistan'ı sindiren Rusya, Balkan halklarına karşı daha da cüretkar davranmaya başlamıştır. Rusya, Osmanlı Devleti karşısında daha önce tahayyül dahi edemediği başarıları kazandığı zaman II. Katerina, İstanbul başkent olmak üzere Ortodoks-Yunan Devleti planını açıkça dile getirmiştir. Halefleri döneminde ise bu siyaset, Balkanlarda Osmanlı karşıtı isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Rusya 1804-1813 Sırp ve 1821-1827 Yunan ayaklanmalarında önemli bir rol oynamasına rağmen, bu isyanların sonucunda Avrupalı devletlerin siyasî baskısından dolayı fazla bir kazanım elde edememiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Yunanistan'ın, Rusya'nın etkin siyaseti sayesinde bağımsızlığını kazanmasına rağmen, Rusya'nın yanında yer almayıp İngiltere'ye yakın durması Rus fikir adamlarında oluşan Slavcılık fikrinin devlet adamlarına da sirayet etmesine sebep olmuştur. Rusya, Yunanistan'dan beklediği desteği görememesine rağmen bu savaş ile ilk defa Güney Slavlarının da bağımsız birer devlet olabileceklerine inanmaya başlamıştır

Çar I. Petro döneminde başlayan reform hareketleri II. Katerina zamanında devam ettirilmiş, Batıcılık fikri Rus ilim adamları arasında benimsenir hale gelmiştir. Bilhassa II. Katerina döneminde Avrupa'dan getirilen Şelling ve Hegel gibi tarihçilerin Slavların tarihi kökenleri üzerine araştırmalar yapması, Batıcılığın yanında Milliyetçiliğin de Rus düşünürleri arasında yayılmasını sağlamıştır. Napolyon'un 1812 Moskova Seferi sonrasında Batıcılığı ateşli bir şekilde savunanlar dahi, Slav milliyetçiliğini dile getirmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle Rusya'da, hem Batıcı olup hem de milliyetçi olanlara Slavcı yakıştırması yapılmıştır.

Slavcılığın ortaya çıkış süreci Rusya'nın siyasî gücünü, etkin olarak Avrupa'da bulunan Slav kavimleri üzerine kullanma gereğinden doğmuştur. İlk dönemlerde Slavların değil bir tek çatı altında, değişik devletler olarak bağımsız olmasını düşünce olarak dahi dile getiremeyen Rusya, Kuzey'de İsveç, Güney'de Osmanlı coğrafyası ve Batı'da Lehistan aleyhinde toprak kazanımlarını arttırıp, belli bir siyasî güce eriştikten sonra bu fikri dile getirmiş, siyasetini bu yönde şekillendirmiştir.

Rusya'nın 'Ortodoks Birliği' siyasetine ortak menfaatlerden dolayı fazla bir tepki göstermeyen Avusturya, Slav Birliği siyasetine karşı tavır almak zorunda kalmıştır. Bu yönde Avrupa edebiyatında, Avusturya merkezli Güney Slavlarının Barbar olduklarına dair yazılar neşredilmiştir. Rusya'nın Slav Birliği siyaseti ise 'Ruslaştırma' diye adlandırılmıştır. I. Nikola zamanında bu siyasete karşı bir anti-tez oluşturulmaya çalışılmış, Avrupalıların kullandığı '**Ruslaştırma**' terimi yerine bütün Slavları kapsayan '**Slav Birliği**' '**Slav Birleşimi**' ve '**Slav Ülküsü**' gibi değişik terimlerin kullanılmasına özen gösterilmiştir.

1818'de Slav Birliği Derneği'nin Kiev'de kurulması ile Slav milliyetçiliği ilk defa teşkilatlı bir yapı haline getirilmiştir. Devlet kademesindeki iç çatışmalara tarafsız kalamayan Slav Birliği Derneği, Çarlık karşıtlarının yanında yer alınca, Aralık 1825'te Çar'ı devirme hareketlerinin akamete uğraması sonucunda kapatılmıştır. Slav Birliği Derneği kapatılmasına rağmen, Slavcı fikir adamları öncülüğünde çalışmalarına devam etmiştir. Böylece temeli Çek ve Slovak düşünürler tarafından ortaya atılan Slavların tek paydada bir araya getirilme düşüncesi Rus fikir adamları arasında da yayılmaya başlamıştır. Kireyevskiy, Homyakov ve K. S. Aksakov gibi Rus fikir adamları sayesinde Panislavizm olarak adlandırılan bu fikir akımı, fikrî temelden ideoloji eksenine doğru yönelmiştir. Panislavizm, XIX. asrın ikinci yarısında devletin bekasını isteyen fikir adamlarının savunduğu bir ideolojiye dönüşmüştür.

Eski Slavcılar, Batı Avrupa'daki inanç sisteminin kökten bozuk olduğunu ileri sürerek, Ortodoks Hristiyan inancının temellerine dayanan, eski Slav halkını da bu temelde en önemli konuma getirerek Avrupa'da yeni bir felsefe akımı oluşturmaya çalışmışlardır. Böylece Slavcılar, kendi fikirlerini Avrupa'ya kabul ettirecek ve bu sayede Slav halkının daha saygın bir konuma gelmesini sağlayacaklardı. İlk Slavcılar Slavcılığın siyasete alet edilmemesini amaçlıyorlardı. Onlara göre, Slavcılık bir yaşam biçimi haline getirilmeliydi. Slavcılığın ilk temsilcileri bu görüşü dile getirirken, Samarin, Koşelyev İ. S.Aksakov gibi ikinci temsilcileri ile beraber Slavcılık siyasî manada daha rahat hareket etme ortamına kavuşmuştu.

Slavcılarının siyasî doktrinleri Danilevskiy ile somut bir hale gelmiştir. Kaleme aldığı **Rossiya i Yevropa** adlı kitap ile Avrupa ve Rusya'yı karşılaştıran Danilevskiy, Rusya'nın Avrupa'dan daha üstün olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Danilevskiy. Avrupa'da Katoliklerin siyasi ve dinî temsil gücünü kaybettiğini ileri sürerek, yeni ve genç nesil olan Rusya'nın Katoliklerin yerine getiremediği Avrupa Hristiyan Briliği'ni rahatlıkla başarabileceği kanaatindeydi. Danilevskiy, Bizans'a atıfta bulunarak İstanbul merkezli bir Ortodoks Slav İmparatorluğu'nun, Avrupa'da yeniden Hristiyan hakimiyetini tesis edeceğini dile getirmiştir.

Gençliğin yanında tecrübenin de öneminden bahseden Solovyev, Avrupa ve Rusya'nın birbirlerine üstünlük kurmak yerine beraber hareket etmesi taraftarıdır. Solovyev'e göre dinî liderliğin Papa'da kalması koşuluyla Rusya önderliğinde bir Hristiyan Birliği Avrupa'da mutlak hakimiyeti geri getirebilecektir. Solovyev'in bahsettiği 'mutlak hakimiyet' Osmanlı Türklerinin Avrupa'dan Asya topraklarına geri gönderilmesidir.

Leontyev de ilk dönemlerde Danilevskiy gibi düşünmüş, Balkan coğrafyasını gezdikten sonra fikrini değiştirmiştir. Leontyev, dönem itibariyle Balkan halklarının bir çatı altında birleştirilmesinin çok zor olduğunu, bir araya gelseler dahi kendi aralarında bir birlik oluşturamayacaklarını, bilakis birbirleriyle mücadele edeceklerin ifade ederek bir asır önceden Balkanlarda yaşanacak olaylar hususunda öngörülerde bulunabilmiştir. Bulgar ve Yunanlılar arasındaki mücadelenin en az Bulgar-Türk ve Yunan-Türk mücadelesi kadar önemli olduğunu savunan Leontyev'e göre, Bulgar-Yunan anlaşmazlığı sadece kilise meselesinden değil, aynı zamanda siyasî sürtüşmelerden de kaynaklanmıştır. Leontyev, bu fikri dile getirmesine rağmen Slavcılar, Osmanlı Devleti'nin Bulgar ve Yunan kiliselerinin ayrılması için çok çaba sarfettiğini ve nihayetinde bunu başardığını ileri sürmekten geri kalmamışlardır.

Osmanlı hakimiyeti döneminde Balkan Slavlarının kültürlerini devam ettirdiği yönünde Danilevskiy ve Leontyev hem fikirdir. Her iki düşünürü göre, Türklerin tarihi misyonu neticesinde; Müslümanlık, Balkan Slavları üzerindeki tesirini göstermiş, her ne kadar bu durum Slavların medeni gelişmesine ket vursa da, Türkler sayesinde Slavlar kendi milli benliklerini koruyarak, ahlaki özgünlüklerinden hiçbir şey kaybetmeden ayakta kalabilmişlerdir. Onlara göre, Osmanlı Devleti'nin bu hakim eli Slavlara bağımsızlıktan daha faydalı olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti, Slav halklarını tarihi süreçte Avrupai geleneklerin tesirinden korumuş, Katoliklerin Ortodokslar üzerindeki hakimiyetine engel olmuştur. Danilevskiy, Osmanlıların Slavları koruduğunu ifade ederken, Türklerin Avrupa'da hayatlarını sürdürmeye hakkı olmadığını da öne sürmüştür.

Kanatımızca Türkler sadece Osmanlı Devleti döneminde değil, tarihin pek çok döneminde coğrafî konumlarının getirmiş olduğu sorumluluktan ya da kendi aralarındaki mücadelelerden dolayı genelde Slav, özel de ise Rusları dış tehlikelerden korumuşlardır. Kavimler göçü sonrası Avrupa Hunları, Peçenek ve Uzlar, Slavları Bizans akınlarından korumuşlardır. Hazarlar, Emevi ve Abbasi devletlerinin kuzeyde Rusları hakimiyet altına almasını önlemiştir. Timur ise Altın Orda akınlarının Rusları yok etmesini engellemiştir. Son olarak Kırım Han'ı 1569 yılında Don-İdil nehirlerinin birleştirilmesine engel olarak Osmanlıların Astrahan'a ulaşmasını engelleyerek, Rusya'yı Osmanlı hakimiyetinden kurtarmıştır.

Rusya, Slav Birliğini tesis etmek isterken Katolik olmasının yanında tarihi düşmanlıklardan dolayı Lehlileri bu daire içerisine almamıştır. Rusların öncülüğünde düzenlenen Slav Birliği toplantılarına göstermelik dahi olsa Lehliler davet edilmemiştir. Hırvat, Çek ve Slovaklar Ortodoks olmamalarına rağmen bu birlik içerisinde yer bulurken, yapılan toplantılara çağrılırken, Viyana merkezli Çek ve Slovakların neşrettiği Slavcılığa destek veren dergi ve gazetelerden maddî ve manevî destekler esirgenmezken, Lehliler bu dairenin dışında bırakılmıştır.

Slavcılık, Kırım Savaşı'nda psikolojik baskıyla beraber devlet siyaseti haline gelmiştir. Savaş sonrası Avrupalı devletler tarafından baskı altına alınan Rusya, Balkan coğrafyasına sosyal, dinî ve ilmî yardımlar yaparak bölge halkını Rus nüfuzu altına almaya çalışmıştır. 1858'de Slavcı fikir adamları tarafından tesis edilen Slav Yardım Komitesi ile Slavcılık bir kurum haline getirilmiştir. Komite, 1860'lı yıllardan itibaren burs vererek eğittiği şahıslar vasıtasıyla Balkanlar'da milli bağımsızlık hareketlerinin yaygınlaşması ve meydana gelen olayların Rusya menfaatine gelişmesi için her türlü imkanı kullanmıştır.

Komite dinî, iktisadî, askerî ve eğitim alanında her türlü desteği Slav halklara resmi veya gayri resmi yollardan ulaştırmıştır. Komite, bir yandan Balkan coğrafyasından seçtiği küçük yaştaki öğrencilerin Rus okullarında eğitim görmesini temin ederek Rusya'nın bu bölgede nüfuzunu arttırmaya gayret göstermiş, diğer yandan Cizvitlerin Osmanlı Avrupası'ndaki Ortodokslara yönelik misyoner faaliyetlerini

gerekçe göstererek din adamlarını ve dinî kurumları kullanmak kaydıyla Rusya hegemonyasını Balkan coğrafyasına yaymaya çalışmıştır.

Komite, sosyal yardımlar için kendi içinde bir heyet oluşturarak yardımların tek elden, düzenli bir şekilde yapılmasını temin etmiştir. Kurulan heyet üyeler aracılığıyla yardımların daha geniş alana yayılması için özen göstermiştir. ‘Güney Slavlarına Yardım Heyeti’ adı verilen kuruluş, sosyal bakımdan Güney Slavlarını Avrupa hayat şartları düzeyine çıkarmayı amaçladığını dile getirmiştir.

Güney Slavlarına Yardım Heyeti, dinî yardımlar ile Balkan coğrafyasında faaliyet gösteren Katolik misyonerlerle mücadele etmeyi düşünmüştür. Ortodoks halkın Cizvitlerden hoşnutsuzluğu ve Cizvitlerin Ortodokslara karşı müsahamasız tavrı, Balkan coğrafyasında 1.000’i aşkın Katolik misyonerin gizli faaliyeti, heyeti bu yönde daha hassas davranmaya yöneltmiştir. Heyet kuruluş tüzüğünde kurulma amaçlarından birinin de Cizvitlere karşı mücadele olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Heyet, Bulgar kiliselerinin İstanbul Fener Patrikhanesinden ayrı tutulmasını dile getirerek bi-zatihi kiliseler ayrılığına sebep olmuştur.

Komite ilmî yardımları ilk, orta ve Üniversite olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Komite aracılığıyla Balkan coğrafyasından Moskova, Peterburg ve Kiev gibi merkez şehirlere getirdiği başarılı öğrencileri eğiten Rusya, eğitimlerini tamamlayan öğrencileri memleketlerine göndererek gittikleri yerlerde gerek kültürel gerekse siyasî anlamda Rusya’nın gönüllü elçileri olmalarını istemiştir.

Komite, 1875’de Osmanlı Devleti’ne karşı başlatılan Sırp İsyanı’na açıktan destek vermiş, 1876 yılında Osmanlı’ya karşı savaş ilan eden Sırp ve Karadağlılara para yardımı tıbbî ve askerî teçhizat sağlamanın yanı sıra, gönüllü birlikler oluşturarak savaş bölgesine Rusya’dan subay ve astsubayların gönderilmesini koordine etmiştir.

Rus gönüllüler içerisinde en aktif faal ise subay ve astsubaylardı. Rus gönüllüler savaşı Osmanlı Devleti’nin kazanmasına engel olamasalar da, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Türk kuvvetlerinin yeterince yıpratılmasına sebep olmuşlardır.

Komite sayesinde 20 yıl gibi kısa bir sürede (1858-1878) Balkan halklarını dinî, ilmî ve askerî açıdan destekleyen Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası siyasî

yönden ağırlığını Balkan coğrafyasında arttıracak, Sırların bağımsız, Bulgarların önce yarı daha sonra tam bağımsızlığını sağlayarak bölgeden Osmanlı Devleti'nin çekilmesine sebep olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Kaynak ve Araştırma Eserleri

- Abaza, V. A.: **İstoriya Rossiya**, Peterburg 1886.
- Abbot, Gleason: **European and Muscovite: İvan Kireevsky and Origins of Slavophilism**, Cambridge-Harvard 1972.
- Ahmet Ağa: **Viyana Kuşatması Günlüğü**, İstanbul 1970.
- Ahmed b. Fadlan b. Abbas İbn Fadlan: **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, terc. Ramazan Şeşen, İstanbul 1995.
- Ahmed Cevdet: **Tarih-i Cevdet**, Tertib-i Cedid, İstanbul 1301, Cilt. IX.
- Ahmetbeyoğlu, Ali: **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Ankara 2001.
- Akçura, Yusuf: **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri: XVIII. ve XIX. Asırlarda**, Ankara 1988.
- Aksakov, İ. S.: **Slavyanskiy Vopros 1860-1886**, Moskova 1886.
- Aksakov, K. S.: **Polnoe sobranie soçinenii**, T. I, Moskova 1861.
- _____ : **Polnoe sobranie soçinenii**, T. II, Moskova 1875.
- _____ : **Polnoe sobranie soçinenii**, T. III, Moskova 1880.
- Aksenova, E. P.: **A. N. Pıpin o slavyanstve**, Moskova 2006.
- Alexander, John T.: **Catherine the Great Life and Legend**, New York-Oxford 1989.
- Ali Oruç: **Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1932.
- Ali Reşad: **Tarihi Kadim: Romalılar, Bizanslılar, İslavlar, Türkler, İranlılar**, İstanbul 1331.
- Ali Seydi Bey: **Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul 1329.
- Altınay, Ahmet Refik, **Bizans Karşısında Türkler: (699-857/1299-1453)**, haz. Fahameddin Başar, İstanbul 2005.
- Angelov, B. St: **Slav Alfabetesini Yaratan Kiril ve Methodiy Kardeşler**, terc. Türker Acaroğlu, İstanbul 1970.

- Arapyan, Kalost: Rusçuk **Ayanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları**, terc. Esat Uras, İstanbul 1943.
- Arş, G. L.: **Eteristkoe Dvijenie v Rossii. Osvobodilnaya Borba Greçeskogo Naroda v Naçale XIX v. İ Russko-Greçeskie Svyazi**, Moskova 1970.
- _____ : **Ukazitelnie Soçinenie**.
- Artamonov, M. İ.: **Hazar Tarihi**, Rusçadan terc. Ahsen Batur, İstanbul 2004.
- Aslantaş, Selim: **Osmanlıda Sırp İsyamları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, İstanbul 2007.
- Aslanova, Sevinç: **Kutsal Sinod'tan Rus Ortodoks Kilisesi'ne**, İstanbul 2006.
- Atalay, Bülent: **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul 2001.
- Aydın, Mahir: **Şarkî Rumeli Vilayeti**, Ankara 1992.
- Aydın, Mithat: **Balkanlarda İsyam**, İstanbul 2005.
- Barsov, T.: **Konstantinopolskiy patriarh i ego vlast nad Russkoyu Tserkoviyu**, Peterburg 1878,
- Bajov, S. İ.: **Filosofiya istorii N. Ya. Danilevskogo**, Moskova 1997.
- Bantış-Kamenskiy, N. N.: **Obzor vneşnih snoşeniy Rossii po 1800 god, 1. Kısım**, Moskova 1894.
- Bantış-Kamenskiy, N. N.: **Obzor vneşnih snoşeniy Rossii po 1800 god, 3. Kısım**, Moskova 1897.
- Beydilli, Kemal: **Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri**, İstanbul 1985.
- Beyhan, Mehmet Ali: **Saray Günlüğü (1802-1809)**, İstanbul 2007.
- Börekçi, Mehmet Çetin: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi**, İstanbul 2001.
- Briknera, A.: **İstoriya Ekaterina Vtoroy**, Peterburg 1885.
- Brodek: **Mnenia, otzıvı i pisma, Filareta, mitrapolita moskovskago kolomenskago po raznim voprosam**, Moskova 1905.

- Bulgakov, Makariy: **İstoriya Russkoy Tserkvi**, Peterburg 1882, T. VI.
- Burovskiy, A.: **Ariyskaya Rus**, Moskova 2008.
- Carter, Stephen K.: **Russian Nationalism: yesterday, today, tomorrow**, New York, London 1990. Castellán, Georges: **Balkanların Tarihi 14-20 Yüzyıl**, terc. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul 1992.
- Clementis, Vladimir: **'Panslavism' Past and Present**, London 1943.
- Clogg, Richard: **Modern Yunanistan Tarihi**, terc. Dilek Şendil, İstanbul 1997.
- Cyprien Robert: **Les deux Panslavismes**, Paris 1847.
- _____ : **Le Monde Slave**, Paris 1852, Vol. I-II.
- _____ : **The Slave Provinces of Turkey**, London 1853. **Çteniya v obşestve istorii i drevnostey rossiyskih pri moskovskom universitete**, Moskova 1868, T. I.
- Çukalas, Konstantin: **Yunanistan Dosyası**, terc. Şeyla, Ağustos 1970.
- Çurkina, İ. V.: **Russkie i Sloventsi**, Moskova 1986.
- Danişmend, İsmail Hâmi: **Baltacı'nın Prut Zaferi**, İstanbul 1955.
- Danilevskiy, N. Ya.: **Rossiya i Evropa: Vzglad na kulturniya i politiçeskiya otnoşeniya Slavyanskago mira k Germano-Romanskomu**, Peterburg 1871.
- _____ : **Rossiya i Evropa: Vzglad na kulturniya i politiçeskiya otnoşeniya Slavyanskago mira k Germano-Romanskomu**, Peterburg 1888.
- _____ : **Rossiya i Evropa Vzglad na kulturniya i politiçeskiya otnoşeniya Slavyanskago mira k Germano-Romanskomu**, Peterburg 1889.
- _____ : **Rossiya i Evropa Vzglad na kulturniya i politiçeskiya otnoşeniya Slavyanskago mira k Germano-Romanskomu**, Peterburg 1895.

- Demirkent, Işın: **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbulun Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, ed. Fahameddin Başar, İstanbul 2004.
- Donuk, Abdülkadir: **Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler**, İstanbul 1988.
- Dostyan, İ. S.: **Borba Serbskogo Naroda Protiv Turetskogo İga XV-Naçalo XIX v.**, Moskova 1958.
- _____ : **Rossiya i balkanskiy vopros. iz istorii russko-balkanskih političeskih svyazey v pervoy treti XIX v.**, Moskova 1972.
- _____ : **Russkaya Obşestvennaya Mysl i Balkanskie Narodi ot Radişeva do Dekabristov**, Moskova 1980.
- Driault, Edward de: **Selim-i Salis ve Napolyon**, ter. Mehmet Fuad Köprülü, Dersaadet 1911/1329.
- _____ : **Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar**, İstanbul 1328/1912.
- Drujic, Jelena Milojkovic: **Panslavism and National Identity in Russia and in the Balkans 1830-1880: Images of the Self and Others**, NY 1994.
- Drujinina, E. İ.: **Kyuçuk kaynarcıyskiy mir 1774 goda ego podgotovka i zaklyučenje**, Moskova 1955.
- Dsov, Aleksandr: **Zvezdi drevnih Slavyan**, Moskova 2008.
- _____ : **Arii. Slavyane. Rus**, Moskova 2008.
- _____ : **Svyaşenne prarodim slavyan**, Moskova 2008.
- Dudzinskaya, E. A.: **Slavyanofil v Poreformennoy Rossii**, Moskova 1994.
- _____ : **Slavyanofili v obşestvennoy borbe**, Moskova 1983.
- Dvornik, František: **Slavyane v Evropeyskoy İstorii i Tsivilizatsii**, Moskova 2001.
- Dyakonova, M.: **Vlast moskovskih gosudarey oçerki iz istorii političeskih idei drevney Rusi do kontsa XVI veka**, Peterburg 1889.

- Ebubekir Efendi: **Vak'a-i cedid**, İstanbul 1916/1332.
- Edie, James M.-James P. Scanlan-Mary Barbara Zeldin: **Russian Philosophy The Beginings of Russian Philosophy The Slavophiles The Westernizers**, T. I.
- Eremina, T. S.: **Russkiy Pravoslavnyy Hram**, Moskova 2004.Eren, A. Cevat: **III. Selim'in Biyoğrafisi**, İstanbul 1964.
- Erim, Nihat: **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Ankara 1953, cilt I.
- Fadner, Frank: **Seventy Years of Pan-Slavism in Rusiia, Karamzin to Danilevskii 1800-1870**, Georgetown 1962.
- Florenskiy, P.: **Okolo Homyakova**, Sergei Posad 1916.
- Florinskiy,T: **Slavyanofilstvo T. G. Şevçenka**, 1906.
- Florinsky, Michael T.: **Russia a History and an İnterpretation**, New York 1967, T. I.
- Florya, B. N.: **Svyazi Rossii s Narodami Balkanskogo Poluoostrova Pervaya Polovina XVII v.**, Moskova 1990.
- Fonton: **Vspominaniya**, Liepzig 1861, T. II.
- Formirovanie Natsionalnih Nezavisimih Gosudarstv na Balkanah (Konets XVIII-70-e godı XIX v.)**, Moskova 1986, s. 94.
- Frantsuzova, O. A.: **Politiçeskiy panslavizm i ideı vseslavyanstva v Çehii v pervoy polovine XIX v.**, Moskova 2005.
- Gedeonova, S.: **Varyagi i Rus istoriçeskoe izsledovanie**, Peterburg 1876.
- Glenny,Misha: **Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, terc. Mehmet Harmancı, İstanbul 2001.
- Gimbutas, Mariya.: **Slavyane sını deruna**, Moskova 2007.
- Gobarev, V. M.: **Predistoriya Rusi**, Moskova 1994, T. I.
- Golubinskiy, Evgeniy Evsigneviç: **İstoriya Russkoy Tserkvi**, Moskova 1900.
- Gordon, F. R. S. Thomas: **History of The Greek Revolution**, Edinbourg-London 1832.

- Gorodskie Vosstaniya v Moskovskom Gosudarstve XVII v.**, Moskova 2003.
- Goryainov, Sergey: **Bosfor i Dardanelli**, Peterburg 1907.
- Goryanof, Sergey: **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**,
terc. Macar İskender-Ali Reşad-yayına hazırlayanlar Ali
Ahmetbeyoğlu İshak Keskin, İstanbul 2006.
- Gosudarstvenne Deyateli Rossii XIX-naçala XX v.**, haz. İ. İ. Linkov, V. A.
Nikitin, O. A. Hodenkov, Moskova 1995.
- Grabarem, V. Ye.: **Otziv o soçinenii S. M. Goryainova**, Peterbug 1910.
- Graçev, V. P.: **Balkanskie vladeniya Osmanskoy İmperii na rubeje XVIII-
XIX vv.**, Moskova 1990.
- Graçev, V. P.: **Serbi i çernogorstsi v borbe za natsionalnuyu nezavisimost i
Rossiya (1805-1807)**, Moskova 2003.
- Grosul, G. S.: **Dunayskie knyajestva v politika Rossii 1774-1806**, Kişinev
1975.
- Grot, K. Ya: **Ob izuçenii slavyanstva**, Peterburg 1901.
- Gumilev, L. N.: **Ot Rusi k Rossii**, Moskova 2004.
- Gudz-Markov, A. V.: **İndoevropytsi Evrazii i Slavyane**, Moskova 2004.
- Gülsoy, Ufuk: **1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rumeli'den Rusya'ya
Göçürülen Reaya**, İstanbul 1993.
- Halikov, A. H: **Rus Tanınan 500 Bulgar-Tatar Türk Asıllı Sülale**, terc
Mustafa Öner, İstanbul 1995.
- Halperin, Charles J.: **Russia and the Golden Horde: the Mongol Impact on
Medieval Russian History**, London 1987.
- Hamidullin, Bulat: **Narodı Kazanskogo Hanstva**, Kazan 2002.
- Hammer, Joseph Freiherr von Purgstall: **Büyük Osmanlı Tarihi**, 8. Cilt,
İstanbul 1991.
- _____ : **Büyük Osmanlı Tarihi**, 9. Cilt,
İstanbul 1992.
- Hamzaoğlu, Yusuf: **Osmanlı Dönemi Sırbistan Türklüğü**, Üsküp 2004.

- Hans, Rogger: **Russia in the Age of Modernisation and revolution 1881-1917**, London 1983.
- Hudyakov, M.: **Oçerki po istorii Kazanskogo Hanstva**, Moskova 1991.
- İlovayskiy, D.: **Smutnoe vremya Moskovskago Gosudarstva**, Moskova 1894.
- İlovayskiy, D.: **Razskaniya o naçale Rusi**, Moskova 1876.
- İnalcık, Halil: **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Cilt I-II.
- İstoriya o Kazanskom Tsartve neizvestnago soçinitelya XVI stoletiya po dvum starinnim spiskam**, Peterburg 1791.
- İstoriya Rossii v XIX veke**, Peterburg, T. II.
- İstoriya zapadnih slavyan**, Moskova 1912.
- İşipek, Ali Rıza-Oğuz Aydemir: **1770 Çeşme Deniz Savaşı 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşları**, İstanbul 2006.
- İustin, Prp. (Popoviç): **Tayna Rossii i Slavyanstva**, Sırpçadan çeviren L. N. Danilenko, Peterburg 1997.
- Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar**, terc. İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, İstanbul 2006.
- Jordanes: **Monumenta Germaniae Historica**, Berlin 1882.
- Jorga, Nicolae: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, terc. Kontrol Kemal Beydilli, cilt I-V.
- Kafalı, Mustafa: **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976.
- Kamalov, İlyas: **Altın Orda ve Rusya**, İstanbul 2009.
- Kaniç, L.: **Skupština y sistemu vlasti drjave prvog ustanka 1804-1813 gg.**, Beograd 1961.
- Kapterev, N. F: **Harakter otnoşeniy Rossii k pravoslavnomu vostoku XVI i XVII stoletiyah**, 2. Baskı, Sergiev Posad 1914.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1983, cilt V.
- Karamzin, Nikolay: **İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo**, Moskova 2008.

- Kerim Sadi: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Tarihi Maddeçilik**, İstanbul 1941.
- Kireyevskiy, İ. V.: **Polnoe sobranie soçinenii**, Moskova 1861,(yay. A. İ. Koşelyev T. I-II.
- _____.; **Polnoe sobranie soçinenii**, haz. M. O. Gerşenzon, Moskova 1911, T. I-II.
- Klyuçevskiy, Vasiliy Osipoviç: **Russkaya istoriya**, Moskva 2008.
- _____.: **Russkaya istoriya polniy kurs lektsiy**, Moskova 2004.
- Kohn, Hans: **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, terc. Agah Oktay Güner, 3. Baskı, İstanbul 1993.
- _____.: **Nationalism: İts Meaning and History**, New York 1955.
- Kamenskiy Z. A: **Filosofiya Slavyanofilov: İvan Kireyevskiy i Aleksey Homyakov**, Peterburg 2003.Kollar, Jan: **Doç Savvı**, 1824.
- Kolyupanov, N. P.: **Biografiya A. İ. Koşelyeva**, T. I, Moskova 1889.
- _____.: **Biografiya A. İ. Koşelyeva**, T. II, Moskova 1892.
- Konobeev, V. D.: **Blgarskoto Natsionalnoosvoboditelno Dvijenie: İdeologiya, Programa, Razvitie**, Sofya 1972.
- N. İ. Kostomarov, **Russkaya istoriya v jizneopisaniyah ee glavneyşih deyateley**, Moskova 2009.
- Koşelyev, A. İ.: **Zapiski 1806-1883**, Berlin 1884.
- _____.: **Zapiski 1806-1883**, N. Riasanovsky'nin giriş yazısı ile beraber Newtonville 1976.
- _____.: **Zapiski 1806-1883**, haz. T. F. Piroşkova, Moskova 2002.
- Koşelyev, V. A: **Aleksey Stepanoviç Homyakov: Jizneopisaniye v dokumentah, v rassujdeniyah i razuskaniyah**, Moskova 2002.
- Kratkiy otçet o desyatiletney deyatelnosti (1858-1868) Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 11 Mayıs 1868**, haz. Komite sekreteri N. A. Popov, Moskova 1868.

- Kramarj, Karel: **V zaşitu slavyanskoy politiki**, eke'den tercüme eden S. İ. Varşavskiy,-Prag 1927.
- Krijani, Sırp Yuriy: **Malorusskie Kozaki mejdu Rossiey i Polşey v 1659 godu po vzglyadu na nih.**
_____, **Zapiska Yuriya Krijania o missi v Moskvu 1641 g.**, P. Pirling italyanca ve latince metinleri düzenlemiştir. V. A. Kojevnikov İtalyanca'dan, S. S. Slutsk ise Latince'den tercüme etmiştir, Moskova 1901.
- Kropatkin, P. A: **Zapiski revolyutsionera**, Moskova 1966.
- Kulakovskiy, P. A: **Pavel İosif şafarik**, Peterburg 1895.
- Kurat, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi Başlanğıtan 1917'ye Kadar**, Ankara 1993.
_____: **Türkiye ve Rusya: XVIII Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara 1970.
- Kurtoğlu, Fevzi: **1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa**, İstanbul 1942.
- Laffan, R. G. D.: **The Guardians of the Gate: Historical Lectures on the Serbs**, Oxford 1918.
- Lamanskiy, V. İ: **Ob istorieskom izuçenii greko-slavyanskago mira v Evrope**, Peterburg 1871.
- Leontyev, Konstantin: **Vostok, Rossiya i slavyanstvo**, Moskova 2007.
- Leşilovskaya, İ. İ.: **Serbskiy Narod i Rossiya v XVIII veke**, Peterburg 2006.
- Levçenko, M. V.: **Oerki po istorii Russko-Vizantiyskih Otnoşeniy**, Moskova 1956.
- Liprandi, A. P.: **Polşa i Polskiy Vopros**, Peterburg 1901.
- Lisovskiy, N. M.: **Bibliografiya Russkoy Periodiesкой Peati 1703-1900**, Petrograd 1915.
- Mackenzie, David-Michael W. Curran: **A History of Russia, The Soviet Union, and Beyond**, California 1993.
- Makarova, İ. F: **Bolgarskiy Narod v XV-XVIII vv.**, Moskova 2005.

- Martens, F. F: **Sobranie traktatov i konventsiy, zaklyuçennih rossiya s inostrannimi derjavami**, Peterburg 1874, T. I.
- Mazower, Mark: **Salonica City of Ghosts Christians, Muslism and Jews**, New York 2005.
- Mehdi Fraşerli: **İmtiyazat-ı Ecnebiye'nin Tatbikat-ı Hazırası**, Samsun 1315.
- Mejdunarodnie otnoşeniya na Balkanah 1815-1830**, Moskova 1983.
- Meşerskiy, V. P: **Moi vospominaniya**, cilt 2, Peterburg 1898.
- Mihneva, R.: **Rossiya i Osmanskaya İmperiya v mejdunarodnih otnoşeniyah v seredine XVIII Veka, (1739-1756)**, Moskova 1985.
- Milas, Herkül: **Yunan Ulusunun Doğuşu**, İstanbul 1994.
- Miller, A. F.: **Kratkaya istoriya Turtsii**, Moskova 1948.
- Miller, A. F.: **Mustafa Paşa Bayraktar**, Moskova-Leningrad 1947.
- Milyukov, Pavel: **A. S. İzvolskiy i ego Balkanskaya Politika**, Peterburg 1910.
- _____ : **İz istorii Russkoy intelligentsii**, Peterburg 1903.
- _____ : **Razlojenie slavyanofilstva Danilevskiy, Leontev, V. Solovev**, Moskova 1893.
- _____ : **Vospominaniya**, Moskova 2001.
- Moçulski, K.: **Vladimir Solovev, jizni i učenje**, 1936.
- Molčanov, N. N.: **Diplomatiya Petra Velikogo**, Moskova 1991.
- Mosely, Philip E.: **Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839**, New York 1934.
- Mosse, W. E.: **Alexander II and the Modernization of Russia**, London 1958.
- Mousset, Albert: **The World of The Slavs**, London 1950.
- Mouravieff, Boris: **Deli Petro'nun Vasiyetnamesi**, çev, Refik Özdek, İstanbul 1966.
- Mihneva, R.: **Rossiya i Osmanskaya İmperiya v Mejdunarodnih Otnoşeniyah v Seredine XVIII Veka, (1739-1756)**, Moskova 1985.
- Nenadoviç, M.: **Memoari**, Beograd 1867.

- Nikitin, S. A.: **Slavyanskije Komiteti v Rossii v 1858-1876 godah**, Moskova 1960.
- Nikolskiy, B. V.: **Nikolay Nikolayevič Strahov kritiko-biografičeskiy očerok**, Peterburg 1896.
- N. D.: **Gosudarstva i narodu balkanskago poluostrova ih prošedšee, nastoyaşee i budišee bolgarskaya krivda**, Moskova 1890.
- Nolde, B. E.: **Yuriy Samarin I ego Vremya**, Paris 1926.
- Očerki istorii ministerstva inostrannih del Rossii biografii ministrov inostrannih del**, hazırlayan İ. S. İvanov, T. 3.
- Očerki istorii SSSR period fedaolizma, Rossiya vo vtoroy polovine XVIII v**, Moskova 1956.
- Oğulukyan, George: **1806-1810 İsyamları**, terc. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972.
- Oreşkova, S. F.-N. Yu. Ulçenko: **Rossiya i Turtsiya: Problema i Formirovaniya Granits**, Moskova 2006.
- Orlik, O. V.: **Dekabristi i Evropeyskoe osvoboditelnoe dvijenie**, Moskova 1974.
- Orlik, O. V.: **Rossiya v mejdunarodnih otnoşeniyah 1815-1829 ot Venskogo kongressa do Adrianopolskogo mira**, Moskova 1998.
- Orlov, N. A.: **Suvorov kak predstavitel slavyanstva**, Peterburg 1901.
- Orlov, A. S.: **İstoriya Rossii**, Moskova-Leningrad 1938.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2005.
- Osvobojdeniye Bolgarii ot turetskogo iga**, T. I, Moskova 1963.
- Osvobojdeniye Bolgarii ot turetskogo iga**, T. II, Moskova 1964.
- Osvobojdeniye Bolgarii ot turetskogo iga**, T. III, Moskova 1964.
- Otçet o deyatelnosti S. Peterburgskago Slavyanskago Blagotvoritel'nago Obşestva za 1912 god**, Peterburg 1912.
- Ovsyanıy, N. R.: **Blijniy Vostok i Slavyanstvo**, Peterburg 1913.
- Parker, W. H.: **An Historical Geography of Russia**, London 1968.

- Pavlowitch, Stevan K.: **Serbia the History of an Idea**, New York 2002.
- Pervaya 15 let sušestvovaniya s. peterburgskago slavyanskago blagotvoritelnago obšestva po protokolam obših Sobranii ego členov sostoyašimsya v 1868-1883 gg.**, Peterburg 1883.
- Pervoe Serbkoe Vosstanie 1804-1813 gg. i Rossiya**, Moskova 1983, II Cilt.
- Petrosyan, Yu. A: **Mladoturetskoe Dvijenie (vtoraya polovina XIX-načalo XX v.)**, Moskova 1971.
- _____ : **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, terc. Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu, Ankara 1974.
- Petrov, A. N.: **Vtoraya Turetskaya Voyna v Tsartvovanie İmperatritsi Ekaterina II 1787-1791**, I-II cild, Peterburg 1880.
- _____ : **Voyna Rossii s Turtsiey i Polskimi Konfederatami s 1769-1774 god**, 5. cilt, Peterburg 1874.
- Petrovich, Michael Boro: **The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870**, New York 1956.
- Petuhov, Yuriy: **Rusı Evrazii**, Moskova 2008.
- Pıpin, A. N.: **Panslavizm v prošlom i nastoyašem, Peterburg 1878-1913**, tıpkı basım Moskova 2002.
- Pirling P.: **Zapiska Yuriya Krijaniča o Missii v Moskvu 1641 g.**, Moskova 1901.
- Pisma i Bumagi İmperatora Petra Velikogo**, Peterburg 1887, T. I-III.
- Platonov, S. F.: **Kurs Russkoy istorii**, Moskova 2006.
- _____ : **Moskovskoye pravitelstvo**, Peterburg 1906.
- _____ : **Očerki po istorii smuti v Moskovskom Gosudarstve XVI-XVII vv**, Peterburg 1899.
- Pletneva, C. A.: **Hazari**, Moskova 1986.
- Plokhıy, Serhii: **The Origins of the Slavic Nations**, Cambridge 2006.
- Politıçeskie i Kultirnie Otnošeniya Rossii s Yugoslavyanskimi Zemlyami v XVIII v**, Moskova 1984.

- Pogov, A. Í: “Kulturnie Svyazi Rossii s Balkanskimi Stranami v Pervoy Polovine XVII v.”, **Svyazi Rossii s Narodami Balkanskogo Poluoostrova**, Moskova 1990.
- Popov, N: **Íz istorii Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve pervoe pyatiletie (1858-1862)**, Moskova 1871.
- _____ : **Ístoriya Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve vtoroe pyatiletie (1863-1867)**, Moskova 1872.
- _____ : **Očerki religioznoy i natsionalnoy blagotvoritelnosti na Vostoke i sredi slavyan**, T. I, Peterburg 1871.
- _____ : **Rossiya i Serbiya istoričeskij očerk russkago pokrovitelstva Serbii s 1806-po 1856 god**, T. II, Moskova 1869.
- Prokudin, B. A.: **Ídeya slavyanskogo edinstva v političeskoj misli Rossii XIX veka**, Moskova 2007.
- Protokol Slavyanskago Obšestva v Moskve (Noyabrya i Dekabrya 1862)**, Moskova 1863.
- Protokol Zasedaniya Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta 16 Fevralya 1868 goda**, Moskova 1868.
- Protokol Zasedeniya Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta v Moskve 27 Aprelya 1868 goda**, Moskova 1868.
- Protokol zasedaniya Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta 9 Dekabrya 1868 goda**, Moskova 1868.
- Raeff, Marc: **Russian Intellectual History an Anthology**, New York 1976.
- Radonij, Í.: **Graf Borje Brankovič i Negovo Vremya**, Beograd 1929.
- Romanov, N. M.: **Ímperator Aleksandr i Opit Ístoričeskago Íssledovaniya**, Peterburg 1912, T. II.
- Rızaeddin Fahretdin: **Ham Zolotoy Ordı**, Kazan 1996.
- Rossiya i vosstanie v Bosnii i Gertsegovine 1875-1878**, Moskova 2008.
- Runciman, Steven: **Haçlı Seferleri Tarihi**, terc. Fikret Işıltan, Ankara 1987, III. Cilt.

- Rusko-Turetskaya voyna 1877-1878**, haz. İ. İ. Rostunova, Moskova 1977.
- Ruskiy Arhiv**, Peterburg 1880, k. I.
- Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva**, T. 1.
- Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva**, T. 118, 1904.
- Salışık, Selahattin **Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eteryay**, İstanbul 1968.
- Şanizade Mehmed Ataullah Efendi: **Şanizade Tarihi 1242/1826**, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul 1284/1291, 4 cilt.
- Samarin, Yu. F.: **İyezuiti i ih otnoşeniya k Rosii**, 5. baskı, Peterburg 1868.
- Saharov, A. N.: **Diplomatiya Drevney Rusi**, Moskova 1980.
- Semenova, Mariya: **Mı-Slavyane**, Peterburg 2007.
- Sherman, Russel: **Russia 1815-81**, London 1991.
- Shupp, Paul S.: **The European Powers and the Near Eastern Question 1806-1807**, London 1931.
- Skalkovskiy, A. A: **Bolgarskie kolonii v Bessarabii i Novorossiyskom krae**, Odessa 1848.
- Sklifosovskiy, N. V: **İz nablyudeniy vo vremya Slavyanskoy Voyni**, Peterburg 1876.
- Snegarov, İ: **Kulturni i Politiçeski Vrzki Mejdu Blgariya I Rusiya Prez XVI-XVII v**, Sofya 1953.
- Sobranie Gosudarstvennih Gramot i Dogovorov**, Moskova 1819, T. III, No:34.
- Sobrame puteşestviy k Tataram i drugim voztoçnum narodam, v XIII, XIV i XV stoletiyah**, Peterburg 1825.
- Sokolovskaya, T. O.: **Stati po istorii Russkogo masonstva**, Moskova 2008.
- Solovyev, S. M.: **İstoriya Rossii s drevneyşih vremen**, Moskova 2007.
- Solovyev, V.S.: **Natsionalny vopros v Rossii**, Moskova 1884.
- _____ : **Natsionalny vopros v Rossii**, Moskova 2007.
- _____ : **Velikiy spor i hristianskaya politika**, Peterburg 1883.

- Sorokin, Pitirim Alexandroviç: **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**, terc. Mete Tunçay, Ankara 1972.
- Spomenik Sprske Kralevske Akademije**, Beograd 1892, T. XVII.
- Stanislavskaya, A. M.: **Rossiya i Gretsia v kontse XVIII naçale XIX v politika Rossii v ioniçeskoy respublike 1798-1807**, Moskova 1976.
- Stanislavskaya A. M.: **Russko-Angliyskie othoşeniya i problemi sredizemnomorya 1798-1807**, Moskova 1962.
- Stavrianos, L. S.: **The Balkan Since 1453**, New York, 1961.
- Stojanovic, Mihailo: **The Great Powers and the Balkans, 1875-1878**, Cambridge 1939.
- Stojañevij, Vladimir: **Srbija i Oslobodilaçki Pokret na Balkanaskom Poluostrvu u XIX veku**, Beograd 1990.
- Sverbeev, D. N.: **Zapiski (1799-1826)**, Moskova 1899, T. II.
- Ştiglitsa, A. N.: **Rossiya i Slavyanstvo**, Peterburg 1907.
- Stojañevij, Vladimir: **Srbija i Oslobodilaçki Pokret na Balkanaskom Poluostrvu u XIX veku**, Beograd 1990.
- Summer, B. H.: **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, terc. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 1993.
- Şimalden Malumat Yahut Muhtasar Rus Tarihi**, Terc. İsmail Hakkı, 192.
- Teherov, A.: **İstoriçeskiy oçerk dvijeniye Rossii na Balkanskiy Poluostrv**, Peterburg 1888.
- Teplov V. A.: **Russkie Predstaviteli v Tsargrade 1496-1891**, Peterburg 1891.
- The Slavs and the East**, haz. Mikhail Tikhomirov, Babadjcan Gafurov, Paris 1965
- Tolstoy, Petr Andreeviç: **Opisanie Çernogo Morya egeyskogo Arhipelaga i Osmanskogo Flota**, Hazırlayanlar, A. R. Vyatkin, S. F. Oreşkova, İ V. Zaytsev, Moskova 2006.
- Thomson, Gladys Scott: **Catherine the Great and the Expansion of Russia (A. L. Rowse'un kendi tarihi notlarından)**, London 1959, 4. Baskı.

- Toynbee, Arnold J.: **Civilization on Trial**, London 1957.
- Trubetskoy, E. N.: **Mirosozertsanie V. S. Soloveva**, Moskova 1913, T. II.
- Tschizewskij, Dmitrij: **Russian Intellectual History**, terc. John C. Osborne, Michigan 1978.
- Tsimbaev, N. İ.: **İvan S. Aksakov v obşestvennoy jizni poreformennoy Rossii**, Moskova 1978.
- Tugay, E. F.: **Rusya Tarihi**, İstanbul 1948.
- Tukin, Cemal: **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1947.
- Tulajev, Pavel: **Venedi:predki slavyan**, Moskova 2000.
- Turgenyev, İ. S: **Polnoe sobranie soçineniy i pisemi**, cilt 11, Moskova-Peterburg 1966.
- Uspenskiy, F.: **Kak voznik i Razvivalsya v Rosii Vostoçnyy Vopros**, Peterburg 1887.
- _____ : **Russ i Vzantia v X Veke**, Odessa 1888.
- Ustrayalov, N. G.: **İstoriya Tsartvovaniya Petra Velikago, I-VI cilt**, (T. I-III. Peterburg 1858, Peterburg 1863, T. IV-V., Peterburg 1859, T. VI.)
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, III. Cild, I. Kısım, Ankara 1988.
- _____ : **Osmanlı Tarihi**, IV. Cild, I. Bölüm, Ankara 1982.
- Vandal Albert: **Napoleon et Alexandre I'er**, Paris 1911, T. II.
- Velikaya feforma russkoe obşestvo i krestyanskiy vopros v proşlom i nastoyaşem**, (haz. A. K. Civelegova, S. P. Melgunova, V. İ. Piçeta), T. I-VI, Moskova 1911.
- Vengerov, S. A.: **Peredovoy boets Slavianofilstva K. S. Aksakov**, Peterburg 1912.
- Vernadskiy, G. V.: **Kievskaya Rus**, Tver-Moskova 2004.
- _____ : **Moğollar ve Ruslar**, İngilizceden terc. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2007. Valişevskiy, K.: **Petr Velikiy**, Moskova 1912.

Veselovskiy S. B.: **Onomastikon Dvernerusskie imena prozvişça i familii**, Moskova 1974.

Vostoçnyy vopros politiko-etnografiçeskiy oçerk, Peterburg 1998.

V pamyat Yu. F. S.: Peterburg 1876.

Walicki, Andrzej: **Legal Philosophies of Russian Liberalism**, London 1992.

_____ : **The Slavophile Controversy**, İngilizceye terc. Hilda Andrews Rusiecka, Oxford 1975.

_____ : **Rus Düşünce Tarihi 1760-1900 Aydınlanmadan Marksizme**, terc. Alaeddin Şenel, Ankara 1987.

Watson, Hugh Seton: **The Russian Empire 1801-1917**, Oxford 1967.

Weber, Friedrich Christian, **The Present State of Russia**, tercüme eden High Dutch, Vol I, London 1722.

Yakubovskiy, A. Yu: **Altın Ordu ve Çöküşü**, Ankara 1992.

Yuzefoviç, T.: **Dogovori Rossii s vostokom politiçeskie i torgovie**, Peterburg 1869.

_____ : **Dogovori Rossii s vostokom politiçeskie i torgovie**, Moskova 2005.

Yücel, Mualla Uydu: **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara 2007.

Zasedanie Slavyanskago Blagotvoritelnago Komiteta 26-go Marta 1869 goda, Moskova 1869.

Zernov, Nicolas: **The Russians and Their Church**, London 1964.

Zimin, A. A.: **Formirovanie boyarskoy aristokratii v Rossii vo vtoroy polovine XV-pervoy treti XVI. Veka**, Moskova 1988.

Makaleler

Albert P. van Goudoever: "The Rebellion of Osman Pazvantoglu and Dutch Diplomacy (1797-1802)", **Aspect of the Eastern Question**, Sofya 1986, s. 14-22.

- Berdyayev, Nikolay: "K. Leontyev-Filosof Reaktsionnoy Romantiki", **Konstantin Leontyev, Vostok, Rossiya i Slavyanstvo**, Moskova 2007, s. 3-27.
- Beydilli, Kemal: 'Pazvandoğlu Osman (ö. 1807)', **DİA**, citl 34, s. 208-210.
- Bill, Valentine Tschebotarioff: "Russia and the West in the Teaching of the Slavophiles by Nicholas V. Riazanovsky", **Russian Review**, sayı 13, No: 3, Temmuz 1954, ss. 221-222.
- Danilevskiy. N. Ya.: "Rossiya i Yevropa: 1864 i 1854 godı-vmesto vvedeniya", **Zarya**, Ocak 1869, s. 1-53 s.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Yevropa li Rossiya", **Zarya**, Şubat 1869, s. 51-91.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: kulturno-istoričeskie tipı i nekotorie zakonu ih razvitiya, otnoşenie narodnago k obşçeloveçeskomu", **Zarya**, Mart 1869, s. 1-75.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Gniet li Zapad", **Zarya**, Nisan 1869, s. 94-103.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Razliçiya v psihiçeskom stroe, razliçie veroispovednoe", **Zarya**, Mayıs 1869, s. 51-98.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Razliçiya v hode istoričeskago vospitaniya, Evropeyniçane-bolezn russkoy jizn", **Zarya**, Haziran 1869, s. 20-101.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Vostoçny Vopros, Mesto Avstrii v Vostoçnom Vopros", **Zarya**, Ağustos 1869, s. 1-67.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Tsar-grad, Vseslavyanskiy kulturno-istoričeskiy tip", **Zarya**, Eylül 1869, s. 1-67.
- _____ : "Rossiya i Yevropa: Borba, Slavyanskiy oyuz", **Zarya**, Ekim 1869, s. 1-67.

- Davison, Roderic H.: “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, terc. Erol Aköğretmen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1981, sayı X-XI, ss. 343-368.
- _____ : “Russian Skill and Turkish Imbecility’ The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsedered”, **Slavic Review**, Eylül 1976, cilt 35, sayı 3, ss. 463-483.
- _____ : “Russian Skill and Turkish Imbecility’ The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsedered”, **Slavic Review**, Eylül 1976, cilt 35, sayı 3, ss. 463-483.
- _____ : “The ‘Dosografya’ Church in the Treaty of Küçük Kaynarca”, **SOAS**, (Bulletin of the School of the Oriental and African Studies, University of London, sayı 42, 1979 (1), s. 46-52.
- Dostyan, İ. S.: İz istoii Russko-Serbskih svyazey v naçale XIX v, **Sovetskoe Slavyanovedenie**, Moskova 1970, s. 5, ss. 19-21.
- _____ : “Problema sozdaniya nezavisimih gosudarstv Grekov i Yujnih Slavyan v Russko-Balkanskih obşestvenno-politiçeskih svyazyah (Konets XVIII Pervaya Tret XIX v.)”, **Rossiya i Balkan**, Moskova 1995, s 41-80.
- Emecen, Feridun M.: “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devletinin Doğu ve Batı Siyaseti”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, İstanbul 1999.
- Eren, M. Cevat: ‘Pazvand-oğlu Osman (1758-1807)’, **İA**, cilt 9.
- Falkoviç, S. M.: “Polskoe Natsionalno-Osvobotilnoe Dvijenie Mejdu Panslavizmom i Pangermanizmom (Konets XVIII-Naçalo XX v.”, **Rossiya, Polşa, Germaniya v Evropeyskoy i Mirovoy Politike XVI-XX vv.**, s 228-242.
- Florya, B. N.: “K İstorii Ustanovleniya Politiceskih Pravitelstvom i Vıssım Greçeskim Duhovenstvom, **Svyazi Rossii s Narodami**

- Balkanskogo Poluostrova Pervaya Polovina XVII v.**, Moskova 1990, s. 8-42.
- _____ : “Rossiya i Stambulskie Greki v Godi Borbi za Azov 1637-1642”, **Slavyane i ih Sosed**, Moskova 1992, IV, s 111-122.
- Frank, Joseph: “İvan Aksakov, 1823-1886 by Stephen Lukashevich”, **Russian Review**, sayı 26, No:1, Ocak 1967, ss. 78-79.
- Gavriloviç, Slavko: “Katoliçka Tsirkva i Srbi u Habzburşkoy Monarhiyi u XVII , XVIII veku”, **Yevropa i Srbi**, Beograd 2007, s. 207-214.
- Graçev, V. P.: “Planı sozdaniya slavyano-serbskogo gosudarstva na Balkanah v naçale XIX v. i otnoşenie k nim pravitelstva Rossii,” **Rossiya i Balkanı**, Moskova 1995, s. 4-40.
- İvonin, Yu. E.: “Politika Gabsburgov v Yugo-Vostoçnoy Evrope v XVI-XVIII vekah”, **Slavyane i ih Sosed**, sayı 9, Moskova 1999, s. 152-168.
- Kollar, Yan: ‘O literaturnoy vzaimnosti mejdu plemenami i nareçiyami slavyanskimi’, **Russko-Slavyanskaya Tsilizatsiya**, Moskova 1998, s. 335.
- Konobeev, V. D.: “Natsionalno-Osvoboditelnoe Dvijenie v Bulgarii v 1828-1829 gg.”, **UZİS**, Moskova 1960, sayı 20, s. 258-269.
- Kostamarov, N. İ: “Yuriy Krijaniç”, **Russkaya istoriya v jizneopisaniyah ee glavnişih deyateliy**, Moskova 1991, cilt 2, s. 446-448.
- Kurat, Akdes Nimet: “Panslavizm”**AÜ DTCFD**, cilt. XI, sayı 2-4, Ankara 1953.
- Küçüksipahioğlu, Birsal: “IX-X. Yüzyıllarda Bizans-Rus İlişikleri ve Kiev Prensesi Olga’nın Hıristiyanlığı Kabulüne Dair Bazı Görüşler”, **Kafkas Dosyası**, İstanbul 2006, s. 1-10.
- Lavrin, Janko: “The Slav İdea and Russia”, **Russian Review**, sayı 21, No:1, Ocak 1962, ss. 11-24.
- _____ : “Vladimir Soloviev and Slavophilism”, **Russian Review**, sayı 20, No: 1, Ocak 1961, s. 11-18.

- _____ : “Khomyakov and the Slavs”, **Russian Review**, sayı 23, No: 1, Ocak 1964, ss. 35-48.
- Levine, Louis: “Pan-Slavism and European Politics”, **PSQ**, sayı 29, Aralık 1914, No: 4, ss. 664-686.
- Lilly, Ian K: “N. M. Iazukov as a Slavophile Poet”, **Slavic Review**, sayı 31, No:4, Aralık 1972, ss. 797-804.
- MacMaster, Robert E.: “Danilevsky and Spengler: A New Interpretation”, **The Journal of Modern History**, sayı 26, No:2, Temmuz 1954, s. 154-161.
- Makarova, İ. F.: Rossiya v predstavleniyah i otnoşenii k ney Bolgar (naçalo XIX v.-1875 g.), **Rossiya i Balkanı** Moskova 1995, s. 142-162.
- “Misl Odnogo Greka”, **Vestnik Evropy**, bölüm 120, Peterburg 1821, s. 18, ss. 141-146.
- Nosov, B. V.: “Polskiy Vopros v otnoşeniyah Peterburga s derjavami ‘familnogo pakta’ i Turtsiey”, **Slavyanskie Narodu: Obşnost İstorii i Kulturi**, Moskova 2000, s. 100-140.
- Makarova, İ. F.: Rossiya v predstavleniyah i otnoşenii k ney Bolgar (naçalo XIX v.-1875 g.), **Rossiya i Balkanı** Moskova 1995, s. 143-151.
- Markova, O. P.: “O proishojdenii tak nazivaemogo greçeskogo proekta (80-e godi XVIII v.)”, **İstoriya SSSR**, Temmuz-Ağustos 1958, s. 52-78.
- Mordovtsev, D. L.: “Razvitie Slavyanskoy idey v russkom obşestvie XVII-XIX vv.”, **Russkaya Starina**, Kiev 1878, sayı XXI, s. 187.
- Naumov, E. P.: “K İstorii Svyazey Rossii s Yujnoslavyanskimi Harodami v Pervoy Polovine XVII v.”, **Svyazi Rossii s Narodami Balkanskogo Poluostrova**, Moskova 1990, s. 94-113.
- Nikitin, S. A.: ‘Russkaya politika na Balkanah v naçale vostoçnoy voyni’, **Voprosi istorii**, 1946, No: 4, s. 3-29.
- _____ : ‘Vozniknovenie Moskovskogo Slavyanskogo Komiteta’, **Voprosi istorii**, No:8 Avgust 1947, s. 50-65.

- Petrović, Michael B: "Juraj Krizanic: A Precursor of Pan-Slavism (CA 11618-83)", **American Slavic and East European Review**, sayı 6, No:3/4, Aralık 1947, ss. 75-92.
- "Politika", **Vestnik Evropi**, I. Bölüm, yıl 1802, sayı 1, sayfa 66-84.
- Pogov, A. İ.: "Kulturnie Svyazi Rossii s Balkanskimi Stranami v Pervoy Polovine XVII v.", **Svyazi Rossii s Narodami Balkanskogo Poluostrova**, Moskova 1990, s. 114-137.
- Porohovşikov, A. A: "İz zapisok Moskovskago Starojila", **İstoriçeskiy vestnik**, Peterburg 1897, sayı 2, s. 541.
- "P. İ. Pestelya i Soçineniya, ey Predşestvuyuşie, Vosstanie Dekabristov", **Russkaya Pravda**, Moskova 1958, T. 7, s. 123-124.
- Sirotkin, V. G.: "Tilzitskiy Mir", **Frantsuzkiy Ejegodnik**, Moskova 1960. S. 77.
- Strahov, N. N.: "O knige N. Ya. Danilevskogo Rossiya i Evropa, **İsvestiyah Peterburgskogo Slavyanskogo Blagotvoritelnogo Obşestva**, Peterburg 1886, No: 12
- _____, "Jizn i Trudi N. Ya. Danilevskago", **N. Ya. Danilevskiy Rossiya i Evropa**, üçünü baskı, s. IX-XXXIV.
- Vraçev, V. P.: "Planı Sozdaniya Slavyano-Serbskogo Gosudarstva na Balkanah v Naçale XIX v. İ Otnoşenie k Nim Pravitelstva Rossii," **Rossiya i Balkanı**, s 7.
- _____: "Nekotorie voprosı politiki Russkogo pravitelstva v otnoşenii Serbskogo vossnaniya 1804-1813, **Sovetskoe Slavyanovedenie**, Moskova 1987, No: 2, s. 41-43.
- Walicki, Andrzej.: "Personality and Society in the İdeology of the Russian Slavophiles A Study in the Sociology of Knowledge," **California Slavic Studies**, yıl 1963, sayı s, s. 7-8.
- Walsh, Warren B.: "Pobedonotsev and Panslavism", **Russian Review**, sayı 8, No: 4, Kasım 1949, ss. 316-321.

- Wren, Melvin C.: "Pobedonotsev and Russian Influence in the Balkans, 1881-1888", **The Journal of Modern History**, sayı 19, No: 2, Temmuz 1947, ss. 130-141.
- Zantuan, Konstanty: "Mickiewicz in Russia", **Russian Review**, sayı 23, Temmuz 1964, ss. 238-246.
- Zelenina, L. V.: "Formirovanie printsipa status quo v politike Velikobritanii na Balkanah (1790-1809)", **Sovetskoe Slavyanovedenie**, Moskova 1987, No. 1.

Arşiv

- AVPRI**, 133/468/5085.
- AVPRI**, 133/468/7891.
- AVPRI**, 133/468/6234.
- AVPRI**, 133/1806/1872.
- AVPRI**, Kantselyariya 180/3161.
- AVPRI**, Kantselyariya 1816/2309, K. İpsilanti 4 (16) Nisan 1816.
- AVPRI**, Kantselyariya/2126.
- AVPRI**, Kantselyariya/1908.
- AVPRI**, Kantselyariya/1908 **BOA**, A. DVA. DVE, 83/1, 146.
- BOA**, A. DVA. DVE, 83/1, 147.
- BOA**, A. DVA. DVE, 83/1, 143-144.
- CAB**, 37/4, 11
- GARF**, 730/1/1879 (1).
- GARF**, 1750/1/2.
- GARF**, 1750/1/5.
- GARF**, 1750/1/10.
- GARF**, 1750/1/28.
- GARF**, 1750/1/31.
- GARF**, 1750/1/44.
- GARF**, 1750/1/58.

GARF, 1750/1/59.
GARF, 1750/1/64.
GARF, 1750/1/65.
GARF, 1750/1/69.
GARF, 1750/1/71.
GARF, 1750/1/79.
GARF, 1750/1/82.
GARF, 1750/1/124.
KMDA, 16/307/161
PSZ-I, T. XIX, No: 14164.
RGVIA, VUA/394/4.
RGVIA, 14209/3/1636.
RGVIA, 485/1/1230.
RGVIA, 485/1/1231.
RGVIA, 485/1/1233.
RGVIA, 485/1/1234.
RGADA, 52/1613/1.
RGADA, 89/1615/4.
RGADA, 89/1641/1.
RGADA, 89.2/75.
RGADA, VUA/394.
RGADA 453/1.

Gazeteler

Kazan Muhbiri
Kazanskiy Telgraf
Moskovskoe Vedemosti
Novoe Vremya
Servet-i Fünun
Tanin

The Morning Post

Tercüman

Ülfet

Vakit

Yıldız

Dergiler

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.

Aspect of the Eastern Question.

California Slavic Studies.

Frantsuzkiy ejegodnik

İstoriya SSSR

İstoriçeskiy vestnik

Moskvityanin

PSQ: Political Science Quartely

Russian Review.

Russkaya beseda

Russkaya starina

Rusko-Slavyanskaya tsilizatsiya

Russkoye obozreniye

Russkaya pravda

Slavic Review.

Slavyanskiy almanah

Slavyane i ih Ssosedı

SOAS: Bulletin of the School of Oriental and African Studies.

Sovetskoe slavyanovedenie

Sovremenne izvestiya

SRIO., T. I.

The Journal of Modern History.

Vestnik evropı

Voprosi istoii

UZİS

Zarya

Ansiklopediler

Bolşaya Sovyetskaya Entsiklopediya.

Kratkaya Literaturnaya Entsiklopediya.

Literaturnaya Entsiklopediya.

Sovestkaya Entsiklopediya.

Sözlükler

Bolşoy Orfografiçeskiy Slovar, (komisyon), Moskova 2002, 761 s.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1993, 1195

s.

Filosofskiy Slovar, (yayına hazırlayan) İ. T. Frolova, Moskova 1981, 445 s.

Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük, İstanbul 1997

Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük, İstanbul 1997

EKLER

EK-I

Rus Demiryolları Kuruluşu Başkanlığı tarafından Sırp-Osmanlı Savaşına katılan gönüllülere 10-21 Kasım (22 Kasım-4 Aralık) 1876 tarihleri arasında III. Sınıfta ücretsiz bilet verilen şahıs listesi.

Nikolayev Demiryolları

Albay

1. Kaçioni

Görevliler

2. Nekrasov
3. İlin
4. Çukmasov
5. Zaharov
6. Putyata
7. Kuznetsov
8. Kiselev
9. Klokaçev
10. Engelgard

Harbiyeliler

11. Odintsov
12. Renko
13. Serjepinskiy
14. Bereşagin
15. Yakob

Gönüllü Öğrenci

16. Grigoryev
17. Grjibovskiy
18. Kluşentsev
19. Kotlyarov
20. Mihaylov
21. Filippov
22. İvanov
23. Petrov
24. Gospoja Renko

Güneyşehir Demiryolları

Yüzbaşı

25. Tabuyev
26. Gamuletskiy
27. Lihocyeovski

Görevliler

28. Kollemin
29. İvanov
30. Bedrinskiy
31. Popov
32. Teterevnikov
33. Babkin

Harbiyeliler

34. Lebedev
35. Strelkov
36. Peçorkin

Öğrenciler

37. İvanov
38. Melnikov
39. Ovçinnikov
40. Buşuev
41. İvanov
42. Belyantsev
43. Abramov
44. Skorohodov
45. Denisov
46. Hitrov
47. Staritsin
48. Tyulenev
49. Antropov
50. Yaroslavtsev
51. Minerin
52. Şalyapin
53. Kabeşov
54. Mazavin

55. Bogatirev
56. Guşin
57. Çekalov
58. Golov
59. Çenyaev
60. Şuşakov
61. Maşkov
62. Meyakeev
63. Voronov
64. Ahidov

EK-II

22-28 Kasım 1876 tarihleri arasında Sırbistan'dan memleketlerine dönen
gönüllüler.

Moskova Slav Yardım Komitesi'nin Yardımları sonucunda memleketlerine
gönderilen gönüllüler

1. Moskova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova	7			
	Peterburg	4			
	Orel	1			
	Grodno	2			
	Smolensk	1			
	Kostroma	1			
	Vladimir	1			
	Kamenets Podolsk	1			
	Vyatka	1			
	Tula	1			
	Astrahan	1			
	Kovno	1			
	Minsk	1			
	Nijniy (Novgorod)	1			
	Kişinev	1			
	Kiev	1			
	Toplam	26	1761		67,73 ruble
Memur	Moskova	13			
	Samara	1			
	Kazan	2			
	Astrahan	2			
	Simbirsk	2			
	Kaluça	2			

	Saratov	1			
	Minsk	1			
	Nijniy (Novgorod)	2			
	Taganrog	1			
	Vologda	1			
	Elizavetgrad	1			
	Don	6			
	Kavkaz	1			
	Vladimir	1			
	Ryazan	1			
	Penza	1			
	Toplam	38	946		24,90 ruble

2. Peterburg Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	6			
	Saratov	1			
	Toplam	7	111	50	15,93 ruble

(2 arkası)

3. Kazan Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	1	3		
Memur	Kazan	1	3		

4. Saratov Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Saratoc	3	55		18 ruble 33 kopek

5. Samara Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Peterburg	1	34		

6. Özel

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'ya	3			
	Peterburg'a	3			
	Kuban Bölgesi'ne	1			
	Çernigov'a	1			
	Kişinev'e	2			
	Penza'ya	1			
	Nijniy'e (Novgorod'a)	1			
	Toplam	12	360		30 ruble
Memur	Samara	1			
	Moskova	1			
	Toplam	2	50		25 ruble

7. Varşova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Varşova	1			

8. Kiev Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Kişinev	1	30		

9. Odessa Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Mogilev	1	35		

10. Harkov Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Kişinev	2	100		50 ruble

11. Taganrov Komitesi.

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Taganrov	1	10		

12. Görev yapmadan geriye dönenler.

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Sırbistan'dan gönderildikleri yer	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Samara'ya	1			
	Don Bölgesi'ne	4			
	Toplamı	5	55		11 ruble

Genel Toplam

Subay		49	2365	50	48 ruble 27 kopek
Memur		53	1194		22 ruble 54 kopek
	Toplam	102	3559	50	

Şehirlere göre dağılım

Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı
Moskova'da kalanlar	24

Astrahan Bölgesinde	3
Varşova	1
Vladimir	2
Vologod	1
Vyatsk	1
Grodnensk	2
Don bölgesi	10
Elizabetgrad	1
Kuban Bölgesi	1
Kafkasya	1
Kostromsk	1
Minsk	2
Mogilev	1
Nijniy Novgorod	4
Orlov	1
Penza	2
Peterburg	14
Ryazan	1
Saratov	5
Samara	4
Simbirsk	2
Smolensk	1
Taranrog	2
Tula	1
Çernigov	1
Toplam	102

EK-III

29 Kasım-7 Aralık 1876 tarihleri arasında Sırbistan'dan memleketlerine dönen gönüllüler.

Moskova Slav Yardım Komitesi'nin Yardımları sonucunda memleketlerine gönderilen gönüllüler

1. Moskova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'da kalanlar	17			
	Astrahan	1			
	Varşova	1			
	Voronej	2			
	Vyatsk (yanlışlıkla Vyatk olarak yazılmıştır)	1			
	Kazan	2			
	Kostrom	1			
	Minsk				
	Nijniy Novgorod				
	Peterburg				
	Saratov				
	Sırbistan				
	Simferopol				
	Tambov				
	Tver				
	Tula				
	Toplam	46	3468	30	Kişi başı ortalama 75 ruble 75 3912.5 kopek (orjinalinde 39.7/8 yazılmıştır)

Memur	Moskova'da kalanlar	16			
	Vladimir	1			
	Voronej	1			
	Kazan	2			
	Kaluçu	3			
	Liepzig	1			
	Nijniy Novgorod	2			
	Orel	3			
	Peterburg	1			
	Ryazan	5			
	Samara	1			
	Smolensk	1			
	Tambov	4			
	Tver	2			
	Tula	2			
	Yaroslav	2			
	Toplam	47	1260		26 ruble 812.5 kopek (orjinalinde 8.7/8 yazılmıştır)
Çehov	Moskova'da kalanlar	3			
	Peterburg	1			
	Odessa	11			
	Toplam	15	85		5 ruble 6637.5 kopek (66.3/8)
Bolgarin	Kişinev	1	5		

2. Vyatsk Komitesi

Sırbistan'a	Gönderildikleri	Gönüllü	Yolluk	Yolluk	Kayıt
--------------------	------------------------	----------------	---------------	---------------	--------------

gönderilenlerin görevi	memleket	Sayısı	Ruble	Kopek	
Memur	Vyatsk (Vyatk)	1	20		

(4 arkası)

3. Kiev Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Tula	1	50		
Memur	Kazan	1	10		

4. Odessa Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Kişinev	1			
	Kiev	1			
	Kubinsk	1			
	Harkov	1			
	Toplam	4	150		37 ruble 50 kopek
Memur	Odessa	1			
	Harkov	1			
	Yaroslav	1			
	Toplam	3	35		11 ruble 6633 kopek (66.2/3)

5. Peterburg Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Orel	1	34		
Memur	Vyatsk(vyatk)	1			

	Peterburg	2			
	Pskov	1			
	Toplam	4	31	50	7 ruble 87.5 kopek

6. Rostov Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Rostov	1	40		

7. Samara Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Ortalama kişi başına düşen pay
Memur	Samara	6	42		7 ruble

8. Morşansk Şehri Sakinleri

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Morşansk	1	50		

9. Orlav Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Orel	1	25		

10. Tambov şehri Sakinleri

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Tambov	1	50		

11. Harkov Şubesi

Sırbistan'a	Gönderildikleri	Gönüllü	Yolluk	Yolluk	Kayıt
-------------	-----------------	---------	--------	--------	-------

gönderilenlerin görevi	memleket	Sayısı	Ruble	Kopek	
Subay	Harkov	3	55		18 ruble 333 kopek (33.1/3)

12. Özel

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Vyatk	1			
	Ekaterinaburg	1			
	Kazan	1			
	Kursk	1			
	Nijniy Novgorod	1			
	Penza	2			
	Peterburg	1			
	Simbirsk	1			
	Tambov	1			
	Tver	1			
	Harkov	2			
	Toplam	13	568		43 ruble 69 kopek
Memur	Vladikafkas	1			
	Voronej	1			
	Ekaterinburg	1			
	Migilev	1			
	Novoçerkask	1			
	Peterburg	1			
	Ryazan	1			
	Simbirsk	2			
	Tver	1			
	Tiflis	1			
	Tula	1			
	Ufa	1			
	Toplam	13	331	17	25 ruble 47.5 kopek

Genel Toplam

Subay		71	4450	30	65 4966
Memur		92	1859	67	20 2133
	Toplam	163	6309	97	

Şehirlere göre dağılım

Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı
Moskova'da kalanlar	36
Astrahan	1
Varşova	1
Valadikafkas	1
Vladimir	1
Voronej	4
Vyatk	4
Ekaterinburg	2
Kazan	6
Kaluçu	3
Kişinev	2
Kiev	1
Kostrom	1
Kuban	1
Kursk	1
Leipzig	1
Minsk	1
Mogilev	1
Moşansk	1
Nijniy Novgorod	4
Novoçerkask	1
Orel	5
Odessa	12
Penza	2
Peterburg	9
Pskov	1
Rostov	1
Ryazan	6
Samara	7
Saratov	1
Sırbistan	7

Simbirsk	3
Simferopol	1
Smolensk	1
Tambov	9
Tver	7
Tiflis	1
Tula	5
Ufa	1
Harkov	7
Yaroslav	3
Toplam	163

EK-IV

13-20 Aralık 1876 tarihleri arasında Sırbistan'dan memleketlerine dönen gönüllüler.

Moskova Slav Yardım Komitesi'nin Yardımları sonucunda memleketlerine gönderilen gönüllüler

1. Moskova Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt	
Subay	Moskova'da Kalanlar	4				
	Arhangelsk	1				
	Kişinev	2				
	Minsk	1				
	Nijniy Novgorod	1				
	Orel	1				
	Peterburg	1				
	Saratov	1				
	Sırbistan	4				
	Storopol	1				
	Tambov	1				
	Tver	1				
		Toplam	19	1428	30	75 1525 kopek
Memur	Moskova'da kalanlar	2				
	Astrahan	1				
	Nijniy Novgorod	1				
	Smolensk	1				
	Tambov	2				
	Tver	1				
	Toplam	8	218	55	27 ruble 32 kopek	

2. Kiev Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
subay	Tambov	1	50		

3. Odessa Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Moskova'da kalan	2			
	Odessa	1			
	Toplam	3	19		6 ruble 33.33 kopek

4. Peterburg Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	6	138		23 ruble
Memur	Peterburg	1	30		

5. Samara Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Samara	1	24		

6. Harkov Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Kişinev	1			
	Tambov	1			
	Harkov	1			

	Toplam	3	177		59 ruble

7. Nijni Novgorod Şubesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Ortalama kişi başına düşen pay
Memur	Nijni Novgorod	2	16		8 ruble

8. Özel

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Vologda	1			
	Volinsk	1			
	Kişinev	3			
	Sırbistan	4			
	Simbirska	1			
	Tambov	1			
	Harkov	1			
	Toplam		12	692	
Memur	Vladimir	1			
	Astrahan (katip burada harf sırasına göre Astrahan olarak yazmaktadır. Ancak Rusya'da böyle bir şehir olmadığından bunun sehven yazılmış olduğunu düşünmekteyiz.)	3			
	Kişinev	1			
	Toplam		5	140	

Genel Toplam

Subay		42	2509		59 73.33
Memur		19	423		22 26.33
	Toplam	61	2932		48 6.5 kopek

Şehirlere göre dağılım

Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı
Moskova'da kalanlar	8
Astrahan	4
Arhangelsk	1
Vladimir	1
Vologda	1
Volinsk	1
Kişinev	7
Minsk	1
Nijniy Novgorod	4
Odessa	1
Orel	1
Peterburg	8
Samara	1
Saratov	1
Sırbistan	8
Simbirsk	1
Smolensk	1
Stavropol	1
Tver	2
Tambov	6
Harkov	2
Toplam	61

EK-V

20-26 Aralık 1876 tarihleri arasında Sırbistan'dan geri dönen gönüllüler.

Московским Славянским Благотворительным Комитетом

1. Moskova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'da kalanlar	6			
	Vladimir	1			
	Kişinev	1			
	Kazan	2			
	Orenburg	1			
	Peterburg	1			
	Sırbistan	2			
	Samara	1			
	Yaroslav	1			
	Toplam	17	889		52.28.75 Ruble (28.3/4)
Memur	Moskova'da kalanlar	7	7		
	Vladimir	2	2		
	Voronej	1	1		
	Kişinev	1	1		
	Orel	1	1		
	Riga	2	2		
	Simbirsk	1	1		
	Toplam	15	427		28.46.75 ruble (3\4)
Çekler	Avusturya	1	10		
Burgarlar	Herson	4	100		25 ruble

2. Kursk Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Kursk	1	15		

3. Peterburg Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	4			
	Vladikafkas	1			
	Toplam	5	158		31 ruble 60 kopek
Memur	Peterburg	5			
	Orel	1			
	Saratov	1			
	Toplam	7	127		18 ruble 14.25 (1/4) kopek

4. Samara Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Samara	1	9		

5. Odessa Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	1	18		

Memur	Peterburg	2	24		12 ruble
-------	-----------	---	----	--	-------------

6. Astrahan Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Astrahan	1	35		

7. Vladimir Sakinleri

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Vladimir	1	19		

8. Kazan Cemiyeti

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Kazan	2	70		35 ruble

9. Nijniy Novgorod Sakinleri (orjinalinde Nijegorod yazmakta)

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Moskova'da kalanlar	1			
	Nijniy Novgorod	4			
	Toplam	5	64		12 ruble 80 kopek

10. Yaroslav sakinleri

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
------------------------------------	--------------------------	----------------	--------------	--------------	-------

görevi					
Memur	Yaroslav	1	15		

11. Özel

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'da kalanlar	3			
	Astrahan	1			
	Vladimir	1			
	Kostrom	1			
	Odessa	1			
	Peterburg	5			
	Simbirsk	1			
	Tiflis	1			
	Ryazan	1			
	Toplam	15	513		34 ruble 20 kopek
Memur	Moskova'da kalanlar	1			
	Astrahan	1			
	Kazan	1			
	Peterburg	1			
	Toplam	4	91		22 ruble 75 kopek

Genel Toplam

Subay		40	1628		40 ruble 70 kopek
Memur		43	951		22 ruble 11.5 (1/2) kopek
	Toplam	83	2579		31 ruble 70 kopek

Şehirlere göre dağılım

Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı
Moskova'da kalanlar	18
Astrahan	3
Avusturya	1
Vladimir	5
Voronej	1
Vladikafkas	1
Kiev	1
Kişinev	3
Kazan	4
Kursk	1
Kostrom	1
Nijniy Novgorod	4
Orenburg	1
Orel	2
Odessa	1
Peterburg	20
Riga	2
Ryazan	1
Samara	2
Saratov	1
Sırbistan	1
Simbirsk	2
Tiflis	1
Herson	2
Yaroslav	2
Toplam	83

EK-VI

26 Aralık 1876-3 Ocak 1877 tarihleri arasında Sırbistan'dan geri dönen gönüllüler.

Московским Славянским Благотворительным Комитетом

1. Moskova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt	
Subay	Moskova'da kalanlar	4				
	Volin Bölgesi	1				
	Vladimir	1				
	Kazan	2				
	Libava	1				
	Novoçerkask	1				
	Penza	1				
	Peterburg	4				
	Ryazan	1				
	Smolensk	1				
	Tula	1				
	Harkov	1				
		Toplam	19	705		37 Ruble 10.5 (1/1) kopek
Memur	Moskova'da kalanlar	8				
	Varşova	1				
	Vladikafkas	7				
	Don	1				
	Kaluça	1				
	Kişinev	1				
	Nijniy Novgorod	1				
	Novoçerkask	4				
	Peterburg	1				
	Ryazan	1				

	Simbirsik	1			
	Stavropol	1			
	Harkov	1			
	Yaroslav	1			
	Toplam	30	511		17 ruble (17 ruble 03 kopek olacak)
Sırplar	Sırbistan	2	121	25	60 ruble 62.5 (1/2) kopek

2. Kiev Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'da kalanlar	3	47		15.66.67 kopek (3/4)

3. Peterburg Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	2			
	Simbirsik	1			
	Toplam	3	73		24 ruble 33.33 (1/3) kopek
Memur	Peterburg	6			
	Samara	1			
	Toplam	7	71		10 ruble 14.25 (1/4) kopek

4. Samara Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Samara	2	22		11 ruble

5. Saratov komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Saratov	2	10		5 ruble

6. Odessa Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Peterburg	1	15		
Memur	Moskova'da kalanlar	1	24		12 ruble
	Arhangelsk	1			
	Ekaterinburg				
	Odessa	1			
	Harkov	1			
	Toplam	5	66		13. ruble 20 kopek

7. Harkov Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Harkov	1	76		Mihaşlov 12 Türk öldürdü.

8. Varşova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Peterburg	1	15		

9. Özel

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt	
Subay	Astrahan	1				
	Varşova	2				
	Voronej	1				
	Kremençug	1				
	Kursk	2				
	Orel	1				
	Peterburg	2				
	Saratov	1				
	Sırbistan	1				
	Tiflis	1				
	Çernigov	1				
		Toplam	14	388		27 ruble 73.5 (1/2) kopek
	Memur	Vladikafkas	2			
Kazan		1				
Kiev		1				
Kursk		1				
Peterburg		2				
Ufa		1				
	Toplam	8	112		14 ruble.	

Genel Toplam

Subay		41	1243		30 ruble 732.5 (1/2) kopek
-------	--	----	------	--	-------------------------------------

Memur		57	989		17 ruble35 kopek
	Toplam	98	2232		22 ruble 78 kopek

Şehirlere göre dağılım

Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı
Moskova'da kalanlar	16
Astrahan	1
Arhangelsk	1
Çernigov	1
Don	1
Ekaterinburg	1
Harkov	4
Kazan	3
Kaluça	1
Kiev	1
Kişinev	1
Kursk	3
Kremençug	1
Libava	1
Nijniy Novgorod	1
Novoçerkask	5
Orel	1
Odessa	1
Penza	1
Peterburg	19
Ryazan	2
Samara	3
Saratov	3
Sırbistan	3
Smolensk	1
Stavropol	1
Simbirsk	2
Tiflis	1
Tula	1
Ufa	1
Varşova	3
Vladimir	1

Vladikafkas	9
Volin Bölgesi	1
Voronej	1
Yaroslav	1
Toplam	98

EK-VI

3-10 Ocak 1877 tarihleri arasında Sırbistan'dan geri dönen gönüllüler.

Московским Славянским Благотворительным Комитетом

1. Moskova Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'da kalanlar	2			
	Kaluça	1			
	Orel	1			
	Peterburg	3			
	Tambov	2			
	Tver	1			
	Toplam	10	299		29 Ruble 90 kopek
Memur	Moskova'da kalanlar	3			
	Vladimir	1			
	Kişinev	1			
	Peterburg	1			
	Smolensk	1			
	Toplam	7	181		25 ruble 85.66 (2/3) kopek
Sırplar	Sırbistan	1	50		

2. Peterburg Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Peterburg	1	9		

3. Odessa Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Helzingfors	1			
	Kişinev	1			
	Peterburg	1			
	Toplam	3	52		17 ruble 33.33 (1/3) kopek
Memur	Kazan	2			
	Peterburg	1			
	Toplam	3	22		7 ruble 33.33 (1/3) kopek

4. Kaluça Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Kaluça	1	15	50	

5. Kiev Komitesi

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Memur	Harkov	1	15		

6. Özel

Sırbistan'a gönderilenlerin görevi	Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı	Yolluk Ruble	Yolluk Kopek	Kayıt
Subay	Moskova'da kalanlar	2			
	Vilno	1			
	Kazan	1			
	Kursk	1			
	Peterburg	3			
	Sosnovşı	1			
	Tambov	1			
	Tiflis	1			
	Toplam	11	370		33 ruble 63.66 (2/3) kopek
Memur	Vladimir	1			
	Tambov	1			
	Çernigov	1			
	Toplam	3	28		9 33.33 (1/3) ruble.

Genel Toplam

Subay		26	751	50	28 ruble 90.5 (1/2) kopek
Memur		15	290		19 ruble 33.33 (1/3) kopek
	Toplam	41	1041	50	25 ruble 40.25

					(1/4) kopek
--	--	--	--	--	----------------

Şehirlere göre dağılım

Gönderildikleri memleket	Gönüllü Sayısı
Moskova'da kalanlar	7
Çernigov	1
Harkov	1
Helzingfors	1
Kaluça	2
Kazan	3
Kişinev	2
Kursk	1
Orel	1
Peterburg	10
Tambov	4
Tver	1
Tiflis	1
Sırbistan	1
Smolensk	1
Sosnovşı	1
Vilno	1
Vladimir	2
Toplam	41

ÖZGEÇMİŞ

19 Mayıs 1977 tarihinde Bayburt Kabaçayır Köyü'nde doğdum. İlk öğrenimimi Kabaçayır Köyü İlkokulu'nda tamamladım. Ortaokulu Bahçelievler Ortaokulu'nda, liseyi de Bahçelievler Lisesi'nde tamamladım. 1994 senesinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde okumaya hak kazandım. 1998 yılında aynı bölümden mezun oldum. Eylül 1998'de Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitime başladım. Haziran 1999'da Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. 2001 yılında 35. Madde gereği YÖK tarafından Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmak ve Yüksek Lisans'ımı bitirmek üzere görevlendirildim. 2002 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisansımı bitirerek uzmanlık kazandım. Ekim 2002 senesinde yine YÖK tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda doktora eğitimimi tamamlamak için görevlendirildim. Halen görevime bu kurumda devam etmekteyim.